

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการระบบการถ่ายทอดทางสังคมเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะ

และทักษะแก่แรงงานภาคการเกษตร ศึกษากรณีจังหวัดน่าน

โดย ดร. ดุษฎี โยเหลา และคณะ

มีนาคม 2546

ISBN 974 - 9666 - 05 - 4

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการระบบการถ่ายทอดทางสังคมเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะ
และทักษะแก่แรงงานภาคการเกษตร ศึกษากรณีจังหวัดน่าน

คณะผู้วิจัย		สังกัด
คุษฎี	โยเหลา	สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มศว
ธำรงค์	อุดมไพจิตรกุล	คณะสังคมศาสตร์ มศว
ลัดดาวัลย์	เกษมเนตร	สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มศว
ประทีป	จินนี่	สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มศว
อ้อมเดือน	ศคมณี	สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มศว
พรรณี	บุญประกอบ	สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มศว
มนัส	บุญประกอบ	สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มศว
วิลาศลักษณ์	ชวัลลี	สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มศว
ฉันทนา	ภาคบงกช	สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มศว
ยุทธนา	ไชยจุล	สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มศว
สธัญ	ภู่ง	สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มศว
ทัศน	ทองภักดี	สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มศว

ชุดโครงการระบบการถ่ายทอดทางสังคมเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะ

และทักษะแก่แรงงานภาคการเกษตร ศึกษากรณีจังหวัดน่าน

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว)

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

งานวิจัยเรื่องระบบการถ่ายทอดทางสังคมเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะแก่แรงงานภาคการเกษตร : ศึกษากรณีจังหวัดน่าน มีที่มาจากความจำเป็นในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในภาคการเกษตรให้มีคุณภาพและศักยภาพ เน้นเครือข่ายการพัฒนาดังแต่ระดับวัยเรียน จนกระทั่งวัยทำงาน เน้นการใช้ทรัพยากรทั้งที่เป็นวัสดุ อุปกรณ์ ผลผลิต คุณค่า ความคิด ในท้องถิ่นเป็นหลักในการพัฒนา เน้นการเรียนรู้ที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้แบบสร้างความรู้ และเน้นการพัฒนาคุณลักษณะทางจิตใจควบคู่ไปกับการพัฒนาทักษะในอาชีพ

เพื่อให้เกิดระบบและกลไกในการพัฒนาบุคคลที่มีทิศทางสนับสนุนต่อเนื่องกัน อันจะเป็นผลทำให้เกิดระบบการถ่ายทอดทางสังคมที่พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านการเกษตรที่เข้มแข็ง โครงการวิจัย มีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1) เพื่อศึกษาคุณลักษณะและทักษะของแรงงานภาคการเกษตรที่จำเป็นต่อการพัฒนาประเทศให้สามารถพึ่งตนเองได้ โดยศึกษาจากผู้ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพเกษตรกร ผู้มีประสบการณ์ด้านการพัฒนาเกษตรกร กลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ

2) เพื่อศึกษาระบบ กลไก และวิธีการของหน่วยงานภาครัฐและเอกชนในการพัฒนาคุณภาพของแรงงานภาคการเกษตร โดยศึกษาจากเอกสารของหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน การสัมภาษณ์ครู/อาจารย์ และวิทยากรที่ดีเด่น

3) จัดทำคู่มือการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะแก่แรงงานภาคการเกษตรในจังหวัดน่าน โดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมในกลุ่มตัวอย่าง 6 กลุ่ม ได้แก่ นักเรียนของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา นักศึกษาประกาศนียบัตรวิชาชีพของกรมการศึกษานอกโรงเรียน นักศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล กลุ่มเกษตรกรเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และสื่อมวลชนในท้องถิ่น

งานวิจัยเรื่องนี้ศึกษาในพื้นที่จังหวัดน่าน โดยแบ่งงานวิจัยเป็น 2 ระยะ ระยะแรก ประกอบด้วยโครงการวิจัย 3 เรื่อง คือ 1) ศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านเศรษฐกิจ สังคม ผลผลิตทางการเกษตร ลักษณะทั่วไปของเกษตรกรในจังหวัดน่าน 2) ศึกษากระบวนการและกลไก การพัฒนาคุณลักษณะและทักษะที่จำเป็นเพื่อความสำเร็จในอาชีพการเกษตร โดยศึกษาทั้งในระบบโรงเรียน ได้แก่ สปช. สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล การศึกษานอกโรงเรียน การอบรมของหน่วยงานที่ส่งเสริมการเกษตร 3) ศึกษากลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพการเกษตร การเก็บข้อมูลใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ การวิเคราะห์จากเอกสาร งานวิจัยในระยะที่สอง เป็นการพัฒนาการเรียนรู้ในกลุ่ม 6 กลุ่ม คือ นักเรียนประถมศึกษา นักศึกษาสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล

นักศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ กลุ่มเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร และกลุ่ม
สื่อมวลชน โดยใช้เทคนิคการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผลลัพธ์จากงานวิจัยระยะที่สองคือ
หลักสูตรและคู่มือการใช้หลักสูตรเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะ 5 หลักสูตร

ข้อค้นพบจากการวิจัยประกอบด้วย องค์ความรู้ระดับกลุ่มของผู้นำกลุ่มเกษตรกร คือ
คุณลักษณะและทักษะที่จำเป็นของผู้นำกลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ และกระบวนการเรียน
รู้ของกลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ นอกจากนี้มีองค์ความรู้ระดับบุคคล ประกอบด้วย การ
เรียนรู้ I CAN DO คุณลักษณะและทักษะที่สำคัญของเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ

ผลลัพธ์ของงานวิจัยอีกส่วนหนึ่งคือหลักสูตรและคู่มือการใช้หลักสูตร 5 หลักสูตร ที่ผ่าน
การนำไปใช้ และปรับปรุงแล้วในระดับหนึ่งคือ 1) หลักสูตรการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของ
นักเรียนโรงเรียนขยายโอกาส 2) หลักสูตรการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะที่จำเป็นสำหรับ
เกษตรกรของนักศึกษาประกาศนียบัตรอาชีพ (ปอ.) 3) หลักสูตรการพัฒนาคุณลักษณะและ
ทักษะผู้นำเกษตรในรายวิชาหลักและวิธีการวิจัยตลาดเบื้องต้นของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล
4) หลักสูตรการแปรรูปผลไม้เพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะในกลุ่มเกษตรกร และ
5) หลักสูตรการพัฒนาผู้ทำหน้าที่สื่อมวลชนท้องถิ่นให้มีบทบาทในการเสริมสร้างคุณลักษณะและ
ทักษะของเกษตรกร

Executive Summary

The research "Socialization System for Developing of Characteristics and Skills in Agricultural Workforce: A Case Study of Nan Province," arised from the needs to develop the quality and capability human resource in the agricultural sector. The emphasis of the project are to be on the developmental network from school to working ages and the utilization of local resources materials, equipments, products, values and local wisdom. Moreover community participated in learning to build knowledge, and development of mental characteristics along with vocational skills is also the main focus.

To establish systems and mechanisms in personal development that are connected in consonance which would ensure a strong socialization system for the development of agricultural human resource, this research project has the objectives as follows:

- 1) To study the characteristics and skills of agricultural workforces which are necessary to the country's development of self-dependency, through study from people who have succeeded in agricultural careers, and who have an experience in agricultural development.

- 2) To study systems, mechanisms and the methods employed by governmental and private sectors in the development of the agricultural workforces by studying governmental and private documents, and interviewing prominent teachers and instructors.

- 3) To prepare a handbook for the development of characteristics and skills in agricultural workforces of Nan province by application of participatory action research process. Six groups of sample were as follows: school students under the Office of the Commission of national Primary Education, vocational certificate students of the Department of Non-formal Education, advanced vocational diploma students of Rajamongkhala Institute, groups of agricultural workers, agricultural extension officers of the Ministry of Agriculture and Cooperative, and local mass media.

This research comprised studies in the Nan province areas, divided into 2 phases. The first phase consisted of three subprojects: 1) Study of fundamental data in economic, social and agricultural products and general characteristics of agricultural

workers in Nan province. 2) Study of systems and mechanisms to develop necessary characteristics and skills for success in agricultural careers through school systems of the Office of the Commission of National Primary Education, Rajamongkhala Institute, the Department of Nonformal Education, and training workshop of Agricultural Extension Units. 3) Study of agricultural workers successful in agricultural occupation. Data collection is via questionnaires, interviews and documentary research analysis. The second phase was a learning development process within six groups. They were the primary school pupils, Rajamongkhala Institute students, vocational certificate students in the program of the Department of Non-formal Education, agricultural worker groups and the agricultural extension officers, and a group of mass media. Techniques of participatory action research was applied to those subjects. The results of this second phase were a set of five curriculum and curriculum handbooks for the development of desirable characteristics and skills.

Research findings consisted of bodies of knowledge integrated with actual facts of Nan sample groups. The bodies of knowledge at group level of agricultural workers' group leaders were essential characteristics and skills of successful agricultural workers' group leaders and learning process of successful agricultural workers. As well as personal level body of knowledge comprised learning, "I CAN DO" model, crucial characteristics and skills of successful agricultural workers.

Another part of research results was a set of five curriculum and curriculum handbooks. These documents were implemented and revised to an extent. They were as follows: 1) A Curriculum to Develop Necessary Characteristics and Skills for Students in Extended Opportunity School Program. 2) A Curriculum to Develop Necessary Characteristics and Skills for Vocational Certificate Students' Agricultural Workers. 3) A Curriculum to Develop Characteristics and Skills for Agricultural Leaders in Core Courses and a Specific Course Namely Principles and Fundamental Marketing Research Methodology Course of Rajamongkhala Institute. 4) A Curriculum of Fruit Transformation for Developing Characteristics and Skills of Agricultural Worker Groups and 5) A Curriculum in Developing Local Media Functionaries on Roles to Enhance Characteristics and Skills of Agricultural Worker Groups.

บทคัดย่อ

โครงการวิจัย ระบบการถ่ายทอดทางสังคมเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะ แก่แรงงานภาคการเกษตร : ศึกษากรณีจังหวัดน่าน

โครงการวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาคุณลักษณะและทักษะของแรงงานภาคการเกษตรที่จำเป็นต่อการพัฒนาประเทศให้สามารถพึ่งตนเองได้ โดยศึกษาจากผู้ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพเกษตรกร ผู้มีประสบการณ์ด้านการพัฒนาเกษตรกร กลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ 2) ศึกษาระบบ กลไก และวิธีการของหน่วยงานภาครัฐและเอกชนในการพัฒนาคุณภาพของแรงงานภาคการเกษตร โดยศึกษาจากเอกสารของหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน การสัมภาษณ์ครู/อาจารย์ และวิทยากรที่ดีเด่น 3) จัดทำคู่มือการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะแก่แรงงานภาคการเกษตรในจังหวัดน่าน โดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมในกลุ่มตัวอย่าง 6 กลุ่ม ได้แก่ นักเรียนของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา นักศึกษาประกาศนียบัตรวิชาชีพของกรมการศึกษานอกโรงเรียน นักศึกษานักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล กลุ่มเกษตรกร เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และสื่อมวลชนในท้องถิ่น

โครงการวิจัยแบ่งเป็น 2 ระยะ ระยะแรกเป็นการศึกษาเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะด้านเศรษฐกิจ สังคม ผลผลิตทางการเกษตรของจังหวัดน่าน เพื่อให้เข้าใจระบบและกลไกที่มีทั้งในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน และการอบรมของหน่วยงานเพื่อพัฒนาเกษตรกร และสุดท้ายเพื่อให้เกิดความเข้าใจกลุ่มเกษตรกร และลักษณะของการเรียนรู้ในกลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพ โครงการวิจัยในระยะแรกมี 3 โครงการ กลุ่มตัวอย่างของการศึกษาในระยะแรก แยกเป็นโครงการคือ โครงการแรก กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยข้าราชการระดับสูงของจังหวัด 12 คน เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ 20 คน ผู้นำเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ 4 คน วิทยากรหรือครู/อาจารย์ที่มีประสบการณ์ในการสอนและได้รับการยอมรับว่าสอนได้ดี 13 คน สื่อมวลชนในจังหวัด 2 คน เกษตรกรทั่วไป 100 คน ผู้นำและเกษตรกรจากกลุ่มที่มีผลผลิตดี จำนวน 115 คน โครงการที่สอง มีกลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย กลุ่มเกษตรกรดีเด่นในจังหวัด 10 กลุ่ม และตัวแทนกลุ่มเกษตรกรจากกลุ่มที่มีผลผลิตดี จำนวน 115 คน โครงการที่สาม มีกลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย วิทยากรและครู/อาจารย์ 74 คน สื่อมวลชน 5 คน NGO 8 คน ผู้นำและเกษตรกรจากกลุ่มที่มีผลผลิตดี 115 คน นักวิชาการ 5 คน นักธุรกิจ 2 คน เอกสารหลักสูตรฝึกอบรมและหลักสูตรระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา

กรมอาชีวศึกษา กรมการศึกษานอกโรงเรียน ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง ประวัติและผลงาน ของเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ

โครงการวิจัยในระยะที่ 2 เป็นการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะที่จำเป็นต่อความสำเร็จในการประกอบอาชีพทางการเกษตรในกลุ่มตัวอย่าง 6 กลุ่ม คือ นักเรียนประถมศึกษา นักศึกษาสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล นักศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ กลุ่มเกษตรกรเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและกลุ่มสื่อมวลชน

เทคนิคการเก็บข้อมูลของโครงการวิจัยระยะแรกประกอบด้วย การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง การใช้แบบสอบถาม การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหา และการวิเคราะห์ทางสถิติเบื้องต้น โครงการวิจัยระยะที่สองเป็นการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การเก็บข้อมูลใช้การสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การใช้แบบสอบถาม และวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา และวิเคราะห์ทางสถิติเบื้องต้น

ผลการวิจัย แยกเป็นหัวข้อดังนี้

องค์ความรู้เกี่ยวกับผู้นำกลุ่มเกษตรกร กระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ สรุปได้ดังนี้ ผู้นำกลุ่มเกษตรกรมีการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งประกอบด้วย 1) การสมัครใจที่จะเลือกเรียนด้วยตนเอง 2) การเรียนรู้วิธีเรียน 3) มีแหล่งข้อมูลในตนเอง 4) สามารถจัดการเปลี่ยนแปลงด้วยตนเอง 5) ยอมรับตนเองและมองตนเองเชิงบวก องค์ประกอบแต่ละด้านมีองค์ประกอบย่อยรวม 21 ตัว นอกจากนี้พบว่า ผู้นำกลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จมีทักษะพื้นฐานเด่นในด้านการพูดจูงใจ พูดเข้าใจ พูดผูกมิตร คิดเห็นปัญหา คิดแก้ปัญหา คิดไกล คิดไม่สูง คิดสร้างสรรค์ คิดสร้างความรู้ เขียนอธิบายได้ดี อ่านมาก ศึกษาข้อมูลตลอดเวลา ทักษะด้านกลุ่มที่สำคัญ คือ ทักษะด้านการแก้ปัญหา การตัดสินใจ การเรียนรู้จากการแก้ปัญหา การอยู่ร่วมกับผู้อื่น ทักษะด้านการทำงาน คือ ทักษะการเป็นผู้นำและความชำนาญด้านการเกษตรเพียงพอที่จะเป็นที่พึ่งของสมาชิกกลุ่ม คุณลักษณะของผู้นำกลุ่มทางการเกษตรที่เด่นสองลักษณะคือ ชยันนมันเพียร ซื่อสัตย์สุจริต องค์ความรู้จากการวิจัยประเด็นสุดท้าย คือ กลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จมีการเรียนรู้ดังนี้ 1) การเรียนรู้เกิดขึ้นจากความต้องการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในการทำงาน 2) การเรียนรู้เกิดจากการได้ฟังได้ดูจากประสบการณ์ของผู้อื่นที่มีอาชีพใกล้เคียงกับตน 3) การกระจายความรู้ใช้วิธีการเรียนร่วมกัน ทดลองทำร่วมกัน และค่อยเป็นค่อยไป ติดตามผลสม่ำเสมอ 4) เรียนรู้ต่อยอดจากความรู้ดั้งเดิมของชุมชน 5) ใช้ความเชื่อหรือขนบธรรมเนียมดั้งเดิม เป็นพลังในการรวมตัวกัน

องค์ความรู้เกี่ยวกับเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จสรุปได้ว่า กระบวนการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของแรงงานภาคการเกษตรแบบ I CAN DO เป็นกระบวนการที่สามารถนำมาใช้เพื่อพัฒนาคุณลักษณะและทักษะได้ดี กระบวนการนี้มีองค์ประกอบ 6 ส่วน คือ

1) ความสนใจ 2) คิทธิเคราะห 3) ปฏิบัติจริง 4) อนุรักษธรรมชาติ 5) พัฒนาปรับปรุง
 6) ผลสำเร็จที่ได้รับ และองค์ความรู้เกี่ยวกับเกษตรกรรมที่ประสบความสำเร็จในอาชีพ ควรมีคุณ
 ลักษณะสำคัญ 3 กลุ่ม คือ 1) คุณลักษณะที่จำเป็นต่อการทำอาชีพเกษตรกรรมให้ประสบความสำเร็จ
 สำเร็จ 2) คุณลักษณะที่จำเป็นต่อการทำงานร่วมกับผู้อื่น และ 3) คุณลักษณะที่จำเป็นต่อการ
 ดำรงอยู่อย่างยั่งยืนในสภาวะสังคมโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลง และทักษะที่จำเป็นต่อความสำเร็จ
 ในอาชีพ มี 3 กลุ่ม คือ 1) ทักษะทั่วไป ได้แก่ ทักษะการคิด ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ 2) ทักษะ
 อาชีพ 3) ทักษะเชิงการจัดการธุรกิจ

ผลจากการวิจัยอีกส่วนหนึ่งได้จากกระบวนการวิจัยร่วมกับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อสร้าง
 ระบบการถ่ายทอดทางสังคมเพื่อพัฒนาคุณลักษณะและทักษะที่ดีแก่แรงงานภาคการเกษตร มีผล
 ลัพท์ในรูปของคู่มือและหลักสูตร 5 หลักสูตร ที่ผ่านการนำไปใช้ และปรับปรุงแล้วในระดับ
 หนึ่ง

Abstract

The Socialization System for Characteristics and Skills Development in Agricultural Sector Workers: A Case Study of Nan Province in Thailand

The purposes of this research were: 1) to study characteristics and skills necessary to become successful farmers, 2) to study systems, strategies, and methods used by government and non-government sector for characteristics and skills socialization, and 3) to write a manual for the characteristics and skills development for the Nan agricultural sectors. The research samples comprised: students of Extended Elementary Schools, students of Non-formal Education Center, students of Rajamongkhala Institute of Technology, agricultural extension officers of the Ministry of Agriculture and Cooperative a group of farmers, and the local media people.

The project had 2 phases. The first phase had 3 sub-projects. The objectives were: to learn about the economic, social, and agricultural products of Nan, to understand the socialization system for man power development in agricultural sectors, and to understand same aspects of the successful farmers' group and how the group learned. The sample in each sub-project was described as followed. The first sub-project sample was 12 provincial top officers, 20 successful farmers, 4 group leaders, 13 experienced teacher and trainer, 2 media people, 100 general farmers, and 115 representatives from successful farmer's groups. The second sub-project sample comprised :10 successful farmer's group, 115 representatives from farmer's groups. The last sub-project sample was 74 teachers, 5 media people, 8 NGO, 115 representatives from farmer's groups, 5 agricultural sector academics, and 2 international business men, and various documents such as curriculum and history of successful farmers.

The second phase of the research was the development of manual and curriculum for the characteristics and skills development in 6 sample groups. The research samples comprised: students of Extended Elementary Schools, students of Non-formal Education Center, students of Rajamongkhala Institute of Technology, agricultural extension officers of the Ministry of Agricultural, and Cooperative, a group of farmers and the local media people.

Data collection instrument was structural interview, questionnaires. At the second phase of research, participatory action research was used. The data collection was participatory observation, interview, focus group discussion, questionnaires. Data analysis was content analysis, and basic descriptive statistics computation at both phases.

Findings were grouped into knowledge and new products as the followings. The knowledge regarding successful farmer group showed that the leader of the group utilized self-directed learning which composed of: 1) self-voluntary to learn, 2) learning how to learn, 3) has self resources data, 4) self management of change, 5) positive thinking, and self acceptance. The leaders of the successful group also showed some specific speaking skills:-speaking to motivate and make friend with others, thinking skills:-problem oriented thinking, creative thinking, knowledge constructing thinking, forth-sighted thinking, writing skill:-writing to explain clearly to others, and reading skills. The leaders also had interpersonal skills:- problem solving , decision making, human relation skills. They also showed 2 most important characteristics : industriousness and honesties. The last knowledge from farmers' group was the group learning styles. The group learned from problems while working, they learned from listening and watching from the success of the others whose experience was related to theirs. The group diffused new skills and knowledge by cooperative learning, and experimenting. The process of learning was gradually. The learning follow up should be frequently. The learning should be on top of what was known. Lastly local beliefs or culture can be used to motivate group learning.

The knowledge regarding successful farmers was: the I CAN DO process of characteristics and skills development which composed of 6 elements: 1) interesting, 2) cognition, 3) action, 4) natural conservation, 5) development, 6) outcome . The successful farmer had 3 core characteristics: 1) characteristics necessary to work, characteristics necessary for good relationships with others, and characteristics for living in the changing society. The study also revealed 3 core skills of the successful farmer general skills, work skills and business management skills.

The products from this research were 5 manuals and curriculums for characteristics and skills development. The product was implemented, evaluated, and improved in some extents.

สารบัญ

คำนำ

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

Executive Summary

บทคัดย่อ

Abstract

สารบัญ

สารบัญภาพประกอบ

บทที่

หน้า

บทนำ.....	1
หลักการและเหตุผล.....	1
วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย.....	3
วิธีวิจัย.....	4
กรอบแนวคิดในการวิจัย	12
ขั้นตอนการทำวิจัย.....	13
กลุ่มตัวอย่าง	14
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	15
ผลผลิตจากการวิจัย	15
ขอบเขตและเนื้อหาของรายงานการวิจัย	16
1 องค์ความรู้เพื่อพัฒนาระบบการถ่ายทอดคุณลักษณะและทักษะแก่แรงงาน ภาคการเกษตร	17
ความหมายของการเรียนรู้	17
ระบบการถ่ายทอดทางสังคมเพื่อพัฒนาศักยภาพบุคคลในการทำงานอาชีพ.....	18
ระบบสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาศักยภาพบุคคลในการทำงาน	21
ผลของการถ่ายทอดทางสังคม	26
ประเภทของกระบวนการเรียนรู้	28
การเรียนรู้เชิงประสบการณ์	28
การเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน	31

บทที่	หน้า
เทคนิคการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะ.....	36
การพัฒนาทักษะเพื่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม.....	36
การพัฒนาเจตคติ	39
การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม.....	46
2 องค์ความรู้จากการวิจัย.....	51
การเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้นำทางการเกษตร.....	51
ลักษณะของผู้นำกลุ่มเกษตรกรในความคิดของผู้ร่วมงาน.....	55
ทักษะของผู้นำกลุ่มเกษตรกรตามความคิดของผู้ร่วมงาน.....	55
การเรียนรู้ของกลุ่มเกษตรกร.....	62
กระบวนการเรียนรู้ I CAN DO	64
ข้อเสนอแนะในการทำกระบวนการเรียนรู้ I CAN DO เพื่อการพัฒนา	
คุณลักษณะและทักษะสู่การปฏิบัติ	80
คุณลักษณะและทักษะของเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ.....	83
คุณลักษณะของเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในอาชีพ.....	83
คุณลักษณะที่จำเป็นต่อการทำอาชีพเกษตรกรรมให้ประสบความสำเร็จ....	83
คุณลักษณะที่จำเป็นสำหรับการทำงานร่วมกับผู้อื่น.....	87
คุณลักษณะที่จำเป็นต่อการดำรงอยู่อย่างยั่งยืนในสังคมโลกที่มี	
การเปลี่ยนแปลง.....	88
คุณลักษณะของเกษตรกรรุ่นใหม่ที่ต้องส่งเสริม.....	89
ด้านทักษะ.....	90
ทักษะทั่วไป.....	90
ทักษะอาชีพ.....	93
ทักษะเชิงการจัดการธุรกิจ.....	95
3 หลักสูตรเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะแก่แรงงานภาคการเกษตร	97
บทนำ	97
หลักสูตร 1 หลักสูตรการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของนักเรียนโรงเรียน	
ขยายโอกาส	99

บทที่	หน้า
หลักสูตร 2 หลักสูตรการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะที่จำเป็นสำหรับ เกษตรกรของนักศึกษาประกาศนียบัตรอาชีพ (ปอ.) วิชาการเพาะเห็ด และการเลี้ยงไก่.....	102
หลักสูตร 3 หลักสูตรการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะผู้นำเกษตรกรในราย วิชาหลักและวิธีการวิจัยตลาดเบื้องต้นของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล..	105
หลักสูตร 4 หลักสูตรการแปรรูปผลไม้เพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะ ในกลุ่มเกษตรกร	107
หลักสูตร 5 หลักสูตรการพัฒนาผู้ทำหน้าที่สื่อมวลชนท้องถิ่นให้มีบทบาทใน การเสริมสร้างคุณลักษณะและทักษะของเกษตรกร	109
บทสรุป.....	111
4 ข้อเสนอแนะการนำผลการวิจัยไปใช้	112
บทนำ	112
ข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาระบบการถ่ายทอดทางสังคม.....	113
ข้อเสนอแนะการนำหลักสูตรไปใช้	114
ข้อเสนอแนะทั่วไป.....	114
ความพร้อมของผู้เรียนและผู้สอน	115
การสร้างบรรยากาศแห่งความร่วมมือ	116
การประชาสัมพันธ์หลักสูตร.....	116
การเตรียมบุคลากร	117
การเตรียมวัสดุอุปกรณ์เพื่อการเรียนการสอนและสถานที่	117
การเตรียมระบบบริหาร.....	117
การเตรียมชุมชน	117
การเตรียมงบประมาณ	118
ข้อเสนอแนะเฉพาะ.....	118
หลักสูตรการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของนักเรียนโรงเรียนขยาย โอกาส.....	119
หลักสูตรการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะที่จำเป็นสำหรับเกษตรกรของ นักศึกษาประกาศนียบัตรอาชีพ (ปอ.) วิชาการเพาะเห็ดและการเลี้ยงไก่.	119

บทที่	หน้า
หลักสูตรการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะผู้นำเกษตรในรายวิชาหลักและ วิธีการวิจัยตลาดเบื้องต้นของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล	120
หลักสูตรการแปรรูปผลไม้เพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะในกลุ่ม เกษตรกร	120
หลักสูตรการพัฒนาผู้ทำหน้าที่สื่อมวลชนท้องถิ่นให้มีบทบาทในการเสริม สร้างคุณลักษณะและทักษะของเกษตรกร	121
บทสรุป.....	122
บรรณานุกรม	123
ภาคผนวก	130
ภาคผนวก ก. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยโครงการ 1 ข้อมูลพื้นฐานจังหวัดน่าน : ผลผลิต กระบวนการผลิต การตลาด และคุณภาพแรงงานภาคการเกษตร...	131
ภาคผนวก ข. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยโครงการ 2 องค์ประกอบและศักยภาพ ในการพัฒนาแรงงานภาคการเกษตรในชุมชน.....	144
ภาคผนวก ค. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยโครงการ 3 ระบบกลไกและกระบวนการ พัฒนาคุณลักษณะและทักษะของแรงงานภาคการเกษตร.....	154
ภาคผนวก ง. ผลการประเมินหลักสูตร 5 หลักสูตร.....	177

สารบัญภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 กรอบแนวคิดการวิจัย.....	12
2 วงจรการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาระบบการถ่ายทอด เพื่อสร้างคุณลักษณะและทักษะของแรงงานภาคการเกษตร.....	13
3 แสดงกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมและผลลัพธ์ (ปรับจาก Berns, 1997 : 52).....	20
4 การประยุกต์ใช้กระบวนการเรียนรู้เชิงประสบการณ์เพื่อการฝึก คุณลักษณะและทักษะ.....	30
5 รูปแบบวงจรการเพิ่มพลังที่สอดคล้องกับการวิจัยแบบมีส่วนร่วม.....	49
6 องค์ประกอบของการเรียนรู้ด้วยตนเอง.....	52
7 กระบวนการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของแรงงาน ภาคการเกษตร CAN DO.....	66
8 แสดงหัวข้อการนำเสนอในบทที่ 3.....	98

บทนำ

การพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของแรงงานภาคการเกษตรกับงานวิจัย ด้านพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์

หลักการและเหตุผล

การพัฒนาประเทศไทยที่ผ่านมาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 1 - ฉบับที่ 7 นั้น ให้ความสำคัญทรัพยากรธรรมชาติและแรงงานคน เป็นปัจจัยหลักของการผลิตมากกว่าการใช้วิธีการเพิ่มประสิทธิภาพของการผลิต จะเห็นได้ว่า นับแต่ปี พ.ศ.2398 ประเทศไทยเริ่มเปิดประเทศและพัฒนาประเทศตามแนวทุนนิยม ตลอดมาจนกระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีการเน้นการพัฒนาตามแนวทุนนิยมมากขึ้น โดยการสนับสนุนของธนาคารโลก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ จากสังคมเกษตรเป็นสังคมอุตสาหกรรมมากขึ้นเรื่อย ๆ นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2504 รัฐบาลเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 1 เป็นกลไกดำเนินการพัฒนาประเทศ โดยมีเป้าหมายหลัก ประการหนึ่ง คือ การมุ่งเน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจ โดยใช้ความได้เปรียบด้านทรัพยากรธรรมชาติ และแรงงานราคาถูก บวกกับเงินทุนจากต่างประเทศที่รัฐบาลกู้ยืมมาเพื่อสร้างถนน เขื่อน โรงงานผลิตไฟฟ้า โทรศัพท์ ประปา และการคมนาคมอื่นๆ เพื่อเป็นการส่งเสริมให้เกิดการลงทุนด้านอุตสาหกรรมขึ้นในประเทศ ผลของการพัฒนาพบว่าเศรษฐกิจของประเทศขยายตัวในอัตราเฉลี่ยไม่ต่ำกว่าร้อยละ 7 ต่อปี และมีการประเมินว่าการพัฒนาเช่นนี้ใช้ทุนด้านทรัพยากรธรรมชาติ และแรงงานถึงร้อยละ 65 ของปัจจัยการผลิตทั้งหมด ในขณะที่ร้อยละ 35 เป็นผลจากการเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต จะเห็นได้ว่า การพัฒนาเศรษฐกิจต้องแลกเปลี่ยกับการถดถอยของทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งถ้าประเทศไทยยังดำรงวิถีการพัฒนาแบบนี้ต่อไปจะทำให้เกิดการเสื่อมโทรมของทรัพยากร ในขณะที่ขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ และประสิทธิภาพการผลิตของประเทศไม่เพิ่มขึ้น

ปัจจุบันการพัฒนาประเทศไทย เน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีศักยภาพสูง และปรับระบบการบริหารจัดการประเทศใหม่เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน แต่การปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ในการพัฒนาประเทศใหม่นี้ มีสามารถบรรลุผลได้ในเวลาอันสั้น จะเห็นได้ว่าแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ระยะที่ 8 (2540 - 2544) และ แผนระยะที่ 9 (2545 - 2549) ที่มุ่งเน้นให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและความอยู่ดีมีสุขของคนไทย โดยให้ความสำคัญต่อการพัฒนาแบบองค์รวม ยึดคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา และเน้นคุณภาพด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้คนมีความสุขถ้วนหน้า สามารถพึ่งตนเอง ก้าวทันโลก โดยรักษาเอกลักษณ์ของความเป็นไทย แต่จากข้อมูลของการประเมินการพัฒนาประเทศในช่วงต้นของแผนพัฒนาระยะที่ 8 พบปัญหาว่า "การจัด

สรรเงินลงทุนเพื่อการพัฒนาขาดความสมดุล มุ่งเรื่องกายภาพมากกว่าพัฒนาคุณภาพคน" "คุณภาพการศึกษาของคนไทยยังไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควรส่งผลกระทบต่อความสามารถในการแข่งขันของประเทศ โดยพบว่า ระบบการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้ยังปรับไม่ทันการเปลี่ยนแปลง คุณภาพไม่ได้มาตรฐาน ไม่ได้สร้างคนให้มีคุณธรรม จริยธรรม คิดเป็นทำเป็น" "ปัญหาความยากจนมีสูงขึ้นโดยเฉพาะความยากจนในชนบท" และพบว่า ประเทศไทยมีระบบและโครงสร้างที่อ่อนแอ ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2543)

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นเรื่องที่มีความสำคัญมิใช่แต่เฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น หลายๆ ประเทศในทวีปเอเชียก็ให้ความสำคัญและศตวรรษที่ 21 ถือเป็นยุคทองของการเปลี่ยนแปลงนโยบายด้านนี้ ในประเทศเกาหลี ประธานาธิบดี คิม แด จุง กล่าวถึงการพัฒนาคนในศตวรรษที่ 21 ว่าต้องเน้นความสามารถด้านข่าวสาร ข้อมูล และการเพิ่มพูนและเสริมสร้างความรู้ ในขณะที่ประเทศสิงคโปร์ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการจัดการกับความรู้ การสร้างและพัฒนาความรู้ใหม่ เพื่อยุคเศรษฐกิจแบบแข่งขันบนพื้นฐานของความรู้

ถึงแม้ว่าประเทศไทยจะเริ่มให้ความสำคัญกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มากขึ้น แต่ประสิทธิภาพของการพัฒนายังไม่สามารถขยายวงกว้างไปสู่ชนบท จะเห็นว่าข้อมูลหลายๆ แหล่งแสดงว่าการพัฒนาคนในชนบทซึ่งส่วนใหญ่เป็นภาคการเกษตร ต้องได้รับการดูแลอย่างใกล้ชิดมากขึ้น รายงานของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยกล่าวว่า "ภาคการเกษตร ซึ่งเป็นภาคที่ดูดซับแรงงานที่สำคัญที่สุดประมาณครึ่งหนึ่งของแรงงานทั้งหมด ต้องปรับปรุงการผลิตให้ดีขึ้น เพื่อจูงใจให้คนรุ่นใหม่มาทำการเกษตรมากขึ้น สถาบันการศึกษาต้องปลูกฝังผู้เรียนให้ออกมาประกอบอาชีพส่วนตัว เน้นการเรียนรู้ที่มีการปฏิบัติเชื่อมโยงกับการทำการเกษตรอย่างจริงจัง โดยเน้นให้เห็นถึง วิถีชีวิตในภาคเกษตรที่ทำให้มีชีวิตดำรงอยู่ได้อย่างพอเพียงไม่เดือดร้อน ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน" (TDRI, 2541) และข้อมูลตามสถิติเศรษฐกิจปี 2542 พบว่า สาขาเกษตรซึ่งมีประชากรเกี่ยวข้องจำนวนรวมร้อยละ 60 ของประชากรของประเทศ สามารถก่อให้เกิดมูลค่าหรือรายได้เพียงร้อยละ 11 ของรายได้ประชาชาติ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2543) การเพิ่มทักษะแก่ "เกษตรกร" ของประเทศจะช่วยลดช่องว่างระหว่างเกษตรกรกับกลุ่มอื่นของประเทศ เมื่อประชากรร้อยละ 60 ของประเทศมี "ทักษะ" พวกเขาเหล่านั้นจะใช้ทักษะในการผลิต "ความด้อย" ทั้งปวงลง จะทำให้ประเทศสามารถพึ่งพาตนเอง (Self-reliance) และมีความสามารถในการแข่งขัน ทำให้สามารถพัฒนาประเทศให้อยู่ได้อย่างยั่งยืน (Sustainability) ในยุคโลกาภิวัตน์

ปัญหาของการพัฒนาแรงงานภาคการเกษตรที่กล่าวถึงข้างต้นทำให้ต้องคิดถึงวิธีการและระบบที่มีประสิทธิภาพเพื่อการเตรียมบุคคลและการพัฒนาบุคคลที่อยู่ในชนบทและภาคการเกษตรให้มีคุณลักษณะและทักษะที่สำคัญเพื่อนำไปใช้พัฒนาตนเอง และชุมชนต่อไป

เกื้อ วงศ์บุญสิน (2545) กล่าวถึง ยุทธศาสตร์ชาติว่าด้วยการปฏิรูปทักษะของแรงงานไทย เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงด้านการผลิตที่เน้นการเพิ่มประสิทธิภาพของการผลิตสูงขึ้น เน้นการใช้แรงงานที่มีทักษะสูงและมีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง มีทักษะเพียงพอที่จะอยู่ในสังคมแห่งการเรียนรู้ สร้างความรู้และรักษาความรู้ สรุปได้ว่ามี 10 ยุทธศาสตร์ คือ 1) การให้ชุมชนและองค์กรนอกภาครัฐมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและมีบทบาทในการเตรียมบุคลากรให้เป็นทรัพยากรที่มีศักยภาพของประเทศ 2) เพิ่มบทบาทของภาคเอกชนในการจัดบริการทางการศึกษา 3) ปรับปรุงระบบการศึกษาที่เน้นคุณภาพมากกว่าในเชิงปริมาณ 4) จัดสรรงบประมาณและเงินทุนที่เหมาะสมในแต่ละระดับการศึกษา 5) กระตุ้นบรรยากาศการแข่งขันด้านการบริการมืออาชีพและเทคโนโลยี 6) ส่งเสริมให้มีการจัดตั้งสถาบันวิจัยและพัฒนา 7) กำหนดวิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์ ด้านคุณภาพของทรัพยากรมนุษย์ ควบคู่ไปกับการพัฒนาทักษะ ความรู้ ความสามารถที่จำเป็น 8) เน้นการสร้างความรู้มากกว่าการนำเข้าความรู้ 9) มีการรักษาระดับความรู้ และ 10) มียุทธศาสตร์การบริหารจัดการแบบมืออาชีพ ยุทธศาสตร์ทั้งสิบข้อเป็นแนวทางหนึ่งในการปฏิรูปกำลังคนของประเทศให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและของโลก

ยุทธศาสตร์การพัฒนาแรงงานภาคการเกษตรแบบให้ชุมชนมีส่วนร่วมและพัฒนาเพื่อให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ ยุทธศาสตร์การสร้างความรู้ รักษาความรู้ ยุทธศาสตร์การกำหนดวิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์ด้านคุณภาพของทรัพยากรมนุษย์ ควบคู่ไปกับการพัฒนาทักษะความรู้ ความสามารถที่จำเป็น เป็นยุทธศาสตร์ที่น่าจะทำให้เกิดการพัฒนาศักยภาพการเกษตรที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย แต่ก็มีคำถามว่า รูปแบบควรจะเป็นอย่างไร ชุมชนที่ไม่เคยเข้ามามีส่วนร่วมหรือเข้ามามีส่วนร่วมบ้าง จะกำหนดบทบาทหน้าที่ของตนอย่างไร ภาครัฐที่มีหน้าที่โดยตรงในการพัฒนาคนจะมีบทบาทอย่างไร ลักษณะของคนในภาครัฐต้องเปลี่ยนไปจากการเป็นผู้กำหนดเป้าหมายและวิธีการมาเป็นผู้คอยสังเกต มองเห็นปัญหาและกระตุ้นให้หลายฝ่ายช่วยกันแก้ไขจะเปลี่ยนแปลงได้หรือไม่ ชุมชนมีความพร้อมและสมัครใจแค่ไหน เพราะในอดีตเคยเป็นผู้คอยรับความรู้ แต่ต้องเปลี่ยนมาเป็นผู้แสวงหาความรู้จะทำได้หรือไม่ เราจะผสมผสานลักษณะเฉพาะของชุมชนด้านการผลิต การบริโภค วิถีชีวิตอื่น ๆ ให้กลมกลืนกับการพัฒนาได้อย่างไร คำถามเหล่านี้ต้องการคำตอบ

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

โครงการวิจัยเรื่อง ระบบการถ่ายทอดทางสังคมเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะแก่แรงงานภาคการเกษตร : ศึกษากรณีจังหวัดน่านเป็นโครงการวิจัยและพัฒนาในรูปแบบที่เน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เน้นการผสมผสานสิ่งที่ทำอยู่แล้วมีอยู่แล้วในพื้นที่ที่ทำการวิจัยกับแนวคิดใหม่ของผู้วิจัยให้สามารถผสมกลมกลืนกัน และเน้นองค์การถ่ายทอดทางสังคมหลายระดับพร้อมกัน

เพื่อให้เกิดระบบและกลไกในการพัฒนาบุคคลที่มีทิศทางสนับสนุนต่อเนื่องกัน อันจะเป็นผลทำให้เกิดระบบการถ่ายทอดทางสังคมที่พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านการเกษตรที่เข้มแข็ง โครงการวิจัยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1) เพื่อศึกษาคุณลักษณะและทักษะของแรงงานภาคการเกษตรที่จำเป็นต่อการพัฒนาประเทศให้สามารถพึ่งตนเองได้ โดยศึกษาจากผู้ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพเกษตรกรผู้มีประสบการณ์ด้านการพัฒนาเกษตรกร กลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ

2) เพื่อศึกษาระบบ กลไก และวิธีการของหน่วยงานภาครัฐและเอกชนในการพัฒนาคุณภาพของแรงงานภาคการเกษตร โดยศึกษาจากเอกสารของหน่วยงานภาครัฐ และเอกชนการสัมภาษณ์ครู/อาจารย์ และวิทยากรที่ดีเด่น

3) จัดทำคู่มือการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะแก่แรงงานภาคการเกษตรในจังหวัดน่าน โดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมในกลุ่มตัวอย่าง 5 กลุ่ม ได้แก่ นักเรียนของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา นักศึกษาประกาศนียบัตรวิชาชีพของกรมการศึกษานอกโรงเรียน นักศึกษานักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล กลุ่มเกษตรกรและสื่อมวลชนในท้องถิ่น

วิธีวิจัย งานวิจัยมี 2 ระยะ

งานวิจัยระยะที่ 1 เวลา 6 เดือน

วัตถุประสงค์

1) ศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านผลผลิต กระบวนการผลิต การตลาด และคุณภาพแรงงานภาคการเกษตรในจังหวัดน่าน

2) ศึกษาองค์ประกอบภาคประชาชนและศักยภาพในการพัฒนาแรงงานภาคการเกษตรในชุมชน

3) ศึกษากระบวนการและกลไกในการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของแรงงานภาคการเกษตร
วิธีวิจัยสำหรับการศึกษาในระยะที่ 1 เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ โดยการศึกษาเพื่อค้นหาข้อเท็จจริงในภาคสนาม การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสอบถามงานวิจัยระยะที่ 1 มีโครงการวิจัยย่อย 3 โครงการ

โครงการ 1 : ข้อมูลพื้นฐานด้านผลผลิต กระบวนการผลิต การตลาด และคุณภาพของ แรงงานภาคการเกษตร

วัตถุประสงค์

การจัดทำโครงการนี้มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษาถึงสภาพทั่วไปของจังหวัดน่าน ตลอดจนสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม การปกครองและการค้าชายแดน
2. เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลจากภาคสนามให้ได้ภาพวิถีชีวิตเกษตรกรจังหวัดน่านในด้านผลผลิต กระบวนการผลิต การตลาด ของกลุ่มอาชีพการกลั่นกรรม การประมง การปศุสัตว์ การแปรรูป การบริการทางการเกษตร ตลอดจนทัศนคติของเกษตรกรที่มีต่อผู้ประสบความสำเร็จในอาชีพตัวชี้วัด ความสุขของเกษตรกรและครอบครัวเกษตรกร

วิธีวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบสัมภาษณ์ข้อมูลทั่วไป กลุ่มเกษตรกรดีเด่น กลุ่มองค์กรเอกชน กลุ่มสื่อมวลชน (ภาคผนวก ก.)
2. แนวการสัมภาษณ์เกษตรกรและข้าราชการ ในเรื่องของการกระบวนการผลิต การตลาด ช่องว่างระหว่างความเป็นจริงและที่ควรจะเป็น (ภาคผนวก ก.)
3. แบบสัมภาษณ์ข้าราชการ (เพิ่มเติม) ในเรื่องบทบาทของทางราชการที่เกี่ยวข้องกับ กระบวนการผลิต การตลาด การอาชีพ และการพัฒนาเกษตรกร (ภาคผนวก ก.)
4. แบบสัมภาษณ์เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ (เพิ่มเติม) ในเรื่องของการความสำเร็จที่เกิดขึ้น เป็นผลมาจากสิ่งใดบ้าง และข้อเสนอแนะสำหรับเกษตรกรและส่วนราชการ (ภาคผนวก ก.)
5. แบบสอบถามกลุ่มประมงและกลุ่มพืชผล (ภาคผนวก ก.)
6. แบบสัมภาษณ์เกษตรกร (ที่เป็นผู้นำผลิตภัณฑ์มาแสดงในงานหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ของจังหวัดน่าน) (ภาคผนวก ก.)

ในการศึกษานี้มีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจาก 2 แหล่ง ดังนี้คือ

1. ข้อมูลจากเอกสาร ได้แก่ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดน่าน เอกสารจากหน่วยงาน ราชการต่างๆ เช่น จังหวัดน่าน : บนเส้นทางสู่การสร้างประชาสังคมของไทย (2541) ข้อมูลการ ตลาดจังหวัดน่านประจำปี 2542 สำนักงานสถิติจังหวัดน่าน (2544) ยุทธศาสตร์การแก้ปัญหาเศรษฐกิจ ของจังหวัดน่านในมุมมองของหอการค้าจังหวัดน่าน (2544) และแผนพัฒนาจังหวัด ประจำปี 2545 จังหวัดน่าน

2. ข้อมูลจากภาคสนาม ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่จังหวัดน่านรวม 5 ครั้ง โดยได้ทำการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกทั้งในแบบเชิงคุณภาพให้คำสัมภาษณ์และไปสัมภาษณ์ในพื้นที่จริงที่เกษตรกรได้ตั้งบ้านเรือนและประกอบอาชีพนั้นๆ โดยใช้แบบสัมภาษณ์เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก รายละเอียดของการเก็บรวบรวมข้อมูล มีดังต่อไปนี้

2.1 การสัมภาษณ์เกษตรกร / ข้าราชการ / ผู้ที่เกี่ยวข้อง ระหว่างวันที่ 8 - 11 กรกฎาคม 2544 โดยได้ทำการสัมภาษณ์กลุ่มบุคคล 5 กลุ่ม กล่าวคือ

กลุ่มที่ 1 กลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในกลุ่มอาชีพต่างๆ ได้แก่ กลุ่มพืชผล กลุ่มประมง กลุ่มปศุสัตว์ และกลุ่มแปรรูป จำนวน 20 คน การสัมภาษณ์ครั้งแรกนี้ มีจุดประสงค์เพื่อให้ได้ข้อมูลเบื้องต้นที่จะเข้าใจสภาพความเป็นอยู่ของเกษตรกร การอาชีพ การผลิต ผลผลิต การตลาดที่เกษตรกรประสบอยู่ และนำข้อมูลมาวิเคราะห์ เพื่อดำเนินการในการกำหนดกลุ่มตัวอย่างที่จะเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งต่อไป และเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

กลุ่มที่ 2 กลุ่มผู้นำระดับสูง จำนวน 12 คน ได้แก่ ผู้ว่าราชการจังหวัด ประธานหอการค้า พาณิชย์จังหวัด ปศุสัตว์จังหวัด เกษตรจังหวัด ประมงจังหวัด สหกรณ์จังหวัด แรงงานและสวัสดิการสังคมจังหวัด เกษตรและสหกรณ์จังหวัด พัฒนาการจังหวัด ผู้อำนวยการธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) และผู้ช่วยผู้อำนวยการ ธกส. เพื่อให้ได้ข้อมูลในเชิงนโยบาย กลไกการบริการช่วยเหลือเกษตรกร และแผนพัฒนาต่าง ๆ ในจังหวัดน่าน

กลุ่มที่ 3 กลุ่มผู้นำทางการเกษตรจำนวน 4 คน ได้แก่ ผู้นำด้านพืชผล ด้านประมง ด้านปศุสัตว์และด้านแปรรูป เพื่อศึกษาความเข้มแข็งและความเป็นไปได้ของการอาชีพด้านต่างๆ ที่เหมาะสมกับคนจังหวัดน่าน

กลุ่มที่ 4 กลุ่มวิทยากรผู้ให้ความรู้แก่เกษตรกรจำนวน 13 คน ได้แก่ เกษตรกรผู้ประสบความสำเร็จ ผู้อำนวยการศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน อาจารย์จากสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล เพื่อศึกษาช่องทางการใช้เทคนิควิธีการถ่ายทอดความรู้ที่เหมาะสมแก่เกษตรกร

กลุ่มที่ 5 กลุ่มสื่อมวลชน จำนวน 2 คน ได้แก่ นักหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น นักจัดรายการวิทยุ เพื่อศึกษาช่องทางการนำความรู้ไปสู่กลุ่มเกษตรกร

2.2 การสัมภาษณ์กลุ่มผู้นำเกษตรกรและเกษตรกร จากงานหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ และกลุ่มผู้นำระดับสูง ในระหว่างวันที่ 10 - 12 สิงหาคม 2544 โดยมีรายละเอียดดังนี้

กลุ่มผู้นำเกษตรกรและเกษตรกร จำนวน 115 คน แบ่งออกเป็นกลุ่มปศุสัตว์ 10 คน กลุ่มแปรรูป 57 คน กลุ่มพืชผล 38 คน และกลุ่มประมง 10 คน ในการสัมภาษณ์ครั้งนี้ได้สอบถามเน้นในเรื่องการผลิตและการตลาด เพื่อให้เข้าใจถึงสภาพเศรษฐกิจโดยรวมของจังหวัดน่าน รวมทั้งกลไกในการตลาดที่เป็นอยู่

กลุ่มผู้นำ จำนวน 3 คน ได้แก่ ประธานหอการค้า พาณิชย์จังหวัด และแรงงาน และสวัสดิการสังคมจังหวัด ซึ่งได้ทำการสัมภาษณ์เจาะลึกเพิ่มเติมเพื่อให้เข้าใจสภาพปัญหา ทิศทางของการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและอาชีพของคนจังหวัดน่านเพิ่มเติมให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

2.3 การสัมภาษณ์ผู้นำกลุ่มเกษตรกร เกษตรกร ผู้นำระดับสูง พระสงฆ์ ในระหว่างวันที่ 7 – 12 ตุลาคม 2544 โดยมีจุดประสงค์ที่จะสอบถามข้อมูลบางประการที่ยังขาด ความสมบูรณ์ในบางเรื่อง รวมทั้งสอบถามทัศนะของเกษตรกรผู้ประสบความสำเร็จในอาชีพ

2.4 การสัมภาษณ์เกษตรกร ที่อำเภอเมือง อำเภอบ้านหลวง กิ่งอำเภอภูเพียง จำนวนประมาณ 100 คน ในช่วงเดือนตุลาคม 2544 เพื่อศึกษาตัวชี้วัดความสุขของเกษตรกรและ ความสุขของครอบครัวเกษตรกรเพื่อให้เห็นภาพสะท้อนของแรงจูงใจหรือเป้าหมายชีวิตของเกษตรกร

2.5 การจัดประชุมเสวนาผลการวิจัยเพื่อการตรวจสอบข้อมูลและประมวลความคิดเห็นเพิ่มเติม จากผู้แทนหน่วยราชการและองค์กรเอกชนที่มีความเกี่ยวข้องกับเกษตรกรจังหวัดน่าน เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2544 ที่ห้องประชุมสำนักงานประกันสังคม จังหวัดน่าน โดยมีผู้เข้าร่วม ประชุมให้ความคิดเห็นจำนวน 15 คน นอกจากนี้หลังจากประชุมแล้วท่านรองผู้ว่าราชการจังหวัด นายปริญญา ปานทอง ยังได้กรุณาให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมกับงานวิจัยฉบับนี้ด้วย ผู้วิจัยได้ทำการ วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิควิธีการวิเคราะห์เนื้อหา

โครงการ 2 : องค์กรประชาชนและศักยภาพในการพัฒนาแรงงานภาคการเกษตรในชุมชน

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษาคุณลักษณะและทักษะของผู้นำกลุ่มเกษตรกรดีเด่นด้านพืชผล ปศุสัตว์ อนุรักษ์ สัตว์น้ำ เกษตรกรยั่งยืน และการแปรรูปผลผลิตในจังหวัดน่าน
- 2) เพื่อศึกษาศักยภาพของกลุ่มเกษตรกรในการพัฒนาแรงงานภาคการเกษตรในชุมชน

กลุ่มตัวอย่าง

1. กลุ่มเกษตรกรดีเด่น 10 กลุ่ม เก็บข้อมูลจากผู้นำและผู้ร่วมงานของกลุ่มเกษตรกร ผู้แทนกลุ่มเกษตรกร มีรายละเอียดดังนี้

1.1 ผู้นำกลุ่มเกษตรกรดีเด่นด้านพืชผล ปศุสัตว์ อนุรักษ์สัตว์น้ำ และเกษตรยั่งยืน จำนวน 10 คน จำแนกเป็น ผู้นำเกษตรกรกลุ่มพืชผลและแปรรูป 3 คน กลุ่มปศุสัตว์และแปรรูป 3 คน อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ 2 คน และเกษตรยั่งยืน 2 คน คัดเลือกโดยใช้เกณฑ์ดังนี้

- 1) เป็นกลุ่มเกษตรกรที่มีผลงานอย่างต่อเนื่อง เป็นที่ประจักษ์ของจังหวัดน่าน 2) มีบทบาทและ

การมีส่วนร่วมของสมาชิกต่อกลุ่ม 3) มีความสามารถในการบริหารและจัดการกลุ่ม 4) มีความมั่นคงของกลุ่ม

1.2 ผู้ร่วมงานของกลุ่มเกษตรกรดีเด่น จำนวน 2 – 4 คนต่อกลุ่ม จำนวนรวม 30 คน จำแนกดังนี้ กลุ่มเกษตรกรด้านเกษตรยั่งยืน ตำบลป่าแลวหลวง อำเภอสันติสุข 4 คน ตำบลเมืองจันท์ กิ่งอำเภอภูเพียง 3 คน กลุ่มมะไฟจีน ตำบลนาเหลียง อำเภอเวียงสา 3 คน กลุ่มมะขามหวาน อำเภอนาน้อย 3 คน กลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและชาเขียวใบหม่อน อำเภอแม่จริม 3 คน กลุ่มแปรรูปเนื้อสัตว์ อำเภอท่าวังผา 4 คน กลุ่มอนุรักษ์พันธุ์ปลาที่วัดดอนแก้ว อำเภอท่าวังผา 1 คน กลุ่มอนุรักษ์พันธุ์ปลาที่หาดผาชน ตำบลเมืองจันท์ กิ่งอำเภอภูเพียง 2 คน กลุ่มเลี้ยงวัว บ้านน้ำครก 3 คน กลุ่มเลี้ยงหมู อำเภอสันติสุข 4 คน

2. ตัวแทนกลุ่มเกษตรกรจากทุกอำเภอที่มีผลิตภัณฑ์ของกลุ่มและนำมาแสดงในงานหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ระหว่างวันที่ 10 – 12 สิงหาคม 2544 จำนวน 115 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบสัมภาษณ์ผู้ร่วมงานของกลุ่มเกษตรกรที่มีผลิตภัณฑ์มาแสดงระหว่างวันที่ 10 – 12 สิงหาคม 2544 มีเนื้อหาประกอบด้วย คุณลักษณะและทักษะของผู้นำกลุ่มเกษตรกร (ภาคผนวก ข.)
2. แบบสัมภาษณ์เจาะลึกผู้นำและผู้ร่วมงานของกลุ่มเกษตรกร ด้านลักษณะทางกายภาพของพื้นที่การเปลี่ยนแปลงของชุมชน การผลิต ผลผลิต การตลาด ผู้นำและการเรียนรู้ภายในกลุ่ม (ภาคผนวก ข.)

ขั้นตอนการวิจัย

ผู้วิจัยเริ่มต้นจากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นในจังหวัดน่าน โดยศึกษาจากเอกสารและเชิงวิพากษ์ที่เคยทำวิจัยในจังหวัดน่าน คือ นางสาวฐิตยาวรรณ กิจวรรณ จากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และอาจารย์จากสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล จังหวัดน่าน คือ อาจารย์ ชาติชาย โยเหลา มาให้ความรู้เกี่ยวกับภูมิประเทศ จุดเด่น จุดด้อยของการเกษตรในจังหวัดน่าน และกลุ่มเกษตรกรที่เข้มแข็งในจังหวัดน่าน

ผู้วิจัยสร้างแบบสอบถามปลายเปิด เพื่อทดลองใช้เก็บข้อมูลเกี่ยวกับคุณลักษณะและทักษะของผู้นำ และเครือข่ายการทำงานของกลุ่มเกษตรกร โดยเก็บข้อมูลระหว่างวันที่ 9 – 11 กรกฎาคม 2544

ผู้วิจัยสร้างแบบสัมภาษณ์ผู้ร่วมงานของกลุ่มเกษตรกร เกี่ยวกับคุณลักษณะและทักษะของผู้นำกลุ่มเกษตรกร โดยเก็บข้อมูลระหว่างวันที่ 10 – 12 สิงหาคม 2544

ผู้วิจัยสัมภาษณ์ผู้นำกลุ่มเกษตรกรดีเด่นและผู้ร่วมงาน ในพื้นที่อำเภอสันติสุข ถึงอำเภอ
ภูเพียง อำเภอพาน้อย อำเภอท่าวังผา อำเภอแม่จริม และอำเภอเมือง ระหว่างวันที่
8-12 ตุลาคม 2544

ผู้วิจัยวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา

ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยกับชุมชนในจังหวัดน่าน ระหว่างวันที่ 27-29 พฤศจิกายน 2544
และเก็บข้อมูลเพิ่มเติม

โครงการ 3 : ระบบ กลไก และกระบวนการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของแรงงานภาค การเกษตร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาคุณลักษณะและทักษะที่สำคัญของแรงงานภาคการเกษตร ในด้านพืชผล ปศุสัตว์
ประมง และการแปรรูปสินค้า
2. เพื่อศึกษาระบบ กลไก และกระบวนการพัฒนาแรงงานภาคการเกษตร
3. เพื่อเสนอระบบ กลไก และกระบวนการในการพัฒนาคุณลักษณะ และทักษะของแรงงาน
ภาคการเกษตร

วิธีวิจัย

แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย มี 2 แหล่งคือ

1. จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง แบ่งเป็น
 - 1.1 กลุ่มตัวอย่างในพื้นที่จังหวัดน่าน ประกอบด้วย วิทยากร ซึ่งได้แก่ เกษตรอำเภอ
หัวหน้าสถานีประมง เจ้าของกิจการเกษตร ประธานกลุ่มเกษตรกร จำนวน 13 คน
เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจำนวน 33 คน แบ่งเป็นด้านพืชผล 11 คน ด้านปศุสัตว์ 5 คน ด้าน
แปรรูป 9 คน ด้านประมง 5 คน เกษตรยั่งยืน 3 คน ครู/อาจารย์ที่สอนวิชาทางการเกษตรแบ่งเป็น
ครูสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ 11 คน ครูสังกัดศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน 8 คน
อาจารย์สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล 9 คน ผู้สื่อข่าวและนักจัดรายการวิทยุ 5 คน ผู้ทำงานในองค์กร
อิสระ 8 คน เกษตรกรที่มาร่วมงานในกลุ่มเกษตรกรที่มีผลิตภัณฑ์ของกลุ่มและนำมาแสดงในงาน
หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ระหว่างวันที่ 10-12 สิงหาคม 2544 จำนวน 115 คน
 - 1.2 กลุ่มตัวอย่างนักวิชาการที่เคยไปศึกษาดูงานด้านการเกษตรในประเทศที่มี
ลักษณะการทำเกษตรใกล้เคียงกับประเทศไทย จำนวน 5 คน
 - 1.3 กลุ่มตัวอย่างนักธุรกิจที่ส่งสินค้าทางการเกษตรไปขายต่างประเทศ จำนวน 2 คน

2. จากเอกสารที่เกี่ยวข้องทางการเกษตร แบ่งออกเป็น

2.1 เอกสารโครงการที่เกี่ยวข้องกับการฝึกอบรมทางการเกษตร ได้แก่

- โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ กองแผนงาน กรมปศุสัตว์ จำนวน 32 โครงการ
- โครงการส่งเสริมการเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร จำนวน 25 โครงการ
- โครงการฝึกอบรมเกษตรกร กองฝึกอบรม กรมปศุสัตว์ จำนวน 6 โครงการ
- โครงการฝึกอบรมเกษตรกร กองฝึกอบรม กรมประมง จำนวน 10 โครงการ
- โครงการเพื่อนช่วยเพื่อน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร

จำนวน 5 โครงการ

2.2 หลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร

- หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

จำนวน 171 เรื่อง

- หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

จำนวน 52 รายวิชา

- หลักสูตรกรมอาชีวศึกษา จำนวน 234 รายวิชา
- หลักสูตรกรมการศึกษานอกโรงเรียน จำนวน 284 รายวิชา
- หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. 2543)

รายวิชาเกษตรศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล จำนวน 61 รายวิชา

2.3 ประวัติและผลงานของเกษตรกร จาก

- งานวิจัย จำนวน 2 เล่ม ซึ่งมีจำนวนเกษตรกรที่ศึกษา จำนวน 21 คน
- หนังสือประวัติเกษตรกร จำนวน 56 คน (ครุภูมิปัญญา เกษตรกรคนเก่ง

ประวัติเกษตรกรคนเก่ง)

- หนังสือพิมพ์ จำนวน 3 คน (ไทยรัฐ เดลินิวส์)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบสัมภาษณ์รอบแรกกับกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่จังหวัดน่าน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่จะใช้ในการคัดเลือกตัวอย่างเพื่อการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกในครั้งต่อไปของแต่ละกลุ่ม คำถามจะแยกถามแต่ละกลุ่มดังนี้ กลุ่มเกษตรกร (กลุ่มปศุสัตว์ กลุ่มประมง กลุ่มพืชผล กลุ่มแปรรูปสินค้า) ถามถึงการเกษตรที่ทำ และให้แนะนำเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในอาชีพ พร้อมเหตุผล และการรับข้อมูลข่าวสารการเกษตร กลุ่มเจ้าหน้าที่ระดับสูง ถามนโยบายและแผนพัฒนาจังหวัดในด้านการเกษตร และแนะนำเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในอาชีพพร้อมเหตุผล กลุ่มครู/อาจารย์ ถามคุณลักษณะ

และทักษะในการทำงานด้านการเกษตรที่ควรเน้นให้เกิดกับเด็ก แนวทางในการฝึกหรือการสอน และแนะนำครูที่มีวิธีสอนในวิชาที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรจนเป็นที่ยอมรับ พร้อมเป็นที่นิยม กลุ่มองค์กรเอกชน (NGO) ตามบทบาทและการดำเนินการเกี่ยวกับการเกษตร ทำใน หมู่บ้านใดบ้าง และแนะนำองค์กรเอกชนกลุ่มอื่น ๆ ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการเกษตร กลุ่มสื่อมวลชน ตามรายการที่ทำ และรายการเกษตรที่ทำ (ภาคผนวก ค.)

2. แบบสัมภาษณ์เกษตรกรที่เป็นผู้ทำผลิตภัณฑ์ที่นำมาแสดงในงานหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ของจังหวัดน่าน ตามลักษณะนิสัย ความรู้ความสามารถ และวิธีการเรียนรู้ของผู้ทำผลิตภัณฑ์ได้ประสบความสำเร็จ คำถามนี้จะถามศึกษาในท้องถิ่น (ภาคผนวก ค.)

3. แบบสอบถามกลุ่มตัวอย่างแต่ละกลุ่มเกี่ยวกับประสบการณ์การทำงานด้านการเกษตร ปัญหาและอุปสรรคในการทำงาน วิธีการแก้ไขปัญหา ความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณลักษณะ และทักษะของเกษตรกรในอนาคต (ภาคผนวก ค.)

4. แบบสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างนักวิชาการที่ไปดูงานด้านการเกษตรในประเทศที่มีลักษณะการทำเกษตรใกล้เคียงกับประเทศไทย ตามคุณลักษณะและทักษะ วิธีการเรียนรู้ของเกษตรกร วิธีการสอนหรือวิธีการให้การอบรมของผู้ให้ความรู้ (ภาคผนวก ค.)

5. แบบสอบถามกลุ่มตัวอย่างนักธุรกิจที่ทำธุรกิจส่งออกผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรใช้แบบสอบถามฉบับเดียวกับแบบสอบถามเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพเกษตร

6. แบบประเมินเอกสาร/บทสัมภาษณ์เกี่ยวกับระบบ กลไก และกระบวนการพัฒนา แรงงานภาคการเกษตร เป็นแบบที่คณะผู้วิจัยใช้เพื่อการบันทึกกิจกรรม/วิธีการที่ใช้ในการพัฒนานุบุคคล และผลการวิเคราะห์รูปแบบการพัฒนานุบุคคลจากผลการศึกษาเอกสารหรือบทสัมภาษณ์ (ภาคผนวก ค.)

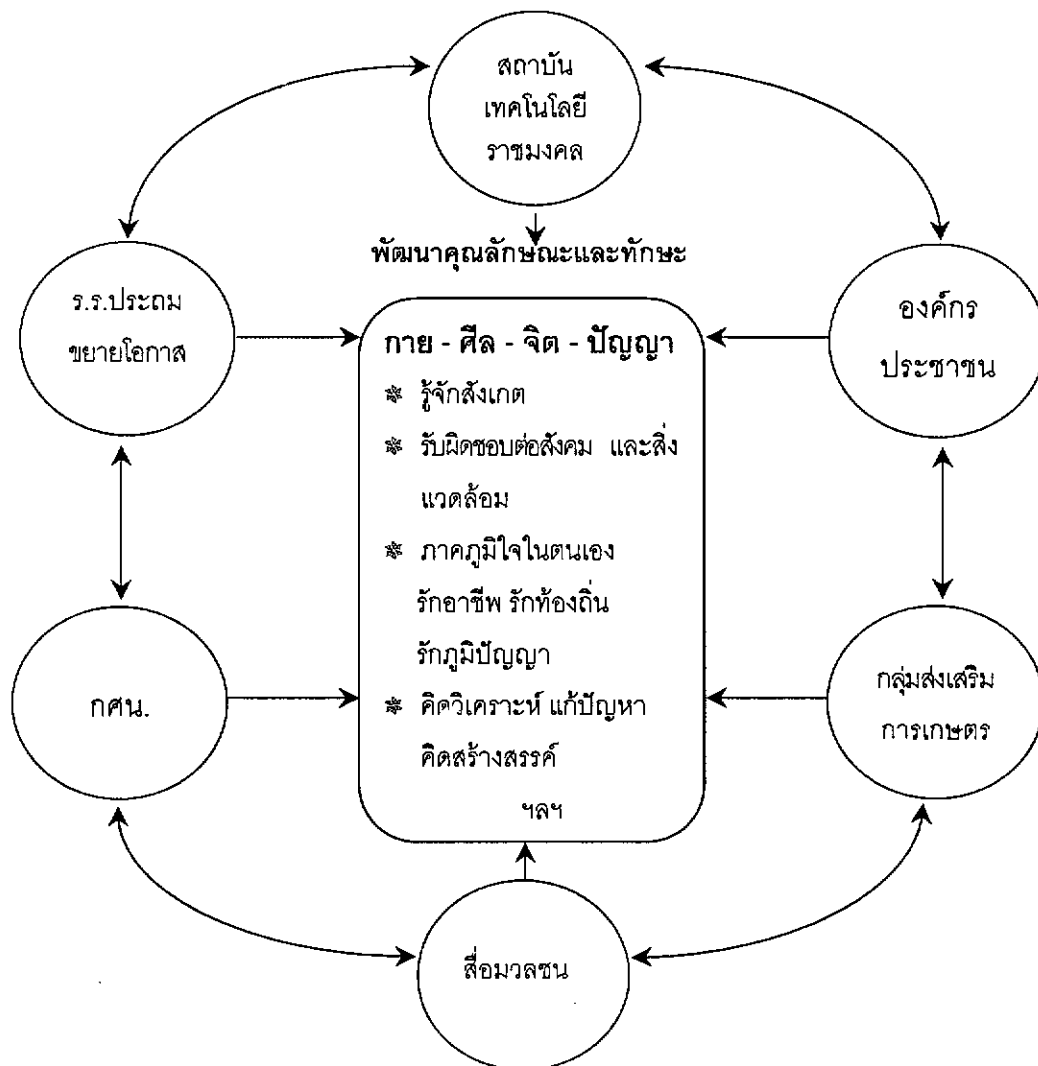
งานวิจัยระยะที่ 2 มีโครงการวิจัยย่อย 5 โครงการ ระยะเวลา 12 เดือน

วัตถุประสงค์

เพื่อจัดทำคู่มือการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะแก่แรงงานภาคการเกษตรในจังหวัดน่าน โดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมในกลุ่มตัวอย่าง 5 กลุ่ม ได้แก่ นักเรียนของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา นักศึกษาประกาศนียบัตรวิชาชีพของกรมการศึกษานอกโรงเรียน นักศึกษานักศึกษาระดับสูง ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล กลุ่มเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและสื่อมวลชนในท้องถิ่น

กรอบแนวคิดในการวิจัย

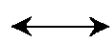
ระบบการถ่ายทอดทางสังคม กรณีจังหวัดน่าน

คำอธิบายรูป การถ่ายทอดทางสังคมเป็นกระบวนการที่บุคคลมีปฏิสัมพันธ์/กิจกรรมร่วมกับคน/กลุ่ม และเกิดลักษณะที่ทำให้เป็นสมาชิกของกลุ่มที่มีประสิทธิภาพได้

= หน่วยถ่ายทอดขนาดเล็ก

= ระบบมีความเกี่ยวข้องกัน ปฏิสัมพันธ์ กระบวนการ กิจกรรม

จุดเน้นของโครงการ

1. พัฒนาแบบองค์รวม (กาย ศิล จิต ปัญญา)
2. การประสานระบบถ่ายทอดตั้งแต่ 2 ระบบขึ้นไป
3. เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้เรียน
4. เน้นการสร้างความรู้ มากกว่าทำตาม

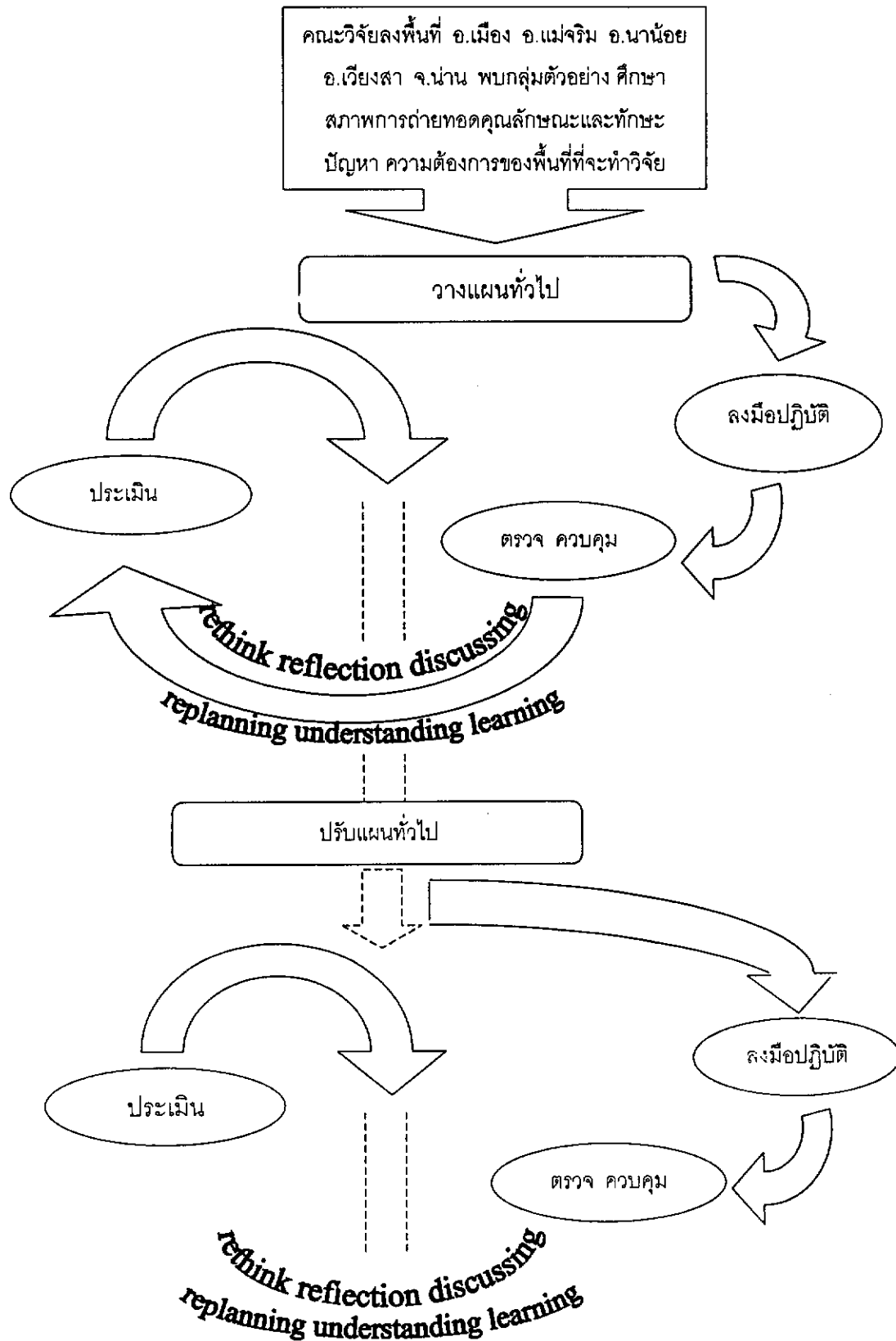
กระบวนการเรียนรู้

1. การเรียนรู้เพื่อสร้างคุณธรรม ค่านิยม
2. การเรียนรู้จากสภาพปัญหา (Problem Based Learning)
3. การเรียนรู้จากประสบการณ์
4. การเรียนรู้แบบ I CAN DO

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ขั้นตอนการทำวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้เทคนิคการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีการดำเนินการดังนี้

ภาพประกอบ 2 วงจรการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาระบบการถ่ายทอดเพื่อสร้างคุณลักษณะ
และทักษะของแรงงานภาคการเกษตร

กลุ่มตัวอย่าง

สพข.และโรงเรียนขยายโอกาส	ครู กศน.	สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล
<u>กลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย</u> 1) ครูผู้สอน 7 คน (2 โรงเรียน) 2) ผู้บริหารโรงเรียน 4 คน (2 รร.) 3) ผู้บริหารระดับอำเภอ 1 คน 4) ครูในโรงเรียน 10 คน 5) ผู้บริหารระดับจังหวัด 1 คน 6) ศึกษาธิการอำเภอ 2 คน 7) ศึกษาธิการจังหวัด 1 คน 8) คณะกรรมการโรงเรียน 20 คน (2 โรงเรียน) 9) นักเรียน 32 คน (2 โรงเรียน)	<u>กลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย</u> 1) ครูปอ. 7 คน (ผู้สอน 3 คน) 2) ผู้อำนวยการศูนย์ 3 คน 3) นักวิชาการ 1 คน 4) ผู้เรียน 60 คน	<u>กลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย</u> 1) ครูผู้สอนวิชาหลักและวิชาการ 2 คน (วิจัยตลาดเบื้องต้นในหลักสูตร ปวส. สาขาวิชาการตลาด) 2) ผู้บริหาร สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล 3 คน 3) นักเรียน 38 คน

กลุ่มเกษตรกร	กลุ่มสื่อมวลชน
<u>กลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย</u> 1) เกษตรกรอำเภอ 2 คน 2) หัวหน้ากลุ่มเกษตรกร 1 คน 3) เกษตรกร 12 คน 4) อาจารย์สาขาคหกรรมอาหาร สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล 2 คน 5) เจ้าหน้าที่เคหะกิจ 2 คน	<u>กลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย</u> 1) สื่อมวลชน 13 คน จำแนกเป็น ผู้จัดรายการวิทยุท้องถิ่น 2 คน ผู้เขียนบทความในหนังสือพิมพ์ 2 คน ผู้ทำเอกสารเผยแพร่ของหน่วยงานราชการ 2 คน ประชาสัมพันธ์หมู่บ้าน 5 คน ผู้จัดรายการเสียงตามสายในโรงเรียน 2 คน 2) เกษตรกร 5 คน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. สถาบันการศึกษา ได้แก่ โรงเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา ศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียน สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล กลุ่มองค์กรภาคประชาชนและสื่อมวลชน สามารถใช้ กระบวนการวิจัยและผลจากการวิจัยนี้ ซึ่งประกอบด้วยหลักสูตรและแนวการใช้หลักสูตรเพื่อพัฒนา บุคคลให้เกิดทักษะในการทำงานอาชีพทั้งที่เป็นทักษะทั่วไป ทักษะที่เกี่ยวข้องกับงานในอาชีพ และ ทักษะการจัดการเชิงธุรกิจ พร้อมกับการพัฒนาคุณลักษณะประจำตัวของบุคคลที่นำไปสู่ความสำเร็จในอาชีพ
2. หน่วยงานของรัฐที่ทำหน้าที่ส่งเสริมการทำงานแก่เกษตรกรสามารถนำรูปแบบการ พัฒนาในกลุ่มเกษตรกรและกลุ่มสื่อมวลชนด้านทักษะในการทำงานอาชีพและคุณลักษณะไปใช้ ประโยชน์
3. องค์กรภาครัฐในระดับจังหวัด ได้แก่ หอการค้าจังหวัด เกษตรอำเภอก เกษตรตำบล แรงงาน จังหวัด พาณิชย์จังหวัด และหน่วยงานด้านการศึกษาเกิดการแลกเปลี่ยนความคิด ประสบการณ์กับ นักวิชาการและภาคประชาชน นำไปสู่การร่วมมือประสานงานเพื่อการพัฒนาภาคการเกษตรในชุมชน ในอนาคต
4. สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์และคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้ เรียนรู้และแลกเปลี่ยนความรู้อย่างปฏิบัติงานจริงในชุมชน ทั้งนี้ นำมาสู่การเกิดองค์ความรู้เพิ่มขึ้นด้าน การพัฒนาบุคคลแบบให้ชุมชนมีส่วนร่วม

ผลผลิตจากการวิจัย

ผลผลิตจากการวิจัยเรื่องนี้ประกอบด้วย

1. ข้อมูลพื้นฐานด้านผลผลิต กระบวนการผลิต การตลาดและคุณภาพแรงงานภาคการ เกษตรในจังหวัดน่าน (อรรถค์ อุดมไพจิตรกุล และคณะ. 2545)
2. องค์กรประชาชนและศักยภาพในการพัฒนาแรงงานภาคการเกษตรในชุมชน (ดุษฎี โยเหลา และคณะ. 2545)
3. ระบบ กลไก กระบวนการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของแรงงานภาคการเกษตร (ลัดดาวัลย์ เกษมเนตร และคณะ. 2545)
4. หลักสูตรและคู่มือการใช้หลักสูตรเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของแรงงาน ภาคการเกษตร ในกลุ่มตัวอย่าง 5 กลุ่ม ที่ผ่านกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม

ขอบเขตและเนื้อหาของรายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยฉบับนี้นำเสนอองค์ความรู้เพื่อพัฒนาระบบการถ่ายทอดคุณลักษณะ และทักษะแก่แรงงานภาคการเกษตร ซึ่งนำเสนอในบทที่ 1 ในบทนี้จะกล่าวถึงแนวคิดและผลงานวิจัยที่เป็นพื้นฐานของการวิจัยเพื่อพัฒนาระบบการถ่ายทอดคุณลักษณะและทักษะ ประกอบด้วย การเรียนรู้ ระบบการถ่ายทอดทางสังคม การเรียนรู้แบบต่างๆ ได้แก่ การเรียนรู้แบบเน้นประสบการณ์ และปัญหาเป็นหลัก เทคนิคการเสริมสร้างและพัฒนาคุณลักษณะทางจิตใจ โดยจะบรรยายแนวคิด รวมทั้งการนำแนวคิดไปใช้ในการทำวิจัยเพื่อพัฒนาคุณลักษณะและทักษะภาคการเกษตร

บทที่ 2 กล่าวถึง องค์ความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการทำวิจัย ได้แก่ รูปแบบการเรียนรู้ ด้วยตนเองของกลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ ลักษณะของผู้นำกลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ และรูปแบบการเรียนรู้แบบ I CAN DO ซึ่งเป็นความรู้ที่ได้จากการสังเคราะห์วิธีการเรียนรู้ จากประสบการณ์ของบุคคลหลายกลุ่ม

บทที่ 3 กล่าวถึงนวัตกรรมด้านหลักสูตรเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของกลุ่มบุคคล 5 กลุ่ม และเนื่องจากหลักสูตรดังกล่าวนี้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการวิจัยที่จำเป็นต้องมีการสรุปผลการทำวิจัยตามเงื่อนไขของเวลา หลักสูตรจึงได้รับการประเมินและปรับปรุงในระดับเริ่มต้น คือเป็นการประเมินประโยชน์ของหลักสูตรจากความคิดของกลุ่มตัวอย่างและผู้ที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 4 เป็นข้อเสนอแนะของการนำหลักสูตรทั้งหมดไปใช้ในจังหวัดน่าน คณะผู้วิจัยคาดหวังว่าจะสามารถทำงานต่อเนื่องในระดับการพัฒนาบุคลากรที่เกี่ยวข้องและขยายแนวคิดให้ครอบคลุมในพื้นที่หรือกลุ่มตัวอย่างที่แตกต่างออกไป อีกทั้งสร้างเครือข่ายที่ยั่งยืนในจังหวัดที่จะสามารถดำเนินงานพัฒนาภาคการเกษตรให้เข้มแข็งต่อไป ซึ่งจะเป็นโครงการวิจัยในระยะต่อไป

บทที่ 1

องค์ความรู้เพื่อการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดคุณลักษณะและทักษะ แก่แรงงานภาคการเกษตร

ในการศึกษาเรื่องนี้คณะผู้วิจัยใช้แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมและการเรียนรู้แบบต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ เพื่อพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษากลุ่มต่าง ๆ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ความหมายของการเรียนรู้

การเรียนรู้ของบุคคล

การเรียนรู้ ตรงกับ ภาษาอังกฤษ ว่า Learning การเรียนรู้เป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เนื่องจากกระบวนการเรียนรู้จะเกิดขึ้นกับบุคคลไปจนตลอดชีวิต ดังนั้น การเรียนรู้จึงอยู่ในความสนใจของนักจิตวิทยาทั้งหลายที่พยายามจะตอบคำถามให้ได้ว่า การเรียนรู้ คืออะไร และเกิดขึ้นได้อย่างไร เท่าที่ผ่านมา มีนักจิตวิทยาหลายท่านจากหลายแนวคิดต่างก็ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้อย่างมากมาย แต่สิ่งหนึ่งที่นักจิตวิทยาทั้งหลายมีความเห็นตรงกันในการให้นิยามของการเรียนรู้ว่า หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือศักยภาพของพฤติกรรมของอินทรีย์ต่อสถานการณ์หนึ่ง ที่เกิดจากการที่อินทรีย์มีประสบการณ์ทางตรงหรือทางอ้อมกับสถานการณ์นั้น โดยพฤติกรรมหรือศักยภาพของพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไป ควรเป็นไปในลักษณะที่ค่อนข้างถาวร และจะเปลี่ยนไปในทิศทางที่เหมาะสมหรือไม่เหมาะสมก็ได้ จากคำนิยามดังกล่าวสามารถพิจารณาการเรียนรู้ในประเด็นต่าง ๆ ได้ดังนี้ (ประทีป จินฉัตร, 2540)

1. การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ต้องมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือศักยภาพของพฤติกรรม เหตุที่จำเป็นต้องมีการแยกแยะระหว่างพฤติกรรมกับศักยภาพของพฤติกรรม เพราะบางครั้งมนุษย์อาจมีการเรียนรู้ในลักษณะการเปลี่ยนแปลงศักยภาพของพฤติกรรม โดยไม่มีการแสดงออกมาให้เห็นเป็นพฤติกรรมภายนอก โดยปกติแล้วไม่มีใครสามารถสังเกตการเรียนรู้ได้โดยตรง ทั้งนี้เพราะการเรียนรู้เป็นการอนุมานจากการแสดงออกเมื่อได้รับประสบการณ์หรือการฝึกฝน จึงต้องสังเกตการเรียนรู้จากการเปลี่ยนแปลงการแสดงออกของบุคคล ดังนั้นนักจิตวิทยาส่วนใหญ่จึงศึกษาการเรียนรู้โดยผ่านกระบวนการแสดงออก ซึ่งเป็นการศึกษาในอีกมิติหนึ่ง แทนที่จะศึกษาในมิติของตัวมันเอง แต่มีนักจิตวิทยาบางท่าน เช่น แบนดูรา (Bandura) ให้ความสนใจการเรียนรู้ โดยพิจารณาที่การเปลี่ยน

แปลงของศักยภาพของพฤติกรรม โดยแบนดูราได้แยกแยะระหว่างการได้มาซึ่งความรู้ใหม่ (Acquired) กับการกระทำ (Performance) โดยที่แบนดูรามองว่า การเรียนรู้นั้นไม่จำเป็นที่จะต้องพิจารณาในแง่การกระทำที่แสดงออก หากแต่ว่า การได้มาซึ่งความรู้ใหม่ ก็ถือว่าการเรียนรู้ได้เกิดขึ้นแล้ว แม้ว่าจะยังไม่มีการกระทำที่แสดงออกก็ตาม ดังนั้นการเรียนรู้ของแบนดูรามักจะเน้นที่การเปลี่ยนแปลงที่ศักยภาพของพฤติกรรมหรือพฤติกรรมภายใน โดยไม่จำเป็นต้องมีการแสดงออก

2. พฤติกรรมหรือศักยภาพของพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น เกิดเนื่องจากการได้รับประสบการณ์หรือการฝึกฝน จากประเด็นนี้ จะเห็นได้ว่า พฤติกรรมใดที่เปลี่ยนแปลงอันเป็นผลมาจากการเจริญเติบโต การมีวุฒิภาวะสูงขึ้น การได้รับอิทธิพลจากยา ความเหนื่อยล้าหรือการได้รับอุบัติเหตุในระบบประสาทนั้น ไม่ถือว่าเป็นการเรียนรู้

3. การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือศักยภาพจะต้องค่อนข้างถาวร นั่นแสดงว่าพฤติกรรมหรือศักยภาพของพฤติกรรม จะต้องคงอยู่กับบุคคลนี้เป็นระยะเวลาอันยาวนาน ภายหลังจากที่บุคคลนั้นได้เกิดการเรียนรู้แล้ว

4. การเรียนรู้จะเกิดขึ้นจำเป็นต้องมีประสบการณ์ซ้ำ ๆ กันในสถานการณ์หนึ่งๆ โดยเฉพาะพฤติกรรมที่มีความซับซ้อนมากๆ เช่น พฤติกรรมการขับรถยนต์ พฤติกรรมการใช้คอมพิวเตอร์ ฯลฯ

5. การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ ทั้งการผ่านประสบการณ์ทางตรงและประสบการณ์ทางอ้อม

6. ทิศทางการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือศักยภาพของพฤติกรรมจะเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่เหมาะสมหรือไม่เหมาะสมก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกรอบการยอมรับของแต่ละสังคมเป็นหลัก การที่บุคคลจะเกิดการเรียนรู้ได้นั้น บุคคลอาจจะใช้วิธีการเรียนรู้ได้ทั้งจากการเรียนรู้ด้วยตนเอง และการเรียนรู้จากผู้อื่น หรือจากสภาพแวดล้อมที่บุคคลเกี่ยวข้องโดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดทางสังคม ซึ่งเป็นกระบวนการที่สำคัญที่จะทำให้บุคคลเกิดการเรียนรู้

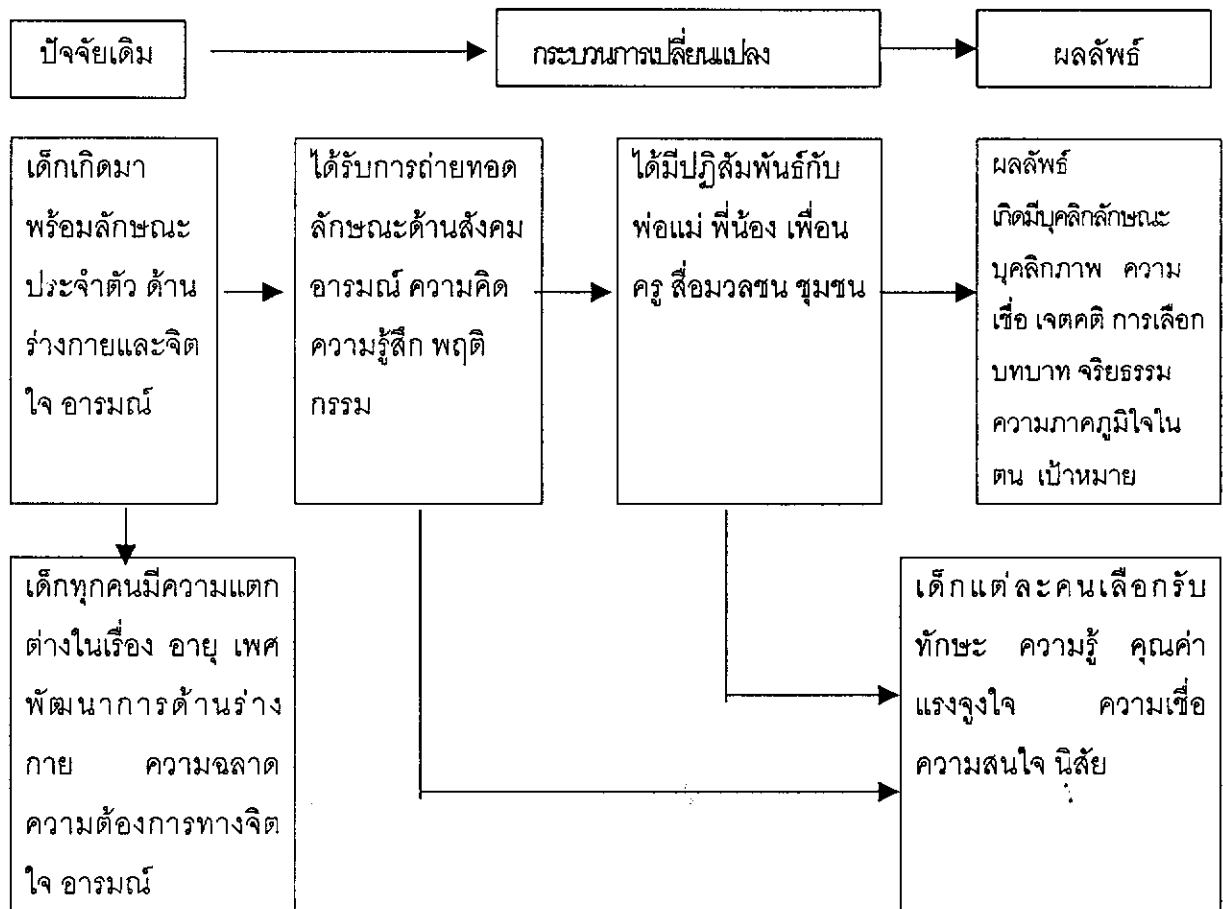
ระบบการถ่ายทอดทางสังคมเพื่อการพัฒนาบุคคลในการทำงานอาชีพ

การถ่ายทอดทางสังคม เป็นกระบวนการที่บุคคลมีกิจกรรมหรือปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในสังคมและรับความรู้ ทักษะ คุณลักษณะ ที่ทำให้บุคคลเข้าร่วมเป็นสมาชิกที่มีประสิทธิภาพของกลุ่มและสังคมนั้น ตัวอย่างเช่น เด็กที่เกิดในครอบครัวที่พ่อแม่เป็นครูบาอาจารย์ เห็นพ่อแม่ใช้เวลาว่างในการอ่านหนังสือ พุดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเชิงวิชาการ มีขั้นตอนในการสอนให้เกิดความกระจ่างชัดเจน อาจมีลักษณะพิเศษ เช่น ชอบการอ่านหนังสือ มีความสามารถในการอธิบายเรื่องราวต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี เป็นผลของกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมภายในครอบครัว บุคคลอยู่ในกลุ่มหรือสังคมที่มีลักษณะเช่นใดก็จะมี การเลียนแบบ และบ่มเพาะลักษณะเฉพาะที่ทำให้เขาสามารถเป็นสมาชิกของกลุ่มได้อย่างกลมกลืน

การถ่ายทอดทางสังคมมีทั้งทางบวกและทางลบ การถ่ายทอดทางสังคมทางบวก คือ กระบวนการที่บุคคลรับความรู้ ทักษะ คุณลักษณะ ที่เหมาะสมกับการพัฒนาตนเองและสังคมให้ก้าวหน้า เช่น การที่เด็กเรียนรู้วิธีการอยู่ร่วมกับผู้อื่นที่มาจากสังคมที่แตกต่างกัน หรือการที่จะยอมตามมาตรฐานของคุณธรรมในสังคม และการถ่ายทอดทางสังคมทางลบ คือการที่บุคคลรับความรู้ ทักษะ คุณลักษณะที่นำไปให้ตนเองและสังคมไปสู่ที่เสื่อม มีตัวอย่างในสังคมมากมายที่เป็นผลของการถ่ายทอดทางสังคมทางลบ เช่น การที่เด็กวัยรุ่นมีการคล้อยตามกลุ่มสูงมากเกินไป ทำให้ต้องมีพฤติกรรมตามกลุ่มอยู่ตลอดเวลาโดยไม่คำนึงถึงผลเสียที่จะตามมาทำให้ถูกชักนำไปทางเสื่อมเสียได้

กระบวนการนี้จึงเป็นกระบวนการสำคัญที่ใช้ในการเตรียมบุคคลเพื่อการดำรงชีวิตในสังคม ถ้าสังคมได้มีการถ่ายทอดทางสังคมที่ดี และมีประสิทธิภาพ คนในสังคมนั้นก็จะช่วยเสริมสร้างให้สังคมมีความเข้มแข็ง เจริญก้าวหน้า ในทางตรงกันข้าม สังคมใดที่มีการถ่ายทอดทางสังคมที่ไร้ทิศทาง สังคมย่อมมีความยุ่งเหยิง ไม่มีจุดรวม ขาดระเบียบ

การถ่ายทอดทางสังคมเป็นกระบวนการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เมื่อเด็กเกิดมาในครอบครัว เขาจะมีปฏิสัมพันธ์หรือการรับรู้ การแลกเปลี่ยน การแสดงท่าที ร่วมกับพ่อแม่ พี่น้องญาติมิตร พี่เลี้ยง เกิดการเรียนรู้ ความคิด ความต้องการ การปฏิบัติของคนในครอบครัว ทำให้เกิดลักษณะที่สอดคล้องกับบรรทัดฐานของครอบครัว ต่อมาเมื่อเด็กไปโรงเรียนอยู่ในกลุ่มเพื่อน อยู่ในชุมชน ก็จะเรียนรู้และพัฒนาลักษณะต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการอยู่ในกลุ่มสังคมนั้น ๆ จากภาพประกอบ 3 จะเห็นว่าเด็กแต่ละคนที่ผ่านกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมระบบเดียวกัน อาจมีผลที่เกิดขึ้นแตกต่างกัน เช่น ลูกสองคน ในครอบครัวเดียวกัน อาจมีลักษณะต่าง ๆ แตกต่างกัน ทั้งนี้เพราะเด็กแต่ละคนมีธรรมชาติเบื้องต้น คือ ความฉลาด พื้นฐานทางจิตใจ อารมณ์ แตกต่างกัน และเด็กแต่ละคนมีโอกาสและการตัดสินใจเลือกรับกิจกรรมปฏิสัมพันธ์ ตามความชอบของตนเอง

ภาพประกอบ 3 แสดงกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมและผลลัพธ์ (ปรับจาก Bems. 1997 : 52)

การถ่ายทอดทางสังคมเป็นกระบวนการหนึ่งในยุทธศาสตร์ชาติว่าด้วยการปฏิรูปทักษะของแรงงานไทย ที่เน้นการสร้างความรู้มากกว่าการนำเข้าความรู้ กระบวนการนี้กล่าวถึงการที่ปัจเจกอย่างน้อย 2 คน ใช้เวลาอยู่ร่วมกันทำกิจกรรมสร้างความรู้ร่วมกันอย่างใกล้ชิด โดยแต่ละฝ่ายเต็มใจที่จะถ่ายทอด แลกเปลี่ยนความรู้กัน กระบวนการนี้มีความลึกซึ้งยิ่งกว่าการสอนด้วยวาจาหรือลายลักษณ์อักษร กระบวนการนี้เปิดโอกาสให้แลกเปลี่ยน เรียนรู้ ความรู้สึกนึกคิด อารมณ์ ระหว่างกัน และเกิดการฝังลึกลงไปในความนึกคิด การปฏิบัติตนของกันและกัน (เกื้อ วงศ์บุญสิน. 2545) ถ้าครู-อาจารย์เกิดการถ่ายทอดทางสังคมทางวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง จะนำไปสู่การเรียนรู้จากภูมิปัญญาของไทยมากขึ้น จะเห็นว่าอาชีพบางอย่างที่เป็นเอกลักษณ์ของคนไทย เช่น การแสดงแบบไทย การทำผ้าลาย

ต่าง ๆ ของไทย ต้องอาศัยกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมเข้ามาประกอบด้วย จึงจะทำให้อาชีพดังกล่าวดำรงอยู่ได้

การทำงานเป็นขั้นตอนสำคัญในชีวิต หลังจากบุคคลผ่านวัยเด็ก วัยเรียน จะก้าวเข้าสู่วัยทำงานที่มีความพร้อมได้ต้องได้รับการพัฒนาให้มีคุณลักษณะและทักษะหลายประการ จากการสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับการทำงานในประเทศไทย (ประทีป จินนี้ และคณะ, 2542 : 45) พบว่าลักษณะภายในตัวบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงาน พฤติกรรมการทำงาน และประสิทธิภาพในการทำงาน คือ ความรู้ความสามารถในงานที่ทำ ความพึงพอใจในงาน เจตคติต่องาน แรงจูงใจในการทำงาน ความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ ความเชื่ออำนาจในตน และแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ และจากการศึกษาและการสัมภาษณ์บุคคลที่ประสบความสำเร็จสูงกว่า 500 คน ของ นโปเลียน ฮิลล์ (2544) พบว่ามีลักษณะสำคัญ 15 ข้อที่จำเป็นต่อการประสบความสำเร็จนั้นคือ 1) การมีเป้าหมายสำคัญที่แน่นอน 2) มีความเชื่อมั่นในตนเอง 3) มีนิสัยประหยัดอดออม 4) มีความคิดริเริ่มและเป็นผู้นำ 5) มีจินตนาการ 6) มีความกระตือรือร้น 7) มักจะควบคุมตนเอง 8) มีนิสัยทำงานเกินเงินเดือน 9) มีบุคลิกต้องตาต้องใจ 10) มีความคิดถูกต้องเที่ยงตรง 11) มีใจจดใจจ่อ 12) มีความสามัคคี 13) เอาประโยชน์จากความล้มเหลว 14) มีความใจกว้าง 15) ปฏิบัติต่อบุคคลอื่นดังเช่นที่ท่านต้องการให้เขากระทำต่อท่าน ลักษณะที่มีความจำเป็นต่อการทำงานที่กล่าวถึงข้างต้น ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ถ้าบุคคลไม่ผ่านการถ่ายทอดทางสังคมในสังคมหลายๆ ระดับอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกัน ลองนึกภาพภาพ สมาชิกในที่ทำงานของท่านมีลักษณะนิสัยอดออม ใช้ทรัพยากรต่างๆ อย่างคำนึงถึงประโยชน์สูงสุด เขาเติบโตมาในครอบครัวอย่างไร ใช้ชีวิตในวัยเรียนกับคนกลุ่มใด และอยู่ในที่ทำงานที่มีความเชื่อและการปฏิบัติร่วมกันอย่างไร ประสพการณ์อะไรในสังคมเหล่านี้ที่มีส่วนในการพัฒนาให้เขาเป็นอย่างนี้

ระบบสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาบุคคลด้านการทำงาน

การเตรียมพัฒนาบุคคลให้พร้อมที่จะเป็นสมาชิกที่มีประสิทธิภาพของกลุ่ม และสร้างกลุ่มให้มีความเข้มแข็งในการประกอบอาชีพ จำเป็นอย่างยิ่งต้องพัฒนาระบบการถ่ายทอดทางสังคมให้เป็นรูปธรรมหลายๆ ระบบที่มีทิศทาง กระบวนการ และความเชื่อมโยงกันเรียกว่าระบบสิ่งแวดล้อมทางสังคมเพื่อการพัฒนาบุคคล ดังจะกล่าวถึงต่อไปนี้

ระบบเล็ก (Micro System) เป็นระบบพื้นฐานที่ประกอบด้วยบุคคลและคนใกล้ชิดที่มีความสำคัญ การมีกิจกรรมร่วมกันและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในระดับนี้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณลักษณะต่างๆ ให้เกิดขึ้น ตัวอย่างของระบบเล็กเช่น ครอบครัว โรงเรียน กลุ่มเพื่อน ชุมชน

ครอบครัว เป็นหน่วยของการถ่ายทอดทางสังคมที่สำคัญ รูปแบบของปฏิสัมพันธ์ของคนในครอบครัวกับเด็ก มีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาของเด็กหลายด้าน ดุษฎี โยเหลา (2535) สังเคราะห์ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กในประเทศไทย พบว่าการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ผู้ปกครองมีขนาดอิทธิพลเป็นบวก มีค่าอยู่ระหว่าง .02 - .25 นับว่ามีขนาดเล็กถึงปานกลาง โดยพบว่า การอบรมเลี้ยงดูที่มีผลต่อการพัฒนาการของเด็กในทางที่ดีได้แก่ การอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย แบบใช้เหตุผล แบบรักสนับสนุน นอกจากนี้งามตา วนิทานนท์ และคณะ (2545) พบว่า เยาวชนที่มีจิตลักษณะที่เหมาะสมมาก คือ มีสุขภาพจิตดี มีลักษณะมุ่งอนาคตสูง มีพัฒนาการทางจิตสังคมสูง และมีความเชื่ออำนาจภายในตนสูง เป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับบิดาและมารดา รับรู้ว่าบิดาและมารดามีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

ครอบครัวมีส่วนในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมและความสนใจในอาชีพกับเด็กตั้งแต่เยาว์วัย ผลงานวิจัยหลายเรื่องพบว่า การเลือกอาชีพของเด็กมีความเกี่ยวข้องกับระดับการศึกษาของผู้ปกครอง อรพินทร์ ชูชม และคณะ (2543) ศึกษานักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 770 คน พบผลการวิจัยว่า ระดับการศึกษาของบิดามารดามีความสัมพันธ์กับการเลือกอาชีพของนักเรียน คือ นักเรียนที่บิดามารดาจบการศึกษาระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา เลือกอาชีพกลุ่มบริการลูกค้า นักเรียนที่บิดามารดามีการศึกษาระดับอนุปริญญาและอุดมศึกษา เลือกอาชีพกลุ่มวิจิตรศิลป์ หรือกลุ่มคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์

การถ่ายทอดค่านิยมในการทำงานจากพ่อแม่ให้กับเด็ก มีความสำคัญต่อการพัฒนาลักษณะค่านิยมในการทำงานของเด็กด้านค่านิยมในการทำงานด้านการบริหาร ค่านิยมในการทำงานด้านสภาพแวดล้อม ค่านิยมในการทำงานด้านความมั่นคงปลอดภัย ค่านิยมในการทำงานหลากหลายด้าน ค่านิยมในการทำงานอาชีพอิสระ (อ้อมเดือน สดมณี. 2543)

การอบรมเลี้ยงดูของบิดามารดามีความสัมพันธ์กับค่านิยมในการทำงานของลูก (ผ่องพรรณ เกิดพิทักษ์. 2531) ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการอบรมเลี้ยงดูบุตรแต่ละวิธีของบิดามารดากับค่านิยมในการทำงานแต่ละด้านของนักเรียน พบว่า การอบรมเลี้ยงดูบุตรแบบใช้เหตุผลของบิดามารดา มีความสัมพันธ์กับค่านิยมในการทำงานด้านสัมฤทธิ์ผลด้านสภาพแวดล้อม ด้านผู้ร่วมงาน ด้านการกระตุ้นให้ใช้ปัญญา ด้านความสัมพันธ์กับหัวหน้างาน ด้านการทำงานหลาย ๆ ด้าน และด้านงานอาชีพอิสระ ส่วนการอบรมเลี้ยงดูบุตรแบบรักสนับสนุนของบิดามารดามีความสัมพันธ์กับค่านิยมในการทำงานด้านการบริหารของนักเรียน ด้านวิถีชีวิต ด้านความมีอิสระ ด้านผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ ด้านบริการสังคม และด้านงานอาชีพอิสระ ส่วนด้านอื่น ๆ มีความสัมพันธ์ทางลบ เช่น เกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูบุตรแบบควบคุมของบิดามารดามีความสัมพันธ์ทางลบกับค่านิยมในการ

ทำงานด้านสัมฤทธิ์ผล ด้านสภาพแวดล้อม และด้านผู้ร่วมงานด้วย และสุดท้ายคือเด็กที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูต่างกัน จะมีค่านิยมในการทำงานแตกต่างกัน

โรงเรียน เป็นระบบเล็กอีกระบบหนึ่งที่จัดการให้เด็กได้รับและเกิดมีความรู้ ทักษะด้านต่าง ๆ เช่น ภาษา วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โดยมีครูเป็นแบบอย่างและจัดการให้เด็กเกิดความสนใจที่จะเรียนรู้ แม้ว่าโรงเรียนจะมีความมุ่งหมายที่จะพัฒนาเด็กให้มีพัฒนาการรอบด้านคือ ร่างกาย อารมณ์ สังคม จิตใจ แต่ภารกิจที่มากมายของครู ความล้าสมัยของระบบ และความไม่สอดคล้องกลมกลืนของบริบทต่าง ๆ ของเรียนรู้ ทำให้การจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนไม่บรรลุเป้าหมายของสังคม “สังคมพลาดจากอุดมคติเพราะไม่เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ขาดศักยภาพทางการศึกษา เสื่อมลงของคุณธรรมจริยธรรม” (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2539)

โรงเรียนมีผลต่อการพัฒนานักเรียนด้านการทำงานในหลายรูปแบบ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะในการทำงานของนักเรียนประกอบด้วย คุณลักษณะของครูผู้สอน วิธีการสอนของครู หลักสูตรที่ใช้ กิจกรรมนอกหลักสูตร และปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มเพื่อน

ผลงานวิจัยกล่าวว่า ลักษณะของครูที่มีผลต่อการถ่ายทอดทางสังคมของเด็กประกอบด้วย คุณสมบัติดีเด่นด้านสังคมคือ เป็นผู้มีความแจ่มใส เป็นมิตร อารมณ์มั่นคง มีความจริงใจ มีคุณสมบัติดีเด่นของตนเองคือ เชื้อมั่นในตนเอง รับฟังคำวิจารณ์จากผู้อื่นได้ หลีกเลี่ยงการเอาชนะ เน้นการแก้ปัญหาด้วยความสร้างสรรค์ มีการรับรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับตนเองและนักเรียน มีความสุขที่ได้ทำกิจกรรมร่วมกับนักเรียนโดยไม่สูญเสียสมดุลของความอาวุโส มีความชัดเจนในบทบาทของความเป็นครู มีความอดทนและตั้งใจจริง ยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล มีความชัดเจน หนักแน่นแต่ยืดหยุ่น (Brophy, 1996 ;citing Good and Brophy, 1995)

วิธีการสอนและปฏิสัมพันธ์ที่ส่งเสริมการถ่ายทอดทางสังคมประกอบด้วย การเป็นตัวแบบ และสั่งสอนพฤติกรรมที่เอื้อต่อสังคม การสื่อสารที่แสดงความคาดหวังทางบวกและให้รางวัลต่อพฤติกรรมทางบวก (Brophy, 1996; citing Dix, 1993; Good and Brophy, 1994, 1995)

ชุมชนละแวกบ้านเป็นสังคมระบบเล็ก ที่เด็กเรียนรู้จากประสบการณ์ของการเห็น การสังเกต การฟัง และการร่วมกิจกรรม ชุมชนที่มีห้องสมุดอาจใช้เป็นเครื่องมือ ทำให้เด็กเรียนรู้การค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเองสูง และสร้างนิสัยรักการอ่าน เพื่อนบ้านที่เอื้ออาทรต่อเด็ก ๆ ทำให้เกิดการปลูกฝังนิสัยช่วยเหลือผู้อื่น รู้จักให้ รู้จักแบ่งปัน

ชุมชนเป็นอีกระบบหนึ่งที่ส่งผลต่อการพัฒนาคนเพื่อการทำงาน โครงสร้างของชุมชนอาจเป็นทั้งปัจจัยผลักดันและปัจจัยตัวดูดให้คนประกอบอาชีพใดอาชีพหนึ่ง เช่น ชุมชนที่มีอาชีพหลักด้านการเกษตร แต่คนในชุมชนมีความยากจน ขาดการศึกษา ว่างานตามฤดูกาล อาจเป็นปัจจัยผลักดันให้ลูกหลานไม่ต้องการประกอบอาชีพทางการเกษตร ในขณะเดียวกันชุมชนที่คนส่วนใหญ่รับ

ราชการมีความเป็นอยู่ที่ดี มีความมั่นคงสูง มีความปลอดภัยในชุมชน อาจเป็นปัจจัยดึงดูดให้ลูกหลานเลือกอาชีพรับราชการ

ในขณะที่เดียวกันกิจกรรมหลักในชุมชน ส่งผลต่อการสร้างลักษณะนิสัยของคนในชุมชนด้วยเช่นกัน เช่น ชุมชนที่มีความเข้มแข็งด้านการท่องเที่ยวในชุมชน เน้นทุนทางวัฒนธรรมด้านความมีอัธยาศัยไมตรี ยินดีตอบรับนักท่องเที่ยว มีการถ่ายทอดเอกลักษณ์ วัฒนธรรม ประเพณี จากบรรพชนสู่รุ่นลูกหลานอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นทักษะการทำงานระดับปัจเจกบุคคลที่เรียกว่า ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ และทักษะด้านความคิด (เนาวรัตน์ พลายน้อยและคณะ. 2545)

เราสามารถกล่าวได้ว่าถ้าสังคมไทยทำการจัดการเรียนรู้ในชุมชนได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับการเรียนรู้ในครอบครัวและโรงเรียนเยาวชนรุ่นต่อไปของเราก็จะเป็นผู้มีความรู้ ทักษะและคุณลักษณะที่สำคัญต่อการพัฒนาให้เกิดความเจริญด้านเศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนได้อย่างยั่งยืน

ระบบเล็กที่สำคัญประการสุดท้ายคือ ระบบสื่อ ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ มีผลโดยตรงกับการพัฒนาความรู้ ความคิด และทักษะของเด็กโดยเฉพาะในยุคที่มีความเจริญด้านเทคโนโลยีสูง เช่นปัจจุบัน

สื่อมวลชน มีความสำคัญในการช่วยพัฒนาประเทศได้ในแง่ต่าง ๆ ทั้งในแง่ของการหาข่าวสาร เพิ่มความรู้และโลกทัศน์ พัฒนาให้คนเกิดความมุ่งมั่น ทะเยอทะยานที่จะแสวงหาชีวิตที่ดีขึ้น สร้างบรรยากาศแห่งการพัฒนา เปลี่ยนทัศนคติและค่านิยม เสนอประเด็นความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ ตลอดจนควบคุมคนให้ปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคม (จุฬพล รอดคำดี. 2532 ; อ้างอิงจาก Schram, 1964) สื่อมวลชนมีอิทธิพลในการถ่ายทอดทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นอย่างยิ่งในยุคที่ครอบครัวมีเวลาให้แก่กันน้อยลง สื่อทำหน้าที่สอนบทบาทต่าง ๆ ให้คนโดยไม่ตั้งใจ คนเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงตลอดจนเลียนแบบค่านิยมด้านต่าง ๆ ค่านิยมทางเพศ กฎเกณฑ์เกี่ยวกับศีลธรรม ตลอดจนความเชื่อเรื่องวัตถุนิยม การใช้เงิน ใช้เวลา และการแสดงออกทางอารมณ์ (Gelles, 1995 ; เสรีวงษ์มณฑา . 2533 ; วิรัช ลภีรัตนกุล. 2540 ; วีระ อรัญมงคล . 2538)

สื่อมวลชน สามารถใช้สื่อในเชิงสร้างสรรค์ แต่ในขณะที่เดียวกันสื่อมวลชนก็สามารถเสนอข่าวสาร ชื่นนำ หรือชักชวน ทั้งโดยเจตนาและไม่เจตนา ให้เกิดทัศนคติ ค่านิยม ตลอดจนพฤติกรรมที่เป็นโทษต่อตนเองและสังคมได้เช่นกัน ทั้งนี้เพราะสื่อมวลชนเป็นผู้ที่พิจารณาถ่วงถ่วงและตัดสินใจที่จะส่งสารที่ตนเห็นสมควรไปยังประชาชน (Parenti, 1993 ; วิรัช ลภีรัตนกุล. 2540) เนื่องจากปัจจุบันสื่อมวลชนเป็นเรื่องของธุรกิจใหญ่ซึ่งใช้ทุนมาก และมักเป็นกิจการเพื่อแสวงหากำไรหรือมิฉะนั้นอย่างน้อยที่สุด ก็เพื่อให้กิจการตั้งอยู่ได้ การนำเสนอข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ จึงขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น นโยบายของเจ้าของกิจการ ผู้ให้โฆษณา หรือผู้อุปถัมภ์รายการตลอดเวลาในการนำเสนอ ดังนั้น เนื้อหาสาระที่นำเสนอจึงอาจเป็นไปเพื่อเอาใจผู้มีผลประโยชน์ด้านใดด้านหนึ่งมากกว่า

ที่จะคำนึงถึงการเสนอข่าวอย่างยุติธรรม งานวิจัยต่าง ๆ ที่ทำการศึกษาเกี่ยวกับสื่อมวลชนได้เสนอว่า สื่อมวลชนให้ทั้งในสิ่งที่เป็คุณและโทษ ดังนั้น ผู้บริโภคต้องเลือกบริโภคให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อตน (วีรพล ดวงสูง . 2539) สำหรับงานวิจัยเกี่ยวกับเด็กและเยาวชน ได้มีการเสนอให้บิดามารดาแนะนำและควบคุมเด็กในการเลือกรายการโทรทัศน์ วิทย์ และหนังสือที่เด็กจะอ่าน ตลอดจนชมรายการโทรทัศน์ที่มีประโยชน์พร้อมเด็ก เพื่อที่จะอธิบายและตีความ ตลอดจนเน้นย้ำเนื้อหาที่มีประโยชน์ให้กับเด็กอย่างเหมาะสมตามวัย ตลอดจนชี้แนะว่าเด็กควรได้รับและทำตามการชักจูงของสื่อในด้านใด และหลีกเลี่ยงการเลียนแบบในด้านใดบ้าง โดยทำการควบคุมอย่างละมุนละม่อม (ดวงเดือน พันธุนาวัน . 2529) แต่ความรับผิดชอบในการบริโภคสื่อไม่ควรตกอยู่กับผู้บริโภคฝ่ายเดียว ผู้ที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับสื่อมวลชนต้องมีการปรับปรุงสื่อมวลชนต่าง ๆ ให้มีความตระหนักถึงความรับผิดชอบที่สื่อมวลชนพึงมีต่อเพื่อนมนุษย์และสังคมให้มากยิ่งขึ้น ควรจะต้องมีการศึกษาว่าสถาบันสื่อมวลชนเกี่ยวข้องกับการผลิตบุคลากรที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับสื่อมวลชน ตลอดจนหน่วยงานของภาครัฐและเอกชนที่ทำงานเกี่ยวข้องกัสื่อสารมวลชน มีปรัชญา นโยบาย เป้าหมายและการดำเนินงาน ตลอดจนการถ่ายทอดค่านิยมอุดมการณ์ในการทำงานเสนอสื่อเพื่อสร้างสรรค์และจรรโลงสังคมให้กับบุคคลที่จะไปทำงานสื่อสารมวลชนที่เหมาะสมหรือไม่ อีกทั้งปลูกฝังอุดมการณ์ในเชิงสร้างสรรค์เหล่านี้ลงรากลึกเพื่อเป็นภูมิคุ้มกันให้บุคลากรเหล่านี้มีคุณธรรม จริยธรรม ตลอดจนจรรยาบรรณแห่งวิชาชีพตนเพียงพอที่จะไม่หวั่นไหวไปกับแรงกดดันในการที่จะต้องเสนอข่าวตามความต้องการของกลุ่มผลประโยชน์หรือเพื่อยอดการขายข่าว หรือเพิ่มความโด่งดังให้กับสื่อมวลชนที่ตนทำงาน หรืออื่น ๆ หรือไม่

นอกจากสิ่งแวดล้อมระบบเล็กที่กล่าวถึงข้างต้น การพัฒนาบุคคลยังเกี่ยวข้องกับระบบใหญ่อีก 2 ระบบคือ ระบบสิ่งแวดล้อมที่เชื่อมระบบเล็กตั้งแต่ 2 ระบบเข้าด้วยกัน เรียกว่าระบบกลาง (Meso System) เช่น การที่เด็กไปเรียนหนังสือ การที่พ่อแม่ไปประชุมที่โรงเรียน การที่ครูไปเยี่ยมบ้านพ่อแม่ เป็นกิจกรรมที่เชื่อมระบบโรงเรียนกับระบบครอบครัวเข้าด้วยกัน งานวิจัยหลายเรื่องพบว่าความเชื่อมต่อระหว่างสังคมระบบเล็กหลายระบบ จะสร้างความเข้มแข็งให้กับการถ่ายทอดทางสังคม เช่น พบว่า ความสอดคล้อง หรือความเกี่ยวข้องระหว่างประสบการณ์ คุณค่า ที่บ้าน และที่โรงเรียน ยิ่งมีมากขึ้นเท่าไร ยิ่งเป็นการเพิ่มศักยภาพในการเรียนของเด็กมากขึ้นเท่านั้น ดังนั้น ระบบกลาง จึงอาจเป็นตัวหนุนหรือตัวขัดขวางการถ่ายทอดทางสังคมในระดับเล็ก สุดท้ายคือ ระบบสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาบุคคลที่เป็นสังคมระบบใหญ่ (Macro System) ประกอบด้วย วัฒนธรรมของสังคมใหญ่ ความเชื่อของสังคมใหญ่

ที่กล่าวถึงข้างต้นเป็นแนวคิดทางตะวันตก ในทำนองเดียวกันพุทธศาสนากล่าวถึงปัจจัยที่สำคัญต่อการพัฒนาของมนุษย์ว่ามีสองอย่างคือ “ปรโตโมสะ” แปลว่า เสี่ยงจากอื่น หรือการกระตุ้นชักจูงจากภายนอก และปัจจัยอีกอย่างหนึ่งคือ โยนิสมนสิการ แปลว่า การทำใจโดยแยบคายหรือคิดถูก

วิธี แปลงาย ๆ ว่า ความรู้จักคิดหรือคิดเป็น ปัจจัยทั้งสองนี้อาจเรียกว่าปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอกหรือปัจจัยทางสังคมได้แก่ การสั่งสอน แนะนำ บอกกล่าว แบบอย่างจากพ่อแม่ ครูอาจารย์ เพื่อน คนแวดล้อมใกล้ชิด ผู้ร่วมงาน บุคคลที่มีชื่อเสียง สื่อมวลชน สถาบันทางศาสนาและวัฒนธรรม เป็นต้น การที่บุคคลมีปรีดิมะที่ดียิ่งจะขึ้นให้เป็นคนดี มีความรู้ และปลูกฝังให้เห็นคุณค่าของการพัฒนา ส่วนปัจจัยภายในเป็นเรื่องของการใช้ความคิด พิจารณา สืบค้นถึงต้นเหตุ ปลายเหตุ แยกแยะเรื่องราวต่าง ๆ มองเห็นความเกี่ยวข้องของสิ่งต่าง ๆ จนกระทั่งเกิดความรู้จริง หรือเกิดปัญญา องค์ประกอบทั้งสองส่วนนี้แม้ว่าโยนิโสมนสิการจะมีความสำคัญอย่างยิ่ง แต่ปัจจัยด้านสังคมก็เป็นปัจจัยที่คนส่วนใหญ่อาศัยเป็นเครื่องชี้ทำให้เกิดการพัฒนา (พระราชวรมุนี. 2530)

จะเห็นว่า แนวคิดในสังคมทั้งตะวันตก และตะวันออก ให้ความสำคัญต่อการจัดระบบสิ่งแวดล้อมในสังคมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาบุคคลที่มีประสิทธิผล

ผลของการถ่ายทอดทางสังคม

ผลที่เกิดจากกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมอาจแบ่งเป็น 2 ประเภทคือ ประเภทที่ไม่สามารถมองเห็นได้ ได้แก่ ค่านิยม จริยธรรม เจตคติ แรงจูงใจหรือความเชื่ออำนาจภายใน-ภายนอกตน โดยมีรายละเอียดของคุณลักษณะดังนี้ ค่านิยม หมายถึง ระบบของความเชื่อหรือคุณลักษณะที่บุคคลคิดว่ามีค่าสำคัญ ค่านิยมบางตัวเป็นค่านิยมของสังคมหรือกลุ่ม เช่น คนไทยมีค่านิยมด้านความกตัญญูสูง ค่านิยมบางตัวเป็นของบุคคล เช่น นาย ก. มีค่านิยมด้านความสุขในชีวิต แต่ นาย ก. อาศัยอยู่ในสังคมที่มีค่านิยมเน้นความสำเร็จในชีวิต ค่านิยมจะเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อความคิด ความรู้สึก และการกระทำของบุคคล จริยธรรม หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับการคิดหรือการกระทำของบุคคลที่แสดงถึงการประเมินความถูกต้อง และความไม่ถูกต้องของสิ่งที่ตัวเองคิดหรือกระทำในแง่ที่เกี่ยวข้องกับสังคม และยังเกี่ยวข้องกับการยอมรับกฎระเบียบของสังคม จริยธรรมมีหลายระดับในระดับต่ำหมายถึง บุคคลแสดงพฤติกรรมโดยคำนึงถึงผลที่ตัวเองจะได้รับ ระดับกลาง หมายถึง การที่บุคคลแสดงพฤติกรรมโดยคำนึงถึงความคิดเห็น ความต้องการของบุคคลอื่น ๆ และระดับสูง หมายถึง การที่บุคคลแสดงพฤติกรรมเพื่อหลีกเลี่ยงความรู้สึกไม่ยอมรับของตนเอง เจตคติ เป็นความคิด ความรู้สึกในทางบวกหรือทางลบของบุคคลในเรื่องใดหรือเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เจตคติเป็นปัจจัยภายในที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม แรงจูงใจ หมายถึง แรงขับที่ทำให้บุคคลปรารถนาจะพัฒนาตนเอง พัฒนางานหรืออาจเป็นความรู้สึกทางบวกที่แสดงถึงความสามารถในการควบคุมผลการกระทำของตนเองได้ ความเชื่ออำนาจภายในหรือภายนอกตน เป็นการจัดเกี่ยวกับความรับผิดชอบในการกระทำของตนเอง บุคคลที่เชื่อว่าเขาสามารถควบคุมการกระทำของตนเองได้ เป็นคนที่มีความเชื่อ

อำนาจในตน ส่วนบุคคลที่เชื่อว่าสิ่งอื่นหรือบุคคลอื่นมีอิทธิพลต่อการกระทำของตนเองมากกว่า จะเป็นคนที่มีความเชื่ออำนาจภายนอกตน ผลลัพธ์การถ่ายทอดทั้งหมดที่กล่าวมานี้ เป็นปัจจัยภายในบุคคลที่สำคัญและมีผลงานวิจัยในประเทศไทยเป็นจำนวนมากที่แสดงถึงอิทธิพลของระบบความเชื่อ จริยธรรม เจตคติ แรงจูงใจ และการเชื่ออำนาจภายใน – ภายนอกตน ต่อพฤติกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น พฤติกรรมการทำงานอย่างทุ่มเท พฤติกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรตามธรรมชาติ พฤติกรรมหลีกเลี่ยงสิ่งเสพติด เป็นต้น

ผลลัพธ์ของการถ่ายทอดที่เราสามารถมองเห็นได้คือ พฤติกรรมที่เอื้อต่อสังคมซึ่งหมายถึง เห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวม ให้ความร่วมมือในกิจกรรมของสังคม หรือพฤติกรรมก้าวร้าว ทำร้ายตัวเอง หรือบุคคลอื่น ล้วนเป็นผลของการถ่ายทอดทางสังคม นอกจากนี้ยังพบว่าการเรียนรู้เลือกบทบาทของตนเองที่สอดคล้องกับสังคม เช่น บทบาทของการเป็นพ่อแม่ บทบาทเพศชาย-หญิง บทบาทของการเป็นผู้นำ-ผู้ตาม ความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเอง เป็นลักษณะอีกประการหนึ่งที่เกิดจากการได้รับการยอมรับนับถือจากบุคคลใกล้ชิด เช่น พ่อแม่ พี่น้อง เพื่อน ครูอาจารย์ นอกจากนี้ทฤษฎีและงานวิจัยพบว่า การถ่ายทอดทางสังคมที่ส่งผลต่อพฤติกรรมก้าวร้าว คือ การมีปฏิสัมพันธ์ที่สร้างความกดดันสูง เช่น อยู่ในครอบครัวที่มีการอบรมเลี้ยงดูแบบเผด็จการ การมีแบบอย่างจากพ่อแม่ ครูอาจารย์ หรือเพื่อนฝูง ที่ก้าวร้าว การเปิดรับสื่อที่มีความก้าวร้าวสูง การอยู่ในสังคมที่ยอมรับความรุนแรง การถ่ายทอดทางสังคมที่ส่งผลต่อการมีพฤติกรรมเอื้อสังคม คือ การอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุน การมีแบบอย่างของพฤติกรรมเอื้อสังคมในครอบครัว ครูอาจารย์ กลุ่มเพื่อน การอยู่ในชุมชนที่มีสายใยหรือความผูกพันของสมาชิกสูง การมีประสบการณ์ในการช่วยเหลือสังคมตั้งแต่อยู่ในวัยเยาว์ การเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้แบบเรียนรู้ด้วยการกระทำ หรือทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม การรับรู้บทบาทของตนเองเป็นผลของบทบาทของพ่อแม่ในการอบรมลูก การคบเพื่อนที่มีกลุ่มขนาดใหญ่มีทั้งเพศชายและเพศหญิง การเข้าเรียนในโรงเรียนที่ครูให้ความสำคัญต่อการแสดงบทบาทต่าง ๆ อย่างทั่วถึง เช่น ให้ออกาสนักเรียนหญิงเป็นหัวหน้ากลุ่ม หรือมอบหมายให้นักเรียนชายทำงานฝีมือ ทำงานในครัว หลักสูตรที่ให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้อย่างเท่าเทียมกัน เปิดโอกาสให้นักเรียนได้เลือกเรียนตามความสนใจ ภาพที่ปรากฏในสื่อมวลชนที่แสดงบทบาทของสตรีที่ประสบความสำเร็จพอ ๆ กับการนำเสนอข่าวผู้นำที่เป็นชาย สิ่งทีกล่าวมานี้เป็นปัจจัยที่ทำให้บุคคลเรียนรู้บทบาทของตนเองในสังคมได้อย่างเหมาะสม

ทางพุทธศาสนากล่าวถึงผลลัพธ์ของการถ่ายทอดทางสังคมไว้ในเรื่องของภาวนา 4 ซึ่งประกอบด้วย กายภาวนา หรือการพัฒนากาย คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพหรือทางวัตถุ ศิลภาวนา หรือพัฒนาศีล คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือ เพื่อนมนุษย์ จิตภาวนา หรือ พัฒนาจิต คือ การทำจิตใจให้เจริญงอกงามขึ้นในคุณธรรม ความดี

งาม ความเข้มแข็งมั่นคง และความเบิกบานผ่องใส สงบสุข สุดท้ายคือ ปัญญาภาวนา หรือ การพัฒนาปัญญา คือ การเสริมสร้างความรู้ ความคิด ความเข้าใจ และการหยั่งรู้ความจริง

รูปแบบที่สำคัญของการถ่ายทอดทางสังคมที่สามารถนำมาใช้เพื่อการพัฒนาคุณลักษณะ และทักษะของแรงงานภาคการเกษตร ควรคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นทั้งจากภายนอกตัวบุคคลและภายในตัวบุคคล

ประเภทของกระบวนการเรียนรู้

1. การเรียนรู้เชิงประสบการณ์

การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (Experiential Learning) ในอดีต กับปัจจุบันให้ความหมายแตกต่างกัน กล่าวคือ ในอดีต หมายถึงเฉพาะการฝึกหัดงานอาชีพ (Internship) ในช่วงระยะเวลาอันยาวนานพอสมควร เช่น การฝึกหัดงานของแพทย์ฝึกหัดในโรงพยาบาล นิสิต นักศึกษา ครูฝึกสอน ในโรงเรียน เป็นต้น

ส่วนในปัจจุบัน “การเรียนรู้เชิงประสบการณ์” หมายถึง การศึกษาเพื่อให้มีความรู้ ความชำนาญ ด้วยการให้ได้ยิน ได้ฟัง ได้สัมผัส หรือให้ได้ลงมือกระทำ (ปฏิบัติ) ด้วยตนเอง เช่น การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริงในโรงเรียน อาทิ การปลูกพืชผักสวนครัว การว่ายน้ำ การปั่น การเขียนภาพ การทดลองทางวิทยาศาสตร์ หรือการเรียนรู้อาชีพนอกระบบโรงเรียน เช่น การซ่อมรถยนต์ การทอดผ้า การจักสาน การเลี้ยงไก่ เป็นต้น

กระบวนการเรียนรู้เชิงประสบการณ์

การเรียนรู้เชิงประสบการณ์มักจะมีลักษณะเป็นขั้นตอนต่อเนื่องกันไป ดังเช่นที่ โคลบ (Paul, 1994 ; citing Kolb, 1984) ได้นำเสนอแบบจำลอง (Model) หรือรูปแบบของการเรียนรู้เชิงประสบการณ์เป็นวัฏจักรที่มี 4 ขั้นตอน ซึ่งผู้เรียนจะต้องผ่านกระบวนการกระทำ ดังนี้

1. ผ่านขั้นตอนประสบการณ์ส่วนบุคคลที่เป็นรูปธรรม
2. การสังเกตและสะท้อนประสบการณ์นั้นออกมา
3. การสร้างมโนทัศน์ (Concept) ที่เป็นนามธรรมและลงข้อสรุปที่จะขยายสู่ขอบเขตใหม่ (Generalization)
4. การทดสอบสมมติฐานด้วยการกระทำในอนาคตที่ทำให้ได้ประสบการณ์ใหม่

ทั้ง 4 ขั้นตอนที่กล่าวมานี้อาจเขียนแสดงเป็นวัฏจักรด้วยแผนภาพและเนื่องจากแต่ละบุคคลมีธรรมชาติของลีลาการเรียนรู้ (Learning Styles) ที่แตกต่างกันไปได้ตามภารกิจที่ต่างกัน ดังนั้นแต่ละบุคคลจึงอาจเริ่มเข้าสู่วัฏจักรการเรียนรู้ (Learning Cycle) ดังกล่าวนี้อันขั้นตอนใด ๆ ก็ได้

สิ่งสำคัญประการหนึ่งก็คือ การเรียนรู้เชิงประสบการณ์จัดเป็นประสบการณ์ตรงที่ให้ความหมายและเป็นรูปธรรมต่อผู้เรียนมากที่สุด ซึ่งพบว่าก่อให้เกิดการคงทนในการเรียนรู้ได้ถึงร้อยละ 90

การเชื่อมโยงเข้าสู่การพัฒนาคุณลักษณะและทักษะ

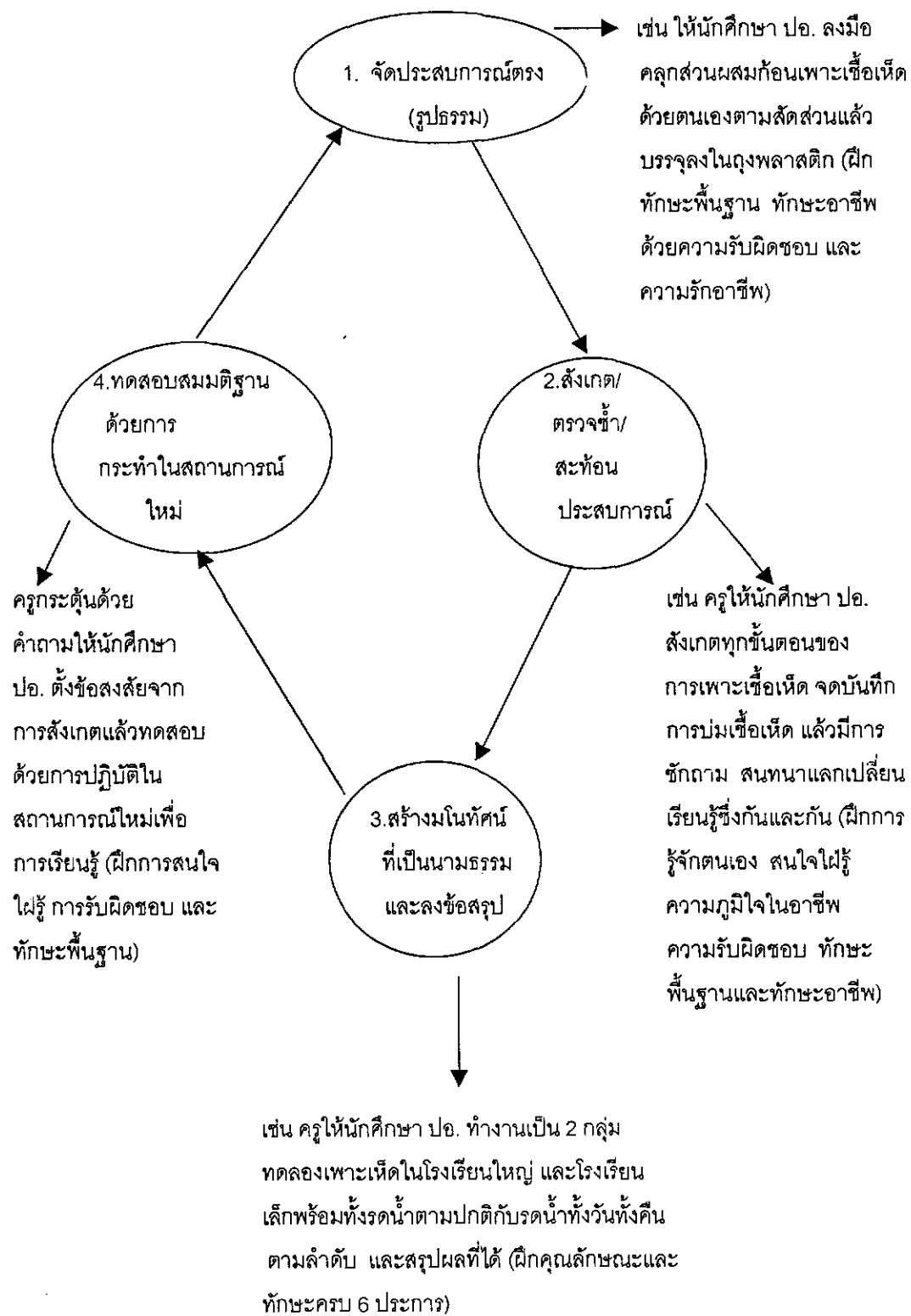
จากหลักการที่แสดงกระบวนการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ตามแนวคิดของโคลบนั้นสามารถเขียนแสดงด้วยแผนภาพง่าย ๆ เป็นวัฏจักรและสามารถที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาผู้เรียนให้บังเกิดคุณลักษณะและทักษะต่าง ๆ ได้หรือไม่ ? อย่างไร ?

การพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของเกษตรกรโดยเฉพาะผู้ที่ เป็นนักศึกษา กศน. ตามหลักสูตร ปอ. ผู้ที่มีบทบาทอย่างสำคัญก็คือ ครู ปอ. ที่มีส่วนร่วมในการวิจัยในการระดมความคิดและตรวจสอบหาคุณลักษณะและทักษะจนได้ข้อสรุปดังนี้

คุณลักษณะมี 4 ประการ ได้แก่ 1) การรู้จักตนเอง 2) ความสนใจใฝ่รู้ 3) ความรัก/ภูมิใจในอาชีพ และ 4) ความรับผิดชอบต่อตนเอง/สังคม/สิ่งแวดล้อม

ทักษะมี 2 ประการสำคัญ ได้แก่ 1) ทักษะพื้นฐานของการทำงาน และ 2) ทักษะอาชีพ

ทั้งคุณลักษณะและทักษะเหล่านั้นมีการกำหนดและบูรณาการอยู่ในกระบวนการเรียนการสอนแต่ละครั้งของครู ปอ. ซึ่งอาศัยกระบวนการเรียนรู้เชิงประสบการณ์เป็นเครื่องมืออันสำคัญของครู (ภาพประกอบ 4)

ภาพประกอบ 4 การประยุกต์ใช้กระบวนการเรียนรู้เชิงประสบการณ์เพื่อการฝึกคุณลักษณะและทักษะ

อย่างไรก็ตาม กระบวนการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ตามแนวคิดของโคลบีนี ครูสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อการฝึกคุณลักษณะและทักษะของเกษตรกรที่เป็นนักศึกษา ปอ.ได้ โดยอาจเริ่มจากขั้นตอนใดก่อนก็ได้ ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของครูที่จะปรับให้เข้ากับสภาพการเรียนการสอนของตนได้อย่างเหมาะสม สิ่งสำคัญก็คือครูต้องตระหนักรู้อยู่เสมอว่าในการสอนแต่ละครั้งนั้นครูมุ่งที่จะให้นักศึกษาของตนได้พัฒนาคุณลักษณะและทักษะใดได้บ้าง การประยุกต์ใช้กระบวนการเรียนรู้เชิงประสบการณ์นี้จึงจะมีความหมายและบรรลุผลตามที่ต้องการได้อย่างแท้จริง

2. การเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน

ในประสบการณ์ชีวิตของคนเราแต่ละคน เราพบพานสิ่งที่เราไม่รู้หรือไม่เข้าใจทุก ๆ วัน ซึ่งนำไปสู่คำถามหรือปัญหาที่เราต้องการจะหาคำตอบ ความพยายามที่จะหาคำตอบนั้น ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่สำคัญไม่น้อยกว่าสิ่งที่เราได้อ่านหรือได้ฟังมา นั่นก็คือหลักการสำคัญของการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem-Based Learning)

การเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน ที่รู้จักกันทั่วไปทุกวันนี้ พัฒนามาจากหลักสูตรวิทยาศาสตร์สุขภาพในทวีปอเมริกาเหนือกว่า 30 ปีมาแล้ว โดยมีต้นแบบจากมหาวิทยาลัย McMaster ในประเทศแคนาดา และมหาวิทยาลัย Harvard ในประเทศสหรัฐอเมริกา (Boud and Feletti, 1999) ต่อมาจึงแพร่หลายไปทั่วโลก และได้พัฒนาจนกลายเป็นวิธีการเรียนรู้และการสอนที่สำคัญในสาขาวิชาอื่น ๆ นอกจากวิทยาศาสตร์สุขภาพ (Delisle, 1997 : 5 - 6)

คำจำกัดความ

การเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน เป็นวิธีการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ โดยเจาะลึกในจุดที่สนใจ มีหลักการอยู่ที่การสืบค้นและการแก้ไขปัญหาที่สับสนในโลกชีวิตจริง เป็นทั้งวิธีการจัดหลักสูตรและวิธีการสอน การเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน มีลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. ถือว่าผู้เรียนรู้เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสถานการณ์ปัญหา
2. จัดระบบหลักสูตรให้เกี่ยวกับปัญหาในภาพรวม ทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ในแนวทางที่เกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกัน
3. สร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ ที่ผู้สอนฝึกให้ผู้เรียนคิดและแนะแนวทางให้ผู้เรียนตั้งคำถาม ให้เกิดความเข้าใจในระดับที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นกว่าเดิม

องค์ประกอบสำคัญ

การนำเสนอและการนำการเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐานไปใช้มีหลายรูปแบบ อย่างไรก็ตาม การเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบสำคัญ ดังต่อไปนี้

1. จะต้องเสนอสถานการณ์ที่เป็นปัญหาก่อน แล้วใช้ปัญหานั้นเป็นศูนย์กลางและบริบทเพื่อการเรียนรู้
2. สถานการณ์ที่เป็นปัญหา มีลักษณะดังนี้
 - เป็นปัญหาที่ไม่มีโครงสร้างชัดเจน เป็นปัญหาที่ลึกลับ
 - ปัญหามักจะเปลี่ยนแปลงไปได้เมื่อได้ข้อมูลใหม่ ๆ มาเพิ่ม
 - ไม่เป็นปัญหาที่แก้ได้ง่าย ๆ หรือมีสูตรเฉพาะ
 - ไม่ใช่ปัญหาที่มีคำตอบเพียงหนึ่งเดียว
3. ผู้เรียนเป็นผู้แก้ไขปัญหาและเป็นผู้เรียนรู้ด้วยตนเอง ผู้สอนเป็นผู้ฝึกสอนด้านพุทธิปัญญา และอภิพุทธิปัญญา
4. นำข้อมูลมาถ่ายทอดแบ่งปันกัน แต่ความรู้เป็นการสร้างขึ้นของผู้เรียนแต่ละคน การอภิปรายและการโต้แย้งเป็นการแสดงออกและการทดสอบการคิด
5. การประเมินผลเป็นสิ่งคู่กันกับปัญหาและกระบวนการแก้ปัญหา
6. หน่วยการเรียนรู้แบบการเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน ไม่จำเป็นต้องเป็นสหวิทยาการ แต่จะเป็นลักษณะบูรณาการเสมอ

ประโยชน์ของการเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน

1. ช่วยเพิ่มแรงจูงใจ

การเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน ทำให้เกิดการเรียนรู้ โดยลักษณะไม่ลงรอยกันของปัญหา หรือการที่ปัญหาทำให้เกิดความเครียด เป็นเสน่ห์ดึงดูดหรือเป็นสิ่งที่น่าสนใจสำหรับผู้เรียน
2. ทำให้การเรียนรู้สัมพันธ์กับโลกชีวิตจริง

การเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน ให้คำตอบต่อคำถามที่ว่า เพราะอะไรจึงต้องเรียนรู้เรื่องนี้ และสิ่งที่เรียนรู้นั้นจะไปสัมพันธ์กับโลกชีวิตจริงได้อย่างไร
3. ช่วยยกระดับการศึกษาให้สูงขึ้น

เมื่อใช้เทคนิคการฝึกสอนของพุทธิปัญญาเข้าร่วมด้วย ปัญหาที่มีโครงสร้างไม่ชัดเจนจะกระตุ้นให้ใช้ความคิดเชิงวิพากษ์และเชิงสร้างสรรค์

4. ส่งเสริมการเรียนรู้ วิธีที่จะเรียน

การเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน ส่งเสริมการคิดเชิงอภิธาน (Metacognition) และการเรียนรู้แบบกำกับตนเอง (Self-regulated Learning) ในขณะที่ผู้เรียนสร้างกลวิธีในการให้คำจำกัดความปัญหา การรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การตั้งและทดสอบสมมติฐาน แล้วนำไปถ่ายทอดและเทียบเคียงกลวิธีเหล่านั้นกับของผู้อื่นและกับของผู้ฝึกสอน

5. ต้องเรียนรู้อย่างแท้จริง

การเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน ทำให้เรียนรู้ในลักษณะที่คล้ายกับสถานการณ์ในโลกชีวิตจริง และประเมินผลการเรียนรู้ในลักษณะที่แสดงให้เห็นถึงความเข้าใจ ไม่ใช่เป็นเพียงการลอกเลียนแบบ

การจัดกระบวนการเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน

ต่อไปนี้เป็นรูปแบบของการจัดกระบวนการเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐานแบบหนึ่งพอเป็นตัวอย่างเท่านั้นผู้สนใจสามารถค้นหาแบบอื่น ๆ ที่เหมาะสมกับปัญหาของตนได้

1. เตรียมผู้เรียน

เป้าหมาย

- ช่วยสนับสนุนผู้เรียน เมื่อเขาเริ่มกระบวนการเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน ผู้สอนอาจนำตัวอย่างของสิ่งที่เกี่ยวข้องมาให้ดู หรือนำเอกสารที่เกี่ยวข้องมาให้ หรือให้ชมภาพยนตร์ หรือระดมความคิด ข้อควรระวังก็คือ ต้องหลีกเลี่ยงไม่สอนเรื่องราวของปัญหาก่อนที่จะเริ่มกระบวนการเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน

2. เผชิญปัญหา

เป้าหมาย

- ช่วยสนับสนุนผู้เรียนได้เห็นว่า ตนเองมีส่วนได้เสียในปัญหานั้นต่อไป และสร้างแรงจูงใจให้ต้องการที่จะแก้ปัญหานั้น

3. ระบุงานที่รู้แล้ว สิ่งที่เป็นต้องรู้และความคิดของเขา

เป้าหมาย

- ช่วยให้ผู้เรียนตระหนักว่าอะไรคือสิ่งที่เขารู้แล้ว อะไรคือสิ่งที่จำเป็นต้องรู้ (ต้องการจะรู้) และเขามีความคิดอย่างไรเกี่ยวกับสถานการณ์นั้น

- กระตุ้นให้ผู้เรียนย้อนระลึกไปหาความรู้เดิมที่มีอยู่ก่อน เกี่ยวกับสถานการณ์ที่เป็นปัญหา

- ให้ภาพที่ชัดเจน (Focus) ในการเตรียมรวบรวมข้อมูลที่ต้องใช้แก้ปัญหา

4. ให้คำจำกัดความปัญหา

เป้าหมาย

- ช่วยให้ผู้เรียนพูดถึงประเด็นหรือปัญหาในสภาพแวดล้อมที่เขาประสบ และให้ระบุหน่วยย่อย ๆ ของสถานการณ์ หาวิธีขัดแย้งกันที่จะต้องแก้ไขที่เหมาะสม

5. รวบรวมข้อมูลมาแจกจ่ายกัน

เป้าหมาย

- ช่วยผู้เรียนในการวางแผนและดำเนินการรวบรวมข้อมูล แจกจ่ายข้อมูลและการแปลความหมายอย่างมีประสิทธิภาพ
- ช่วยผู้เรียนให้เข้าใจว่าข้อมูลใหม่ ๆ นำไปสู่ความเข้าใจปัญหาได้อย่างไรและจะประเมินข้อมูลอย่างไร ที่จะช่วยให้เกิดความเข้าใจนั้น
- ช่วยผู้เรียนในการสื่อสารระหว่างกันและในการเรียนรู้แบบร่วมมือกัน ซึ่งช่วยให้แก้ปัญหามีประสิทธิภาพ

6. รวบรวมแนวทางแก้ปัญหาที่เป็นไปได้

เป้าหมาย

- ช่วยผู้เรียนให้แสวงหาทางเลือกที่เป็นไปได้สำหรับการแก้ปัญหาอย่างเต็มที่
7. กำหนดว่าทางใดแก้ไขปัญหามีเหมาะสมที่สุด

เป้าหมาย

- ช่วยผู้เรียนใช้มาตรฐานการคิดที่ดีเพื่อประเมินผลดีและผลเสียที่จะติดตามมาของการแก้ไขแต่ละวิธี

8. นำเสนอวิธีแก้ (ประเมินผลการปฏิบัติ)

เป้าหมาย

- ช่วยผู้เรียนในการรวบรวมและแสดงออกสิ่งที่เขารู้ วิธีที่ได้ความรู้มาและเหตุผลว่าเพราะเหตุใดการรู้นั้นจึงมีความสำคัญและสำคัญสำหรับใคร

9. สรุปผลปัญหา

เป้าหมาย

- ให้ผู้เรียนร่วมกันสะท้อนสิ่งที่พวกเขาได้เรียนรู้มา

(Torp and Sage, 1998)

การเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐานกับโครงการวิจัยระบบการถ่ายทอดทางสังคมเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะแก่แรงงานภาคการเกษตร : ศึกษากรณีจังหวัดน่าน

จากคุณลักษณะและกระบวนการของการเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐานที่ได้เสนอข้างต้น แสดงให้เห็นว่า การเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน สามารถนำไปใช้ได้หลากหลายสาขาวิชา ในหลากหลายสถานการณ์ ไม่เฉพาะแต่เพียงในชั้นเรียนหรือในสถานศึกษาเท่านั้น การเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐานสามารถนำไปใช้ได้ชุมชนหรือองค์กรอื่น ๆ แม้แต่ในโครงการวิจัยการถ่ายทอดลักษณะการทำงานกรณีศึกษาที่จังหวัดน่าน ก็สามารถนำการเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐานมาใช้ได้ ในที่นี้ขอยกตัวอย่างกรณีการถ่ายทอดทักษะการทำงานกลุ่มเกษตรกรหมู่บ้านดงไพรวัลย์ และหมู่บ้านหนองแดงใหม่ อ.แม่จริม

ในระยะแรกที่คณะผู้วิจัยได้ลงศึกษาชุมชน ได้มีการระดมสมองให้ผู้มาเข้าร่วมประชุมได้ช่วยกันพิจารณาสถานการณ์ทั่วไปของหมู่บ้านดงไพรวัลย์ และหนองแดงใหม่ ประเด็นหนึ่งที่ได้พบก็คือ สภาพการทำมาหาเลี้ยงชีพไม่เพียงพอของพวกเขารบ้านซึ่งมีประเด็นที่เกี่ยวข้องมากมาย เช่น

- ที่ทำกินน้อย พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าและภูเขา
- ทรัพยากรธรรมชาติจำกัด
- ผลผลิตได้น้อย
- ราคาผลผลิตตกต่ำหรือถูกกดราคา
- ปัญหาโรคระบาด
- มีงานทำน้อยหรือไม่มีงานทำหลังฤดูกาลทำนา
- และอื่น ๆ อีกจำนวนมาก

จากนั้นจึงได้มีการสำรวจว่า อะไรคือสิ่งที่เรามี สิ่งที่เรารู้ สิ่งที่เราต้องการจะรู้ และสิ่งที่ต้องการจะทำ ได้พบว่าหมู่บ้านสองแห่งนั้นมีการประกอบอาชีพหลายอย่าง เช่น ทำนาข้าว ทำไร่ข้าวโพด ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ปลูกไม้ผล เช่น ลำไย กัลลวย มะละกอ เลี้ยงสัตว์ และหาของป่า นอกจากนั้นยังมีทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ เช่น ลำน้ำว่า ป่าไม้ และภูเขา

ขั้นต่อมาก็คือ การตั้งปัญหาและการให้คำจำกัดความ นั่นก็คือ ทำอย่างไรจึงจะมีรายได้เพิ่มขึ้นถึงขั้นเพียงพอที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้เป็นปกติสุขตามสมควร เพื่อจะตอบคำถามนี้ ผู้ร่วมประชุมได้ช่วยกันรวบรวมข้อมูลและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน จากนั้นจึงเสนอวิธีการแก้ไขปัญหามากมาย ๆ วิธี และได้สรุปว่าวิธีที่เป็นไปได้และเหมาะสมที่สุด ก็คือ

1. ปรับปรุงการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม
2. ทำชาเขียวใบหม่อน
3. ทำน้ำผลไม้

4. แปรรูปผลิตภัณฑ์สมุนไพร

ในการนำเสนอวิธีแก้ปัญหานั้น กลุ่มชาวบ้านได้รับความช่วยเหลือและความร่วมมือจากหลายหน่วยงาน เช่น สถาบันวิจัยพฤกษศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคลจันทบุรี สำนักงานเกษตร อ.แม่จัน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร จ.น่าน ได้ดำเนินการฝึกอบรมเพื่อให้ความรู้และฝึกปฏิบัติในเรื่องดังกล่าวข้างต้น

เทคนิคการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะ

1. การพัฒนาทักษะเพื่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม

การสอนให้ผู้เรียนเกิดความรู้ และทักษะในการประกอบอาชีพเป็นส่วนหนึ่งของการให้การศึกษา และเป็นส่วนประกอบที่สำคัญในการจัดการศึกษา ถ้าเราพิจารณาลักษณะต่าง ๆ ในระดับประถม มัธยม หรือสายอาชีพ จะพบเนื้อหาและกิจกรรมในหลักสูตรที่เน้นความสำคัญของความรู้ ความสามารถในการประกอบอาชีพ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวม ต้องให้ความสำคัญต่อการพัฒนาคุณลักษณะ และทักษะที่จะช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้ ทักษะ เจตคติ ค่านิยม ที่จะทำให้สามารถตอบสนองต่อความพึงพอใจในตัวเอง และอยู่ในสังคมร่วมกับผู้อื่นอย่างสงบสุขและสร้างสรรค์

สิ่งที่กล่าวถึงในบทความนี้ เน้นการเรียนรู้ที่จะพัฒนาคุณลักษณะและทักษะส่วนบุคคล เพื่อให้เกิดมีคุณลักษณะ และทักษะในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข และอยู่ในสังคมอย่างสร้างสรรค์ โดยมีตัวอย่างของการจัดกิจกรรมที่ผสมกลมกลืนกับการพัฒนาทักษะในอาชีพที่เป็นรูปธรรม

แนวคิดที่จะกล่าวถึงเป็นเพียงหนึ่งในหลาย ๆ แนวคิดที่ใช้เพื่อการพัฒนาทักษะและคุณลักษณะด้านค่านิยม คุณธรรม และจริยธรรม ซึ่งมีผู้แบ่งเป็น 4 กลุ่ม คือ

1) เน้นการเป็นตัวแบบที่ดีด้านการมีค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม การทำกิจกรรมเน้นให้ผู้เรียนรู้จากตัวแบบ โดยการกำหนดรูปแบบที่ต้องการสร้างเสริม การสร้างพื้นฐานความรัก ความเคารพ ระหว่างตัวแบบและผู้ทำตาม การหลีกเลี่ยงความกลัวและการลงโทษ ใช้การให้รางวัล และการส่งเสริมทางบวก เป็นต้น 2) เน้นการปลูกฝัง โดยการอธิบายความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่ เป็นค่านิยมที่ดี และให้เหตุผลว่าทำไมจึงมีความเชื่อเช่นนั้น สร้างให้เกิดสิ่งแวดล้อมที่จะส่งเสริมให้เกิดค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม ที่ต้องการ ใช้ระเบียบ ข้อตกลง รางวัล เพื่อส่งเสริมค่านิยม คุณธรรม วิธีที่กล่าวถึงทั้งสองวิธีข้างต้น สอนและแสดงให้เห็นว่า การมีค่านิยม คุณธรรม ที่ดีช่วยให้เรามีชีวิตที่ดีอย่างไร 3) การใช้กิจกรรมเสริมค่านิยม โดยการใช้กิจกรรมที่กระตุ้นให้นักเรียนมีโอกาสในการคิดและตัดสินใจด้วยตนเองมาก

ขึ้น โดยให้โอกาสนักเรียนได้แสดงความคิดเห็นอย่างเป็นอิสระ เกี่ยวกับความต้องการของตัวเอง เป้าหมายของตัวเอง ให้ตัดสินใจอย่างเป็นอิสระในสถานการณ์ที่เป็นตัวอย่าง และให้มีประสบการณ์ที่จะเรียนรู้ ปรับความคิด สร้างค่านิยมของตัวเอง ด้วยตัวเอง กิจกรรมที่ใช้อาจประกอบด้วย การตั้งเป้าหมายของตัวเอง การจัดลำดับความสำคัญ การค้นหาสิ่งที่ตัวเองภูมิใจ และการให้ทำกิจกรรมทางสังคมที่สอดคล้องกับความสนใจและเป้าหมายของแต่ละคน 4) การพัฒนาทักษะเพื่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม เป็นวิธีการที่จะกล่าวถึงโดยตรงในบทความนี้

การพัฒนาทักษะเพื่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม เน้นการพัฒนาความสามารถให้ผู้เรียนรู้จักตนเอง และแสดงพฤติกรรมที่สอดคล้องกับการบรรลุเป้าหมายของกลุ่ม ช่วยเหลือ และสร้างความสงบสุขให้กับกลุ่ม เช่น การสร้างให้ผู้เรียนมีความคิดแบบมีวิจารณญาณ โดยการนำสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมเบี่ยงเบนต่อสังคมมาวิเคราะห์ จะทำให้ผู้เรียนเกิดการวิเคราะห์ปัญหา แสวงหาข้อมูล และหาคำตอบโดยคำนึงถึงผลดีผลเสียต่อตนเองและสังคม เมื่อผู้เรียนเกิดทักษะของการคิดแบบมีวิจารณญาณแล้ว จะทำให้สามารถนำมาใช้ในการตัดสินใจของตนเองในลักษณะที่มีคุณธรรม จริยธรรม สูงขึ้นด้วย

แนวคิดนี้ให้ความสำคัญต่อการสร้างกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างทักษะหลาย ๆ ด้าน ได้แก่

ทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Critical Thinking) ได้แก่ การคิดซึ่งประกอบด้วยการตั้งคำถาม การหาเหตุผล การพยายามแสวงหาข้อมูลจากหลายแง่มุม มองสถานการณ์โดยรอบ มุ่งประเด็นไม่หลงประเด็น เปิดใจให้กว้าง เลือกแนวทางที่มีข้อมูลสนับสนุน ไวต่อความรู้สึก และความเชี่ยวชาญของผู้อื่น จัดลำดับในการคิดเมื่อสิ่งนั้นมีความซับซ้อน

ทักษะการคิดสร้างสรรค์ (Creative Thinking) เป็นการที่คิดหลากหลายเพื่อให้เกิดทางเลือก และวิธีการแก้ปัญหาหลาย ๆ วิธี

ทักษะการสื่อสารอย่างชัดเจน หมายถึง กลุ่มของทักษะที่ทำให้สามารถสื่อสารได้ดี ประกอบด้วย ทักษะการพูด การใช้สายตา การเลือกใช้ภาษา ทักษะการนำเสนอต่อกลุ่ม ทักษะการกล่าวถึงความรู้สึกของตนเองโดยไม่ทำให้อีกฝ่ายหนึ่งรู้สึกกระทบกระเทือนใจ

ทักษะการเรียนรู้แบบร่วมมือ (Cooperative Learning) ซึ่งเป็นการเรียนร่วมกันเป็นกลุ่มเล็กที่ทุกคนร่วมกันทำงานเพื่อเป้าหมายของกลุ่มที่ร่วมกันกำหนดขึ้น

ทักษะที่เลือกเป็นทักษะที่นำไปสู่การตระหนักรู้และเข้าใจคุณลักษณะค่านิยมของตัวเองที่ชัดเจน และนำไปสู่การปฏิบัติตนที่ถูกต้องเหมาะสมกับความต้องการของกลุ่ม

แนวทางการเสริมสร้างการคิดอย่างมีวิจารณญาณ อาจทำได้ดังนี้

1. สอนการคิดเชิงตรรกพื้นฐาน เช่น 1) ถ้าสุนัขทุกตัวเป็นสัตว์เลี้ยง แสดงว่า สัตว์เลี้ยงทุกตัวเป็นสุนัขใช่หรือไม่ 2) ผู้สูงอายุชอบกินของหวาน นายนิตเป็นผู้สูงอายุ ดังนั้นนายนิตชอบกินของหวานใช่หรือไม่ วิเคราะห์คำตอบว่าเพราะเหตุใด
2. ส่งเสริมให้มีการคิดหลายระดับ ให้มีการตั้งคำถามในระหว่างการเรียนการสอน คำถามมีหลายระดับ เช่น คำถามที่ทำให้นักเรียนจดจำ เช่น ให้ออกส่วนผสมของน้ำมะขามพร้อมดื่มว่าประกอบด้วยน้ำ : มะขาม : น้ำตาล กี่ส่วน คำถามที่นักเรียนต้องจัดระบบ เช่น ถ้าต้องการแบ่งน้ำผลไม้ ออกเป็นกลุ่มตามรส และกลิ่น จะเป็นกี่กลุ่ม ต้องวิเคราะห์ สังเคราะห์ และประเมิน เป็นต้น
3. ใช้บทความเชิงวิพากษ์วิจารณ์ เป็นแนวทางการวิเคราะห์ว่า ผู้เรียนคิดอะไร รู้สึกอะไร มีความเชื่ออะไร และให้ผู้เรียนคิดว่า ทำไมจึงคิดอย่างนั้น และคนอื่น ๆ ในกลุ่มมีความคิดเห็นที่แตกต่างอย่างไร

แนวทางการสอนให้เกิดการคิดสร้างสรรค์ ทำได้ดังนี้

1. การระดมสมอง วิธีนี้เป็นการถามให้ผู้เรียนตอบว่า เขาคิดอะไรเกี่ยวกับการทำให้โรงเรียนสวยงาม โดยอธิบายว่าให้ช่วยกันคิด ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ บันทึกทุกความคิด ไม่มีการประเมินว่าดีหรือไม่ดี ทำได้หรือไม่ได้ ช่วยกันต่อเติมความคิดของผู้อื่น ในขณะที่ทำกิจกรรมจะทำให้เกิดการเรียนรู้ การคิดสร้างสรรค์ของตนเอง และการสร้างสรรค์ของกลุ่ม
2. การฝึกคิดแยกแยะ เป็นวิธีการผสมผสาน การวิเคราะห์ การระดมสมอง และการสังเคราะห์ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในปัญหา และนำไปสู่การแก้ปัญหาได้ เช่น ให้กลุ่มกำหนดปัญหา เช่น เราต้องการผลิตน้ำผลไม้ที่แปลกกว่าเดิมและดีกว่าเดิม อันดับแรกก็ให้แยกส่วนประกอบก่อนว่า น้ำผลไม้มีลักษณะอะไรบ้างที่แตกต่างกัน เช่น มีสี มีกลิ่น มีรส บรรจุภัณฑ์ ราคา และในแต่ละกลุ่มของลักษณะดังกล่าว ให้ช่วยกันระดมสมองว่าจะผลิตอะไรให้ต่างไปจากเดิมได้บ้าง จากนั้นให้แต่ละคนเลือกผลิตน้ำผลไม้ใหม่ที่ส่วนประกอบที่เลือกมาจากลักษณะใดลักษณะหนึ่ง

แนวการฝึกทักษะการสื่อสาร ทักษะการสื่อสารประกอบด้วย การพูด การนำเสนอในกลุ่มและการแสดงความรู้สึกที่เน้นการเปิดเผยตนเองโดยไม่กระทบความรู้สึกของผู้อื่น องค์ประกอบของทักษะที่ต้องฝึกฝนได้แก่ การมองผู้พูด การใช้ภาษาท่าทางที่แสดงถึงความสนใจ การใช้ภาษาพูดสั้น ๆ ที่แสดงความสนใจฟัง การฟังแบบเข้าใจ เข้าใจ วิธีฝึกทักษะการสื่อสารมีขั้นตอนดังนี้

1. ให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของการสื่อสารว่ามีประโยชน์อย่างไร
2. ให้ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการสื่อสารที่ถูกต้อง

3. ให้ทุกคนได้ฝึก และได้รับข้อมูลย้อนกลับ
4. ให้ร่วมกันสรุปการสื่อสารที่เหมาะสม/ไม่เหมาะสม

แนวทางการฝึกการเรียนรู้แบบร่วมมือ

ลักษณะของการเรียนรู้แบบร่วมมือที่มีประสิทธิภาพคือ

1. การพึ่งพาซึ่งกันและกันอย่างสร้างสรรค์ คนในกลุ่มต้องเข้าใจว่าความสำเร็จของตนเอง และความสำเร็จของกลุ่ม มีความสำคัญพอ ๆ กัน การแบ่งงานต้องมีลักษณะที่ให้ความสำคัญของงานทุกชิ้นเสมอกัน เมื่องานย่อยสำเร็จ งานใหญ่จึงจะสำเร็จ คนทุกคนมีความสำคัญต่อกลุ่ม
2. มีการปะทะสังสรรค์แบบหนึ่งต่อหนึ่งในกลุ่มอย่างต่อเนื่อง
3. ทุกคนมีความรับผิดชอบต่องานของตนเอง
4. เน้นการเรียนรู้ที่จะทำงานร่วมกันในกลุ่มเล็กอย่างต่อเนื่อง
5. เน้นกระบวนการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยให้โอกาสทุกคนได้แสดงความคิดเห็น ความรู้สึก ต่อการทำงานร่วมกัน ตอบทบทวนหน้าที่ของสมาชิก และแนวทางในการสร้างเสริมความร่วมมือของกลุ่ม

ขั้นตอนของกิจกรรมของการเรียนรู้แบบร่วมมือ ประกอบด้วย

1. แบ่งนักเรียนออกเป็นกลุ่มเล็ก ๆ
2. ในแต่ละกลุ่มให้แจกเอกสารและอุปกรณ์ที่จะใช้ในการที่จะทำงานให้สำเร็จ ให้แต่ละกลุ่มตกลงกันเองว่าใครจะทำอะไร ที่จะช่วยทำงานให้สำเร็จ
3. ทุกคนทำงานตามที่ได้รับมาอย่างเป็นอิสระ
4. เมื่อทำงานเสร็จก็นำงานมารวมกันและให้แลกเปลี่ยนข้อมูล ทักษะ ความคิด ความรู้สึก ในกลุ่ม
5. กลุ่มแต่ละกลุ่มนำเสนอให้กลุ่มใหญ่ทราบว่า มีการเรียนรู้อะไรบ้างในกลุ่มของตนเอง

2. การพัฒนาเจตคติ

ความหมายและองค์ประกอบของเจตคตินั้น ได้มีผู้แสดงไว้มากมายซึ่งประสาร มาลากุล ณ อยุธยา และคณะ (2527 : 4-7) ได้จำแนกเป็นกลุ่มแนวความคิดไว้ 3 แนวทาง คือ

2.1 เจตคติแบบองค์ประกอบเดียว (Unidimensional) กลุ่มแนวคตินี้เป็นแนวคิดดั้งเดิมที่เชื่อว่าเจตคติมียองค์ประกอบเดียว การวัดเจตคติตามแนวความคิดนี้จึงเป็นผลจากการที่บุคคลประเมินค่าของสิ่งหนึ่งในทิศทางบวกหรือลบโดยตรง เช่นแนวคิดของเธอร์สตัน และเมอร์ฟี เป็นต้น

2.2 เจตคติแบบหลายมิติหรือหลายองค์ประกอบ (Multi-dimensional)

2.2.1 เจตคติประกอบด้วย 2 องค์ประกอบ แนวคิดนี้เชื่อว่าเจตคติประกอบด้วย ความรู้ ความเชื่อ (Cognitive) ความรู้สึก (Affective) เช่น แนวคิดของคัทส์ และ โรคิช

2.2.2 เจตคติประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ แนวคิดนี้เชื่อว่าเจตคติประกอบด้วย ความรู้ ความเชื่อ ความรู้สึก และพฤติกรรม เช่น แนวคิดของเฟอ์กูสัน ไทรแอนดิส

2.3 เจตคติในรูปจำลองทางคณิตศาสตร์ แนวคิดนี้อธิบายเจตคติโดยการเขียนในรูปจำลองทางคณิตศาสตร์ ซึ่งแสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรเจตคติกับอีกตัวแปรหนึ่ง คือ ความเชื่อ (Belief) เช่น แนวคิดของฟิชเบน และไอเซน

จากที่กล่าวมาพบว่าเจตคติมีรูปแบบต่างๆ ตามความคิดความเชื่อของแต่ละกลุ่ม ซึ่งนักจิตวิทยา สังคมส่วนมากเห็นว่าเจตคติมีองค์ประกอบ 3 ประการ (ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคณะ, 2531 : 125-127; อ้างอิงจาก McGuire, 1969 : 155-156) คือ 1) ความรู้เชิงประเมินค่า หมายถึง การที่บุคคลมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งหนึ่งว่าดีมีประโยชน์มากน้อยเพียงใด บุคคลส่วนมากมักมีความรู้เชิงประเมินค่าของสิ่งต่างๆ เพียงเล็กน้อย ทำให้เกิดอคติหรือความลำเอียงได้มาก จึงควรพัฒนาความรู้เชิงประเมินค่าในเรื่องนั้นให้ตรงกับความเป็นจริง โดยการให้ความรู้เกี่ยวกับคุณหรือโทษต่อสิ่งนั้นเพิ่มเติมแก่บุคคล 2) ความรู้สึกพอใจ หมายถึง ความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบ พอใจหรือไม่พอใจต่อสิ่งนั้น ซึ่งส่วนใหญ่ความรู้สึกพอใจของบุคคลจะเกิดขึ้นเอง และสอดคล้องกับความรู้เชิงประเมินค่าเกี่ยวกับสิ่งนั้น 3) ความพร้อมกระทำ หมายถึง การที่บุคคลพร้อมที่จะช่วยเหลือสนับสนุนในสิ่งที่เขาชอบ และพร้อมที่จะทำลายหรือเพิกเฉยต่อสิ่งที่เขาไม่พอใจ เป็นองค์ประกอบที่เกิดขึ้นภายหลัง เมื่อบุคคลมีความรู้เชิงประเมินค่าและมีความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบสิ่งนั้นแล้ว สิ่งซึ่งสอดคล้องกันและติดตามมา คือ ความพร้อมที่จะกระทำการให้สอดคล้องกับความรู้สึกของตนต่อสิ่งนั้นด้วย

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนเจตคติ

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยต่างๆ พบว่ามีการกล่าวถึงแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนเจตคติหลายทฤษฎี เช่น ทฤษฎีความสอดคล้อง (Consistency Theory) ทฤษฎีความขัดแย้ง (Dissonance Theory) ทฤษฎีการเรียนรู้ (Learning Theory) ทฤษฎีการกระทำด้วยเหตุผล (Reasoned Action Theory) ซึ่งในแต่ละทฤษฎีมีความเหมาะสมกับสถานการณ์ พฤติกรรมและกลุ่มตัวอย่างแตกต่างกันไป สำหรับการศึกษาในครั้งนี้ใช้แนวคิดของแมคไกวร์เป็นหลักในการเปลี่ยนแปลงเจตคติ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การเปลี่ยนเจตคติตามแนวคิดของแมคไกวร์

แมคไกวร์ (McGuire, 1969:155-156) ได้อธิบายองค์ประกอบของเจตคติว่าประกอบด้วย องค์ประกอบ 3 ประการคือ 1)ด้านความรู้เชิงประเมินค่า(Cognitive Component) 2)ด้านความรู้สึก (Affective Component) และ 3) ด้านความพร้อมที่จะกระทำ(Behavioral Intention Component) ดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น ซึ่งการวิเคราะห์องค์ประกอบของเจตคติดังกล่าวทำให้ทราบแนวทางในการ พัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงเจตคติของบุคคลซึ่งกระทำได้โดย 1) การพัฒนาความรู้เชิงประเมินค่า 2) การพัฒนาอารมณ์ 3) การให้กระทำพฤติกรรมที่สนับสนุนเจตคติที่ต้องการจะพัฒนา (ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคณะ, 2531: 132-147) นอกจากการพัฒนาหรือเปลี่ยนเจตคติของบุคคลแล้ว แมคไกวร์ (ดวงเดือน พันธุมนาวินและคณะ, 2531:155-158;อ้างอิงจาก McGuire;1969) ได้เสนอให้ ใช้วิธีการด้านทานการเปลี่ยนเจตคติเพื่อเป็นการอนุรักษ์เจตคติที่เหมาะสมอยู่แล้วหรือได้เปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมแล้วของบุคคลให้คงอยู่ทนนาน โดยใช้การฝึกสนับสนุนและการสร้างภูมิคุ้มกัน มี รายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การพัฒนาความรู้เชิงประเมินค่า เป็นการให้ข้อความชักจูงทางด้านคุณหรือโทษของสิ่ง ที่ต้องการจะเปลี่ยนเจตคติหรือทั้งสองด้าน จะทำให้เกิดการเปลี่ยนความรู้สึกพอใจหรือไม่พอใจต่อสิ่ง นั้น และเปลี่ยนความพร้อมที่จะกระทำต่อสิ่งนั้นได้โดยทางอ้อมด้วย วิธีนี้มีสิ่งสำคัญที่จะต้อง พิจารณา 4 ประการคือ 1) ผู้ชักจูงควรเป็นผู้ที่มีความน่าเชื่อถือสูง มีความรู้ความชำนาญในเรื่องที่ ชักจูง มีความน่าไว้วางใจ มีชื่อเสียงและน่าดึงดูดใจ 2) เนื้อหาของสารชักจูงเป็นข้อความที่กล่าวถึง ประโยชน์ที่จะเกิดจากการยอมรับการชักจูง หรือโทษของการที่บุคคลจะไม่ปฏิบัติตามการชักจูง 3) การชี้ประโยชน์ที่ตรงกับความต้องการของผู้รับ และ 4) กระบวนการเปลี่ยนเจตคติในจิตใจของผู้รับ

2. การพัฒนาอารมณ์เพื่อเปลี่ยนเจตคติ เป็นการเปลี่ยนเจตคติที่องค์ประกอบด้านความรู้ สึกโดยตรงอาจกระทำได้หลายวิธี และมักจะเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติอยู่เสมออย่างไม่เป็นระบบ ระเบียบ ทำได้โดยการเสริมอารมณ์ทางบวกเข้าไปแทนอารมณ์ทางลบในขณะที่กระทำพฤติกรรม การ เชื่อมโยงสิ่งเร้าจะทำให้บุคคลมีอารมณ์ดี มีความสุข ความพอใจ ในขณะที่บุคคลกระทำพฤติกรรม การเปลี่ยนแปลงความรู้สึกที่มีต่อสิ่งหนึ่งอาจจะใช้ได้ทั้งในกรณีที่ต้องการจะเปลี่ยนเจตคติของผู้รับ ไปในทิศทางที่ตรงกันข้ามกับเจตคติเดิม และในกรณีที่ต้องการเพิ่มปริมาณความพอใจต่อสิ่งนั้น ซึ่งมี อยู่ในปริมาณน้อยมาแต่เดิมให้มากยิ่งขึ้น วิธีการพัฒนาอารมณ์เพื่อเปลี่ยนเจตคติอาจใช้ประกอบกับ วิธีการพัฒนาความรู้เชิงประเมินค่าได้เป็นอย่างดี

3. การให้กระทำพฤติกรรมที่สนับสนุนเจตคติที่ต้องการพัฒนา บุคคลจะกระทำพฤติกรรมต่าง ๆ โดยความสมัครใจของตนเอง โดยการอาสาสมัครหรือยินยอมอย่างจริงใจ มีการชวนช่วยศึกษาหา ข้อดีข้อเสียเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยตนเอง ทำความเข้าใจกับรายละเอียดในเรื่องหนึ่งให้มากกว่าที่

ตนได้เคยปฏิบัติมา และเกิดความกระจำในข้อถกเถียงต่างๆ ในเรื่องนั้นด้วย กิจกรรมที่ผู้รับการชักจูงจะเกี่ยวข้องอย่างเต็มที่นี้ จะทำให้เกิดผลในการที่ผู้รับการชักจูงจะชักจูงตนเองให้เปลี่ยนเจตคติ และในบางกิจกรรมจะเป็นการอภิปรายหรือแสดงบทบาทร่วมกับผู้อื่น ในกรณีเช่นนี้ กลุ่มจะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนเจตคติของบุคคลอีกทางหนึ่ง พฤติกรรมที่ผู้รับการชักจูงกระทำมีทั้งพฤติกรรมที่สอดคล้องกับเจตคติเดิม เป็นการเพิ่มความเข้มข้นของเจตคติเดิมให้มากยิ่งขึ้น และการแสดงบทบาทที่ขัดกับเจตคติเดิมโดยมีจุดประสงค์ที่จะเปลี่ยนเจตคติของผู้แสดงบทบาทให้ไปอยู่ในทิศทางตรงข้ามกับเจตคติเดิม การเปิดโอกาสให้บุคคลได้กระทำพฤติกรรมที่สนับสนุนเจตคติที่ต้องการสนับสนุนนั้นอาจจัดให้ผู้รับการชักจูงเขียนบทความ พูดชักจูงเพื่อน พูดต่อหน้ากลุ่ม ช่วยปิดโฆษณา พูดได้ว่าที่ เป็นต้น

4. วิธีการต้านทานการเปลี่ยนเจตคติ เป็นวิธีการอนุรักษ์เจตคติที่เหมาะสมอยู่แล้วหรือได้เปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมแล้วของบุคคลให้อยู่ทนนาน ไม่เปลี่ยนไปทางด้านที่ไม่ปรารถนานั้น แมคไกวร์ (ดวงเดือน พันธุมนาวินและคณะ.2531:155-158 อ้างอิงจาก McGuire,1969) ได้เสนอวิธีการป้องกัน 2 ประเภทคือ การฝึกสนับสนุน และการสร้างภูมิคุ้มกัน

กระบวนการเปลี่ยนเจตคติ

เนื่องจากสภาพแวดล้อมในสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เจตคติแม้ว่าจะเป็นสภาวะทางจิตที่มีความมั่นคงพอสมควรก็อาจจะเปลี่ยนแปลงได้ ในบางกรณีก็อาจเปลี่ยนแปลงได้น้อยหรือเปลี่ยนแปลงได้ แมคไกวร์ (McGuire,1969:101)ได้อธิบายขั้นตอนของกระบวนการเปลี่ยนเจตคติ ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนต่างๆ 5 ขั้นตอน ตามลำดับดังนี้

1. การเอาใจใส่ (Attention) การที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเจตคติของบุคคลนั้นในขั้นต้นบุคคลจะต้องยอมให้ความสนใจและเอาใจใส่รับรู้ข้อความในการชักจูง ถ้าผู้รับการชักจูงขาดการเอาใจใส่สิ่งที่ชักจูงการชักจูงจะถูกชะงักงันเสียแต่เริ่มต้น ฉะนั้นการมีสมาธิไม่มีสิ่งรบกวนจิตใจ ความยินยอมที่จะรับฟังจึงเป็นปัจจัยสำคัญของการให้ความเอาใจใส่ในสารที่ใช้ชักจูง

2. ความเข้าใจ (Comprehension) ความเข้าใจจะเกิดขึ้นได้ เมื่อบุคคลเอาใจใส่รับฟังสารสื่อ นอกจากนั้นมียอดประกอบอื่นๆ ที่เข้ามามีผลต่อความเข้าใจสารสื่อชักจูง ที่สำคัญ เช่น องค์ประกอบเกี่ยวกับการสื่อสาร สารสื่อควรใช้ข้อความชักจูงที่ทำให้ผู้รับเกิดความเข้าใจได้ง่าย มีความน่าเชื่อถือ มีวิธีการชักจูงที่สอดคล้องกับลักษณะของผู้รับ ไม่เร้าให้ผู้รับใช้กลวิธีในการป้องกันตนเอง นอกจากนั้นยังขึ้นอยู่กับลักษณะและสภาพทางจิตใจของผู้รับสารด้วย

3. การยอมรับ (Yielding) การยอมรับมีสามแบบด้วยกัน คือ

- การยอมตาม (Compliance) บุคคลยอมรับการชักจูงเพราะหวังว่าจะได้รับการยอมรับหรือได้ความดีความชอบจากผู้มีอิทธิพลหรือกลุ่ม ยอมรับการชักจูงเพื่อหวังรางวัลและหลีกเลี่ยงการลงโทษ

- การเลียนแบบเทียบเคียง (Identification) บุคคลยอมรับการชักจูงเพราะหวังที่จะทำตนให้คล้ายคลึงกับผู้ชักจูง ซึ่งเป็นสิ่งที่ตนพอใจและอยากเลียนแบบ

- การยอมรับเข้าไว้ภายในตน (Internalization) บุคคลยอมรับการชักจูงนั้นเพราะที่เขาเห็นผลประโยชน์ที่จะได้รับและทำให้เขาเข้าใจโลกดียิ่งขึ้น

4. ความจำอย่างคงทน (Retention) เมื่อเกิดการยอมรับแล้วการเปลี่ยนเจตคติจะคงอยู่ทนนานสักเท่าไร ขึ้นอยู่กับความจำในเรื่องราวเกี่ยวกับเจตคตินั้นๆ ถ้าเป็นเรื่องราวที่มีความสำคัญต่อตัวบุคคล บุคคลจะจำได้นาน วิธีการสื่อสารที่ดึงดูดความสนใจแก่ผู้รับและการเสนอสารนั้นบ่อยๆ จะช่วยให้ความจำในเรื่องนั้นๆ ติดทนทาน

5. การกระทำ (Action) กระบวนการขั้นสุดท้ายของการเปลี่ยนเจตคติ คือ การแสดงพฤติกรรมเพื่อแสดงถึงการมีเจตคตินั้นๆ

การเปลี่ยนเจตคติจากขั้นการเอาใจใส่ ความเข้าใจ ถึงขั้นการยอมรับเป็นการเปลี่ยนแปลงเจตคติในระดับจิตใจของผู้รับ ส่วนความจำอย่างคงทนและการกระทำ เป็นการเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้รับ

การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาเจตคติ

นักการศึกษาต่างประเทศและนักการศึกษาไทยได้เสนอแนะเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาเจตคติไว้หลายแนวทาง ซึ่ง กัลยา สุขะพิทวี (2538:34-42) ได้รวบรวมไว้ดังนี้

ซาร์แทน (Sartain) ได้เสนอแนวทางในการพัฒนาเจตคติไว้ดังนี้

1. ได้รับประสบการณ์เฉพาะ ในการที่คนเราได้รับประสบการณ์เกี่ยวกับสิ่งนั้นๆ เพียงครั้งเดียวอาจจะทำให้เกิดเจตคติต่อสิ่งนั้นเป็นอย่างมาก เช่น ฝึกการตรงต่อเวลา เมื่อนักเรียนบ้านทุก ๆ คนในกลุ่มต้องรับผิดชอบ ถ้าไปไม่ทันจะไม่ได้ได้รับความร่วมมือทำให้มีความรับผิดชอบโดยตรง

2. การพบปะพูดคุยกับคนอื่น ๆ เจตคติของคนส่วนใหญ่มักจะเกิดขึ้นเมื่อได้พบปะพูดคุยกับบุคคลอื่นๆ เช่น การได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาอาชีพให้ชาวบ้าน กับทีมวิจัย หรือการได้เข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้าน

3. การกระทำตนเป็นตัวอย่าง เจตคติของคนบางครั้งจะได้มาจากการเลียนแบบ

บุคคลอื่นที่แสดงพฤติกรรมซึ่งเขาชอบใจหรือพึงพอใจ บุคคลนั้นอาจจะเป็นบุคคลในครอบครัว เพื่อน หรือบุคคลอื่นก็ได้ เช่น ให้นิสิตติดตามวิจัยเข้าหมู่บ้าน นักวิจัยจะแสดงการมีมนุษยสัมพันธ์ และทักษะการพูดกับชาวบ้านให้เห็น

4. องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับสถาบัน เจตคติของบุคคลหลายอย่างเกิดขึ้นสืบเนื่องมาจากสถาบัน เช่น มีการจำลองสถานการณ์ของบริษัทในแผนกการตลาด มีหัวหน้าสอนงานลงรหัส วิเคราะห์ข้อมูล นักศึกษาจะปฏิบัติตนเป็นพนักงานที่ตั้งใจทำงานดี

5. ทฤษฎีภาวะสมดุล หมายถึง เจตคติต่อสิ่งต่างๆ นั้นอยู่ในภาวะที่สมดุลแล้วจะไม่เกิดการเปลี่ยนแปลง แต่ถ้ามีสิ่งอื่นๆ เช่น การได้รับข้อมูลเพิ่มเติมหรืออิทธิพลจากเพื่อนเข้ามาเป็นสิ่งที่เราทำให้เจตคติต่อสิ่งนั้นเสียภาวะสมดุลไปบุคคลผู้นั้นก็จำเป็นต้องปรับเพื่อให้เจตคติต่อสิ่งนั้นอยู่ในภาวะสมดุล ซึ่งเป็นเหตุให้เจตคติต่อสิ่งนั้นๆ เปลี่ยนไป เช่น การวิเคราะห์ข้อมูลได้แม้จะไม่ชอบคณิตศาสตร์

6. แรงกดดันจากกลุ่ม แรงกดดันจากกลุ่มสามารถที่จะเปลี่ยนหรือสนับสนุนเจตคติของสมาชิกภายในกลุ่มได้ เช่น การมีทัศนคติที่ดีต่อชาวบ้าน เข้าใจ และเห็นใจมากขึ้น การสอนเพื่อสร้างเสริมเจตคติ ผู้สอนควรดำเนินการให้สอดคล้องกับสภาพการเรียนรู้ โดยอาจยืดข้อเสนอนี้ต่อไป

6.1 มีการวิเคราะห์จำแนกแจกแจงเจตคติที่ต้องการสร้างเสริมให้ชัดเจน เพื่อตั้งความมุ่งหมายในการสอน ครูผู้สอนเริ่มด้วยการทำความเข้าใจให้ชัดเจนว่ามีเจตคติใดบ้างที่ต้องการสร้างเสริมเมื่อได้เจตคติที่ต้องการแล้ว ผู้สอนควรจะได้สร้างเกณฑ์พฤติกรรม (Criterion Behavior) ขึ้นว่าในการสร้างเสริมเจตคติแต่ละอย่างนั้นผู้เรียนจะแสดงออกด้วยพฤติกรรมอย่างไรบ้าง โดยที่เกณฑ์พฤติกรรมควรครอบคลุมทั้งการแสดงออกด้วยวาจา ความคิดเห็น และการปฏิบัติจริง

6.2 จัดสิ่งเร้าและสภาพแวดล้อมให้อำนวยโอกาสให้ผู้เรียนจะได้เกิดประสบการณ์ในการสร้างเสริมเจตคติที่ต้องการ เช่น ต้องจัดสภาพในโรงเรียน ห้องเรียน และสิ่งเร้าพวกบทเรียน กิจกรรม วัสดุอุปกรณ์การศึกษา ให้ผู้เรียนได้รับได้มีส่วนร่วมด้วยตนเอง

6.3 จัดโอกาสให้ผู้เรียนได้รับผลพึงพอใจเป็นการเสริมแรงเชิงบวก (Positive Reinforcement) จัดประสบการณ์ซึ่งทำให้เกิดเจตคติได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้โดยยึดหลักว่าประสบการณ์ซึ่งให้ผลพอใจย่อมทำให้เกิดเจตคติในด้านดีต่อสิ่งนั้น ในขณะที่ผลอันไม่พึงพอใจย่อมก่อให้เกิดเจตคติในทางตรงกันข้าม

6.4 จัดและเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้รับตัวอย่างและข้อมูลต่างๆ อย่างกว้างขวาง ตัวอย่างได้แก่ ตัวอย่างจากชีวิตจริง เช่น ผู้นำคนสำคัญของประเทศ ของโลก คนที่ทำประโยชน์ นักกีฬา ปุชนียบบุคคล คนในครอบครัว เพื่อน รวมทั้งตัวครูเองซึ่งเป็นตัวอย่างที่มีอิทธิพลมากและตัวอย่างจาก

ประวัติศาสตร์ เช่น วีรบุรุษ วีรสตรี ฯลฯ ซึ่งผู้สอนอาจเลือก เน้นความสนใจ และให้ผู้เรียนได้ทำความเข้าใจถึงลักษณะของตัวอย่างเหล่านั้นในเชิงที่สร้างเสริมเจตคติที่ต้องการได้

6.5 การใช้เทคนิควิธีการกระบวนการกลุ่ม (Group Process) จากการยึดหลักให้

6.5.1 ผู้เรียนมีส่วนร่วมและมีบทบาทโดยตรงในการสร้างหรือเปลี่ยนเจตคติ

6.5.2 อาศัยอิทธิพลของกลุ่ม จึงได้มีการสนับสนุนการใช้เทคนิคกระบวนการกลุ่มในเรื่องนี้มากโดยเฉพาะอย่างยิ่งวิธีการอภิปรายกลุ่ม (Group Discussion) เพราะในการอภิปรายกลุ่ม บุคคลมีโอกาสดำเนินการมีส่วนร่วมโดยตรง ได้มีการยอมรับ การตัดสินใจ และการผูกพันร่วมกันซึ่งลักษณะเหล่านี้เป็นตัวประกอบสำคัญในการสร้างหรือเปลี่ยนเจตคติ และวิธีการแสดงบทบาทสมมติ (Role Playing) โดยให้บุคคลแสดงบทบาทที่ตรงกันข้ามหรือขัดแย้งกับเจตคติเดิมของตน

การใช้เทคนิควิธีการกระบวนการกลุ่มต่างๆ ดังกล่าว นับว่าอาจช่วยให้ผู้เรียนได้มีโอกาสใช้ความคิด ความเข้าใจ ใช้เหตุผลวิเคราะห์วิจารณ์ และประเมินค่าเจตคติต่างๆ ได้กว้างขวางซึ่งจะช่วยให้การสร้างหรือการเปลี่ยนแปลงเจตคติของเขาเป็นไปอย่างมีเหตุผลยิ่งขึ้น

จากวิธีการต่างๆ ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาเจตคติให้นักเรียนซึ่งเสนอโดยนักการศึกษาไทยและต่างประเทศดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น สามารถสรุปเป็นประเด็นสำคัญได้ดังต่อไปนี้

1. การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ โดยให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในข้อเท็จจริง เพื่อที่นักเรียนจะได้นำไปพิจารณาให้รอบคอบก่อนที่จะตัดสินใจ และมีเจตคติที่พึงปรารถนาต่อสิ่งนั้น

2. การจัดสิ่งแวดล้อมและการสร้างสภาพแวดล้อมทั้งในโรงเรียน นอกโรงเรียนและในสังคม เปิดโอกาสให้นักเรียนได้เห็นตัวอย่างและรับรู้ข้อมูลอย่างกว้างขวาง จะได้เกิดประสบการณ์ในการสร้างเสริมและพัฒนาเจตคติที่ต้องการ เช่น การสร้างบรรยากาศในชั้นเรียนให้อบอุ่นและเป็นกันเอง การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับความสามารถของนักเรียน ให้มีส่วนร่วมและฝึกปฏิบัติจริง และได้รับประสบการณ์ตรง เช่น การจัดทัศนศึกษา การได้พบปะพูดคุยกับบุคคลที่เป็นแบบอย่างที่ดี โดยเฉพาะครูจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดีด้วย

3. ใช้กระบวนการกลุ่มในการสร้างเสริมและพัฒนาเจตคติของนักเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอภิปรายกลุ่ม (Group Discussion) วิธีการแสดงบทบาทสมมติ (Role Playing) การใช้กระบวนการกลุ่มดังกล่าวจะช่วยให้ผู้เรียนได้มีโอกาสใช้ความคิดความเข้าใจ ใช้เหตุผลวิเคราะห์วิจารณ์ และประเมินค่าเจตคติต่างๆ ได้อย่างกว้างขวางจะทำให้การเปลี่ยนแปลงเจตคติของนักเรียนเป็นไปอย่างมีเหตุผล

4. ฝึกให้นักเรียนมีทักษะการแก้ปัญหาและรู้จักคิดอย่างมีวิจารณญาณ รวมทั้งการเลือกรับแต่สิ่งที่มีสาระประโยชน์จากสื่อมวลชนต่างๆ เช่น การฟังรายการวิทยุ และโทรทัศน์ อ่านหนังสือพิมพ์ วารสาร หรือสิ่งพิมพ์อื่นๆ

5. ใช้แรงผลักดันจากกลุ่มในการพัฒนาเจตคติให้นักเรียนได้มีโอกาสคบเพื่อนที่ดี ได้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ซึ่งมีเจตคติในทางที่ถูกที่ควร

6. ครูต้องร่วมมือกับผู้ปกครอง จัดประสบการณ์ซึ่งจะมีส่วนช่วยในการพัฒนาเจตคติที่พึงปรารถนาให้นักเรียน เช่น จัดงานประเพณีตามโอกาสอันควร พาไปบำเพ็ญประโยชน์ต่อชุมชน ไปร่วมฟังหรือร่วมกิจกรรมการสัมมนา ได้วาที หรือการบรรยายที่น่าสนใจและมีประโยชน์

การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาเจตคติ ที่กลุ่มผู้วิจัยได้ดำเนินการในส่วนของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล (น่าน) ในวิชาหลักและวิธีวิจัยตลาดเบื้องต้น ผ่านหน่วยการเรียนรู้ทั้ง 6 หน่วย ตามเนื้อหา รายวิชานี้คือ ผู้วิจัย และอาจารย์ร่วมกันวิเคราะห์ว่า มีเจตคติใดบ้างที่ต้องการสร้างเสริม สร้างเกณฑ์พฤติกรรม (Criterion Behavior) ขึ้นว่าผู้เรียนจะแสดงออกด้วยพฤติกรรมอย่างไรบ้าง ให้ครอบคลุมทั้งวาจา ความคิดเห็น และการปฏิบัติจริง

กิจกรรมประกอบด้วยการจัดสิ่งเร้าและสภาพแวดล้อมให้ผู้เรียนเกิดประสบการณ์ตรง เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้รับตัวอย่างและข้อมูลต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง เช่น ให้นักศึกษาได้มีโอกาสศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการบริโภคสินค้า การตลาดของหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์จากชาวบ้านโดยตรง ที่ตำบลดงไพรวัลย์ อ.แม่จริม จ.น่าน ใช้เทคนิควิธีการระดมการกลุ่ม เช่น การแสดงบทบาทสมมติ (Role Playing) ในสถานการณ์จำลองฝ่ายการตลาดของบริษัทผ้าทอมือ ลองทำแบบสอบถาม เก็บนำมาให้ผู้จัดการสอนการลงรหัสข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และทดลองทำจริงเป็นกลุ่มย่อย นำเสนอก่อนหน้า หรืองานโครงการวิจัย 4 เรื่องที่นักศึกษา ร่วมกันเขียนโครงร่าง ขึ้นเข้าไปเก็บข้อมูล ได้เรียนรู้จากประสบการณ์ ฝึกการตรงต่อเวลา เมื่อนัดชาวบ้านในวันเวลาใด คนในกลุ่มต้องรับผิดชอบเป็นต้น

การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยแบบมีส่วนร่วม (PAR/ Participatory Action Research) เป็นการพัฒนาการทำงานของตนเองโดยริเริ่มจากสิ่งที่ตนต้องการทำให้ดีขึ้น หรือมีความสนใจ เช่น การเรียนรู้วิธีการหรือกระบวนการใหม่ การปรับปรุงตนเอง เพื่อการพัฒนางานโดยการริเริ่มอย่างอิสระ (Active Learning) และการมีส่วนร่วม (Active Participation) โดยได้รับการสนับสนุนจากผู้ร่วมงานในการพิจารณาเพื่อช่วยให้การวางแผนและขั้นตอนการดำเนินงานต่างๆ เป็นไปอย่างรอบคอบและได้รับผลดียิ่งขึ้น นับว่าเป็นการทำงานอย่างมีระบบที่ทำให้แต่ละคนสามารถนำกระบวนการแก้ปัญหา

ดำเนินการปรับแผนหรือประยุกต์อย่างเหมาะสม ทำให้สามารถประสบความสำเร็จในการทำงาน มีเจตคติที่ดีต่อการพัฒนาตนและพัฒนางาน

กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมนี้มีความคล้ายคลึงกับการวิจัยวิชาการ (Academic Research) แต่มีความเข้มข้นน้อยกว่าและมีขั้นตอนดำเนินงานแตกต่างกัน คือ มีลักษณะไม่เป็นการ มีการดำเนินการตามวงจรเดมมิง (Deming) P-D-C-A (Plan-Do-Check-Act) แต่ละขั้นตอนมีความยืดหยุ่น ใช้วิธีการอันทันสมัยและไม่เน้นการสรุปผลอ้างอิง (Generalization) (นางลักษณ์ วิรัชชัย และสุวิมล ร่วงวานิช. 2545 : 18; อ้างอิงจาก Bassey, 1986; Rutkowaski, 1996; MacIsaac, 1996; Foshay and สุวิมล ร่วงวานิช. 2543) การวิจัยแบบมีส่วนร่วมนี้ ถ้าเน้นการพิจารณาพิจารณาทุกขั้นตอนร่วมกัน เรียกว่า " การวิจัยแบบร่วมกันพิจารณา " (Emancipatory Action Research) เป็นการจัดการและพัฒนางานโดยอาศัยความร่วมมือของบุคลากรในหน่วยงาน (Collaborative) เพื่อวิเคราะห์ปัญหาหารือร่วมกัน และช่วยพิจารณาแผนซึ่งแต่ละคนได้วางไว้ เพื่อประสานความร่วมมือในการพัฒนาหรือแก้ปัญหาหารือกันโดยการแก้ปัญหาหารือกันเป็นทีม หลังจากดำเนินการสังเกตและประเมินด้วยตนเองแล้ว จะมาร่วมกันพิจารณาเพื่อสะท้อนผลของการแก้ปัญหาหรือปรับปรุงงาน ด้วยวงจรหรือกระบวนการที่สลับกันระหว่างการปฏิบัติการและการสะท้อนและไตร่ตรองข้อมูล แล้วขัดเกลาทั้งวิธีการ ข้อมูลและการตีความ ด้วยกระบวนการดังกล่าวสามารถที่จะนำไปแก้ปัญหาที่ซับซ้อนในสถานการณ์ใหม่ได้อย่างดี การทำงานเป็นทีมดังกล่าวทำให้เกิดชุมชนแห่งการเรียนรู้ โดยที่ทุกคนมีความทัดเทียมกันในการแสดงความคิดเห็นและสื่อความหมาย (Zuber - Skerret, 1995 :3-5)

การมีส่วนร่วมภายใต้บรรยากาศที่เป็นมิตรและให้การยอมรับความคิดเห็นจะช่วยให้แต่ละบุคคลมีโอกาสแสดงออก ได้ร่วมกันคิดและเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลในการตัดสินใจปฏิบัติหรือพัฒนางานด้วยความมั่นใจมากขึ้น นับว่าเป็นการพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเอง จึงเป็นการเพิ่มพลังทั้งรายบุคคลและรายกลุ่มเป็นอย่างดี ดังความเห็นของฮาคเนลที่กล่าวว่า บรรยากาศของการยอมรับมีผลต่อการสร้างเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง ความเชื่อมั่นในตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การกำหนดทิศทางของตนเอง และนำตนเองไปสู่ความสำเร็จของตนเองและการทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ (Harknell, 2002)

ชุมชนที่เข้มแข็งทั้งหลายในประเทศไทย มีการรวมตัวและรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมที่มีการระดมสมองในเรื่องต่างๆ แล้วนำมาพิจารณาทั้งด้านบวกและด้านลบตามความเป็นจริง เพื่อให้รู้เท่าทันในสถานการณ์ต่างๆ มากขึ้น กิจกรรมเหล่านี้ล้วนนำไปสู่การรวมพลัง ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของเฮอร์คสตอมและอิงค์แมนที่ว่า การส่งเสริมให้บุคคลและสังคมให้เข้าถึงข้อมูลข่าวสาร จะทำให้มีข้อมูลเพียงพอที่จะคิดและตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ด้วยความมั่นใจ การมีส่วนร่วมจึงเป็นกลยุทธ์ใน

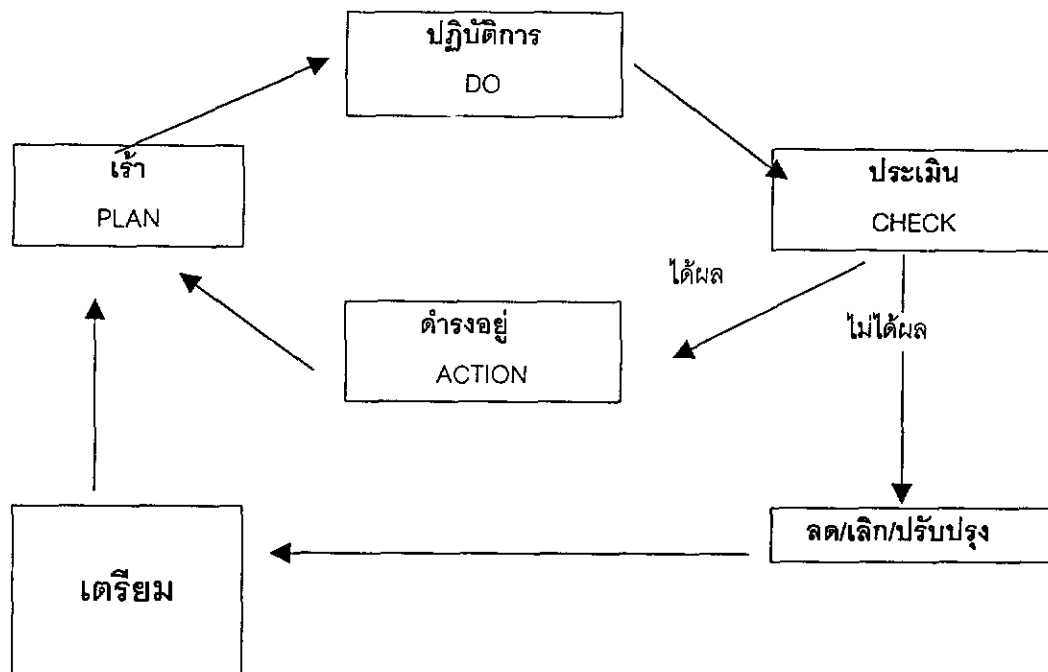
การจัดความดีโอกาสของกลุ่มหรือชุมชน เพื่อให้ได้รับประโยชน์หรือใช้ความสามารถอย่างเต็มที่ด้วยเหตุนี้ การรวมกลุ่มจึงก่อให้เกิดพลังอีกทั้งช่วยพัฒนาสมรรถนะในการควบคุมการกระทำและเหตุการณ์ ซึ่งจะนำไปสู่ประโยชน์สุขของบุคคลในชุมชนและของส่วนรวม (Erkstorn and Ingman, 1991)

จังหวัดน่านเป็นดินแดนแห่งต้นน้ำลำธารของประเทศ ประชาชนส่วนมากประกอบอาชีพเกษตรกรรม จึงต้องส่งเสริมให้เกษตรกรของจังหวัดน่านร่วมกันอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร พยายามหลีกเลี่ยงการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกษตรกรในอนาคตมีความเข้มแข็งสามารถประสบความสำเร็จในการทำงานและมีเศรษฐกิจพอเพียงในอนาคต น่านได้ชื่อว่ามีชุมชนที่เข้มแข็งมาก เป็นตัวอย่างของชุมชนที่มีการรวมกลุ่มรวมพลังเพื่อการพัฒนา ดังที่ปรากฏอยู่ในชุมชนที่เข้มแข็งทั้งหลายในภูมิภาคต่างๆ

บางแห่งมีการรวมตัวอย่างเป็นรูปธรรม มีการจัดเวทีชาวบ้านสำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ อย่างเป็นปึกแผ่นเพื่อการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อความร่วมมือและประสานเครือข่ายกัน เพื่อให้ความรู้ เกิดการเรียนรู้และการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม (กองทุนภูมิปัญญาชาวบ้านภาคอีสาน. 2544 : หน้าปกใน)

เมื่อวิเคราะห์ลักษณะการรวมกลุ่มที่กล่าวข้างต้น พบว่ามีลักษณะของกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมอย่างไม่เป็นทางการ การรวมกลุ่มในจังหวัดน่านอย่างเข้มแข็งแสดงให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมดังกล่าวมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับสังคมและวัฒนธรรมชาวจังหวัดน่าน จึงควรที่จะขยายแนวคิดดังกล่าวสู่ชุมชนและสถานศึกษาต่างๆ มากขึ้น ซึ่งจะช่วยสนองการจัดการศึกษาตามแนวปฏิรูปการศึกษาโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญหรือผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Student – centered) ทั้งนี้จะต้องอยู่บนพื้นฐานของความรักและความอบอุ่น กระบวนการดังกล่าวให้โอกาสผู้เรียนได้เรียนรู้จากการลงมือทำกิจกรรมอย่างอิสระ(Active Learning) จึงควรส่งเสริมให้มีการจัดการศึกษาทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับประถมศึกษา ระดับอาชีวศึกษาและการศึกษานอกโรงเรียน ทั้งนี้จะมุ่งเน้นเสริมสร้างคุณลักษณะของเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ เช่น ความรักในงาน ความสนใจใฝ่รู้ ความขยันพากเพียร ความมีน้ำใจ การควบคุมตน การคิดแก้ปัญหา ฯลฯ

กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม มีส่วนในการสนับสนุนการเพิ่มพลัง (Empowerment) ในชุมชน ดังภาพประกอบ 6

ภาพประกอบ 6 รูปแบบวงจรการเพิ่มพลังที่สอดคล้องกับการวิจัยแบบมีส่วนร่วม

จากภาพประกอบ 6 เป็นรูปแบบการพัฒนาพลังใจตามแนวของไวส์เบิร์ก (Weissburg) เป็นกระบวนการเพิ่มพลัง 4 ขั้นตอน ที่มีหลักการที่สอดคล้องกับการวิจัยแบบมีส่วนร่วม เป็นวงจรที่พัฒนาขึ้นจากการบูรณาการกระบวนการขั้นตอน คือ ขั้นแรก ให้บุคคลในกลุ่มสนใจในปัญหาเฉพาะหรือสถานการณ์ ก่อนจะถึงขั้นนี้จะต้องมีขั้นเตรียมเพื่อเสริมขั้นแรก ได้ฝึกฝนทักษะและการจัดการของกลุ่ม ภายใต้เรื่องที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน ทั้งนี้ควรสร้างบรรยากาศของความผูกพันในกลุ่ม จัดสถานการณ์ให้ดีที่สุดเพื่อให้เกิดความไว้วางใจกัน (Trust) ได้สื่อความหมายอย่างอิสระรวมทั้งได้ฝึกความเป็นผู้นำ (Leadership)

ขั้นแรกเป็นสถานการณ์ที่ทำให้เกิดความสนใจ สร้างความตระหนักภายในกลุ่ม ในขั้นนี้อาจมีปฏิบัติการเกิดขึ้นบางส่วน เริ่มด้วยการฝึกการเพิ่มพลังเพื่อให้ได้รับผลที่สัมพันธ์กับขั้นแรก หลังจากนั้นมีการประเมินโดยการให้ข้อมูลย้อนกลับต่อกลุ่มในแง่ของการเสริมแรงภายในกลุ่ม เพื่อทำให้เกิดการดำรงอยู่ของพลัง หรือหากเกิดความผิดพลาดก็อาจลด/ละ/เลิกได้ หากไม่เลิกก็ทำการเตรียมและปรับปรุงเพิ่มเติมได้ใหม่ วงจรขั้นตอนของการเพิ่มพลังทั้ง 4 ขั้นเป็นโมเดลที่นำมาเป็นมาตรฐานในการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล เคล็ดลับของการเพิ่มพลังก็คือ ต้องมีความเข้าใจในวิธีการและจัดกิจกรรมในขั้นเตรียมการอย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล (Erkstorn and Ingman,

2002 ; citing Weissburg, 1999) วงจรที่กล่าวมา มีความสอดคล้องและสนับสนุนวงจรการวิจัยแบบมีส่วนร่วมทั่วไปให้มีความมั่นคงมากขึ้น

เมื่อนำการวิจัยแบบมีส่วนร่วมมาใช้ในชุมชนหรือสถานศึกษา จึงมีการเตรียมการอย่างเต็มที่ สร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้เกี่ยวข้องทุกคนทุกฝ่าย ทั้งผู้นำและคนในชุมชน สำหรับในสถานศึกษา จะต้องมีการรวมตัวของบุคลากรนับตั้งแต่ ผู้บริหารการศึกษาทุกระดับ ครูอาจารย์ คณะกรรมการโรงเรียน และผู้ปกครองรวมทั้งผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการคิดร่วมกัน กระบวนการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นทุกขั้นตอน นับตั้งแต่การวางแผนและการปฏิบัติโดยมุ่งให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะและทักษะของเกษตรกรผู้ประสบความสำเร็จต่อไปในอนาคต เช่น มีเจตคติที่ดีต่ออาชีพเกษตรกรรมซึ่งเป็นอาชีพหลักของชุมชน มีความรักในสิ่งที่ตนกระทำ มีทักษะการสังเกต ทักษะในการทำงานร่วมกันและการแก้ปัญหา ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทักษะการจัดการ การตลาดและการเพิ่มมูลค่าของผลิตผล และการประกอบการ รายย่อย ทักษะเหล่านี้สามารถพัฒนาผ่านประสบการณ์และกิจกรรมที่บูรณาการความรู้ในห้องเรียน และนอกห้องเรียนและในชีวิตประจำวัน เพื่อให้เด็กและเยาวชนเติบโตเป็นผู้ที่มีชีวิตที่มีคุณภาพสมดังความมุ่งหมาย ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงและการพัฒนาที่ยั่งยืน เหล่านี้จะนำไปสู่การเป็นเกษตรกรผู้ประสบความสำเร็จรวมถึงอาชีพอื่นๆ ต่อไปในอนาคต

บทที่ 2

องค์ความรู้จากการวิจัย

ในบทนี้เป็นการบรรยายถึงข้อค้นพบจากการวิจัย โดยแบ่งข้อค้นพบเป็น 2 ระดับคือ 1) ระดับกลุ่ม ประกอบด้วย กระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้นำกลุ่มเกษตรกร คุณลักษณะและทักษะของผู้นำกลุ่มเกษตรกร และกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มที่ประสบความสำเร็จ และ 2) ระดับบุคคล ประกอบด้วย กระบวนการเรียนรู้ I CAN DO คุณลักษณะและทักษะของเกษตรกรผู้ประสบความสำเร็จ

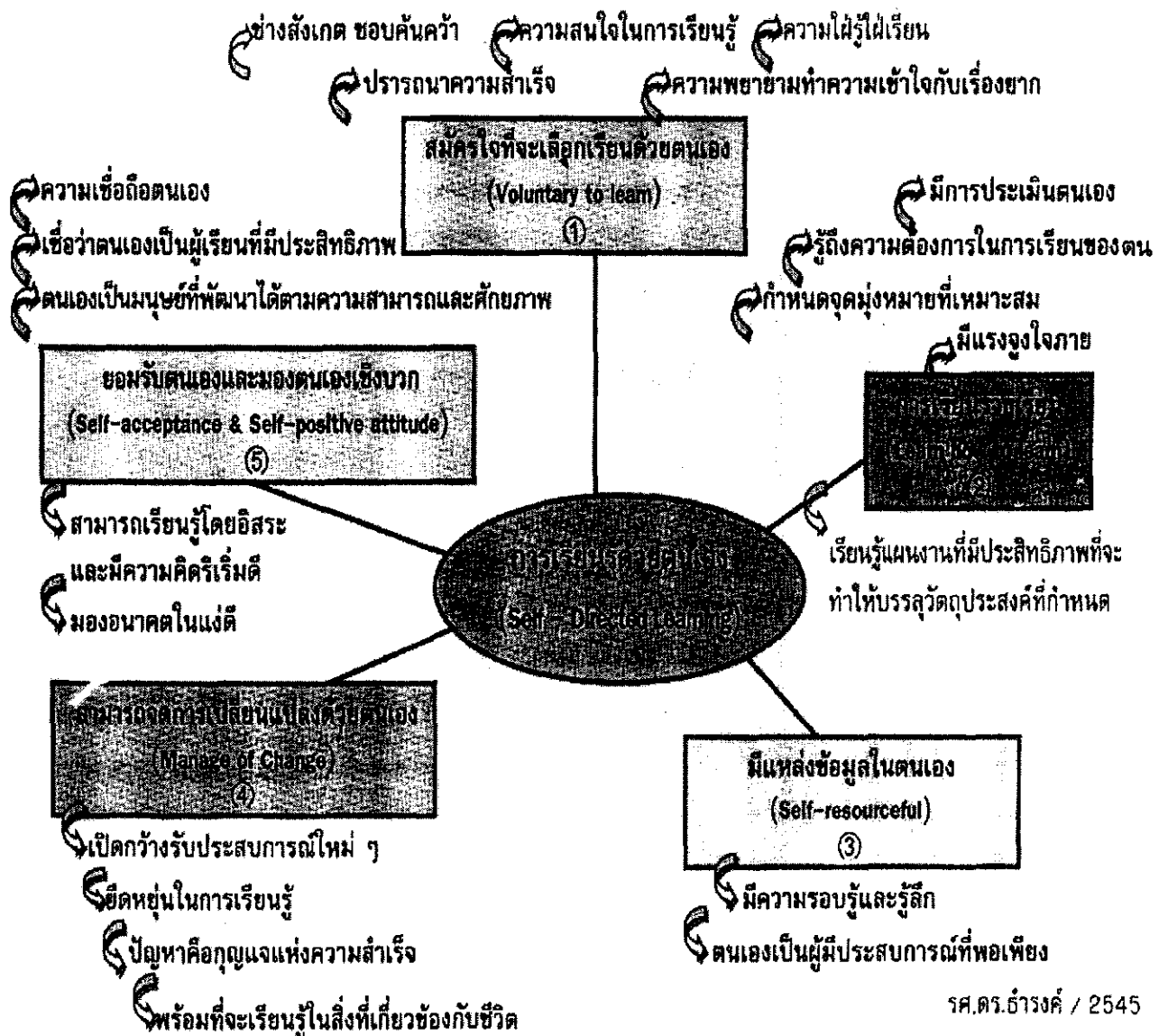
การเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้นำทางการเกษตร (Self – Directed Learning)

การพัฒนาคุณลักษณะ และทักษะแก่แรงงานภาคการเกษตร เพื่อให้เกษตรกรสามารถพัฒนาตนเองไปสู่ความสำเร็จในอาชีพ เกษตรกรจะต้องได้รับการฝึกให้มีความสามารถเรียนรู้ด้วยตนเอง เพื่อจะทำให้สามารถเรียนรู้ไปกับชีวิต (Life – Along Education)

จากการลงภาคสนามตั้งแต่แรกจนกระทั่งขั้นสุดท้าย ได้พบคุณลักษณะที่สำคัญ ๆ หลายประการ ตั้งแต่ครั้งแรกที่ได้พบผู้นำกลุ่มมะไฟจีน คณะครูสังกัด สปช. พบว่าบุคคลเหล่านั้นมีความคิดและใฝ่หาความสำเร็จให้กับตนเองและกลุ่ม โดยเฉพาะ นายวีระ สุทธการ อาจารย์โรงเรียนบ้านทรายทอง อ.เมือง จ.น่าน เป็นคนหนุ่มที่สนใจใฝ่เรียนรู้ มีความพยายามในการไปขอร่วมประชุมสัมมนาเพื่อหาความรู้ด้านการเกษตรเพิ่มเติมเพื่อนำมาปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียนเป็นประจำ จนเป็นที่ยอมรับกันในกลุ่มเพื่อนครู นักเรียน และชาวบ้าน หรือกรณี นายภู มงคลเกียรติชัย จากกลุ่มผู้เลี้ยงสุกร เป็นวิทยากรผู้เชี่ยวชาญของ ธกส. พบว่าเป็นผู้ใฝ่รู้ใฝ่เรียน แสวงหาวิธีการที่จะทำให้การประกอบอาชีพการเกษตรบรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ เช่นเดียวกับการเก็บข้อมูลโดยแบบสอบถามในกลุ่มเกษตรกรที่มาร่วมกิจกรรมในงานหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ระหว่าง 9 – 12 สิงหาคม 2544 ณ หน้าศาลากลาง จังหวัดน่าน เกี่ยวกับความคิดเห็นต่อเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จพบว่ามีความรู้ที่สำคัญ คือ ความสามารถในการเปลี่ยนแปลงตัวเอง มีวิธีการแสวงหาความรู้และถ่ายทอดความรู้ไปสู่การปฏิบัติและเกษตรกรผู้อื่น ผู้วิจัยได้ทดลองนำเสนอความคิดเรื่องการเรียนรู้ด้วยตนเองที่พัฒนามาจากการประยุกต์ทฤษฎีและข้อมูลภาคสนามดังกล่าวจากจังหวัดน่าน และบ้านศรีวัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อที่ประชุมเกษตรกร ผู้นำชาวบ้าน ครู อาจารย์ สังกัด สปช. น่าน ที่ห้องประชุมสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล จ.น่าน เมื่อวันที่ 14 สิงหาคม 2545 ทั้งในกลุ่มใหญ่ แล้วเข้าไปประชุมกลุ่มย่อย หลังจากนั้นได้นำเรื่องดังกล่าวไปนำเสนอในลักษณะการ

แลกเปลี่ยน ประสบการณ์กับกำนันปิ่น นันสว่าง ต.เดิมตอง อ.เมือง และพระครูพิทักษ์นันทคุณ วัดอรัญญาวาส ประธานชมรมรักษ์เมืองน่าน เพื่อปรึกษาร่วมกันในเรื่องการเรียนรู้ด้วยตนเองตาม โครงร่างที่นำเสนอ และนำมาประมวลผลพบว่า มีเรื่องสำคัญอยู่ 5 เรื่อง คือ รู้จักตัวเอง รู้วิธีบริหาร ตนเอง ภาวะผู้นำ การขจัดความกลัว และวิธีคิดธุรกิจที่ครบวงจร จึงนำเอาสิ่งเหล่านั้นมาประมวล เข้าด้วยกัน เพื่อให้การเรียนรู้ด้วยตนเองมีความสมบูรณ์ที่สามารถปฏิบัติได้ ดังที่จะนำเสนอต่อไป

การเรียนรู้ด้วยตนเองสามารถสรุปได้ดังภาพประกอบ 6

รศ.ดร.ธำรงค์ / 2545

ภาพประกอบ 6 องค์ประกอบของการเรียนรู้ด้วยตนเอง

จากแผนภูมิการเรียนรู้ด้วยตนเอง ประกอบด้วยลักษณะสำคัญ 5 ประการ ดังนี้

1. ความสมัครใจที่จะเลือกเรียนด้วยตนเอง
2. การเรียนรู้วิธีเรียน
3. มีแหล่งข้อมูลในตนเอง
4. สามารถจัดการเปลี่ยนแปลงด้วยตนเอง
5. ยอมรับตนเองและมองตนเองเชิงบวก

ความสมัครใจที่จะเลือกเรียนด้วยตนเอง

ลักษณะดังกล่าวคงเริ่มจากการทำความรู้จักกับตนเอง เพื่อหาให้พบว่าตนเองต้องการอะไร และเข้าใจถึงความสามารถด้านต่าง ๆ ของตนเอง อันจะนำไปสู่การสร้าง ความสมัครใจที่จะเรียนด้วยตนเอง เกษตรกรจะต้องได้รับการฝึกให้มีคุณลักษณะที่สำคัญต่อไปนี้

1. ความใฝ่รู้ใฝ่เรียน
2. ความสนใจในการเรียนรู้
3. บรรณาคความสำเร็จ
4. ช่างสังเกต ขอบคั่นคว้า
5. ความพยายามทำความเข้าใจกับเรื่องยาก

การเรียนรู้วิธีเรียน

การเรียนรู้ไปกับชีวิตและการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นลักษณะสำคัญที่เกษตรกรจะต้องได้รับการฝึกฝน เพื่อให้เกษตรกรสามารถใช้ประโยชน์จากประสบการณ์ และตระหนักว่าปัญหาทุกปัญหา มีทางออกหรือแก้ไขได้ ตัวเกษตรกรเองเป็นผู้ที่มีคุณค่าในการแก้ปัญหา ความสำเร็จมาจากความคิดเชิงบวก คิดอย่างไรก็จะเป็นเช่นที่คิด ต้องสามารถสร้างความสัมพันธ์ระหว่างความคิดและการกระทำเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ คุณลักษณะที่เกษตรกรควรได้รับการปลูกฝังที่สำคัญประกอบด้วย

1. มีแรงจูงใจภายในที่จะเรียนรู้เพื่อความสำเร็จ
2. เรียนรู้แผนงานที่มีประสิทธิภาพที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนด
3. มีการประเมินตนเอง
4. รู้ถึงความต้องการในการเรียนของตน
5. กำหนดจุดมุ่งหมายที่เหมาะสม

มีแหล่งข้อมูลในตนเอง

เกษตรกรต้องถูกฝึกให้ตระหนักว่าความสำเร็จมาจากความพยายาม และเป็นความพยายามที่อยู่บนฐานของความสามารถแห่งตน อันประกอบด้วย ความสามารถตามธรรมชาติ ความสามารถในการฝึกฝน ความสามารถในการเรียนรู้ และความสามารถอย่างแรงกล้าที่จะประสบความสำเร็จ เหล่านี้คือข้อมูลอันเป็นประโยชน์ที่เกษตรกรสามารถดึงเอาความสามารถมาใช้ประโยชน์ในการเรียนรู้ด้วยตนเอง คุณลักษณะที่ควรได้รับการปลูกฝังฝึกฝนที่สำคัญ คือ

มีความรอบรู้และรู้สึก

สร้างตนเองให้เป็นผู้มีประสบการณ์ที่พอเพียง

สามารถจัดการเปลี่ยนแปลงด้วยตนเอง

โลกาภิวัตน์ คือ สัญลักษณ์ของการเปลี่ยนแปลงที่ได้รวมเอาความเร็ว (Speed) เข้าไว้ด้วยการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว มีผลให้ต้องมีการปรับตัวได้เร็ว และทันต่อการใช้ประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลง โดยรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ความสามารถดังกล่าวจะสัมฤทธิ์ผล โดยการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งต้องได้รับการฝึกฝนให้มีคุณลักษณะสำคัญต่อไปนี้

การเปิดกว้างต่อประสบการณ์ใหม่ ๆ

ยืดหยุ่นในการเรียนรู้ ไม่ติดยึดกับประสบการณ์เก่า

ตระหนักตลอดเวลาว่าปัญหาคือกุญแจแห่งความสำเร็จ

พร้อมที่จะเรียนรู้ในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิต

ยอมรับตนเองและมองตนเองเชิงบวก

ความสำเร็จ (Success) และความล้มเหลว (Failure) มาจาก “ตัวเราเอง” ถ้าคิดว่า “แพ้” เราก็แพ้ตั้งแต่เริ่มต้น แต่ถ้าคิดว่า “ชนะ” เราก็มีโอกาสนะ เพราะฉะนั้นในการทำสิ่งใด จงค้นหาตัวเองให้พบ เมื่อพบแล้วให้รับลงมือทำสิ่งนั้น แล้วเราจะรักในสิ่งที่ทำ สิ่งสำคัญต้องเชื่อว่าตนเองมีคุณค่าตนเองทำได้ ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญในการเรียนรู้ด้วยตนเอง ประกอบด้วยประเด็นสำคัญต่อไปนี้

1. มีความเชื่อถือตนเอง
2. เชื่อว่าตนเองจะเป็นผู้เรียนที่มีประสิทธิภาพ
3. ตนเองเป็นมนุษย์ที่พัฒนาได้ตามความสามารถและศักยภาพ
4. สามารถเรียนรู้โดยอิสระและมีความคิดริเริ่ม
5. มองอนาคตในแง่ดี ชีวิตและสังคมล้วนน่ารื่นรมย์

การเรียนรู้ด้วยตนเองเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ประสบความสำเร็จในโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว การแข่งขันสูง และต้องการความร่วมมือของทุกฝ่ายเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อเกษตรกรจะต้องถูกฝึกให้มีลักษณะสำคัญ คือ ความสนใจที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้วิธีเรียน พัฒนาตนเองให้มีแหล่งข้อมูลในตนเอง สามารถจัดการเปลี่ยนแปลงได้ด้วยตนเอง ที่สำคัญ คือ ยอมรับตนเอง และมองตนเองเชิงบวก

การเรียนรู้ด้วยตนเองจะเสริมคุณลักษณะที่นำไปสู่ทักษะการคิดและสร้างอาชีพด้วยตนเอง และพัฒนาไปสู่ความคิดที่แตกต่าง การทำที่แตกต่าง การร่วมคิดและร่วมทำ จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

ลักษณะของผู้นำกลุ่มเกษตรกรในความคิดของผู้ร่วมงาน

การวิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมจากสมาชิกของกลุ่มเกษตรกร 115 คน จากการใช้คำถามปลายเปิดว่า “ผู้นำของท่านมีนิสัยใจคอ การปฏิบัติตน และการปฏิบัติต่อคนอื่นอย่างไร” พบจะสรุปได้เป็นกลุ่มลักษณะเด่น 2 กลุ่ม เรียงลำดับตามปริมาณดังนี้ คือ

กลุ่มที่ 1 เป็นลักษณะเด่นของผู้นำในด้านการมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น คือ ผู้นำจะคบกับคนได้ทุกระดับ พุดเก่ง พุดดี เป็นมิตรกับทุกคน ประสานในกลุ่มได้ดี เข้ากับทุกคนได้ เป็นกันเอง ไม่ถือตัว ไม่แบ่งชั้น ชอบผูกมิตร อธิษาคัยดี ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

ผู้นำจะมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารี มีเมตตา เป็นคนใจดี มีน้ำใจชอบช่วยเหลือผู้อื่นทั้งเรื่องส่วนตัวและการงาน ใจกว้าง เสียสละ ไม่เห็นแก่ตัว จะเห็นได้ว่า เป็นคุณสมบัติในความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้ร่วมไปด้วย มีเรื่องของการประสานให้พากันไปสู่จุดหมายให้ได้ รวมถึงการประสานคนกับคน และการประสานคนกับสิ่งที่จะทำ

กลุ่มที่ 2 เป็นลักษณะเด่นของผู้นำด้านพื้นฐานนิสัยส่วนตัว ผู้นำจะเป็นคนขยัน อดทน มุมานะ ทำงานเก่ง สุขุม รอบคอบ ใจค่อนักแน่น ใจเย็น ใจกว้าง ใจนักเลง ซื่อสัตย์ ทัศนวิสัยกว้างไกล หัวไว ใจสู้ รับผิดชอบ ยอมรับความผิดพลาด กล้าเผชิญหน้ากับปัญหา กล้าคิด กล้าทำ มีความคิดสร้างสรรค์ มองการณ์ไกล

ทักษะของผู้นำกลุ่มเกษตรกรตามความคิดของผู้ร่วมงาน

จากการสัมภาษณ์โดยใช้คำถามปลายเปิด “ผู้นำของท่านมีความสามารถพิเศษเกี่ยวกับอาชีพในด้านต่อไปนี้หรือไม่” พบผลดังนี้

การพูด

ข้อมูลที่พบในการศึกษาครั้งนี้ มีดังนี้

พูดจูงใจและเร้าใจ

* พูดให้ผู้อื่นทำตาม พูดแบบให้แนวคิดให้คล้อยตาม พูดให้คนอื่นมีความพยายาม มีการพูดโน้มน้าวให้เพื่อนบ้านมาสนใจปลูกพืชชนิดนี้

* พูดโน้มน้าวให้เพื่อนเกษตรพัฒนา

* พูดชักจูงให้คนเข้ามาในกลุ่มได้

* พูดให้คนอื่นเชื่อถือ

* พูดชักชวนลูกค้าได้ดี

* พูดสามารถทำให้ลูกค้าซื้อสินค้าขึ้น พูดให้ลูกค้าเต็มใจจ่ายเงิน

พูดแจ่มแจ้ง

* พูดสอนให้คนเข้าใจได้ดี

* พูดเก่ง ขยันพูด ขยันอธิบาย พูดจาฉะฉาน

* พูดถ่ายทอดความรู้ให้สมาชิกในกลุ่มได้ พูดโดยใช้ข้อมูลประกอบ

* พูดเป็นทำเป็น สามารถพูดแนะนำให้คนอื่นเข้าใจง่าย ๆ

* ทำให้ได้ข้อคิดจากการพูดแล้วนำไปปฏิบัติได้

* พูดแนะนำให้เวลาไปหาหรือไปดูหมูในคอก

* พูดอธิบายได้ดี

พูดผูกมิตร

* พูดจาสุภาพ

* พูดจาไพเราะ อ่อนหวาน

* พูดโดยวางตัวเป็นกลาง ไม่ถือว่าตัวเองเป็นหัวหน้ากลุ่ม

* พูดวางตัวเป็นกลาง คิดว่าทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันเสมอ

* พูดให้ความเป็นกันเองกับสมาชิกในกลุ่ม

จากการสังเคราะห์ พบว่า ผู้นำกลุ่มเกษตรกรในจังหวัดน่านมีลักษณะเด่นด้านการพูด 3 ด้าน คือ 1) พูดจูงใจและเร้าใจ โดยที่พูดจูงใจ หมายถึง การพูดที่ทำให้ผู้ฟังคล้อยตาม เชื่อถือ ยอมรับ อยากทำตาม ส่วนพูดเร้าใจ หมายถึง พูดแล้วทำให้ผู้อื่นมีความพยายามทำ ไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรค 2) พูดแจ่มแจ้ง ได้แก่ พูดอธิบายได้เข้าใจชัดเจน การพูดทั้งสองด้านนี้ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) และอดีตนายกรัฐมนตรีนานนท์ ปันยารชุน กล่าวถึงว่าเป็นลักษณะของผู้นำสังคม (สำนักพิมพ์มติชน. 2542) ด้านสุดท้ายที่ค้นพบคือ 3) พูดผูกมิตร คือ มีลักษณะการพูดที่ทำให้บุคคลอื่นเป็นมิตรด้วย ได้

แก่ การพูดสุภาพ ไพเราะ อ่อนหวาน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการมีมนุษยสัมพันธ์ ในแนวพุทธศาสนา กล่าวถึง การมีสังคหวัตถุ 4 ด้าน ปิยวาจา คือ การเจรจาด้วยถ้อยคำอ่อนหวาน อ่อนโยน เป็นความจริง มีประโยชน์ เหมาะสมกับกาลเทศะ และสมานัตตตา คือ เป็นคนเสมอต้นเสมอปลาย ต่อหน้า อย่างไรก็ตามหลังจากนั้น วางตัวให้สมฐานะ

การคิด

ข้อมูลที่พบในการศึกษาครั้งนี้ มีดังต่อไปนี้

คิดเห็นปัญหา คิดแก้ปัญหา

- * คิดแก้ปัญหาพาลูกที่มอยู่รอดได้
- * คิดแก้ปัญหาโดยจัดตั้งกลุ่มเพราะถูกกดราคา
- * สามารถคิดแก้ปัญหาของกลุ่มได้ดี
- * คิดรอบคอบ สุขุม
- * คิดแก้ปัญหาด้านการตลาด

คิดไกล

- * ความคิดกว้างไกล
- * มีความคิดกว้างไกลเพราะศึกษาอยู่ตลอดเวลา
- * มองการณ์ไกลในเรื่องตลาดสินค้า
- * คิดก้าวไกล
- * คิดว่าอนาคตข้างหน้าผลผลิตจะเป็นอย่างไร

คิดใฝ่สูง

- * คิดปรับปรุง
- * คิดทำให้ดีที่สุด ให้ได้ผลผลิตที่ดีในอนาคต

คิดสร้างสรรค์

- * คิดสร้างสรรค์ได้ดี
- * ความคิดเยี่ยมเพราะต้องคิดดัดแปลงลายผ้า
- * คิดสร้างสรรค์ชอบดัดแปลง
- * คิดสร้างสรรค์ เช่น คิดรูปแบบของผลิตภัณฑ์
- * คิดปรับปรุงสินค้าอยู่เสมอ
- * คิดสร้างสรรค์สามารถออกแบบลวดลายผ้าได้

คิดสร้างความรู้

- * คิดลองผิดลองถูก ถ้าดีก็จะสอนคนอื่นต่อไป
- * การคิดมีเหตุผล
- * คิดเป็นทำเป็น คิดทำเองก่อนทำในครอบครัว ไม่พึ่งพาใคร

จากการสังเคราะห์ พบว่า ผู้นำกลุ่มเกษตรกรรมมีวิถีคิดเด่น 5 ประการ คือ 1) มองเห็นปัญหา และคิดแก้ปัญหา 2) คิดไกล หมายถึง คิดไปข้างหน้า มองเห็นภาพของกิจการในอนาคต 3) คิดใฝ่สูง คือ คิดปรับปรุงให้ดีขึ้น คิดทำให้ดีที่สุด 4) คิดสร้างสรรค์ คือ คิดแปลกไปจากเดิม คิดดัดแปลง คิดรูปแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ และ 5) คิดสร้างความรู้ คือ คิดเป็นทำเป็น คิดลองผิดลองถูก ถ้าดีก็จะสอนคนอื่นต่อไป คิดทำเองก่อนทำในครอบครัว ถ้าดีก็เผยแพร่ คิดมีเหตุผล ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับแนวความคิดของ ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (2542) ที่กล่าวว่า ผู้นำต้องเป็นผู้มีทัศนคติมุ่งไปข้างหน้า มองหาอนาคต แทนการบ่นถึงอดีต สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ (2540) กล่าวถึงผู้นำว่า ต้องเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ ต้องมีความสามารถในการเรียนรู้และขนานนามหาความรู้ต่อ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2542) กล่าวถึงลักษณะทางปัญญาของผู้นำว่าต้องมองกว้าง คิดไกล ใฝ่สูง

การเขียน มีจุดเด่นคือ เขียนได้ดี เขียนขั้นตอนการทำงานได้ เช่น เขียนขั้นตอนการปลูกมะขามได้

การอ่าน มีจุดเด่นคือ อ่านได้ดี อ่านมาก ศึกษาข้อมูลตลอดเวลา

การแก้ปัญหา

ข้อมูลที่พบในการศึกษาครั้งนี้มีดังต่อไปนี้

มองเห็นปัญหา

- * ควบคุมสอดส่องดูแลตลอดเวลา

หาสาเหตุ

- * มีการรวมกลุ่มกันให้เสนอความคิดเห็น
- * ปรึกษาเกษตรตำบล
- * มีการรวมกลุ่มก่อนการแก้ปัญหา
- * ศึกษาหาความรู้เพื่อการแก้ปัญหา
- * สอบถามจากผู้มีประสบการณ์
- * ปรึกษามาชิกในครอบครัว

- * ช่วยกันค้นหาสาเหตุ
- * เล่าสู่กันฟังแล้วปรึกษาหารือ
- * พูดตรง

การตัดสินใจ

- * กล้าตัดสินใจในการแก้ปัญหาได้อย่างดี
- * สรุปข้อคิดเห็นและข้อตกลงของส่วนรวม
- * กล้าตัดสินใจ
- * ยึดเสียงข้างมากของกลุ่ม
- * ยึดความถูกต้องเป็นหลัก
- * มีความเด็ดขาด
- * กล้าได้กล้าเสีย

มีกระบวนการเรียนรู้เพื่อการแก้ปัญหา

- * หาความรู้ ศึกษาค้นคว้า แล้วนำไปปฏิบัติด้วยตนเอง

การสังเคราะห์ พบว่า ผู้นำกลุ่มเกษตรกรรมมีจุดเด่น คือ มีความสามารถในการแก้ปัญหาได้ดี และรวดเร็วโดยใช้วิธีการดังนี้ 1) มองเห็นปัญหาจากการดูแลอย่างใกล้ชิด สอดส่องตลอดเวลา 2) หาสาเหตุของปัญหา โดยการศึกษาหาความรู้ โดยการร่วมกันคิด ร่วมกันหาสาเหตุ ปรึกษาผู้รู้ และผู้มีประสบการณ์ 3) การตัดสินใจให้เหตุผล ยึดหลักความถูกต้อง มีความเด็ดขาด กล้าหาญ สรุปข้อคิดเห็นและข้อตกลงของส่วนรวม และ 4) มีการเรียนรู้เพื่อการแก้ปัญหา

การอยู่ร่วมกับผู้อื่น

ข้อมูลที่พบในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีดังต่อไปนี้

สังคมนวัตกรรมและมนุษยสัมพันธ์

- * ให้ความสนใจเอื้อเฟื้อกับคนอื่น มีมนุษยสัมพันธ์ดี
- * ไม่มีการทะเลาะเบาะแว้ง
- * อภัยภัยอารมณ์ดี
- * มีน้ำใจ
- * ยิ้มแย้มแจ่มใส เข้าใจกับทุก ๆ คน เป็นที่รักและไว้วางใจของทุกคน
- * เป็นที่ยอมรับของผู้อื่น
- * เอาใจใส่สมาชิกในกลุ่มอย่างทั่วถึง ไม่ว่าคนเก่งหรือไม่เก่ง รักทุกคนเท่าเทียมกัน
- * เป็นมิตรกับทุกคน ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน

- * เชื่อแผ่เอาใจใส่
- * อยู่รวมกับคนอื่นได้ทุกเพศทุกวัย
- * ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี
- * มีความจริงใจ เข้าใจคนรอบข้าง

พรหมวิหาร4

- * รักเพื่อนฝูง
- * รักชาวบ้าน
- * รักเพื่อนรักฝูง
- * ใจดี

เน้นความสัมพันธ์แนวราบ

- * อยู่แบบพี่น้อง
- * มีอะไรก็เรียกประชุมให้สมาชิกทราบ
- * รับฟังความคิดเห็นของคนอื่น
- * ทำตัวเสมอภาคกับคนอื่น
- * บริหารหรือกับสมาชิกในเรื่องต่าง ๆ ถ้าสมาชิกว่าดีก็จะทำ ถ้าไม่ดีก็ไม่ทำ
- * เอาเสียงข้างมากเป็นหลัก

จากการสังเคราะห์ พบว่า ผู้นำกลุ่มเกษตรกรยึดหลักการอยู่รวมกับผู้อื่นตามแนวสังฆัตถ์ 4 ซึ่งประกอบด้วย ทาน ปิยะวาจา อุตถจริยา และสมานัตตตา พรหมวิหาร 4 ด้านเมตตา กรุณา และใช้หลักมนุษยสัมพันธ์ ด้านสื่อสาร ความไว้วางใจ และการเปิดเผยตนเอง และการจัดการกับความขัดแย้ง เน้นความสัมพันธ์ในแนวราบมากกว่าแนวตั้ง

ทักษะด้านการทำงาน

ข้อมูลของทักษะการทำงานที่ศึกษาพบในงานวิจัย มีดังนี้

ทักษะการเป็นผู้นำ

- * บริหารงานดี ไม่บังคับ ไม่เข้มงวดจนเกินไป ค่อยเป็นค่อยไป
- * เป็นผู้นำที่ดี เป็นผู้ติดต่อประสานงานดี
- * สำรวจว่ามีปัญหาอะไรบ้าง
- * มีการวางแผนดี
- * ทำงานรวมกับผู้อื่นได้
- * ไม่มีปัญหากับเพื่อนร่วมงาน

ทักษะด้านการเกษตร

- * สามารถเป็นที่พึ่งของสมาชิกได้
- * ให้คำแนะนำแก่สมาชิกได้
- * สามารถทำการต่อกิ่งลำไยเอง เอาไว้ปลูกโดยไม่ต้องไปซื้อกิ่งพันธุ์เพื่อเป็นการลดต้นทุน
- * รู้เรื่องการแปรรูปผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ
- * สนใจดูแลงานเป็นอย่างดี ไม่ปล่อยให้ผลผลิตเสียหาย
- * ทำได้หลายอย่าง เลี้ยงสัตว์ ทำสวน
- * เรียนรู้จากการกระทำด้วยตนเอง
- * ประสพการณ์เยอะ

คุณลักษณะด้านการทำงาน

- * ขยัน
- * ตั้งใจ
- * เรียนรู้ได้เร็วมาก
- * สนใจไปถามไถ่ ศึกษาจากโทรทัศน์
- * ใจเย็น
- * อดทน
- * รับผิดชอบ
- * เอาจานเอาการ เอาใจใส่
- * ละเอียด
- * สุขุม
- * รอบคอบ
- * ไม่ย่อท้อต่อปัญหาอุปสรรค
- * มานะ

ผลการสังเคราะห์พบว่า ผู้นำกลุ่มเกษตรกรมีทักษะสำคัญ 3 ด้าน คือ 1) ทักษะการเป็นผู้นำ 2) ทักษะด้านการเกษตรเพียงพอเป็นที่พึ่งของสมาชิกของกลุ่มได้ และ 3) มีคุณลักษณะด้านการทำงาน เน้นการมีวิริยะ จิตตะ วิมังสา

นอกจากนี้ผลการสอบถามโดยมีคำตอบให้เลือกเรียงลำดับ ลักษณะและทักษะ 29 ข้อ พบว่าคุณลักษณะและทักษะที่เด่นชัด (มีความถี่เกินร้อยละ 80 ของขนาดตัวอย่างที่เก็บ) ของผู้นำกลุ่มเกษตรกรตามความคิดเห็นของผู้ร่วมงาน ประกอบด้วย 1) ขอบอธิบายให้คนอื่นเข้าใจนำไปปฏิบัติได้ 2) ซื่อสัตย์สุจริต 3) ขยันหมั่นเพียร

การเรียนรู้ของกลุ่มเกษตรกร

ข้อมูลจากการศึกษากลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพแสดงหลักฐานว่าการเรียนรู้ร่วมกันเป็นปัจจัยหนึ่งของความสำเร็จ มีประเด็นสำคัญของการเรียนรู้ ดังนี้

1. การเรียนรู้เกิดขึ้นจากความต้องการจะแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในการทำงาน เมื่อเกิดปัญหาก็กองหาทางออก ลองทำดู เมื่อได้ผลดีก็ถ่ายทอดให้ผู้อื่นฟัง จากการบอกเล่าของผู้ใหญ่ชุดดีพรหม ว่า “การปลูกมะม่วงเขียวเสวย มีปัญหา คือ ติดดอกแต่ไม่ติดลูก เลยตัดทิ้ง ต่อมาใช้วิธีการใหม่ คือ ตัดทิ้งแต่ไม่หมด เอาพันธุ์ใหม่มาเสียบ เช่น 1 ต้น มี 3 พันธุ์” การเรียนรู้บางอย่างนำไปสู่ความรู้ใหม่ด้วย “สามารถปลูกกล้วยให้หันปลีไปทางเดียวกัน เรียนรู้จากการทดลอง ทดสอบ การแบ่งหน่อกล้วย นี่แหละเขาพัฒนาของเขา การเรียนรู้ไม่จบสิ้น และต้องช่วยกันทำ”

2. การเรียนรู้เกิดขึ้นจากการได้ฟัง ได้ดูจากประสบการณ์ของผู้อื่นที่มีอาชีพใกล้เคียงกับตนเอง จากนั้นนำมาปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสภาพแวดล้อม หรือภูมิปัญญา ประสบการณ์เดิม จากการบอกเล่าของ คุณอินแก้ว พรหมสกุลปัญญา ว่า “เจ้าหน้าที่เกษตรให้ความรู้เกี่ยวกับการปลูกต้นหม่อนว่า ปลูกบนพื้นที่ราบต้องทำแปลงขนาดไหนบ้าง แต่เมื่อนำมาปลูกเกิดปัญหาปลูกได้น้อย เพราะพื้นที่ส่วนมากในอำเภอแม่จริมเป็นภูเขา กลุ่มจึงทดลองปักชำในพื้นที่สูงเอง เพราะเคยนำต้นไม้อื่นมาปลูกบนพื้นที่สูงได้ผลมาก่อนแล้ว” และด้านการเลี้ยงไหมมีการค้นพบว่า “เจ้าหน้าที่สอนว่าให้ขอยใบหม่อนเป็นฝอยเล็กๆ ให้ตัวไหมวัยอ่อนกิน แต่เขาสั่งเกตว่าใบจะแห้งเหี่ยวเร็ว ตัวไหมเล็กๆ จะดุน้ำเลี้ยงกินไม่ทัน แต่ถ้าไม่ขอยเล็กจนเกินไปจะดีกว่า ไหมกินได้นานกว่าจะแห้ง ความเติบโตของไหมดีกว่า เขาทดลองแบ่งโต๊ะเลี้ยงไหม โดยให้ใบหม่อนแบบฝอยและใบใหญ่ต่างกัน พบผลการทดลองที่พิสูจน์ได้ว่า ไหมที่กินใบฝอยโตช้ากว่า” คุณสนั่น พิชัย กล่าวถึงการเรียนรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงวัวว่า “หลังจากที่ได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานราชการ ปศุสัตว์อำเภอได้เข้ามาอบรมความรู้พื้นฐานในการเลี้ยงวัว ได้ไปฝึกอบรมที่ศูนย์เพาะพันธุ์สัตว์ จ. ตาก และการไปศึกษาดูงานที่ฟาร์มเลี้ยงโคของอดีต ส.ส. สมชาย โลหะชาติ ทำให้ได้เรียนรู้ลักษณะการเลี้ยงวัวอย่างเป็นระบบมากขึ้น และได้นำสิ่งที่เรียนรู้มาถ่ายทอดให้สมาชิกในกลุ่มทราบเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ เช่น วิธีการคัดเลือกวัวพันธุ์บรามัน สังเกตจากลักษณะวัวจะมีปากดำ หางดำ ตาดำ กีบดำ และมีหน่อสูง และมาตรฐานแม่พันธุ์บรามันที่อายุประมาณ 5 ปี มีสัดส่วนโดยวัดรอบอกอย่างน้อย 1.75 ม. มีส่วนสูง 1.50 ม” นางอนุสรณ์ วินชัย กล่าวถึงการเรียนรู้ของกลุ่มแปรรูปเนื้อสัตว์ที่ทำคำว่า “จากการได้เรียนรู้จากวิทยากรและได้ทดลองปฏิบัติจริง ทำให้สมาชิกกลุ่มแม่บ้านมีความมั่นใจและเริ่มการแปรรูปเนื้อสัตว์เป็นแหนม หมูยอ กุนเชียง ซึ่งตอนแรกผลผลิตที่ได้ไม่ค่อยดี เช่น แหนมเสียเร็ว หรือรสชาติไม่ดี ทำให้ต้องร่วมมือกันแก้ไขปัญหาและปรับปรุงผลิตภัณฑ์อยู่เสมอ มีการสังเกตลองผิด

ลองดูไปเรื่อยๆ จากการแนะนำของผู้ที่มีประสบการณ์และนำมาพัฒนาประยุกต์ในกลุ่ม นอกจากนั้นทางกลุ่มยังได้นำสมาชิกไปดูงานการแปรรูปเนื้อสัตว์ที่ประสบความสำเร็จของจ.เชียงใหม่และอุดรดิตถ์ และนำมาปรับปรุงผลผลิตของกลุ่มจนสามารถผลิตนำออกจำหน่ายได้”

3. การกระจายความรู้ในกลุ่มใช้วิธีเรียนร่วมกัน ทดลองร่วมกันอย่างค่อยเป็นค่อยไป ติดตามผลสม่ำเสมอ นายเสวียน สองสีขวา หาดผาชน กิ่งอำเภอภูเพียง ใช้คำว่า “ซึมความรู้” ในการสร้างกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์ปลา เล่าว่า “ค่อยๆ ถ่ายทอดแบบไม่เป็นทางการกับชาวบ้าน ไปพูดไปคุยบ่อยๆ ใช้วิธีการผ่านตัวแทนจากบ้าน วัด โรงเรียน และสาธารณสุข ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน” แม้แต่การเรียนรู้เทคนิควิธีใหม่ๆ ก็จะใช้วิธีพูดคุย ลงพื้นที่ดูปัญหาและลงมือทำ ผู้ใหญ่ ชูศักดิ์ หาดพรหม เล่าเกี่ยวกับการขยายความรู้ในกลุ่มเกษตรยั่งยืนว่า “กรรมการทุกคนจะลงพื้นที่ดูว่าเขาเป็นยังไง มีปัญหาอะไรก็จะแนะนำ เช่น ดิน อาจจะปลูกพืชเสร็จแล้วไม่ได้ผลดี ก็ไปดูว่าดินเป็นดินลักษณะไหน บางที่เขาเผาหญ้า ไถหน้าดิน ใส่ปุ๋ยเคมี เป็นการใช้ทุน ใช้มาเรื่อยๆ ก็จะทำให้เกิดความท้อ ขยายไม่ได้ต้นทุน ก็ต้องให้คำแนะนำก่อนว่าต้องเริ่มตั้งแต่ดิน ตั้งแต่รักษาเศษพืช เศษฟาง” ลุงจันทร์ วงศ์เทพ ประธานกลุ่มเกษตรยั่งยืน ตำบลป่าแลวหลวง อำเภอสันติสุข กล่าวว่า “เมื่อได้รับความรู้ใหม่มา ก็จะสอนให้สมาชิก โดยสาธิตให้ดู แล้วให้เขาไปทำเอง ในการทำงานของกลุ่มแต่ละงานก็จะระบุว่าต้องการสมาชิกกี่คน เรียกมาประชุมแล้วสาธิตให้ดู” การติดตามผลงานโดย “ขอพูดคุยเล่าเรื่องความเป็นมาของกลุ่มอื่นที่เราได้ประสบการณ์มา เวลาพูดคุยกับเขาครั้งหนึ่ง เขาอาจจะเลอะเลือนจำไม่ได้ เราจะเข้าไปถาม ว่าวันก่อนพูดอย่างไร จำได้ไหม จะช่วยกันได้ไหม บางคนต้องบอกกันหลายหน มีการแบ่งงานให้กรรมการ 10 คน ไปประสานงานในหมู่บ้านของตนเอง และหมู่บ้านอื่น จะได้รู้รายละเอียดและแลกเปลี่ยนกัน” นางลำไย ทองอินทร์ กลุ่มมะไฟจีนกล่าวว่า “ถ่ายทอดความรู้โดยการประชุมกลุ่ม ถ้าคนไหนไม่มาปรับคนละ 50 บาท”

4. เรียนรู้ต่อยอดจากความรู้ดั้งเดิมของชุมชน กลุ่มหรือชุมชนที่ประสบความสำเร็จมีความรู้ดั้งเดิมอยู่แล้ว จากการสังเกต บันทึก หรือบอกเล่าต่อกันมา จากนั้นรับความรู้ใหม่ที่ทำให้เกิดความเข้าใจ และเพิ่มพูนความรู้ให้ลึกซึ้งมากขึ้น จากการบอกเล่าของผู้นำกลุ่มเลี้ยงวัว คือคุณสนั่น พิชัย ว่า “ผู้นำและสมาชิกในกลุ่มได้เรียนรู้ และสร้างสมประสบการณ์การเลี้ยงวัวมาตั้งแต่เด็กๆ มาจากบรรพบุรุษที่ได้เลี้ยงวัวไว้ได้ถนอมกันแทบทุกบ้าน โดยจะเลี้ยงแบบตามธรรมชาติ คือ ตอนเช้าจะปล่อยวัวให้ไปอยู่ร่วมกันเป็นฝูงในทุ่งหญ้า ให้วัวหากินโดยอิสระ ตอนเย็นจึงจะนำวัวกลับบ้าน” สิ่งที่ได้เรียนรู้มาจากบรรพบุรุษ ซึ่งถือเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้าน เช่น “การดูแลว่าวัวกินหญ้าอิ่มหรือไม่ โดยการสังเกตลักษณะและพฤติกรรมของวัว ซึ่งวัวที่กินหญ้าอิ่มแล้วจะไม่เดินไปไหน จะนอนหรือยืนเคี้ยวเอื้อง และลักษณะวัวที่กินอิ่มจะมีพุงป่อง กระเพาะได้ขยายโครงจะเต็ม หากวัวที่ยังกินหญ้าไม่อิ่มมันจะไม่ยอมนอน มันหากินไปเรื่อยๆ จนกว่าจะอิ่ม ซึ่งวัว 1 ตัว จะกิน

หญ้าประมาณ 30-40 กิโลกรัม การสังเกตวัวในช่วงการติดสัด แม่พันธุ์ที่มีอาการพร้อมจะร่วมเพศ โดยการสังเกตได้จากจะมีน้ำเมือกไหลออกมาจากอวัยวะเพศของวัวตัวเมีย และอวัยวะเพศจะมีลักษณะบวม หากต้องการผสมพันธุ์ เมื่อวัวมีอาการดังกล่าวก็สามารถผสมพันธุ์ได้เลย ซึ่งช่วงการติดสัดของวัวจะมีเวลา 18 ชั่วโมง นอกจากนี้ยังได้เรียนรู้ถึงวิธีการตรวจว่าวัวที่ไม่สลายหรือติดโรคระบาดจะแสดงพฤติกรรมเช่นไร เช่น อาการท้องอืด ท้องร่วง โรคปาก-เท้าเปื่อย หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "โรคขี้วันข้อ" โรคกีบเน่า ซึ่งมักเกิดขึ้นในหน้าฝน วัวจะมีการแสดงอาการอย่างไร สำหรับการรักษาก็จะใช้ยาพื้นบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพวกสมุนไพร รากไม้ หรือเปลือกไม้ ซึ่งส่วนผสมของตัวยาก็จะได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษและสะสมจากประสบการณ์ส่วนตัว"

5. ให้ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมดั้งเดิม เป็นพลังให้เกิดความร่วมมือร่วมใจของชุมชน จากประสบการณ์ของ นายสมาน คล้ายอาจ กลุ่มอนุรักษ์พันธุ์ปลาน้ำจืดดอนแก้ว อำเภอท่าวังผา เล่าว่า "ปู่ ย่า ตา ยาย เคยสั่งสอนไว้ว่า ให้เคารพปฏิบัติต่อป่าเหมือนพ่อ กับ แม่น้ำเหมือน แม่" ในขณะเดียวกันชุมชนให้วัฒนธรรมเข้ามามีบทบาท คือ "ในวันสงกรานต์ วันที่ 12 เมษายนของทุกปี จะมีพิธีสืบชะตาแม่น้ำ สืบชะตาปลา จัดผ้าป่าปลาขึ้น ซึ่งประเพณีเหล่านี้ในชุมชนดั้งเดิมเคยมีอยู่ แต่ทำกับ "คน" จะมีพระ 9 รูป รับนิมนต์ มาสวดมนต์ โยงด้วยสายสิญจน์มาหาแม่น้ำน่าน โดยผู้ที่คิดทำพิธีนี้ คือ พระเสวียน เจ้าอาวาสวัดดอนแก้ว ชุมชนประชุมตกลงกันให้นำกองทุนปลามาใช้สมทบเงินสร้างวิหารในปี 2538" นายอินแก้ว พรหมสกุลปัญญา กล่าวถึงการสะสมทุนในชุมชนว่า "ใช้การลงขัน" และในการช่วยกันทำงานก็กำหนดว่า "ถ้าใครคนอื่นมาลงแรงให้เรา เราต้องตอบแทนลงแรงให้เขาฟรี" นางอนุสรณ์ วินชัย กลุ่มแปรรูปเนื้อสัตว์เล่าว่า "ในช่วงเริ่มดำเนินงานกลุ่มยังไม่ได้มีการสนับสนุนด้านเงินทุน ทำให้กลุ่มไม่มีงบประมาณพอที่จะซื้อวัสดุทุนแรง ดังนั้นทุนส่วนใหญ่จึงได้มาจากสมาชิกของกลุ่ม แต่ด้วยความร่วมมือ และช่วยเหลือกันเป็นอย่างดีของสมาชิกในกลุ่ม โดยสมาชิกทุกคนจะลงแรงช่วยกันผลิต และจัดหาวัสดุต่างๆ ที่ตนเองมีและคิดว่าสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการแปรรูปได้ก็นำมาตนเอง เช่น มีด เขียง ใบตอง ใบมะกรูด ตะไคร้ เป็นต้น "

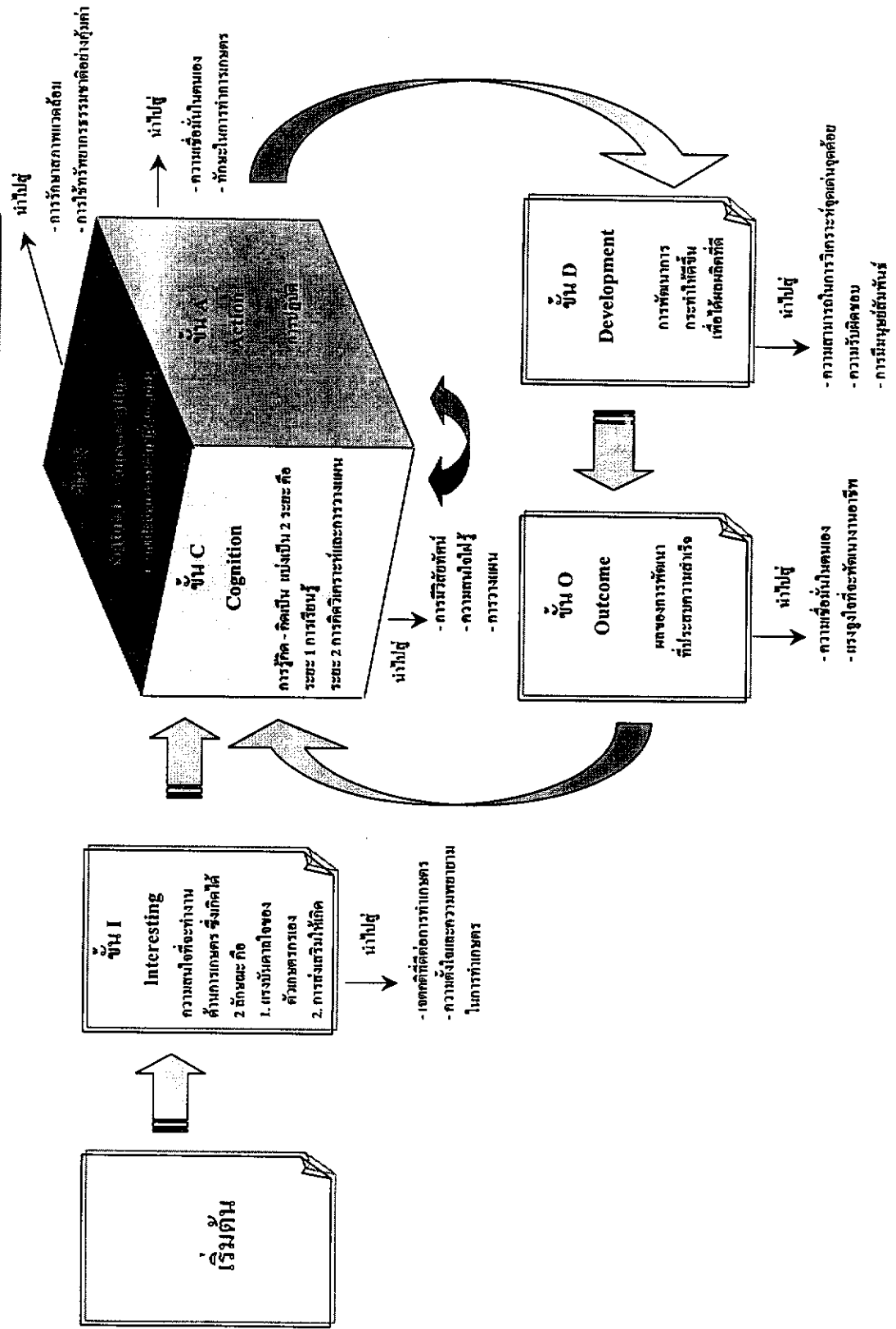
กระบวนการเรียนรู้ I CAN DO

กระบวนการเรียนรู้ I CAN DO เป็นกระบวนการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะทั้งภายในและภายนอกตัวบุคคลที่เกิดขึ้นจากการวิจัยเรื่อง ระบบ กลไก และกระบวนการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของแรงงานภาคการเกษตร ลัดดาวัลย์ เกษมเนตร และคณะ (2545) ได้ทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสารเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนานุเคราะห์ภาคการเกษตร จากการศึกษาชีวประวัติการทำงานด้านการเกษตรของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม รายงานการวิจัยแนวทางและนโยบาย

ในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน ข้อมูลในหนังสือเกษตรกรคนเก่ง บทความด้านการเกษตรในหนังสือพิมพ์ที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในชีวิตการทำเกษตร เอกสารโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ แผนพัฒนาและโครงการส่งเสริมการเกษตร ของกรมส่งเสริมการเกษตร หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. 2543 สาขาวิชาเกษตรกรรม ของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล หลักสูตรการจัดการศึกษา ของกรมการศึกษานอกโรงเรียน หลักสูตรมัธยมศึกษา พุทธศักราช 2521(ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) เอกสาร โครงการฝึกอบรมเกษตรกร ของกรมปศุสัตว์ โครงการฝึกอบรมของกรมประมง โครงการเพื่อนช่วยเพื่อน ของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร จำนวนทั้งสิ้น 900 รายการ รวมทั้ง สัมภาษณ์เจาะลึกครูดีเด่นระดับประถมศึกษาของจังหวัดน่าน ที่สอนวิชาการงานพื้นฐานอาชีพ คณาจารย์ผู้สอนทางด้านเกษตรกรรมและการแปรรูปสินค้าเกษตร ของ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล จังหวัดน่าน ครู/อาจารย์ดีเด่นของกรมการศึกษานอกโรงเรียน จังหวัดน่าน เจ้าหน้าที่ของรัฐที่ทำหน้าที่เป็น วิทยากรอบรมด้านการเกษตร ในจังหวัดน่าน กลุ่มองค์กรอิสระ จังหวัดน่าน สื่อมวลชนท้องถิ่น จังหวัดน่าน จำนวนรวมทั้งสิ้น 54 คน ตลอดจนเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการทำอาชีพเกษตรกรรม จำนวน 33 คน ผลการวิจัยพบว่าเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในอาชีพการทำเกษตร ไม่ว่าจะเป็น การปลูกพืช การประมง การเลี้ยงสัตว์ หรือการแปรรูปนั้น จะต้องมีการเรียนรู้ที่สอดคล้องกัน นั่นคือ I CAN DO ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ในแต่ละขั้นตอนจะเป็นไปตามอักษรย่อของชื่อกระบวนการ ดังภาพประกอบ 7

กระบวนการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของแรงงานภาคการเกษตร

I CAN DO

ขั้นที่ 1 ขั้นความสนใจ (Interesting) (I) เป็นขั้นเริ่มต้นของการพัฒนาโดยการสร้างความสนใจให้เกิดขึ้นในตัวเกษตรกรในการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะด้านการเกษตร จากผลการวิเคราะห์เกษตรกรผู้ประสบความสำเร็จจะเห็นว่าขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญมาก เพราะถ้าเกษตรกร มีความสนใจในการทำการเกษตร ที่มาจากแรงบันดาลใจ ซึ่งเปรียบเสมือนพลังผลักดันที่เกิดขึ้นจากภายในจิตใจของเกษตรกรเองให้ปรารถนาจะทำการเกษตร มีแรงจูงใจภายในในการกระทำ และมีเจตคติที่ดีต่อการทำการเกษตรจะมีอิทธิพลอย่างมากต่อกระบวนการเรียนรู้ ทำให้เกษตรกรมีความตั้งใจ มีความมุ่งมั่นและพยายามทุ่มเทความสามารถในการทำงานอย่างเต็มกำลังความสามารถ มีความปรารถนาที่จะศึกษาค้นคว้า อ่าน คิดและเพิ่มพูนความรู้ใหม่ ๆ และทักษะอยู่เสมอ แม้ว่าจะมีปัญหาหรืออุปสรรคใด ๆ ก็ตาม ทั้งนี้เพราะสิ่งที่เกษตรกรสนใจเป็นสิ่งที่มีความหมายและมีคุณค่าต่อชีวิต ต่อความรับผิดชอบครอบครัวของเขาเป็นอย่างมาก

ขั้นที่ 2 การคิดวิเคราะห์ (Cognition) (C) เป็นขั้นตอนที่จะทำให้เกษตรกรเกิดความเข้าใจหลักการของการพัฒนา ซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นภายในตัวของเกษตรกร โดยที่ภายในตัวบุคคลจะมีโครงสร้างทางปัญญาที่ทำหน้าที่รับความรู้ และจัดระบบความรู้ที่จะทำให้เกิดความหมายแก่ตัวเกษตรกร ดังนั้น การเรียนรู้ จึงเป็นการเริ่มต้นของการคิดวิเคราะห์ ซึ่งเป็นกลไกที่สำคัญที่สุดในการแสวงหาคำตอบหรือทางออกให้กับปัญหาและอุปสรรคที่เกษตรกรแต่ละรายกำลังเผชิญอยู่ ทั้งยังเป็นปัจจัยที่จะช่วยเพิ่มศักยภาพในการพัฒนาให้กับเกษตรกรรายนั้นด้วย ดังนั้น การพัฒนากลุ่มหรือองค์กรเกษตรกรจะต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่นและหลากหลาย ตามความถนัดและความสามารถ (รวมถึงพื้นฐานทางวัฒนธรรม และเศรษฐกิจการเมือง) ของสมาชิกในกลุ่มหรือในองค์กรเกษตรกร ทั้งนี้ จากการประมวลรูปแบบหรือแนวทางของกระบวนการเรียนรู้ที่มีการใช้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า มีรูปแบบหรือแนวทางของกระบวนการเรียนรู้ที่น่าสนใจอยู่ 10 รูปแบบ ดังต่อไปนี้ (ธันวา จิตต์สงวน. 2543)

1. **เรียนรู้จากชีวิตคือ** การทบทวนว่าในช่วงชีวิตที่ผ่านมา ตนเองและชุมชนมีความเปลี่ยนแปลงอย่างไร การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นเพราะปัจจัยใด การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะส่งผล อย่างไร ต่อชีวิตและชุมชน และอะไรจะเป็นบทเรียนสำหรับการดำเนินชีวิตต่อไป

2. **เรียนรู้จากอดีต คือ** การย้อนทบทวนดูว่าในอดีต บรรพบุรุษและชุมชนของตนเองอาศัยอยู่ได้อย่างไร พึ่งพาตนเองและพึ่งพาซึ่งกันและกันอย่างไร อะไรคือแนวคิดของภูมิปัญญาพื้นบ้าน ที่สามารถนำมาปรับใช้ได้ในปัจจุบัน

3. **เรียนรู้จากสถานการณ์ปัจจุบัน คือ** การทบทวนดูปัญหาและโครงสร้างของปัญหาที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ตลอดจนแนวทางออกที่มีอยู่ ทั้งแนวทางเดิมและแนวทางที่จะมีขึ้นมาใหม่ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการตัดสินใจในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตหรือใช้เป็นแรงจูงใจให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ๆ ขึ้น

4. เรียนรู้จากธรรมชาติ คือ การนำความรู้และหลักของธรรมชาติที่มีอยู่มาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตของตนเอง โดยเน้นความหลากหลาย ความสมดุล และการพึ่งพาซึ่งกันและกัน

5. เรียนรู้จากธรรมชาติ คือ การนำหลักธรรมชาติของศาสนามาประยุกต์ใช้เป็นหลักปฏิบัติในการพัฒนาการเกษตร โดยเฉพาะหลักการไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน

6. เรียนรู้จากเพื่อนร่วมแนวทาง คือ การศึกษาแลกเปลี่ยนประสบการณ์และบทเรียนของผู้ที่พัฒนาการเกษตรเช่นเดียวกัน โดยอาจเป็นผู้ที่ดำเนินการในรูปแบบหรือลักษณะที่แตกต่างกันไป รวมถึงการเรียนรู้เกี่ยวกับแนวทางและเทคนิคในการจัดการไร่นาตามวิถีการผลิตของเกษตรกรผู้อื่น ผ่านทางการศึกษาดูงานและการประชุมแลกเปลี่ยนกันในกลุ่มหรือเครือข่าย

7. เรียนรู้จากวิชาการ คือ การเรียนรู้จากสื่อของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนที่ได้ทำการศึกษาค้นคว้าอย่างเป็นระบบทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการเกษตรและกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง อันเป็นส่วนที่ช่วยเสริมสร้างการพัฒนาการเกษตรให้ดีขึ้น โดยเฉพาะเมื่อมีการประสานกับภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีอยู่

8. เรียนรู้จากการทำงาน คือ การศึกษาและสรุปบทเรียนจากการทดลองและการปฏิบัติด้วยตนเองในการพัฒนาการเกษตรและกิจกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่อง ซึ่งอาจได้รับคำแนะนำหรือแรงบันดาลใจมาจากการเรียนรู้ตามกระบวนการข้างต้น ซึ่งการเรียนรู้ในรูปแบบนี้จะทำให้เกษตรกรสามารถประมวลและประเมินความรู้ที่ตนได้รับมา และพัฒนาการจัดการไร่นาตามแนวเกษตรให้ดีขึ้นได้ต่อไป

9. เรียนรู้จากการวิจัย ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่ได้จากวิชาการ จากการทำงานและจากการแลกเปลี่ยน มาบันทึก ทดลอง และทำการวิเคราะห์หรือสังเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ จนได้องค์ความรู้ใหม่ที่สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาการเกษตรได้ต่อไป ทั้งนี้การวิจัยจะต้องเป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วมคือ เปิดโอกาสให้เกษตรกรได้เข้ามาเรียนรู้ในกระบวนการวิจัยด้วย

10. เรียนรู้จากอนาคต คือ การประเมินและสังเคราะห์ภาพแห่งความเปลี่ยนแปลงปรารถนา รวมถึงการกำหนดทิศทางและอนาคตที่ตนเองอยากให้เป็น (บางครั้งเรียกว่า ภาพฝัน หรือวิสัยทัศน์) และแนวทางที่จะทำให้ตนเองได้เป็นไปหรือพัฒนาตามทิศทางนั้น

จากรูปแบบการเรียนรู้ทั้ง 10 รูปแบบที่มีอยู่นี้ จากการศึกษาพบว่า ในทางปฏิบัติกลุ่มหรือองค์กรเกษตรกรแต่ละแห่งมักจะเลือกใช้รูปแบบที่มีอยู่เกือบทุกรูปแบบ เพื่อมาเป็นแนวทางในการเรียนรู้ของกลุ่มตนเอง เพียงแต่ว่า แต่ละกลุ่มอาจเน้นรูปแบบการเรียนรู้ที่แตกต่างกันหรือมีความยืดหยุ่นในการเลือกใช้รูปแบบการเรียนรู้ที่แตกต่างกันตามแต่ละช่วงเวลา ดังนั้นกลุ่มหรือองค์กรเกษตรกร จึงจำเป็นที่จะต้องเลือกรูปแบบการเรียนรู้ที่มีอยู่มาปรับใช้ตามความเหมาะสมกับความต้องการและความสามารถพื้นฐานของสมาชิก รวมถึงเงื่อนไข และสภาพการณ์หรือปัญหาที่

ตนเองกำลังประสบอยู่ ขั้นตอนต่อไปจะต้องทำให้เกษตรกรรู้จักคิดวิเคราะห์ถึงสิ่งที่ต้องการทำด้วยตนเอง รู้จักวางแผนการดำเนินงาน จัดการกับสิ่งต่าง ๆ และตัดสินใจที่จะกระทำ มองเห็นความสัมพันธ์และเห็นแนวทางว่าจะดำเนินการอะไร ดำเนินการอย่างไร จึงจะทำให้ประสบผลสำเร็จ ยกตัวอย่างเช่น หากเกษตรกรต้องการจะพัฒนาผลผลิตทางการเกษตร อาจจะเริ่มจากการรวมกลุ่มให้พวกเขาร่วมกันคิด โดยใช้กระบวนการกลุ่มและข้อมูลจากเครือข่ายของชุมชนที่ร่วมมือร่วมใจกันคิดแก้ปัญหา มองความสัมพันธ์กันระหว่างทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ความรู้ความสามารถที่เป็นพื้นฐานของเกษตรกร และกิจกรรมการดำเนินการว่าจะทำกันอย่างไร ซึ่งขั้นตอนนี้จะทำให้เกิดคุณลักษณะสำคัญ ๆ หลายประการ เช่น ความสนใจใฝ่รู้ การมีวิสัยทัศน์ ความมีมนุษยสัมพันธ์ ความสามัคคี และความเป็นผู้นำ

ขั้นที่ 3 การปฏิบัติจริง (Action) (A) เป็นขั้นตอนที่เน้นความสำคัญของตัวเกษตรกร นอกจากนี้เกษตรกรเป็นวิชาทักษะ ดังนั้น ถ้าต้องการให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ เกษตรกรจึงต้องปฏิบัติจริงหรือใช้วิธีการ Learning by Doing ซึ่งจะทำให้เกษตรกรได้รับประสบการณ์ตรง ซึ่งนับว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เพราะทักษะเป็นความสามารถในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างคล่องแคล่ว ถูกต้อง และมีประสิทธิภาพ การได้ลงมือปฏิบัติจึงทำให้เกษตรกรเกิดความชำนาญ ทำได้ถูกต้อง ซึ่งการเรียนรู้ที่จะเกิดทักษะ อาจจะเริ่มจากการอธิบาย และสาธิตให้เกิดความเข้าใจก่อนแล้วจึงลงมือทำตามขั้นตอนการสาธิต ซึ่งขั้นตอนนี้จะก่อให้เกิดคุณลักษณะที่สำคัญคือ ความเชื่อมั่นในตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การมีความเพียรพยายามมากขึ้น มีใจรักในงานที่ทำมากขึ้น

นอกจากนี้การได้ปฏิบัติจริง นอกจากจะเป็นการฝึกฝนความขยัน อดทน แล้ว เมื่อเกิดปัญหาในการทำงาน เกษตรกรก็ต้องคิดพิจารณาแก้ไข ทำให้ต้องแสวงหาความรู้หรือเทคโนโลยีมาช่วย จึงเป็นการพัฒนาความสนใจใฝ่รู้ และการก้าวไปพร้อมกันกับเทคโนโลยีด้วย

ขั้นที่ 4 การอนุรักษ์ธรรมชาติ (Natural Conservation) (N) เป็นขั้นตอนที่เกิดขึ้นควบคู่กับ ขั้นตอนการคิดวิเคราะห์และการปฏิบัติจริง ซึ่งขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนสำคัญที่จะทำให้ทรัพยากรธรรมชาติของประเทศคงอยู่กับเราไปได้นานแสนนาน เพราะการพัฒนาที่ผ่านมาคำนึงถึงการอนุรักษ์ธรรมชาติ ไม่มากเท่าที่ควร ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลายลงอย่างมาก ดังนั้น จึงต้องร่วมกันสร้างจิตสำนึกและการไม่เห็นแก่ตัวในการวางแผนจัดการใด ๆ เกี่ยวกับการทำเกษตรที่จะนำไปสู่การรักษาสมดุลของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและชุมชนที่เกี่ยวข้อง โดยให้เกษตรกรสำนึกเสมอว่ามนุษย์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของระบบนิเวศทั้งหมดเท่านั้น และเกษตรกรก็เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่อาศัยอยู่เช่นกัน

ขั้นที่ 5 การพัฒนาปรับปรุง (Development) (D) เป็นขั้นตอนสำคัญที่เกิดขึ้นหลังจากที่เกษตรกรได้ลงมือทดลองปฏิบัติจริงตามขั้นที่ 3 แล้ว ซึ่งขั้นตอนนี้จะช่วยให้เกษตรกรได้รู้จักร่วมมือกับเครือข่ายในการสร้างระบบประเมินผลและการเรียนรู้ร่วมกันในกลุ่มเครือข่ายในการที่จะประเมินถึงผลได้ผลเสียที่เกิดขึ้น และรู้จักนำความรู้ด้านการเกษตรที่ได้มาแลกเปลี่ยนกันระหว่างเกษตรกร กลุ่มเกษตรกร องค์กรพัฒนาเอกชนและเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานของภาครัฐ ซึ่งจะเป็นการส่งเสริมให้เกษตรกรได้เพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์อันหลากหลายที่จะนำไปสู่การปรับปรุงและพัฒนาวิธีการทำเกษตรที่มีประสิทธิภาพ โดยจะเริ่มวนกลับไปสู่ขั้นตอนการพัฒนาขั้นที่ 2 ซ้ำแล้วซ้ำเล่า จนกระทั่งส่งผลให้เกษตรกรประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพทางการเกษตรจนเป็นที่ยอมรับ ซึ่งขั้นตอนนี้จะทำให้เกิดคุณลักษณะและทักษะที่สำคัญ ๆ หลายประการ เช่น ทักษะการวิเคราะห์ จุดเด่นจุดด้อยของการทำงาน การมีมนุษยสัมพันธ์ ความสามัคคี และความรับผิดชอบในการทำงานของตนและงานที่ต้องทำร่วมกับผู้อื่น

ขั้นที่ 6 ผลที่ได้ (Outcome) (O) เป็นขั้นสุดท้ายของกระบวนการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของเกษตรกรที่คาดว่า เมื่อได้มีการพัฒนาตามขั้นตอนต่าง ๆ ตั้งแต่ขั้นที่ 1 จนถึงขั้นที่ 5 แล้วเกษตรกรจะมีคุณลักษณะและทักษะตามที่ได้ตั้งเป้าหมายไว้ ซึ่งผลที่ได้จะก่อให้เกิดคุณลักษณะที่สำคัญคือ ความเชื่อมั่นในตนเอง และรับรู้ถึงความสามารถของตนเองในการที่จะประกอบอาชีพทางการเกษตร นอกจากนี้ผลของความสำเร็จที่เกิดขึ้นจะเป็นแรงจูงใจให้เกษตรกรมีกำลังใจ ที่จะคิดพัฒนา และดำเนินงานด้านการเกษตรให้ดียิ่งต่อไปในอนาคต

มีการนำกระบวนการ I CAN DO มาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของเกษตรกรในกลุ่มนักเรียนและกลุ่มสื่อมวลชน โดยในกลุ่มนักเรียนนั้นได้พัฒนาให้นักเรียนมีคุณลักษณะและทักษะที่สอดคล้องกับการเป็นเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในอนาคต โดยพัฒนาผ่านกิจกรรมการเรียนรู้การสอนที่มีการบูรณาการทุกสาระการเรียนรู้ เช่น การเรียนหน่วยที่ 1 เรื่อง พืช ในการนี้ใช้วิชาการงานพื้นฐานอาชีพ (กพอ.) กลุ่มสาระเกษตร เป็นหลัก สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนบ้านไชยสถาน อ.เมือง จ.น่าน และโรงเรียนบ้านทรายทอง อ.เมือง จ.น่าน โดยมีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในแต่ละขั้นดังนี้

ขั้น 1 สร้างความสนใจ ครูจัดกิจกรรมเพื่อสร้างความสนใจในการปลูกพืช ด้วยการจัดสัปดาห์แห่งการรักต้นไม้ เป็นการจัดกิจกรรมรณรงค์ให้นักเรียนทุกคนในโรงเรียนช่วยกันปลูกไม้ดอกไม้ประดับ โดยโรงเรียนเป็นผู้จัดเตรียมดินและถุงดำ นักเรียนหาเมล็ดพันธุ์พืชที่ตนเองชอบมาปลูกเพื่อตกแต่งโรงเรียนให้สวยงาม น่าอยู่ โดยมีนักเรียนประถมศึกษาปีที่ 5 เป็นแกนนำในการทำกิจกรรม ครูและนักเรียนร่วมกันอภิปรายถึงจุดมุ่งหมายและความสำคัญของการปลูกพืช การค้นคว้าหาความรู้ ร่วมกับการสาธิตของครู เกี่ยวกับการขยายพันธุ์พืช การคัดเลือกกิ่งพันธุ์ การเลือกใช้อุปกรณ์ให้

เหมาะสมกับการขยายพันธุ์พืช การดูแลรักษาอุปกรณ์ และเพื่อเป็นการเพิ่มความเข้มแข็งและความต่อเนื่องในการพัฒนา ทุกกลุ่มสาระความรู้ได้ร่วมกันจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสัปดาห์แห่งการรักต้นไม้ เช่น กลุ่มสาระงานประดิษฐ์ ให้นักเรียนเล่าเรื่องต้นไม้ ส่วนประกอบของต้นไม้ที่จะนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน กลุ่มสาระภาษาไทยให้นักเรียนเล่าเรื่องต้นไม้ที่ตนเองชอบและสนใจให้เพื่อนฟัง กลุ่มสาระภาษาอังกฤษ ให้นักเรียนเสนอคำศัพท์เกี่ยวกับต้นไม้และส่วนประกอบของต้นไม้ กลุ่มสาระคณิตศาสตร์ ให้นักเรียนสำรวจจำนวนต้นไม้ที่ปลูกในโรงเรียน บ้าน เป็นต้น มีบทพูดประชาสัมพันธ์ข้อมูลด้านการเกษตรเกี่ยวกับผลความสำเร็จของการทำอาชีพเกษตรของกลุ่มสื่อมวลชนท้องถิ่นออกเสียงตามสายของโรงเรียน เพื่อชักจูงให้นักเรียนเกิดแรงจูงใจที่จะทำอาชีพเกษตร การร่วมกันจัดกิจกรรมของทุกกลุ่มสาระความรู้ จะกระตุ้นให้นักเรียนเกิดความสนใจในการปลูกต้นไม้ มีความสนใจใฝ่รู้ที่จะค้นคว้าหาความรู้เกี่ยวกับต้นไม้ สร้างเจตคติที่มีต่อการปลูกพืช

ขั้น C การรู้คิด-คิดเป็น เมื่อสร้างความสนใจปลูกต้นไม้ให้กับนักเรียนแล้ว ครูต้องจัดกิจกรรมให้นักเรียนคิดว่าเราจะปลูกอะไร ซึ่งครูได้ให้นักเรียนไปศึกษาหาความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการปลูกพืชในท้องถิ่นว่ามีการปลูกอะไรบ้าง ในแต่ละฤดูกาลควรปลูกอะไรบ้าง ปลูกอย่างไร การเตรียมตัวปลูกพืชต้องทำอย่างไร ถ้าต้องการประกอบอาชีพทางการเกษตรต้องคำนึงถึงอะไรบ้าง มีบทพูดประชาสัมพันธ์ข้อมูลด้านการเกษตร เกี่ยวกับความรู้ในการปลูกพืชของคณะวิทยากรกลุ่มสื่อมวลชนท้องถิ่น อ่านออกเสียงตามสายของโรงเรียนเพื่อให้ความรู้กับนักเรียนทั้งโรงเรียน เมื่อนักเรียนได้ศึกษาหาความรู้แล้วครูกับนักเรียนจะมีการแลกเปลี่ยนความรู้เพื่อวางแผนการปลูกพืช โดยให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าจะปลูกพืชอะไรที่สัมพันธ์กับอาชีพของเกษตรกรในท้องถิ่น การวางแผนการปฏิบัติงานในการเตรียมดินปลูกพืช การคัดเลือกพันธุ์พืช กลุ่มสาระการเรียนรู้อื่น ๆ จะร่วมจัดกิจกรรมให้ความรู้เกี่ยวกับอาชีพทางการเกษตร ตัวอย่างของผู้ที่มีความขยัน อดทน ความรับผิดชอบในการทำอาชีพทางการเกษตร เพื่อให้นักเรียนเห็นตัวอย่างของผู้มีประสบความสำเร็จในอาชีพการทำเกษตร เช่น กลุ่มสาระสร้างเสริมลักษณะนิสัย ครูและนักเรียนร่วมกันยกตัวอย่างเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในท้องถิ่น ว่าเขามีลักษณะอย่างไร กลุ่มสาระภาษาไทย ภาษาอังกฤษ จัดกิจกรรมให้นักเรียนช่วยกันคิดคำขวัญต่าง ๆ เกี่ยวกับต้นไม้และอาชีพเกี่ยวกับการเกษตร ซึ่งการที่นักเรียนจะคิดคำขวัญได้ นักเรียนต้องมีความรู้เกี่ยวกับต้นไม้และอาชีพทางการเกษตร การจัดกิจกรรมในขั้นนี้มุ่งหวังให้นักเรียนเกิดลักษณะสนใจใฝ่รู้ มีวิสัยทัศน์ มีการวางแผนการปลูกพืชโดยใช้ความรู้ที่ได้มา มีความเป็นผู้นำ กล้าตัดสินใจ

ขั้น A การลงมือปฏิบัติจริง เมื่อนักเรียนตัดสินใจว่าจะปลูกพืชอะไรแล้ว ซึ่งในครั้งนี้จะปลูกถั่วฝักยาว ในขั้นนี้ครูให้นักเรียนลงมือปฏิบัติจริงในแปลงปลูกพืช โดยครูสาธิต และให้นักเรียนปฏิบัติ เริ่มตั้งแต่ การเตรียมดิน การคัดเลือกพันธุ์พืช การปลูก การฝึกให้นักเรียนทำปุ๋ยธรรมชาติ

และการใช้สมุนไพรเพื่อการกำจัดศัตรูพืช ครูฝึกให้นักเรียนสังเกตการเจริญเติบโตของต้นพืช การบันทึกผล ฝึกความรับผิดชอบในการดูแลรักษา การรดน้ำ การใส่ปุ๋ย โดยการให้นักเรียนรายงานผล การเจริญเติบโต ผลการสังเกตการเปลี่ยนแปลงของต้นพืช ครูตรวจเยี่ยมแปลงปลูกพืชเพื่อสังเกต การปฏิบัติงานและซักถามความเข้าใจในการปฏิบัติงานที่ถูกต้อง การแก้ปัญหาของนักเรียน ให้นักเรียนหาความรู้เพิ่มเติมจากแหล่งความรู้ของชุมชน เช่น การสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้กับ เกษตรกรที่ปลูกถั่วฝักยาว เพื่อฝึกให้มีความสนใจใฝ่รู้ กลุ่มสาระความรู้อื่น ๆ จะให้ความรู้เสริมที่นักเรียน จะนำมาใช้ในการปฏิบัติ เช่น กลุ่มสาระคณิตศาสตร์ ให้ความรู้เรื่องรูปทรงต่าง ๆ เพื่อให้นักเรียน นำมาใช้ในการเตรียมแปลงปลูกพืช เรื่องอัตราส่วน เพื่อให้นักเรียนนำความรู้มาใช้ในการกำหนด ระยะห่างของการปลูกพืช ปริมาณปุ๋ยที่จะใส่ การสร้างตาราง กราฟ เพื่อให้นักเรียนรู้จักออกแบบ การบันทึกผลการเจริญเติบโตของพืช เป็นต้น กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ให้นักเรียนค้นคว้า หาความรู้เรื่องการสังเคราะห์แสงของพืช เพื่อนักเรียนจะได้นำความรู้มาใช้ในการดูแลพืช การบำรุง รักษา การแก้ปัญหา สุดท้ายครูฝึกให้นักเรียนรู้จักการเก็บเกี่ยวพืชผล การจัดจำหน่าย รู้จักวิธีการคิด กำไร ขาดทุน ครูให้ความรู้เรื่องการตลาดสินค้าเกษตร รู้จักการแปรรูปสินค้า ให้นักเรียนคิดว่าจะนำ ถั่วฝักยาวไปทำอะไรได้บ้าง มีการจัดนิทรรศการด้านการเกษตร การแปรรูปสินค้า เพื่อส่งเสริมให้นักเรียน รู้จักคิดและแก้ปัญหาเพื่อนำความรู้ไปใช้ กลุ่มสาระความรู้อื่น ๆ ช่วยส่งเสริมให้นักเรียนเข้าใจหลัก การค้าขายมากขึ้น เช่น ต้องมีการโฆษณาสินค้า กลุ่มสาระวิชาภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ให้นักเรียน ช่วยกันเขียนคำโฆษณาเกี่ยวกับผลผลิตทางการเกษตร วิชา กพอ. (งานประดิษฐ์ และ งานบ้าน) ให้นักเรียนนำผลงานประดิษฐ์มาตกแต่งสถานที่จัดนิทรรศการและจำหน่าย วิชาสร้างเสริมลักษณะนิสัย มีการยกตัวอย่างผู้ที่มีความขยันอดทน มีน้ำใจช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อให้นักเรียนได้เห็น ตัวแบบของผู้ที่มีคุณลักษณะที่ดีที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่าง และเสริมให้นักเรียนได้ฟังบทพูดประชาสัมพันธ์ ข้อมูลด้านการเกษตรเกี่ยวกับวิธีการปลูกพืช ตัวอย่างการทำงานของเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ ทั้งทางการเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ ของกลุ่มล้อมวลชนท้องถิ่นออกเสียงตามสายโรงเรียน ให้นักเรียนได้ฟัง ทุกวัน โดยนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 เป็นผู้ดำเนินการอ่าน จากการจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ลง มือปฏิบัติจริงด้วยตนเอง จะทำให้นักเรียนเกิดทักษะและความชำนาญด้านการเรียนรู้จากการกระทำ ซึ่งจะนำไปสู่คุณลักษณะ ความขยัน อดทน คิดแก้ไขปัญหา มีความสนใจใฝ่รู้ กล้าคิดกล้าทำ และมีความรับผิดชอบในสิ่งที่ได้รับมอบหมาย

ชั้น N การอนุรักษ์ธรรมชาติ การจัดกิจกรรมในชั้นนี้ครูจะดำเนินไปในชั้น C และ A คือ ครูและนักเรียนจะร่วมกันอภิปรายถึงการรักษาสภาพแวดล้อมอย่างไรไม่ให้เกิดมลพิษ โยงให้นักเรียนเข้าใจถึงพิษภัยของการใช้สารเคมีในการทำให้พืชเจริญเติบโต และการกำจัดศัตรูพืช ว่าทำลายสุขภาพคน ทำลายระบบนิเวศน์อย่างไร ให้นักเรียนจัดป้ายนิทรรศการแสดงถึงพิษภัยของ

การใช้สารเคมีที่มีต่อคน สภาพแวดล้อม ทางคณะผู้วิจัยกลุ่มสื่อมวลชนท้องถิ่นได้นำบทพูดประชาสัมพันธ์ ข้อมูลด้านการเกษตร เกี่ยวกับวิธีการปลูกพืชที่จะช่วยกำจัดศัตรูพืช และการใช้พืชประเภทต่าง ๆ เพื่อการกำจัดศัตรูพืช มาให้นักเรียนได้อ่านออกเสียงตามสายของโรงเรียนเพื่อเพิ่มพูนความรู้ ซึ่งขั้นตอนนี้จะเป็นการปลูกจิตสำนึกต่อส่วนรวม ความรับผิดชอบต่อส่วนรวมให้เกิดขึ้น

ขั้น D การพัฒนาปรับปรุง ให้นักเรียนรู้จักร่วมมือกันในการสร้างวิธีการประเมินผล การปฏิบัติงาน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อนำความรู้มาปรับปรุงงานของตนเองให้ดีขึ้น ครูยกตัวอย่างแปลงผักของนักเรียนที่ได้ผลผลิตมาก และให้เจ้าของแปลงผักได้ออกมาเล่าวิธีการปลูก การบำรุงรักษาให้เพื่อนฟังเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน กลุ่มสาระความรู้วิชาอื่น ๆ เช่น กลุ่มสาระวิชา สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตให้ความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของพืช เพื่อให้นักเรียนนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในการพัฒนาการปลูกพืชของตนเอง การจัดกิจกรรมร่วมกันจะช่วยเพิ่มคุณลักษณะ ความสนใจใฝ่รู้และสร้างสรรค์ การมีวิสัยทัศน์ การมีมนุษยสัมพันธ์ การรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ความรับผิดชอบในการทำงานร่วมกับผู้อื่น

ขั้น O ผลที่ได้ ให้นักเรียนประเมินผลงานตนเองว่าเป็นไปตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้มากน้อยเพียงใด พิจารณาทั้งในแง่ผลผลิต การจัดการ และผลกำไรที่ตนเองได้รับ โดยครูและนักเรียนร่วมกันสรุปผลการดำเนินงาน นักเรียนเป็นผู้เขียนรายงาน ทุกกลุ่มสาระความรู้วิชาอื่น ๆ ส่งเสริมให้นักเรียนได้ฝึกการสรุปผลงานและเขียนรายงานเช่นเดียวกัน จากการทำกิจกรรมร่วมกันเช่นนี้จะนำไปสู่คุณลักษณะ การรับรู้ความสามารถของตนเองในการทำงาน ความเชื่อมั่นในตนเอง ความมุ่งมั่น ตั้งใจจริง รวมไปถึงแรงจูงใจให้เกิดความรักที่จะทำงานด้านการเกษตรต่อไป มีความมุ่งมั่น และอดทนในการที่จะทำงานด้านการเกษตร

จะเห็นได้ว่ากระบวนการ I CAN DO สามารถประยุกต์ใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนวิชาการเกษตรเพื่อพัฒนานักเรียนให้มีคุณลักษณะ คือ 1. รักในงาน (ขยัน อดทน พากเพียร สนใจใฝ่รู้) 2. ความรับผิดชอบ และมีวินัยในตนเอง และ 3. ความซื่อสัตย์ และทักษะคือ 1. กระบวนการคิด 2. การปฏิบัติ ได้ครบตามที่ชุมชน โรงเรียน และนักเรียน ได้ร่วมกันตั้งเป้าหมายไว้ตั้งแต่เริ่มต้น ทั้งนี้โดยได้รับการสนับสนุนจากโรงเรียนในด้านบุคลากร ตั้งแต่ ผู้บริหาร คณะครู และบุคลากรอื่น ๆ งบประมาณ และการให้ความร่วมมือของชุมชน คุณลักษณะและทักษะดังกล่าวไม่เพียงแต่จำเป็นในการทำงานด้านการเกษตรเท่านั้น แต่ยังเป็นคุณลักษณะและทักษะที่จำเป็นต่อการทำงานทุกประเภท

สำหรับการนำกระบวนการเรียน I CAN DO ไปประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาคุณลักษณะและทักษะกับเกษตรกรโดยถ่ายทอดผ่านบทพูดประชาสัมพันธ์ด้วยการสร้างเนื้อหาให้มีขั้นตอนการพัฒนา ดังนี้

ขั้น 1 ความสนใจ (Interesting) ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ทำให้เกษตรกรเกิดความสนใจในสิ่งที่ต้องการทำอันจะนำไปสู่การทำให้เกษตรกรเกิดแรงจูงใจหรือมีแรงบันดาลใจซึ่งเกิดจากจิตใจของตัวเกษตรกรเองในการที่จะทำอาชีพเกษตรกร ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาให้เกษตรกรเกิดคุณลักษณะในด้านเจตคติที่ดีต่อการทำงานเกษตร มีใจรักในงาน มีความตั้งใจ อดทนต่อความยากลำบาก และพยายามทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จในการทำเกษตร ซึ่งขั้นตอนนี้สื่อมวลชนสามารถนำเสนอให้ผู้รับสื่อได้เห็นตัวอย่างของเกษตรกรผู้ที่ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมด้วยการแสดงให้เห็นว่าเขามีแรงบันดาลใจ หรือเกิดความรัก ความต้องการที่จะทำอาชีพ อย่างไร จึงส่งผลให้เขาประสบความสำเร็จ ดังเช่นตัวอย่างข้อความจากบทความในวารสารที่เขียนว่า

“นอกจากนี้ยังมีประสบการณ์ที่ดีที่อยากจะขอแนะนำเพราะจากคติประจำใจของเขามีว่า ความขยันหมั่นเพียร ความอดทน ไม่เคยทำให้ใครพบกับความยากจน แม้บางครั้งจะเจอเจอปัญหาที่ขวางกั้นก็ไม่เคยคิดท้อแท้สิ้นหวัง ลุงสมาน สุขวิมลพรรณ แห่งฟาร์มสุขวิมลพรรณ ตำบลบางบัวทอง อำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี ผู้เคยแสวงหาอาชีพตามที่ตัวเองรักและปรารถนา จนมาพบกับอาชีพที่ตัวเองชอบ และสร้างฐานะให้ดีขึ้นในช่วงระยะเวลาเพียงไม่นาน หลังจากเคยทำนาตามบรรพบุรุษมาช่วงระยะเวลาหนึ่ง ก็คิดเปลี่ยนแปลงด้วยสาเหตุว่าการทำงานในพื้นที่แค่ 4 ไร่ ไม่สามารถทำให้ฐานะดีขึ้น นอกจากทำได้เพียงพอมีพอกิน แต่ในเมื่อลูก ๆ เติบโตขึ้นทุกวัน ลุงสมานเริ่มคิดหนัก เสาะหาค้นคว้า ได้ตามผู้รู้ ลองผิดลองถูกเรื่อยมา เริ่มลงมือเลี้ยงเป็ดอย่างจริงจังเมื่อปีกว่าที่ผ่านมา โดยติดต่อขอซื้อลูกเป็ดจาก ซี.พี. เป็ดที่เลี้ยงนั้นเป็นพันธุ์เซอรี่ เลี้ยง 4-5 รุ่น แรก ๆ นั้นไม่มีปัญหา มารยะหลัง ๆ ปัญหาก็เริ่มมี โดยเปิดที่มีอายุ 30 วัน จะเป็นโรคตาและ ทำให้เปิดตายไปปีละมาก ๆ ค่าอาหารของเป็ดเซอรี่ก็แพง ทำให้ขาดทุน ลุงสมาน ยังไม่ท้อถอยพยายามไต่ถามจากผู้รู้ไม่ว่าจะเป็นปศุสัตว์จังหวัด หรือคนที่เลี้ยงเป็ดมาก่อนและค้นคว้าจากตำรับตำราต่าง ๆ ทำให้รู้ว่าถ้าจะเลี้ยงเป็ดให้ได้กำไรต้องลดต้นทุนค่าอาหารและเลือกเลี้ยงเป็ดที่มีความต้านทานต่อโรคสูง การเลี้ยงเป็ดก็เหมือนกับทำธุรกิจทั่วไป คือทำอย่างไรให้ลดต้นทุนการผลิตได้ ในขณะเดียวกันสินค้ายังคงไว้ซึ่งคุณภาพด้วยความวิริยะอุตสาหะ และชอบค้นคว้าศึกษาเกี่ยวกับงานที่ทำอย่างจริงจังทำให้ชีวิตและครอบครัวของ ลุงสมาน สุขวิมลพรรณ ดีขึ้นมาโดยลำดับ ” (อาจินต์ ศิริวรรณ .2542 :48-50)

จากข้อความดังกล่าวที่สื่อมวลชนได้นำเสนอ สะท้อนให้เห็นถึงตัวแบบของเกษตรกรที่มีใจรักและปรารถนาจะทำอาชีพการเลี้ยงเป็ด มีความอดทน ต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคด้วยความวิริยะอุตสาหะ จนทำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ในอีกแง่มุมหนึ่ง ที่สื่อมวลชนอาจเป็นตัวกระตุ้นหรือชี้แนะให้เกษตรกรเกิดความสนใจก็ได้ ดังเช่น ตอนหนึ่งในบทความที่ว่า

" มีเกษตรกรหลายคนที่ทำอาชีพนี้เล่าให้ฟังถึงความสำเร็จของตัวเอง อย่างเช่น ท่านแรก ป้าทองสุข ไยบัว เกษตรกร อำเภออุทัย จังหวัดอยุธยา เล่าให้ฟังว่าตัวเองมีพื้นที่ประมาณ 1 ไร่ 2 งาน เป็นที่ปลูกบ้านและก็มีพื้นที่เหลือรอบๆบ้าน ก็เลยใช้พื้นที่ที่เหลือปลูกมะเขือ ปลูกผักพื้นบ้าน หลายชนิด ทุกเช้าก็จะเก็บมะเขือ วันหนึ่งๆ ก็ได้ประมาณ 40 - 50 กิโล เอาไปขายที่ตลาดได้กิโลละ 10 บาท บางวันก็เก็บเอาผักพื้นบ้านที่ปลูกรอบๆ ไปขาย เอามาแบ่งเป็นกำๆได้ประมาณ 100 กำ ถ้าขายเองก็กำละ 5 บาทแต่ถ้าขายส่งก็กำละ 4 บาท ไปขายที่ตลาดตั้งแต่เช้า พอราวๆแปดโมงเช้า ก็ขายหมด ทำอย่างนี้ทุกวันเก็บพืชผักที่ปลูกหมุนเวียนกัน รายได้วันหนึ่งๆ ก็ตกประมาณวันละ 400 - 500 บาท หรือเกษตรกรรายที่ 2 ป้าก้อม หงษ์วิเศษ เกษตรกร อำเภอเมือง จังหวัดตราด ก็เล่าให้ฟังว่าตัวเองใช้พื้นที่รอบๆ บ้านเหมือนกันประมาณ 2 ไร่ ปลูกผักพื้นบ้านขาย ทำเป็นอาชีพหลักเลยก็ว่าได้ มีทั้ง ปลูกแค ขมิ้นขาว พริกชี้หนู บวบ ผักบุ้ง ปลูกผักพื้นบ้านเหล่านี้หมุนเวียน กันไปตามฤดูกาล ช่วงไหนดอกแคออกก็เก็บไปขาย วันหนึ่งๆ ก็จะได้ 20 - 30 กิโล ขายได้กิโลละ 15 - 20 บาท ส่วนขมิ้นขาว ช่วงที่ขายได้ก็จะขุดขายวันละประมาณ 10 กิโล ขายกิโลละ 30 บาท ถ้าขายส่งก็กิโลละ 20 บาทวันหนึ่งๆ ก็จะมีรายได้ 300 - 400 บาท ส่วนอีกรายหนึ่ง ก็ ลุงยม แสนคำ เกษตรกรอำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ก็บอกว่าใช้พื้นที่รอบๆบ้านปลูกผักพื้นบ้าน เช่น พริก มะเขือ ผักบุ้ง พักทอง เก็บไปขายที่ตลาดหมุนเวียนกันไป วันหนึ่งๆ ก็จะได้ 200-300บาท ก็สามารถอยู่ได้ มีเงินเหลือเก็บ (บันลือ นະลิตี , 2543 : 37 - 38)

พี่น้องเกษตรกรจะเห็นว่าถ้าหากเรารู้จักทำมาหากิน ขยันและใช้จ่ายแต่สิ่งที่จำเป็น เราก็ จะมีความเป็นอยู่ที่สบายและมีความสุขได้ทั้งนี้เพราะการปลูกผักพื้นบ้านปลอดสารพิษจะคงทำรายได้ให้กับผู้ปลูกไปอีกนาน เพราะความต้องการรับประทานผักปลอดสารพิษเพื่อสุขภาพนับวันจะ ได้รับานิยมเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากปัจจุบันคนทั่วไปเริ่มตระหนักถึงสุขภาพและสิ่งแวดล้อมกันมาก ผักพื้นบ้านนอกจากจะเป็นอาหารที่มีประโยชน์และปราศจากโทษแล้ว พืชผักพื้นบ้านยังมีคุณค่าเป็น สมุนไพรอีกด้วย ซึ่งผลที่ได้กับพี่น้องเกษตรกรในฐานะผู้ปลูก ก็คือ การปลูกผักปลอดสารพิษทำให้ตัวเรามีสุขภาพดีขึ้น เพราะไม่ต้องไปยุ่งเกี่ยวกับสารเคมี ที่ต้องมาฉีดพ่นพืชผัก ซึ่งก็จะ ทำให้เราไม่เป็นโรค มีร่างกายแข็งแรง สำหรับที่ดินทำกินนั้นการไม่ใช้สารเคมีก็จะทำให้สภาพดิน และสภาพแวดล้อมของแปลงปลูกผักหรือรอบๆบ้านดีขึ้น ลักษณะดินมีความสมบูรณ์ เนื่องจากการ บำรุงดินด้วยปุ๋ยธรรมชาติ ไม่ได้ใช้สารเคมี นอกจากนี้ยังทำให้สภาพความเป็นอยู่ของเราดีขึ้น เพราะเราปลูกผัก ผักพื้นบ้าน ก็สามารถนำมาทำเป็นอาหารรับประทานได้ เป็นการลดค่าใช้จ่าย ในการซื้ออาหาร ฟังตนเองได้มากขึ้น มีเวลาให้กับครอบครัวมากขึ้น ครอบครัวไหนที่มีลูกโตพอจะ ช่วยงานได้ก็ให้ช่วยงาน เช่น การปลูกผัก การเก็บผลผลิต ทำให้มีเวลาอยู่พร้อมหน้าพร้อมตากัน และทำกิจกรรมร่วมกันในแปลงปลูกผักได้"

ซึ่งจากข้อความที่น่าเสนอในบทความของวารสารนี้เป็นตัวอย่างของการนำเสนอให้เห็นตัวแบบของเกษตรกรที่ปลูกผักปลอดสารพิษแล้วได้รับผลตอบแทนที่ดี ทั้งในแง่ของรายได้ สุขภาพกายที่ดีและยังเป็นแนวทางที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันอบอุ่นในครอบครัวอีกด้วย ซึ่งข้อความดังกล่าวนี้อาจมีผลกระทบต่อนักเกษตรกรท่านอื่นเกิดความสนใจที่จะทำตามก็ได้

ขั้น C การรู้คิด-คิดเป็น (Cognition) เป็นขั้นที่ทำให้เกษตรกรเกิดความรู้ความเข้าใจหลักของการพัฒนา ด้วยการแสวงหาคำตอบหรือหาทางออกในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น คิดเป็นแก้ปัญหาเป็น ตลอดจนรู้จักคิดวิเคราะห์ มีกระบวนการคิด รู้จักวางแผน ในการทำการเกษตร ดังเช่น ข้อความในบทความ ดังนี้ “ นายสมชาย สะอาดมานะธรรม เจ้าของฟาร์มชัยโรจน์ จังหวัดปทุมธานี ให้แนวคิดที่ว่า การจะเลี้ยงปลานั้นควรทำด้วยใจรัก ชอบที่จะเลี้ยง และต้องสนใจที่จะศึกษาหาความรู้ ถ้าหากเรารู้น้อย ก็ต้องคิดว่าจะต้องทำอะไรจึงจะรู้มาก รู้ลึก เพื่อให้อาชีพที่ทำอยู่สามารถก้าวเดินได้ และมีปัญหาน้อยที่สุด ซึ่งสังเกตได้จากการที่คุณสมชายทำ โดยเริ่มจากการไปพบปะพูดคุยกับผู้รู้ ผู้ที่มีความชำนาญในอาชีพการเพาะเลี้ยง ไม่ว่าจะเป็นเพื่อนเกษตรกรหรือนักวิชาการ ทั้งจากกรมประมง มหาวิทยาลัย หลายสิ่งหลายอย่างจากการที่พูดคุยและไปดู ไปเห็น ก็นำมาประยุกต์ใช้ประกอบกับอาชีพของตน ตลอดจนเมื่อเลี้ยงแล้ว ก็ต้องทุ่มเท ขยันหมั่นเพียรและเอาใจใส่ในงานของเราตลอดเวลา จึงจะประสบความสำเร็จได้” (ธนสิทธิ์ เหล่าประเสริฐ . 2542 : 71 – 72) ซึ่งข้อความดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นตัวแบบของวิธีการแสวงหาความรู้ว่าสามารถทำได้อย่างไรบ้าง

นอกจากนี้ อาจมีการนำเสนอข้อความในลักษณะที่เป็นตัวแบบของการสะท้อนให้เห็นถึงการรู้จักคิดวางแผนในการประกอบอาชีพ ดังนี้

“ เอละทีนี่เราจะคุยกันว่าแล้วเราจะเริ่มต้นทำอาชีพนี้ยังไงดี ก่อนอื่นถ้าเราต้องการจะให้มียรายได้ตลอดทั้งปีละก็ ก็ต้องรู้จักวางแผนว่าเราจะใช้พื้นที่ในการปลูกผัก หรือผักพื้นบ้านอย่างไรบ้าง ต้องวางแผนโดยคิดถึงเรื่องตลาดและความต้องการของคนกินด้วย เราอาจจะไปสังเกตดูว่าพืชผักชนิดไหนที่มีคนสนใจซื้อและยังมีขายไม่มากนัก ไม่พอขาย เราก็เก็บเป็นข้อมูลไว้ เพื่อนำมาประกอบการตัดสินใจว่าเราจะปลูกอะไรแค่ไหน มากน้อยเพียงใด นอกจากนี้แล้วเราก็ต้องคิดว่าถ้าจะให้มียรายได้ตลอดทั้งปี ก็ต้องวางแผนการปลูกผักตามสภาพและความเหมาะสมของดินฟ้าอากาศด้วย อย่างเช่น ระหว่างเดือน มกราคม ถึง มีนาคม และกันยายน ถึง ธันวาคม ก็น่าจะปลูกดอกกะหล่ำ กะหล่ำปลี คะน้า ผักกาดขาว ผักกาดขาวปลี ผักกาดฮ่องเต้ ผักบร็อกโคลี่ เป็นต้น จะปลูกอย่างเดียวหรือหลายๆอย่างก็ได้ ระหว่างเดือน เมษายน ถึง ตุลาคม อาจจะปลูก แตงกวา บวบเหลี่ยม พริก มะเขือทุกชนิด ผักบุ้ง ผักกวางตุ้ง ถั่วพู ก็ได้ สำหรับพืชผักและผักพื้นบ้านที่สามารถปลูกได้ตลอดปีก็ได้แก่ พริก แตงกวา มะเขือยาว กระเจี๊ยบเขียว ถั่วฝักยาว เป็นต้น ซึ่ง

การจะปลูกอะไรให้ได้ผลนั้น เราอาจจะต้องไปหาความรู้ อ่านหนังสือ หรือไปคุยไปตามผู้รู้หรืออาศัย การสังเกตจากประสบการณ์ที่ผ่านมาของเราก็ได้ " (อารีรัตน์ กิตติศิริ.2542 :38 – 40)

ซึ่งขั้นของการรู้คิด - คิดเป็นนี้จะป็นขั้นที่นำไปสู่การปลูกฝังให้เกษตรกรเป็นผู้ที่มีคุณลักษณะ ของความสนใจใฝ่รู้ การมีความคิดที่ก้าวหน้ากว้างไกล ตลอดจนมีทักษะในการแสวงหาความรู้ มี การตัดสินใจกระทำสิ่งต่างๆอย่างมีวิจาร์ณญาณ อันเป็นคุณลักษณะและทักษะที่สำคัญของการ ประกอบอาชีพเกษตรกรให้ประสบความสำเร็จ

ขั้น A การปฏิบัติจริง (Action) เป็นขั้นนำเสนอกระบวนการทำการเกษตรว่าจะทำอะไร ทำอย่างไร โดยการบอกวิธีการทำ ซึ่งขั้นนี้เป็นขั้นที่สื่อมวลชนดำเนินการกันเป็นประจำอยู่แล้ว เช่น บอกขั้นตอนการปลูกพืช ขั้นตอนการแปรรูปผลไม้หรือขั้นตอนการเลี้ยงปลา การทำบ่อปลา เป็นต้น ซึ่งในฐานะของสื่อมวลชนจะทำได้แค่การจัดทำให้เกษตรกรได้เรียนรู้และมีประสบการณ์ทางอ้อมที่ ผ่านการสังเกตตัวแบบ ดังเช่น

" การทำมะนาวผง มีส่วนประกอบดังนี้ มะนาว 10 ผล น้ำตาลทราย 1 กก.

เกลือ 1 ช้อนโต๊ะ

วิธีทำ

ขั้นตอนแรก ล้างมะนาวให้สะอาด ผ่าครึ่งผล เอาเมล็ดออก ปีบน้ำ

ขั้นที่สอง นำน้ำมะนาวมาตุ๋นในน้ำเดือดจนกระทั่งแห้ง ปล่อยให้เย็น

ขั้นที่สาม ผสมน้ำตาลทราย เกลือ คลุกเคล้ากับน้ำมะนาวที่ตุ๋นไว้ นำไปผึ่งแดดให้แห้ง นำ มาบดให้ละเอียด

ขั้นที่สี่ พรมน้ำลงบนน้ำตาลที่บดพอชื้น ๆ แล้วนำไปกดบนตะแกรง เบอร์ 8 จะได้เกล็ด มะนาว นำไปตากแดดให้แห้งอีกครั้ง บรรจุในภาชนะที่สะอาด แห้งและปิดสนิทใช้ชงกับน้ำร้อนเป็น เครื่องดื่ม"(สุกัญญา พัวพันธ์.2542 : 105)

ซึ่งขั้นตอนนี้จะก่อให้เกิดคุณลักษณะที่สำคัญคือ ความเชื่อมั่นในตนเอง และเกิดทักษะใน การปฏิบัติเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งทักษะอาชีพ เพราะเป็นการเรียนรู้ด้วยการกระทำ แต่ใน ฐานะของสื่อมวลชนจะทำได้เพียงเป็นตัวแบบที่กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ในลักษณะที่เป็นความคิด ความต้องการ หรือการได้มาซึ่งความรู้ในการที่จะกระทำพฤติกรรมเท่านั้น

ขั้น N การอนุรักษ์ธรรมชาติ (Natural Conservation) เป็นขั้นตอนที่ควรเกิดขึ้นควบคู่ไป กับขั้นตอนการรู้คิด - คิดเป็น และการปฏิบัติจริง เพราะการพัฒนาดังกล่าวต้องคำนึงถึงการอนุรักษ์ธรรม ชาติ จึงจะเป็นการพัฒนาที่เหมาะสม และยั่งยืน รวมทั้งสร้างจิตสำนึกที่ดีต่อการวางแผนและจัดการ ใด ๆ เกี่ยวกับการทำเกษตร ดังเช่นการนำเสนอตัวแบบของสื่อมวลชน ดังนี้

“ การเลี้ยงเปิดในนาเป็นระบบเกษตรกรรมยั่งยืน เพราะจากการที่ปล่อยเปิดให้เจริญเติบโตในนา ทั้งเปิดและต้นข้าวต่างได้รับประโยชน์ซึ่งกันและกัน เกื้อกูลกันและกัน ถือได้ว่า ระบบเช่นนี้เป็นรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนรูปแบบหนึ่ง หากเปรียบเทียบการเลี้ยงเปิดในนากับการทำนาที่อาศัยสารเคมีนั้น ตัวเปิดเปรียบเสมือนเครื่องพรวนดินที่ไม่ต้องอาศัยน้ำมัน เมื่อปล่อยเปิดลงไปนา ต้นข้าวที่เปิดที่ตะกุนดินโคลนนั้นทำให้สภาพดินโคลนเกิดการหมุนเวียนตลอดเวลา ดินโคลนจึงไม่แน่น น้ำในนาเองก็เกิดการหมุนเวียน เกิดออกซิเจนมากขึ้น ตัวเปิดที่กินทั้งแมลง หอย วัชพืช ก็ทำหน้าที่เหมือนยาปราบศัตรูพืช จึงไม่ต้องใช้ยาปราบศัตรูพืชในนา มูลของเปิดเองก็ทดแทนปุ๋ยเคมีที่ใส่ในนา สิ่งที่เกิดขึ้นคือ เกษตรกรประหยัดต้นทุนจากการซื้อปุ๋ยเคมี ค่าจ้างไถ ค่าน้ำมัน ที่สำคัญกว่านั้นคือระบบนิเวศที่ไม่เสื่อมจากการใช้สารเคมี ที่มีบทเรียนว่าทำลายสภาพดินและทำลายแมลงที่เป็นทั้งโทษและประโยชน์ เปิด จึงเป็นเสมือนสัตว์ที่ทำงานให้ประโยชน์กับชาวนาและระบบนิเวศในแปลงนา ” (อารีรัตน์ กิตติศิริ. 2542 :43 –44)

การนำเสนอตัวแบบในขั้นนี้ เป็นการช่วยรักษาสรรพชาติของประเทศให้คงอยู่ มุ่งเน้นให้เกษตรกรมีจิตสำนึกต่อส่วนรวมและไม่เห็นแก่ตัวในการวางแผนจัดการเกี่ยวกับการเกษตร พร้อมทั้งยังปลูกฝังให้รู้จักใช้สิ่งของต่างๆ ในธรรมชาติอย่างประหยัด เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ขั้น D การพัฒนาปรับปรุง (Development) เป็นขั้นตอนที่แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาปรับปรุงวิธีการทำการเกษตรให้มีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น ซึ่งจะทำให้เกษตรกรเกิดคุณลักษณะในเรื่องของความรับผิดชอบ และเกิดความคิดสร้างสรรค์ในการพัฒนาปรับปรุงสิ่งที่ทำอยู่ให้ดียิ่งขึ้น ควรมีการคิดค้นแก้ปัญหาต่าง ๆ ดังเช่นตัวอย่างข้อความที่ว่า

“ นายเปรม ศรีจักร ประธานกลุ่มอาหารสัตว์สมุนไพรตำบลศาลา เล่าให้ฟังว่า ตอนแรกรวมกลุ่มกันได้เพียง 30 คน นำถั่วเหลือง ข้าวโพด ปลายข้าว ใบกระถิน และวัตถุดิบที่หาได้ในท้องถิ่น โดยได้จากผลผลิตของสมาชิกนำมาบดละเอียดเป็นอาหารสัตว์ โดยให้แรงคนช่วยกัน และนำไปเลี้ยงสัตว์ จากที่ทำปรากฏว่า เป็นแนวทางที่ถูกต้อง จึงทำให้เกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์ได้หันมาร่วมมือร่วมใจจนปัจจุบันสามารถผลิตอาหารสัตว์จำหน่ายให้กับสมาชิกไม่น้อยกว่าวันละ 1,000 กิโลกรัม ” เรื่องโรคระบาดในสัตว์นั้น เคยมีสมาชิกในกลุ่มทดลองให้สมุนไพรพื้นบ้านมาใช้ได้ผลจากประสบการณ์ของผู้ที่ทดลองทำมานานเกือบ 5 ปี จึงลองนำมาเป็นส่วนผสมในอาหารสัตว์ที่ทางกลุ่มผลิตขึ้น อย่างเช่น ฟ้าทลายใจร ฟูเลหรือไฟล และขมิ้นชัน” สมุนไพรที่ประธานกลุ่มกล่าวชนิดที่ใช้มากอาทิ ฟ้าทลายใจร จะมีคุณค่าทางยาใช้ในการแก้หวัดและโรคหวัดหน้าบวมในสัตว์ทุกชนิด ขมิ้นชัน มีสรรพคุณแก้ท้องอืดท้องเฟ้อ ทำให้ระบบการย่อยอาหารในสัตว์ดี สัตว์ที่เลี้ยงด้วยอาหารผสมสมุนไพร พบว่ามีร่างกายแข็งแรง กินอาหารได้ เมื่อกินอาหารได้ ปัญหาโรคระบาดก็เกิดได้ยาก แต่ที่สำคัญได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกพืชวัตถุดิบและสมุนไพรสำหรับผลิตอาหารสัตว์

เพื่อสร้างรายได้แบบครบวงจรด้วย ประธานกลุ่มกล่าว อาหารที่ผลิตขึ้นเองโดยกลุ่มผลิตอาหารสัตว์ สมุนไพรตำบลศาลา มีลักษณะเด่นที่ ความสดใหม่ มีกลิ่นหอม และจำหน่ายถูกกว่าท้องตลาด ในเรื่องของคุณภาพนั้นด้วยความช่วยเหลือเป็นอย่างดีจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง อาทิ สถานีวิทยุอาหารสัตว์ ที่เข้ามาดำเนินการดูแลในเรื่องของการตรวจสอบคุณภาพอาหารที่ผลิตขึ้น นอกจากนี้ ยังมีสถาบันวิจัยและฝึกอบรมการเกษตรลำปางที่เข้ามาให้คำแนะนำเกี่ยวกับวิธีการเลี้ยง วิธีการผลิตอย่างใกล้ชิด

ในปัจจุบันแม้การผลิตอาหารสมุนไพรสำหรับสัตว์ จะเป็นไปได้ด้วยดี แต่ทางกลุ่มก็ไม่ได้หยุดเพียงเท่านี้ ยังดำเนินการทดลองหาวัตถุดิบชนิดอื่นที่มีในท้องถิ่นมาทดแทนวัตถุดิบที่มีราคาสูงเพื่อลดต้นทุนลงอีก แต่คุณค่าอาหารเท่าเดิม "

จากข้อความดังกล่าวข้างต้นเป็นแบบอย่างที่จะสะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนา ปรับปรุงผลผลิตที่ทำให้มีคุณภาพดีขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งอาจทำควบคู่กับขั้นของการรู้คิด-คิดเป็นก็ได้ นอกจากนี้ข้อความดังกล่าวยังสะท้อนให้เห็นถึงทักษะของการร่วมมือกันกับเครือข่ายและหน่วยงานอื่นในการแก้ปัญหา มีการสร้างระบบการเรียนรู้ร่วมกัน นับว่าเป็นแนวทางที่จะทำให้เกษตรกรได้พัฒนาผลผลิตให้มีคุณภาพดียิ่งขึ้นไปได้

ขั้น O ผลที่ได้ (Outcome) เป็นขั้นที่แสดงให้เห็นผลของการปฏิบัติ ว่าเป็นไปตามที่เกษตรกรคาดหวังมากน้อยเพียงไร ซึ่งอาจพิจารณาได้ทั้งในแง่ผลผลิต การจัดการ ผลกำไรที่เกษตรกรได้รับ ดังเช่นตัวอย่างข้อความดังนี้

" การจำหน่ายกล้วยตากของลุงเชียงแสงนั้น จะขายในราคาแปลงละ 750 บาท โดยผู้ซื้อต้องมัดจำไว้ส่วนหนึ่งก่อน ลุงเชียงแสงจึงจะขึ้นป้ายชื่อไว้ให้ เมื่อถึงกำหนดดอมาก็มาจ่ายเงินให้ครบจำนวนแล้วจึงจะให้ถ่านไปปลูกได้ ซึ่งปกติพื้นที่ปลูก 10 ไร่ จะใช้กล้วยตากประมาณ 7-8 ร่อง แต่ละปีลุงเชียงแสงจึงมีรายได้เสริมจากการทำกล้วยตาก 32 ร่อง คิดเป็นเงินราว ๆ 24,000 บาท โดยใช้พื้นที่ไม่เกิน 1 งาน ภายในระยะเวลาเพียง 2-3 เดือนเท่านั้น

ตรงนี้ก็เป็นเพียงผลพลอยได้ เราต้องปลูกพริกอยู่แล้วจึงเพาะกล้วยตากเผื่อ ที่จริงเราไม่ได้คิดเป็นอาชีพ แต่เราปลูกไว้ขายเป็นรายได้เสริม ลุงเชียงแสงบอกถึงผลสำเร็จในอาชีพนี้ว่า รายได้จาก การปลูกกล้วย ปลูกพริก และขายกล้วยตากในแต่ละปีไม่มากอะไร แต่ก็ส่งลูกเรียนจนจบได้ทั้ง 2 คน ที่ทำกินเริ่มต้นจาก 28 ไร่ ได้ซื้อเพิ่มรวม ๆ แล้วเกือบ 100 ไร่ ในทำเลทองติดถนนทั้งหมด

ผลสำเร็จทั้งหมดนี้มาจากหนึ่งสมอง สองมือ สองเท้า ของคนขยันและถ่อมตัวอย่างลุงเชียงแสง แซ่โค้ว ที่ทั้งคำพูดก่อนจบการสนทนาไว้ว่า "ถ้าจะเปรียบเทียบกับคนรวย เราเปรียบไม่ได้หรอกนะ เราแค่พออยู่ได้ ไม่เป็นหนี้สินใคร เท่านั้นเราก็กุญแจแล้ว " (เสนห์ แสงคำ. 2543 : 40)

จากข้อความดังกล่าวนี้จะสะท้อนให้เห็นผลที่ได้จากการปฏิบัติ อันนำไปสู่ความสำเร็จในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งการนำเสนอเช่นนี้จะสะท้อนให้เห็นคุณลักษณะของเกษตรกรที่เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง รับรู้ถึงความสามารถว่าตนเองสามารถทำได้ และเกิดความภาคภูมิใจในชีวิตของการเป็นเกษตรกร ตลอดจนทำให้เกิดความรักในอาชีพ มีความพยายาม มุมานะ ขยัน เพื่อจะได้เป็นเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในอนาคต

จากการนำเสนอแนวคิดกระบวนการเรียนรู้ แบบ I CAN DO นี้ ผู้เขียนเชื่อว่าน่าจะเป็นมิติใหม่ของการนำเสนอแง่มุมเนื้อหาของข่าวสารด้านการเกษตรที่จะเป็นประโยชน์ให้สื่อมวลชนหรือผู้ที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารการเกษตรนำไปประยุกต์ใช้เพื่อช่วยกันส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรของเราให้เกิดคุณลักษณะและทักษะด้านการเกษตร ซึ่งในการนำเสนอขั้นตอนต่าง ๆ นั้น สื่อมวลชนอาจจะเน้นที่ขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งหรือเสนอทุกขั้นตอนในครั้งเดียวกันก็ได้ และจะเสนอขึ้นใดก่อนก็แล้วแต่จุดเน้นของสื่อที่ต้องการนำเสนอ เพราะด้วยอิทธิพลของตัวแบบที่นำเสนอก็จะส่งผลให้ผู้รับสารหรือเกษตรกรเกิดการเรียนรู้จากกระบวนการถ่ายทอดทางสังคม ที่เป็นแบบ I CAN DO ตามที่กล่าวมานั้นได้เช่นกัน

ข้อเสนอแนะในการนำกระบวนการเรียนรู้ I CAN DO เพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะสู่การปฏิบัติ

ในการนำกระบวนการเรียนรู้ I CAN DO เพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของแรงงานภาคการเกษตรไปสู่การปฏิบัติ จะต้องคำนึงถึงปัจจัยที่สำคัญ 3 ประการคือ

1. ตัวผู้รับการพัฒนา ซึ่งเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา อาจพิจารณาในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1.1 ระดับความรู้ความสามารถทางการเกษตร เนื่องจากระดับความรู้และความสามารถของผู้รับการพัฒนาในเรื่องการเกษตรอาจแตกต่างกัน วิธีการพัฒนาจึงต้องปรับให้เหมาะสม เช่น ผู้ที่เริ่มต้นเป็นเกษตรกร ผู้พัฒนาจะต้องให้พื้นฐานความรู้ทางการเกษตรมากกว่า และให้ลงมือปฏิบัติจริงมากกว่าเพื่อให้ความรู้และฝึกฝนทักษะเฉพาะของการเกษตร ขณะที่ผู้เป็นเกษตรกรมานานแล้วอาจต้องให้เทคนิควิธี ความรู้ใหม่ ๆ และเทคโนโลยีเพื่อการปรับปรุงงานของตนให้ดีขึ้น

1.2 ระดับพัฒนาการทางการรู้คิดและแบบการเรียนรู้ ผู้รับการพัฒนาที่อายุน้อย เช่น ในระดับประถมศึกษา ระดับการรู้คิดจะยังต้องอาศัยสิ่งที่เป็นรูปธรรมมาช่วย ขณะที่ผู้ใหญ่จะมีความสามารถในการคิดเชิงนามธรรมมากกว่า ดังนั้นในขั้นตอนของการรู้คิด-คิดเป็น สำหรับผู้รับการพัฒนาอายุน้อยจึงต้องมีสื่อ อุปกรณ์ช่วยสอน เพื่อประกอบความเข้าใจและดึงดูดความสนใจมากกว่าผู้รับการพัฒนาที่เป็นผู้ใหญ่ นอกจากนี้แบบหรือวิธีการเรียนรู้ของแต่ละคนก็อาจแตกต่างกัน บางคนอาจต้องการตัวอย่างหลายตัวอย่าง แล้วจึงลงสรุป จะทำให้เข้าใจ ขณะที่บางคน

ต้องการความเป็นมาในลักษณะกว้าง แล้วจึงแคบเฉพาะ หรือบางคนชอบค้นคว้าจากเอกสาร แต่บางคนก็สนใจหาความรู้จากสื่อวิทยุ โทรทัศน์ ผู้พัฒนาจึงต้องปรับวิธีการพัฒนาให้คำนึงถึงปัจจัยด้านนี้ด้วย

1.3 ระดับความสนใจ ผู้ที่เข้ารับการพัฒนามีระดับความสนใจงานทาง การเกษตรแตกต่างกัน บางคนมีความสนใจการเกษตรอย่างแท้จริง บางคนสนใจเพราะเห็นว่าการเกษตรชนิดนั้นสร้างรายได้ดี และบางคนก็มีความสนใจในงานเกษตรน้อยมาก หน้าที่สำคัญของผู้พัฒนาคือการกระตุ้นความสนใจ สร้างฉันทะความพึงพอใจ หรือมีใจรักในงานการเกษตร ไม่ให้มุ่งทำการเกษตรเพราะสิ่งดึงดูดใจจากภายนอก เช่น รายได้ แต่เพียงอย่างเดียว ผู้พัฒนาต้องชักจูงด้วยเทคนิคที่แตกต่างกันไปตามระดับความสนใจ ตั้งแต่การชักจูงด้วยคำพูด ด้วยการยกกรณีตัวอย่าง ด้วยการพาไปสัมผัสกับตัวอย่างจริง หรือด้วยการให้บุคคลสำคัญมาชักจูง เพื่อให้เห็นประโยชน์และคุณค่าของงานการเกษตรอย่างแท้จริง

1.4 ความแตกต่างในเรื่องบุคลิกภาพ ผู้รับการพัฒนามีความแตกต่างกันใน ด้านลักษณะนิสัย บางคนจะกล้าแสดงตัว ชอบอยู่กับกลุ่มคน บางคนไม่ชอบแสดงตัว บางคนมีความคิดสร้างสรรค์สูง วิธีการพัฒนาที่คำนึงถึงความแตกต่างในเรื่องนี้ จะทำให้ผู้รับการพัฒนาเกิดการเรียนรู้ได้อย่างมีความสุข และช่วยส่งเสริมบุคลิกภาพที่พึงประสงค์ให้เกิดขึ้นด้วย

1.5 ความพร้อมด้านต่าง ๆ ของผู้รับการพัฒนา เนื่องจากความพร้อมเป็นคำที่มีความหมายกว้าง อาจครอบคลุมตั้งแต่ระดับพัฒนาการ ความรู้ ความสนใจของผู้เรียน ไปจนถึงความพร้อมด้านทรัพยากรของผู้รับการพัฒนา ผู้เขียนจึงแยกความพร้อม 3 ประการแรกไปกล่าวโดย เฉพาะ และในด้านนี้จะคำนึงถึงความพร้อมทางทรัพยากรที่เป็นเรื่องทางการสนับสนุนจากครอบครัวและ ทรัพยากรต่าง ๆ เช่น รายได้ การมีที่ดินเป็นของตนเองหรือไม่ เป็นต้น ความพร้อมในเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้จะสามารถเป็นสิ่งที่เอื้อหรือเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาได้ ผู้พัฒนาต้องเข้าใจผู้รับการพัฒนา แต่ละคน และต้องปรับวิธีการเพื่อให้ส่งเสริมผู้รับการพัฒนามากที่สุด อาจต้องมีการให้การปรึกษา เป็นรายบุคคลด้วย หรือช่วยเสาะหาแหล่งทรัพยากรอื่น ๆ มาช่วย เช่น ทุน อุปกรณ์ หรือโอกาสการ ได้เข้ารับการอบรมเพิ่มเติม เป็นต้น

แม้ว่าในการคำนึงถึงตัวผู้รับการพัฒนา จะต้องมองเขาในลักษณะเป็นบุคคลคนหนึ่ง เป็นลักษณะภาพรวม ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตนที่มีทั้งความเหมือนและความต่างจากบุคคลอื่น แต่ การได้ยกประเด็นเฉพาะต่าง ๆ ขึ้นมา ก็เพื่อให้ผู้พัฒนาไม่ละเลยเรื่องสำคัญ ที่จะส่งผลต่อการเรียนรู้ ของผู้รับการพัฒนาด้วย

2. บริบทของการพัฒนา บริบทในที่นี้หมายถึง สภาพการณ์หรือสิ่งแวดล้อมของการ พัฒนา บริบทที่ควรต้องคำนึงถึงได้แก่

2.1 ทรัพยากรที่เอื้อต่อการพัฒนา ซึ่งได้แก่ แหล่งเงินทุน วัสดุอุปกรณ์ เทคโนโลยี และแหล่งความรู้ ผู้พัฒนาควรได้คำนึงถึงและจัดหาทรัพยากรที่จะช่วยการพัฒนาจากแหล่งต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรต่างประเทศ และองค์กรเอกชน (NGO) ซึ่งอาจหาความรู้เหล่านี้ได้จากสถาบันทรัพยากรธรรมชาติ กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส) ชมรมอีกเมืองน่าน เป็นต้น

2.2 ภูมิประเทศ การพัฒนาควรคำนึงถึงภูมิประเทศที่เกษตรกรผู้รับการพัฒนาประกอบอาชีพด้วย ถ้าเกษตรกรอยู่ในภูมิประเทศที่เป็นภูเขา ก็ต้องมีวิธีการเฉพาะในการเพาะปลูก เช่น ต้องรู้วิธีการเพาะปลูกแบบขั้นบันได รู้วิธีการเก็บกักน้ำ และรู้ว่าพืชหรือสัตว์ที่เหมาะสมกับภูมิประเทศแบบนั้นได้แก่อะไรบ้าง การประกอบอาชีพที่ไม่สอดคล้องกับภูมิประเทศและภูมิอากาศก็ทำให้ประสบความสำเร็จได้ยากหรืออาจต้องมีเทคนิควิธีที่จะใช้ประโยชน์จากภูมิประเทศหรือภูมิอากาศแบบนั้นได้

2.3 วิธีการดำเนินชีวิต ในการพัฒนายังต้องคำนึงถึงวิถีการดำเนินชีวิตของผู้รับการพัฒนาด้วยว่า มีความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ภูมิปัญญาดั้งเดิม และการดำเนินชีวิตอย่างไร ตัวอย่าง เช่น หมู่บ้านหนึ่งอาจมีภูมิปัญญาดั้งเดิมในการแกะสลักไม้ แต่ผู้พัฒนาอาจปรารถนาดีที่จะให้เกษตรกรปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ด้วยเห็นว่ารวยได้ดี จึงสนับสนุนให้ทำ แต่เนื่องจากเป็นเรื่องใหม่ที่เกษตรกรไม่มีความชำนาญ จึงทำให้การส่งเสริมนั้นอาจไม่สำเร็จได้ นี่เป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาที่จะประสบความสำเร็จจะต้องคำนึงถึงเรื่องวิถีชีวิตของผู้รับการพัฒนาด้วย

3. ตัวผู้ให้การพัฒนาหรือผู้ถ่ายทอด สิ่งที่ต้องคำนึงถึงเกี่ยวกับตัวผู้ให้การพัฒนา ได้แก่

3.1 ความรู้ความชำนาญ ผู้ให้การพัฒนาต้องแสวงหาความรู้อยู่เสมอเพื่อจะได้มีความรู้ที่ทันสมัยมาถ่ายทอดและควรเป็นผู้มีประสบการณ์ในการทำการเกษตรแบบนั้นมาบ้าง เพราะผู้ที่ปฏิบัติจริงจะเป็นผู้ที่ทราบถึงอุปสรรค ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้ในแต่ละขั้นตอนและทราบแนวทางแก้ไข

3.2 วิธีการถ่ายทอดผู้ให้การพัฒนาต้องศึกษาถึงวิธีการถ่ายทอดที่หลากหลายเพื่อสามารถปรับให้เหมาะกับผู้รับการพัฒนาและเหมาะสมกับบริบทด้วย ถึงแม้ผู้ให้การพัฒนาจะมีความรู้ดี แต่ถ้าไม่มีวิธีการถ่ายทอดที่ดี ก็ไม่สามารถพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของเกษตรกรได้ วิธีการถ่ายทอดที่สำคัญต้องมุ่งให้ผู้รับการพัฒนาเป็นศูนย์กลาง ซึ่งหมายถึงการคำนึงถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้รับการพัฒนาดังที่กล่าวมาแล้ว การให้ผู้รับการพัฒนาได้แสดงความคิดริเริ่ม ได้กำหนดกิจกรรมที่ตนเองต้องการจะพัฒนา โดยผู้ให้การพัฒนาเป็นผู้อำนวยความสะดวกแต่ในบางกรณีผู้ให้การพัฒนาอาจต้องเป็นผู้ริเริ่ม ชี้นำกิจกรรมได้ ทั้งนี้ต้องมีลักษณะผสมผสานในสัดส่วนที่เหมาะสมกับผู้รับการพัฒนาด้วย

3.3 คุณลักษณะของผู้ถ่ายทอด เนื่องจากผู้ให้การพัฒนาจะต้องเป็นผู้ส่งเสริม ชี้นำ และเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้รับการพัฒนา ผู้ให้การพัฒนาจึงต้องมีคุณธรรม จริยธรรม และคุณลักษณะของเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จด้วย เช่น เป็นคนขยัน อดทน รับผิดชอบ ซื่อสัตย์ มีความเป็นผู้ใฝ่ มีวิสัยทัศน์ เป็นต้น

กระบวนการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะแรงงานภาคการเกษตรของจังหวัดน่านจะประสบความสำเร็จด้วยดี ก็โดยที่ต้องอาศัยระบบ กลไก และกระบวนการพัฒนาที่ต้องคำนึงถึงหลาย ๆ ปัจจัยที่กล่าวมา

คุณลักษณะและทักษะของเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ

1. ด้านคุณลักษณะ

ในการนำเสนอการวิเคราะห์คุณลักษณะสำคัญของเกษตรกรที่นำไปสู่ความสำเร็จ จะแบ่งเป็นสองกลุ่มคือ กลุ่มคุณลักษณะของเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในอาชีพ และกลุ่มคุณลักษณะของเกษตรกรรุ่นใหม่ที่ต้องส่งเสริม

คุณลักษณะของเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในอาชีพ

การศึกษาคุณลักษณะของเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากหลายแหล่ง ทั้งจากการสัมภาษณ์ตัวเกษตรกรเอง จากแบบสอบถาม และจากเอกสาร พบว่าคุณลักษณะของเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จอาจแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ 1) คุณลักษณะที่จำเป็นต่อการทำอาชีพเกษตรกรรมให้ประสบความสำเร็จ 2) คุณลักษณะที่จำเป็นสำหรับการทำงานร่วมกับผู้อื่น และ 3) คุณลักษณะที่จำเป็นต่อการดำรงอยู่อย่างยั่งยืนในสภาวะสังคมโลกที่มีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งบางคุณลักษณะก็เป็นลักษณะร่วมที่ต้องมีทั้งเมื่อบุคคลทำงานอาชีพของตน และเมื่อต้องทำงานร่วมกับผู้อื่น เช่น ความรับผิดชอบ การจัดกลุ่มก็เพียงเพื่อการมองภาพได้ครอบคลุม และเพื่อประโยชน์ต่อการส่งเสริมต่อไป

คุณลักษณะที่จำเป็นต่อการทำอาชีพเกษตรกรรมให้ประสบความสำเร็จ

เนื่องจากอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่ต้องอยู่กับธรรมชาติ ไม่ว่าพืชหรือสัตว์ ต้องเพาะปลูก พืช หรือเอาใจใส่เลี้ยงดูสัตว์อย่างใกล้ชิดเป็นเวลานาน จึงจะเห็นผลสำเร็จ และต้องตรากตรำกับสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศอยู่เป็นประจำ บุคคลที่ทำอาชีพนี้จึงจำเป็นต้องมีคุณลักษณะบางประการที่ทำให้สามารถดำเนินอาชีพไปจนประสบความสำเร็จได้ ซึ่งได้แก่

มีแรงจูงใจ หรือแรงบันดาลใจ จากการสัมภาษณ์เกษตรกรพบว่า แรงบันดาลใจสำคัญที่เกษตรกรกล่าวถึง คือเรื่องของรายได้ เกษตรกรที่ทำการเกษตรบางประเภท เช่น ทำไร่ มะขามหวาน นั้นแต่เดิมทำนาหรือทำพืชไร่อื่น แต่เมื่อเห็นว่ามะขามหวานได้ราคาดี จึงหันมาทำไร่ มะขามหวาน ส่วนเกษตรกรที่ผลผลิตไม่ได้ราคาสูง ก็มีเหตุผลของการทำการเกษตร เช่น ทำเกษตร แล้วกินเองได้ ไม่ต้องซื้อหา ที่เหลือก็นำออกขายได้ เรียกว่าอาชีพเกษตรทำพอเลี้ยงตัวเองได้ หรือ พึ่งตนเองได้ เกษตรกรบางคนที่เคยเดินทางไปประกอบอาชีพอื่น เมื่อภาวะเศรษฐกิจตกต่ำก็ตกงาน จึงกลับมาทำอาชีพเกษตรดั้งเดิม เพราะเห็นว่าเป็นอาชีพอิสระของตนเอง ทำได้ตลอด แต่เหตุผลที่ เกษตรกรกล่าวถึงบ้างเพียงเล็กน้อยแต่คาดว่าเป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่ง คือ การทำอาชีพที่พอ แม่ ปู่ย่าตายาย ทำสืบทอดกันมานาน ซึ่งตนเองก็ทำเป็น และทำอยู่ ถ้าเป็นอาชีพรับจ้าง อาจตกงาน ได้ และเมื่ออายุมากขึ้นก็อาจไม่มีใครจ้าง มีเกษตรกรบางคนก็ทำเพราะใจรักหรือมีความสนใจ เช่น ชอบเลี้ยงหมู ชอบทำเรื่องการถนอมอาหาร จะเห็นได้ว่าแรงจูงใจในการทำเกษตรของเกษตรกร เป็น เรื่องของรายได้เป็นสำคัญ แม้ว่ารายได้ทางการเกษตรจะไม่มากเมื่อเทียบกับอาชีพในภาคอุตสาหกรรม นอกจากนี้ก็มีเรื่องของพึ่งตนเองได้และไม่ต้องตกงาน และเรื่องความสนใจในสิ่งที่ทำ

มีใจรักในงานที่ทำ เกษตรกรผู้หนึ่งที่ทำการเกษตรผสมผสานเล่าว่า “เมื่อเลี้ยงหมูก็ต้อง รักหมู เลี้ยงต้นไม้มันก็ต้องรักต้นไม้ เมื่อเรารักมัน มันก็รักเรา” ความรักในสิ่งที่ตนเองทำทำให้เกิดความ สนใจและมีความสุขในงาน จะทำให้เรียนรู้ในงานนั้นได้เร็วกว่าการทำงานที่ไม่รัก นอกจากความรัก สิ่งที่เราควรคำนึงไปคือความเข้าใจในธรรมชาติของสิ่งนั้นๆ เช่น เมื่อเลี้ยงหมูก็ต้องรู้นิสัยหมู รู้ว่าหมูชอบ นอนกลางวัน ก็อย่าไปรบกวนเวลาที่มันนอน หมูก็จะเลี้ยงง่ายโตเร็ว ทั้งความรักและความเข้าใจใน งานที่ทำ ทำให้ได้ผลผลิตดี ทางพุทธศาสนาเรียกว่ามีฉันทะในงานที่ทำ เมื่อบุคคลมีใจรักที่จะทำ แล้ว ก็ทำให้เกิดความพากเพียร เอาใจใส่จดจ่อกับเรื่องที่ทำ และตรวจสอบความบกพร่องเรื่องนั้นๆ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต. 2543) ความมีใจรักในงานที่ทำอาจกล่าวได้ว่าเป็นแรงจูงใจภายในที่ไม่ต้องการรางวัลหรือการตอบแทนจากภายนอก เช่น เงินทอง คำชมเชย ดังนั้นการมีใจรักหรือความ สนใจที่เกิดจากตัวงานนั่นเองจึงเป็นสิ่งที่สำคัญที่สมควรต้องส่งเสริม

ความขยัน งานเกษตรต้องมีความขยัน การเพาะปลูกก็ต้องดูแลรดน้ำ ให้น้ำ พ่น ยา และต้องใช้เวลาเนิ่นนานกว่าจะนำไปขายได้ ถ้าไม่ขยันดูแล พืชพันธุ์ก็จะไม่ให้ดอกให้ผล แม้เมื่อเก็บ เกี้ยวผลแล้ว เกษตรกรก็ไม่อยู่ว่างเพื่อรอให้พืชออกดอกออกผลใหม่ แต่ต้องปรับปรุงดิน ให้น้ำ พ่น ตักแต่งกิ่งใบ การเกษตรจึงต้องทำอยู่เสมอ ส่วนการทำเกษตรประเภทอื่น เช่น การเลี้ยงไหม การให้อาหารตัวไหมต้องให้อาหารแต่เช้า หรือผู้ที่แปรรูปผลิตภัณฑ์ เช่น ทำมะไฟจีนอบแห้ง ทำชาเขียวใบ หม่อน มักใช้เวลาว่างจากงานอาชีพหลักมาทำ หรือกลุ่มแม่บ้านที่รวมกลุ่มกัน ก็ต้องใช้เวลาที่นอก

เนื่องจากงานบ้านมาทำงาน การเกษตรจึงเป็นอาชีพที่ต้องใช้ความขยันหมั่นเพียรจึงจะประสบความสำเร็จ

ความอดทน ความอดทนมีทั้งทางกายและจิตใจ การเกษตรเป็นงานหนักที่ต้องทำกลางแจ้งเป็นส่วนใหญ่ ความอดทนต่อแดดฝนและความเหนื่อยยากจึงเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรที่ลงมือทำด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่ แม้มีบางกิจกรรมที่เกษตรกรจ้างผู้อื่นมาช่วยทำบ้าง เช่น เกษตรกรที่ทำไร่มะขามหวาน มีการจ้างผู้มาช่วยเก็บเกี่ยว พ่นยาฆ่าแมลง ไล่ปุย ก็ยังคงควบคุมดูแล และมีส่วนที่ต้องทำเอง นอกจากนี้การเกษตรเป็นงานที่ต้องใช้เวลานานกว่าจะได้ผลผลิต และยังต้องพึ่งพาธรรมชาติด้วย จึงอาจมีความไม่แน่นอนในเรื่องปริมาณและคุณภาพของผลผลิต รวมทั้งเรื่องการตลาด ซึ่งอาจมีความตกต่ำของราคาผลผลิตถ้ามีปริมาณการผลิตออกสู่ตลาดมาก เกษตรกรจึงต้องมีจิตใจที่ต้องอดทน สามารถรอคอยและอดทนต่ออุปสรรคปัญหาที่เกิดขึ้นด้วย คุณลักษณะที่มีความเกี่ยวเนื่องกับความอดทนที่มีเกษตรกรกล่าวถึงเป็นจำนวนมากคือ ต้องใจเย็น ซึ่งในทางการเกษตรน่าจะเป็นความหมายของการอดทนรอได้ เพราะการเกษตรต้องใช้เวลาจนจึงเห็นผลสำเร็จ

สนใจใฝ่รู้/ศึกษาทดลอง ความสนใจใฝ่รู้จะช่วยเกษตรกรได้เรียนรู้ และเพิ่มพูนความรู้ในงานที่ทำ มีเกษตรกรหลายคนที่ยังไม่เคยมีประสบการณ์ในการเพาะปลูกพืชชนิดที่ตนสนใจมาก่อน เช่น เกษตรกรผู้หนึ่งที่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมที่อำเภอแม่จริม เดิมทำนาและปลูกข้าวโพด ต่อมาเห็นคนปลูกหม่อนเลี้ยงไหมได้ราคาดี จึงทดลองทำดูบ้าง เขาได้แสวงหาความรู้ด้วยตนเองในหลายวิธี เช่น การไปสอบถามนักวิชาการเกษตร ถามคนที่เคยปลูกมาก่อน หาหนังสืออ่าน หรือเกษตรกรอีกคนหนึ่งที่ไม่หาความรู้เรื่องการปลูกมะขามหวาน โดยได้รับการอบรมจากบริษัทขายยาฉีด ให้เกษตรกรตำบลท่าไคร้ ไปดูงานและฝึกการเก็บมะขามจากคนเพชรบูรณ์ นอกจากความสนใจใฝ่รู้ในเรื่องการทำเกษตรแล้ว ต้องสนใจใฝ่รู้ติดตามเรื่องการตลาดด้วย การเลือกการผลิตให้เหมาะสมกับภาวะการตลาดและราคาสินค้า ทำให้เกษตรกรสามารถขายสินค้าการเกษตรของตนได้ราคาดี

นอกจากนี้เกษตรกรยังควรมีวิถีนวัตกรรมของนักวิจัยที่ขอศึกษาทดลองอย่างเป็นระบบ เช่น เกษตรกรที่อำเภอแม่จริมเรียนรู้จากเจ้าหน้าที่ว่า ให้ขอยใบหม่อนเป็นฝอยเล็กๆ ให้ตัวไหมอ่อนๆกิน แต่เกษตรกรสังเกตว่า ใบหม่อนเล็กๆจะแห้งเหี่ยวเร็ว ตัวไหมจะดูดน้ำเลี้ยงจากใบไม่ทัน ถ้าขอยไม่เล็กเกินไป ตัวไหมจะได้กินทัน เขาจึงทดลองแบ่งโต๊ะเลี้ยงไหม โดยให้ใบหม่อนแบบฝอยและแบบใบใหญ่ ผลการทดลองพบว่า ตัวไหมที่กินใบหม่อนแบบฝอยจะโตช้ากว่า

มีความคิดสร้างสรรค์ การที่เกษตรกรเรียนรู้และปฏิบัติตามที่ได้รับการอบรมสั่งสอนมาคงไม่เพียงพอ เพราะปัญหาบางประการที่เกษตรกรประสบอาจต้องการวิธีการแก้ที่แตกต่างจากแนวทางการปฏิบัติแบบเดิมๆ เช่น การที่เกษตรกรมีปัญหานอยเซอรี่ที่เป็นศัตรูพืชซึ่งกำจัดยาก

แทนที่จะหาทางกำจัด ก็มีเกษตรกรบางคนนำหอยเชอรี่มาใช้ให้เป็นประโยชน์โดยการทำเป็นปุ๋ยหมักชีวภาพ นอกจากจะกำจัดหอยเชอรี่แล้ว ยังได้ปุ๋ยอินทรีย์ที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม สามารถเร่งการเจริญเติบโตของพืช และสามารถลดต้นทุนการผลิตได้ด้วย หรือเกษตรกรมีวิธีให้ลันจื๋ออกดอกโดยใช้ลวดสเตนเลสรัดกิ่งแขนงเหนือลำต้น 1 เมตร เป็นเวลาเดือนครึ่ง โดยไม่รดน้ำ การทำการเกษตรต้องการความคิดสร้างสรรค์ จนมีคำกล่าวที่ว่า “การทำอาชีพการเกษตรใดๆ ก็ตาม หากเกษตรกรมีการเลือกช่องทางการทำกินที่แปลกแหวกแนวกว่าคนอื่น รับรองได้ว่ารวยทันตาเห็น” (ธนาคารเพื่อการเกษตรและ สหกรณ์การเกษตร. 2542)

ความมุ่งมั่นตั้งใจจริง ความมุ่งมั่นตั้งใจจริงในการทำงานจะทำให้เกษตรกรจดจ่ออยู่กับงาน มีความสม่ำเสมอต่อเนื่องจนงานประสบความสำเร็จ แม้ต้องพบกับอุปสรรคปัญหา ดังเช่น เกษตรกรจากกิ่งอำเภอภูเพียง ที่ตั้งใจ “ปลูกต้นไม้บนก้อนหิน” เขาปลูกลำไย ลันจื๋ บนพื้นที่ที่มีแต่หินก้อนลูกรังปะปนอยู่ เขาต้องอดหลับอดนอน หาดน้ำจากกันป้อที่เขาขุดได้มารดน้ำในเวลากลางคืน เพื่อไม่ให้น้ำระเหยออกไปหมด แล้วผสมดินต้นไม้ด้วยเศษฟางเพื่อให้เก็บความชุ่มชื้นไว้เวลาผ่านไปหนึ่งปี ความพยายามที่จะ “ปลูกต้นไม้บนก้อนหิน” ก็เริ่มเป็นผล (กระทรวงศึกษาธิการ และสำนักพิมพ์ร่วมด้วยช่วยกัน. 2542) นอกจากนี้ก็มีตัวอย่างของเกษตรกรคนอื่นที่มีความมุ่งมั่นตั้งใจจริงจนประสบความสำเร็จ เช่น เกษตรกรจากอำเภอภูเพียงที่ทำเกษตรอินทรีย์แบบผสมผสานและพึ่งตนเองได้ ที่เลี้ยงหมู วัว ไก่ พร้อมทั้งปลูกฝรั่ง ลันจื๋ ส้มโอ มะม่วง ชมพู่ กล้วย จนประสบความสำเร็จ

ความรับผิดชอบ หมายถึงเมื่อมีงานที่ต้องทำ ต้องทำให้สำเร็จ ไม่ทิ้งหน้าที่ของตน ทั้งงานที่เป็นของตนเอง และงานที่ต้องทำร่วมกับผู้อื่น เช่น เมื่อหมดหน้าเก็บเกี่ยวผลิตผลแล้ว ก็ถึงเวลาที่จะต้องตัดแต่งกิ่ง ปรับปรุงดิน ให้ปุ๋ย ถ้าไม่ทำหน้าที่ พืชไร่ของเกษตรกรก็จะให้ผลไม่ดี รายได้ต่ำลง ในการทำงานที่ต้องทำร่วมกัน บุคคลต้องมีความรับผิดชอบทำงานในส่วนของตนให้สำเร็จ เพื่อไม่ให้เกิดความบกพร่องเสียหายแก่งานของส่วนรวม เช่น ในการรวมกลุ่มกันทำมะไฟจีนอบแห้ง เกษตรกรต้องแบ่งงานกันทำเป็นกลุ่มย่อย กลุ่มแรกต้องเป็นคนไปเก็บมะไฟจีนมาแล้วล้างหมักน้ำเกลือ กลุ่มที่สองจะบีบเมล็ดออกตากแดด กลุ่มที่สามนำมะไฟจีนตั้งไฟ แล้วผลัดกันไปคนจนแห้ง ถ้าเกษตรกรไม่รับผิดชอบในหน้าที่ของตน ก็จะทำให้ขั้นตอนของงานส่วนรวมเสียหาย และคนอื่นต้องเหน็ดเหนื่อยทำงานแทน นอกจากนี้ในการรวมกลุ่มเกษตรกร จะมีโครงสร้างของกลุ่ม และมีการกำหนดหน้าที่ไว้ชัดเจน เช่น มีประธาน รองประธาน เหนียวญิก เลขานุการ ประชาสัมพันธ์ ปฏิคม และฝ่ายตรวจสอบ ซึ่งมีการแบ่งงานกันทำ ความรับผิดชอบในหน้าที่จึงเป็นเรื่องสำคัญ ถ้าเกษตรกรมาประชุมไม่ได้ ก็ต้องจัดหาคนอื่นมาช่วยแทน เป็นต้น

ความซื่อสัตย์ ความซื่อสัตย์ในอาชีพของตนยังส่งผลต่อความสำเร็จในระยะยาวด้วย เพราะจะทำให้คนที่ร่วมงาน หรือผู้มาซื้อผลิตภัณฑ์หรือผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรมีความเชื่อถือในเกษตรกร สำหรับการทำงานร่วมกัน เกษตรกรมักกล่าวว่า เมื่อมีเรื่องเงินเข้ามาเกี่ยวข้อง ความซื่อสัตย์โปร่งใสเป็นเรื่องสำคัญ เช่น การทำงานที่กลุ่มเกษตรกรรวมตัวกัน มีการรวมทุนหรือการแบ่งหน้าที่ให้ดูแลการใช้เงิน เกษตรกรให้ความสำคัญกับความซื่อสัตย์จะทำให้การทำงานร่วมกันสำเร็จได้

ช่างสังเกตและละเอียดรอบคอบ งานเกษตรเป็นงานที่ต้องอาศัยความละเอียดรอบคอบและช่างสังเกต เช่น ในการเลี้ยงปลา เรื่องอาหารของลูกปลาก็ต้องสังเกตสีของน้ำในบ่อ ถ้าเป็นสีเขียวหิวเปิด แสดงว่ามีสารอาหารมากเกินไป ควรแก้ไขโดยเพิ่มน้ำลงไปอีก ให้น้ำสูงประมาณ 10 เซนติเมตร (ของบ่อขนาด 10 ตารางเมตร) และลดการให้อาหารจาก 1 กิโลกรัมเป็น 7-8 ชีด และถ้าเป็นสีเขียวอ่อนเกินไป แสดงว่าสารอาหารน้อยเกินไป ควรแก้ไขโดยหว่านปุ๋ยจำนวน 0.5 กิโลกรัม ในพื้นที่ 400 ตารางเมตร โดยควรแช่ปุ๋ยในน้ำไว้ก่อน 1 คืน ก่อนเทลงบ่อ สังเกตดูอีก ในระยะเวลา 7 วัน หากสีน้ำไม่เขียวให้เพิ่มปุ๋ยลงไปอีก แก้ไขจนพอเหมาะจึงหยุดการใส่ปุ๋ย (ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร, 2543) จะเห็นได้ว่า เกษตรกรเป็นงานที่ต้องอาศัยความละเอียดรอบคอบและช่างสังเกตไปพร้อมกัน จึงจะทำได้สำเร็จ ไม่เกิดความเสียหาย

คุณลักษณะที่จำเป็นสำหรับการทำงานร่วมกับผู้อื่น

คุณลักษณะที่สำคัญต่อการทำงานร่วมกัน ได้แก่ คุณลักษณะที่ได้กล่าวมาแล้วในเรื่องการประกอบอาชีพให้ประสบความสำเร็จ คือ ความรับผิดชอบ และความซื่อสัตย์ นอกจากนี้ยังต้องมีคุณลักษณะต่อไปนี้ คือ

ความมีน้ำใจ/ความเอื้อเฟื้อ เกษตรกรปัจจุบันมีการรวมกลุ่มกันในการประกอบอาชีพเพื่อความเข้มแข็งของกลุ่ม ความร่วมแรงร่วมใจ มีน้ำใจและเอื้อเฟื้อต่อกันในการทำงานจึงเป็นเรื่องสำคัญสำหรับเกษตรกร เช่น กลุ่มเกษตรยั่งยืนบ้านหาดเค็ด กิ่งอำเภอยะผิง สมาชิกมีความสนิทสนมกัน มีการนำความรู้ด้านการเกษตรมาแลกเปลี่ยนกัน มีการประชุม ช่วยกันแก้ปัญหาอยู่เสมอ กลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทำชาใบหม่อน อำเภอแม่จริม ในตอนเริ่มต้นที่เรียนรู้การทำชาใบหม่อน เกษตรกรได้แบ่งปันกิ่งหม่อนของตนให้แก่สมาชิกใหม่ๆ ไปทดลองปลูกกัน และเมื่อก่อตั้งกลุ่มขึ้นมาแล้ว งบประมาณที่ได้รับไม่พอในการไปดูงาน สมาชิกของกลุ่มทุกคนก็สละเงินของตนไปเป็นทุนดูงาน และกลุ่มชาใบหม่อนไม่มีการเสียเงินค่าสมาชิก ใช้วิธีช่วยกันลงแรง เป็นการช่วยเหลือกัน

ความเป็นผู้นำ ความเป็นผู้นำเป็นคุณลักษณะที่จำเป็นในกิจกรรมที่ต้องมีการรวมกลุ่มกัน กิจกรรมของกลุ่มจะมีประสิทธิผลเพียงใด ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งคือลักษณะความเป็นผู้นำ

นำของผู้นำกลุ่ม ดังผลการวิจัยของ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2542) ได้ทำการศึกษาวิจัยเบื้องต้นเรื่องความเป็นไปได้ในการจัดตั้งธุรกิจชุมชน โดยเป็นการประมวลและใช้กรอบวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์ในการนำเสนอ ได้กล่าวถึงปัจจัยกำหนดความสำเร็จและความล้มเหลว ปัจจัยหนึ่ง คือ ปัจจัยด้านผู้นำธุรกิจชุมชนที่ก่อตั้งโดยบุคคลหรือคณะบุคคลที่เป็นที่ยอมรับของชาวบ้านจะระดมทุนได้ง่าย ขยายตัวได้เร็ว และมีโอกาสประสบความสำเร็จสูง สำหรับการรวมกลุ่มเกษตรกร ความเป็นผู้นำก็เป็นปัจจัยที่สำคัญที่จะทำให้กิจกรรมของกลุ่มประสบความสำเร็จได้ ความเป็นผู้นำควรมีลักษณะที่สำคัญอีกหลายประการ เช่น มีความรู้ในงานอาชีพของตนดี มีวิสัยทัศน์กว้างไกล มีคุณธรรมด้านการทำงาน และการอยู่ร่วมกับผู้อื่น มีความสามารถในการโน้มน้าวใจ เป็นต้น

คุณลักษณะที่จำเป็นต่อการดำรงอยู่อย่างยั่งยืนในสังคมโลกที่มีการเปลี่ยนแปลง

การมีสำนึกต่อส่วนรวม เกษตรกรปัจจุบันได้แสดงสำนึกต่อส่วนรวมให้เห็นชัดเจนมากขึ้น เช่น เมื่อเห็นป่าถูกทำลาย แม่น้ำมีสิ่งปฏิกูลมากขึ้น พันธุ์ปลาน้ำจืดมีน้อยลง ก็มีผู้นำของชาวบ้านมาพูดให้เห็นถึงปัญหาสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้น และริเริ่มโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่น การอนุรักษ์พันธุ์ปลา ต่อมาก็มีผู้ที่เห็นประโยชน์เข้าร่วมเป็นกรรมการ ช่วยกันดูแลเป็นหูเป็นตา ช่วยกันแก้ไข โดยไม่ทำลายป่า ให้เป็นป่าชุมชนที่ทุกคนช่วยกันดูแล ไม่ทิ้งสิ่งสกปรกลงในแม่น้ำ สร้างเขตภัยพิบัติที่ห้ามการจับปลา การมีสำนึกต่อส่วนรวมเป็นการช่วยทั้งสังคมและตัวเองให้สามารถประกอบอาชีพและดำเนินชีวิตได้อย่างยั่งยืนในสภาพที่ทรัพยากรมีจำกัดและสิ่งแวดล้อมถูกทำลายไปมากขึ้น

มีวิสัยทัศน์และก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในหลายด้าน เช่น ความต้องการของผู้บริโภค ราคาสินค้า เทคโนโลยี เกษตรกรต้องก้าวทันการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้น ตัวเกษตรกรเองต้องเป็นผู้ที่สามารถมองเหตุการณ์ในอนาคต วางเป้าหมายชีวิตและการทำงานของตนที่สอดคล้องกับสถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงของสังคม เช่น การตัดสินใจเลือกหรือเปลี่ยนแปลงการทำการเกษตรที่จะสามารถให้รายได้สม่ำเสมอ ไม่ต้องเผชิญกับราคาที่ตกต่ำอันเนื่องมาจากปริมาณผลผลิตมากเกินไปความต้องการ หรือการที่ต้องเพิ่มคุณค่าในผลิตภัณฑ์ของตน เพื่อเพิ่มรายได้ หรือการปรับใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ หรือในบางกรณีต้องใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การใช้สารธรรมชาติฆ่าแมลง แทนยาฆ่าแมลง เป็นต้น ความสนใจใฝ่รู้ก็จะมีส่วนช่วยในเรื่องวิสัยทัศน์ของเกษตรกรด้วยเช่นกัน

คุณลักษณะของเกษตรกรรุ่นใหม่ที่ต้องส่งเสริม

จากการสัมภาษณ์เกษตรกรพบว่า เกษตรกรปัจจุบันมีความมุ่งหวังให้บุตรไปประกอบอาชีพอื่นที่ไม่ใช่เกษตรกร โดยพยายามส่งเสริมด้านการศึกษาให้สูงขึ้น และถ้าบุตรคนใดสามารถเรียนได้ดีก็ให้ไปประกอบอาชีพอื่นนอกบ้าน หรือบางทีก็ไปทำงานที่จังหวัดอื่น ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับผลการวิจัยที่เปรียบเทียบรายได้จากแรงงานภาคเกษตรกรรมและภาคอุตสาหกรรม โดยศึกษาที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2543) ที่พบว่า คนไทยมีแนวโน้มไม่สนใจอาชีพเกษตรกรรม เนื่องจากผู้ทำงานในภาคการเกษตรจะมีรายได้เฉลี่ยต่อปีต่ำและต่ำกว่าผู้ประกอบการในภาคอุตสาหกรรม นอกจากนี้ก็มีปัญหาราคาสินค้าทางการเกษตรที่มีความผันผวน มีปัญหาเกี่ยวกับเงินลงทุนและค่าเช่าที่ดินสูง ทำให้เกษตรกรมีความต้องการให้บุตรเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่นที่มีรายได้แน่นอนกว่าและมีสวัสดิการมากกว่าการประกอบอาชีพเกษตรกรรม

ปัญหาดังที่กล่าวมาอาจส่งผลทำให้เยาวชนรุ่นใหม่มีความสนใจที่จะยึดอาชีพเกษตรกรรมน้อยลง การส่งเสริมเยาวชนรุ่นใหม่ที่จะให้เป็นเกษตรกรในอนาคตจึงต้องส่งเสริมและปลูกฝังในเรื่องของทัศนคติที่ดีต่ออาชีพเกษตรกรรม และให้มีใจรักในการทำการเกษตร คือให้เกิดฉันทะในการทำงานการเกษตรก่อน

นอกจากนี้เกษตรกรมีความคิดเห็นต่อเยาวชนในปัจจุบันว่า การใช้ชีวิตในสังคมไทยที่เน้นวัตถุนิยมและความสะดวกสบาย มีผลทำให้เด็กไทยไม่ได้เรียนรู้ที่จะขยันขันแข็งและเข้มแข็งอดทน เข้าลักษณะ "ใจเสาะเปราะบาง" และไม่เห็นคุณค่าของการทำงาน และไม่ชื่นชมกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้นจึงควรฝึกอบรมเยาวชนให้มีความขยัน อดทน มุ่งมั่นตั้งใจจริง รับผิดชอบ มีทัศนคติที่ดีต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น และให้มีการประหยัด ไม่ฟุ้งเฟ้อกับวัตถุนิยม ให้ยินดีกับธรรมชาติ และชีวิตที่เรียบง่าย และเนื่องจากเยาวชนอยู่ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมอยู่ตลอดเวลา คุณลักษณะที่จำเป็นคือ การมีความคิดสร้างสรรค์ สนใจใฝ่รู้และก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลง และมีจิตสำนึกต่อส่วนรวม นอกจากนี้โลกในปัจจุบันมีการทำงานเป็นกลุ่มเป็นทีมมากขึ้น ความสามารถในการทำงานร่วมกันเป็นทีมและมีความเป็นผู้นำจึงเป็นคุณลักษณะสำคัญสำหรับเกษตรกรรุ่นใหม่ด้วยเช่นกัน

คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเกษตรกรดังที่กล่าวมาเป็นลักษณะทางจิตใจที่เป็นพื้นฐานสำคัญของการประสบความสำเร็จในการทำงาน เป็นคุณลักษณะตามอิทธิบาทธรรม 4 ประการ ที่ต้องมีใจรักในงาน มีความขยันหมั่นเพียร มีความตั้งใจจดจ่อกับงาน ต้องตรวจสอบและละเอียดรอบคอบในการทำงาน และสอดคล้องกับทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม (ดวงเดือน พันธุมนาวิน, 2538) ซึ่งสร้างขึ้นจากผลวิจัยจำนวนมากของคนไทยทุกกลุ่มอายุ ที่ว่า พฤติกรรมของคนดีคนเก่งจะต้องเห็นแก่ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว ซึ่งตรงกับคุณลักษณะที่กล่าว คือการมีจิตสำนึกต่อสังคม ต้องรู้จักบังคับ

ตนเองให้อดได้ รอดได้ นับว่าต้องมีความอดทนทั้งทางร่างกายและจิตใจเพื่อเป้าหมายแห่งความสำเร็จในอนาคต ต้องมีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ คือ มีความขยัน มุ่งมั่นฝ่าฟันอุปสรรค มีสัมพันธภาพที่ดีระหว่างบุคคล สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ มีคุณธรรมด้านอื่นๆ เช่น มีความซื่อสัตย์ และมีความรับผิดชอบ และต้องมีความเฉลียวฉลาด ซึ่งในที่นี้ ได้แก่ การมีความคิดสร้างสรรค์ การมีวิสัยทัศน์ คุณลักษณะที่กล่าวมาก็เป็นคุณลักษณะที่สถาบันการศึกษาต้องการส่งเสริมในตัวผู้เรียนที่ศึกษาการเกษตรสาขาต่างๆ ในลักษณะที่คล้ายกัน คือ ให้มีใจรัก มีความขยัน อดทน ติดตามการเคลื่อนไหวของการตลาด และการทำการเกษตรต้องการความละเอียดรอบคอบ แม้ว่าแนวคิดต่างๆ จะไม่ได้เน้นให้เกษตรกรต้องมีลักษณะของผู้นำ แต่เนื่องด้วยสถานการณ์ปัจจุบัน เกษตรกรต้องมีการรวมกลุ่มกันเพื่อความมั่นคงเข้มแข็งในการประกอบอาชีพ การที่ต้องสามารถเป็นผู้นำกลุ่มได้ และการผลักดันเป็นผู้นำจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นและควรส่งเสริมด้วย

คุณลักษณะดังที่กล่าวมาต้องได้รับการถ่ายทอดและปลูกฝังจากครอบครัวตั้งแต่วัยแรกของชีวิต และพัฒนาต่อมาโดยสถาบันการศึกษา และชุมชนด้วย คุณลักษณะบางประการอาจเกิดขึ้นจากตัวเกษตรกรเองได้ เช่น บางคนมีความสนใจในงานการเกษตรบางประเภทอยู่เดิมแล้ว หน่วยทางสังคม เช่น ครอบครัว สถานศึกษา หรือ หน่วยที่ให้ความรู้/ฝึกอบรม ต้องส่งเสริมต่อ ในลักษณะที่ต้องไม่ทำลายความสนใจที่เกิดจากภายในตัวบุคคลเอง และในการพัฒนาคุณลักษณะ และทักษะ จะมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน เช่น การส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ ก็ต้องมีการฝึกทักษะการคิด การแสวงหาความรู้ หรือการฝึกทักษะทางการเกษตร เมื่อเกษตรกรทำได้สำเร็จ ก็จะเพิ่มความสนใจ ความรักในงานที่ทำได้ด้วย ในลำดับต่อไปจะได้กล่าวถึงผลการวิเคราะห์ทักษะทางการเกษตรและทักษะที่เกี่ยวข้อง

2. ด้านทักษะ

จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์การสัมภาษณ์เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในอาชีพ พบว่าเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จด้านพืชผล ด้านการปศุสัตว์ ด้านการประมง และด้านการแปรรูปผลิตผลทางเกษตร มีทักษะทางอาชีพแตกต่างกันไป ส่วนทักษะทั่วไปและทักษะเชิงธุรกิจล้วนมีความคล้ายคลึงกัน จึงขอนำเสนอโดยรวม ดังนี้

ทักษะทั่วไป

ทักษะการคิด

การค้นคว้า/แสวงหาความรู้ จากแหล่งต่างๆ เป็นทักษะที่สำคัญ ซึ่งมักเกิดในผู้ที่มีคุณลักษณะของผู้ที่มีความสนใจใฝ่รู้ ซึ่งมักจะเกิดจากมีความรักความสนใจในสิ่งที่ทำและมีอิสระใน

การริเริ่มลงมือกระทำด้วยตนเอง หรือการหาความรู้ด้วยตนเองทำให้เกิดการติดตาม พิสูจน์และค้นพบ และการที่คิดว่าตนยังไม่รู้ทำให้พยายามปรับปรุงตนอยู่เสมอ ดังนั้นผู้ที่สนใจใฝ่รู้จึงมักจะเป็นผู้ที่ชอบพัฒนาดตนเองอยู่เสมอ

การสังเกต เป็นทักษะที่สำคัญเพราะทำให้คนไวต่อการรับรู้ปัญหาต่างๆ และเกิดการเรียนรู้ ซึ่งจะช่วยให้เกษตรกรค้นพบปัญหาได้โดยรวดเร็ว สามารถป้องกันปัญหา และแก้ปัญหาได้

การบันทึก เป็นทักษะที่ช่วยให้เกษตรกรทำงานด้วยความชัดเจน และช่วยให้สามารถเปรียบเทียบผลการทำงานได้

ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์

การรู้จักตนเอง เป็นทักษะที่ช่วยให้เกษตรกรเข้าใจในตนเองได้ดี และยอมรับความเป็นจริงและสถานการณ์ต่างๆ ได้ นอกจากนี้ การรู้จักตนเองยังช่วยให้เข้าใจผู้อื่น ซึ่งทำให้สามารถยอมรับความแตกต่างระหว่างตนเองกับผู้อื่น สามารถเลือกดำเนินชีวิตที่เหมาะสมกับตนเอง ผู้ที่รู้จักตนเองมักจะสำรวจตนเองและพยายามพัฒนาดตนเองอยู่เสมอ

การปรับตัว เป็นทักษะที่สืบเนื่องมาจากการรู้จักตนเอง คือ การที่ยอมรับความเป็นจริงได้จะทำให้สามารถปรับเปลี่ยนสิ่งที่ตนเคยรู้สึกนึกคิดหรือกระทำได้ ทักษะการปรับตัวมีความสำคัญต่อการเผชิญอุปสรรค ซึ่งเกษตรกรมักจะต้องประสบกับความไม่แน่นอนของธรรมชาติ ดิน ฟ้า อากาศและสถานการณ์ต่างๆ อยู่เสมอ แม้ในชีวิตของคนเรา ดังตัวอย่างของเกษตรกรคนหนึ่ง จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนงานอาชีพที่ตนเชี่ยวชาญและมีรายได้ดีเนื่องจากภรรยาป่วยมาก เมื่อยอมรับความจริงได้ก็หันไปประกอบอาชีพไร่สวนผสม ในที่สุดก็ประสบความสำเร็จได้รับการยกย่องว่าเป็นเกษตรกรตัวอย่าง

การสื่อความหมาย เป็นทักษะพื้นฐานที่สำคัญของการสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น การหาข้อมูลและการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การให้คำแนะนำ หรือถ่ายทอดความรู้แก่ผู้อื่น โดยเฉพาะในการอธิบายงานแก่ผู้รับจ้างทำไร่ทำสวนอย่างชัดเจน

ความร่วมมือกับผู้อื่น เป็นทักษะที่สำคัญที่ปรากฏในสังคมเกษตรกรรม คือ ความมีน้ำใจ ความช่วยเหลือเกื้อกูล การให้คำแนะนำ ซึ่งจะเป็นการสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวและในชุมชน ดังกรณีของนายเจริญ คำปิ่น มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น ทำให้เพื่อนบ้านยอมให้นำวัวไปเลี้ยงในบริเวณสวน ได้

การทำงานร่วมกัน เป็นทักษะที่จำเป็นสำหรับการทำงานของกลุ่มต่างๆ ในชุมชน ทักษะการทำงานมีบทบาทสำคัญต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวของกลุ่มต่างๆ ในการสัมภาษณ์

อาจไม่ปรากฏรายละเอียดของกระบวนการทำงานชัดเจนนัก แม้ว่าจะกล่าวถึงเพียงบางขั้นตอนแต่เกษตรกรเกือบทุกคนให้ความสำคัญกับทักษะนี้

การแก้ปัญหา หรือการพัฒนา เป็นทักษะที่สำคัญในการดำเนินชีวิตหรือการทำงานทุกอาชีพ โดยต้องเริ่มต้นจากการตระหนักว่ามีปัญหาเกิดขึ้น แล้ววิเคราะห์ปัญหา การวิเคราะห์ปัญหาจะต้องตรงประเด็น เพื่อสามารถวางแผนและตัดสินใจแก้ปัญหาได้ตรงประเด็น ประสบความสำเร็จ ทั้งนี้จะต้องคำนึงถึงการทำงานครบกระบวนการ/วงจร

การประเมิน เป็นทักษะที่สำคัญของการพัฒนา ผู้ที่สังเกต สังเกตหรืออภิปรายสะท้อนความคิด เป็นการประเมินตนเอง/งานของตน/ส่วนรวม ย่อมสามารถคิดค้นหาวิธีการที่จะป้องกันหรือประยุต์เพื่อการแก้ปัญหา หรือเพื่อการพัฒนาต่อไป การประเมินที่นำไปสู่การปรับปรุงนับว่าเป็นกระบวนการพัฒนา

ในทัศนะของวิทยากรและผู้นำทางการเกษตร และผู้แทนจากองค์กรเอกชน (NGO) ได้เสนอความเห็นเกี่ยวกับเกษตรกรผู้ประสบความสำเร็จว่าควรประกอบด้วยทักษะที่นอกเหนือออกไปจากเกษตรกรทั่วไป ซึ่งสะท้อนถึงทักษะที่กลุ่มผู้นำและวิทยากรการเกษตรให้ความสำคัญ ดังนี้

ความเป็นผู้นำ ผู้ที่เป็นเกษตรกรเป็นผู้ที่มีโอกาสทำงานอย่างอิสระ เป็นผู้ที่กำหนดทิศทางและการกระทำต่างๆ ด้วยตนเอง ดังนั้น จึงได้ฝึกฝนทักษะการตัดสินใจอยู่เสมอ ในชนบทความเป็นผู้นำมักจะสะท้อนถึงวิถีชาวพุทธ ภาพของผู้นำมักจะเป็นผู้ที่มีคุณลักษณะและการกระทำของผู้ที่มีพรหมวิหาร 4 ต่อคนรอบข้างโดยเฉพาะผู้น้อย ด้วยการแสดงออกถึงความเมตตา ปรารถนาดี หวังให้ผู้อื่นมีความสุข แสดงความกรุณาด้วยการช่วยเหลือเกื้อกูลอยู่เสมอ แสดงมุทิตาโดยการชื่นชมต่อความสำเร็จของผู้อื่น และแสดงอุเบกขาในการพิจารณาสิ่งต่างๆ โดยคำนึงถึงความถูกต้อง แสดงออกถึงความเที่ยงธรรมให้ปรากฏ ดังนั้น ผู้ที่มีความเป็นผู้นำดังกล่าวจึงเป็นผู้นำที่เป็นที่เคารพรัก

การมองการณ์ไกล เป็นทักษะของผู้ที่มีความสามารถในการคิดและสามารถคาดการณ์และคาดถึงผลของการกระทำได้

การเป็นแบบอย่างที่ดี แม้ว่าการเป็นแบบอย่างดูเหมือนจะไม่ใช่ทักษะ หากเป็นการกระทำของผู้ที่ปฏิบัติบทบาทหน้าที่อย่างถูกต้องเหมาะสมและดีงามในด้านต่างๆ อยู่เสมอในการดำเนินชีวิตและครอบครัว แต่ก็เป็สิ่งทีสังคมมองเห็นและได้รับประโยชน์จากความดีงามเหล่านี้และเป็นองค์ประกอบของความสำเร็จและความสุขของบุคคล จึงนำมากล่าวไว้ด้วย

การสร้างเครือข่าย สืบเนื่องมาจากการทำงานร่วมกันและความร่วมมือที่กล่าวข้างต้น ความปรารถนาดีที่จะร่วมมือกันเพื่อสร้างความเจริญก้าวหน้าให้กลุ่มงานต่างๆ ในชุมชน

สามารถที่จะพัฒนาเป็นปึกแผ่นหากมีการฝึกกำลังกันด้วยการสร้างเครือข่ายเพื่อการเรียนรู้ การพัฒนางานหรือขยายขอบเขตของงานต่อไป ทั้งนี้จะต้องเริ่มต้นด้วยการรวมตัวในกลุ่มขนาดเล็ก

การทดลอง วิจัยและเผยแพร่ความรู้ เป็นทักษะที่วิทยากรด้านการเกษตร 2-3 คน กล่าวถึง เพราะการงานบางลักษณะมีความจำเป็นต้องพัฒนาผ่านการค้นคว้าวิจัย เช่น การประมง และการเพาะปลูกพืชผล การวิจัยที่ลึกซึ้งและอาศัยหลักวิชาอาจเป็นสิ่งที่ดูเหมือนจะยากเกินไปสำหรับเกษตรกรโดยทั่วไป แต่การทดลองอย่างไม่เป็นทางการมักจะเกิดขึ้นเสมอ เกษตรกรและภูมิปัญญาท้องถิ่นผู้สร้างองค์ความรู้จากการปฏิบัติจริง มักจะมีลักษณะของการวิจัยปฏิบัติการ แม้จะไม่ได้สรุปเป็นผลการวิจัยแต่ก็สามารถนำความรู้มาใช้และเผยแพร่ต่อๆ กันมาโดยตลอด ดังนั้น ความคิดเห็นเกี่ยวกับการวิจัย จึงน่าจะเป็นแนวทางในการรวบรวมข้อมูลและสรุปผลอย่างมีระบบและนำไปใช้ประโยชน์ในวงกว้างต่อไปในอนาคต ดังเช่นผลงานของเกษตรกรดีเด่นของภาคเหนือคือ นายนวล ตาวา ซึ่งค้นพบว่า การนำสมุนไพร คือ สะเดาผง หรือเครื่องบอระเพ็ด เมื่อใส่ลงในเมล็ดข้าวเมล็ดพันธุ์พืชก่อนนำไปเพาะ จะช่วยลดการรบกวนของแมลงได้ดี เป็นต้น

ทักษะอาชีพ

เกษตรกรด้านพืชผล มีความเห็นเกี่ยวกับทักษะของเกษตรกรผู้ประสบความสำเร็จ ซึ่งสรุปเป็นขั้นตอนได้ ดังนี้

ขั้นเตรียมการ

การศึกษาก่อนลงมือปฏิบัติ : การคัดเลือกพันธุ์พืช

การเตรียมดิน

การเพาะต้นกล้า

ขั้นปฏิบัติ

การรู้ช่วงเวลาในการปลูก

การรดน้ำ

การดายหญ้า/ตัดหญ้า

การตัดแต่งกิ่ง

การดูแลบำรุงรักษา

การให้ปุ๋ยคอกและปุ๋ยเคมี

การพ่น/ใช้ยาฆ่าแมลง

การเก็บเกี่ยวใบหรือผลในจังหวะที่เหมาะสม

การใช้อุปกรณ์ เครื่องมือต่างๆ หรือเทคโนโลยี การรักษารักรักษาชาติ

ขั้นประเมินและประยุกต์ใช้

การประยุกต์ความรู้/เทคโนโลยีมาใช้ให้เหมาะสมกับท้องถิ่น

การปรับปรุงและพัฒนางานเพื่อให้ได้ผลเพิ่ม

ความคิดเห็นของวิทยากรและผู้นำทางการเกษตรสอดคล้องกับความเห็นของเกษตรกร แต่ก็มีมุมมองที่แตกต่างออกไป ซึ่งสะท้อนถึงความรับผิดชอบต่อสังคมและความก้าวหน้าทางการเกษตร ได้แก่

การรู้จักธรรมชาติของดิน : เพื่อปรับและจัดการให้ใช้งานให้เกิดประโยชน์สูงสุด

การใช้พลังงานธรรมชาติ : เพื่ออนุรักษ์พลังงานและประหยัดและเกิดประโยชน์ เช่น
กังหันจากแรงลม

การใช้เทคโนโลยีระดับสูง : เพื่อประสิทธิภาพของผลผลิตที่ปลอดภัยและไม่ทำลาย
สิ่งแวดล้อม

การสร้างผลผลิตให้เป็นตัวอย่าง : เพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีในการทำงาน

การทำงานครบกระบวนการ/วงจร : เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและสามารถตรวจสอบและ
ปรับปรุงพัฒนา

การจัดเวทีเสวนา : เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และแก้ปัญหาต่างๆ ร่วมกัน

ทักษะอาชีพ

เกษตรกรด้านการปลูกล้วยและการประมง มีความเห็นเกี่ยวกับทักษะของเกษตรกรผู้ประสบความสำเร็จ ซึ่งสรุปเป็นขั้นตอน ดังนี้

ขั้นเตรียมการ

การศึกษาและดูงานก่อนลงมือปฏิบัติ : เพื่อมีความรอบคอบและชัดเจนก่อนที่จะลงมือ
ทำสิ่งต่างๆ

ขั้นปฏิบัติ

การอภิบาล: เมื่อแรกเกิด สัตว์มีความอ่อนแอและมีโอกาสไม่รอด การสังเกตและการดูแล
อย่างระมัดระวังและรอบคอบจะช่วยให้ปฏิบัติอย่างถูกต้องเหมาะสมและปลอดภัย

การให้ความรักแก่สัตว์เลี้ยง : การแสดงออกซึ่งความรักต่อสัตว์เลี้ยง มีผลต่อสัตว์บาง
ประเภทอย่างเด่นชัด พบว่าเกษตรกรผู้ประสบความสำเร็จสูงสุดในการเลี้ยงโค เป็นผู้ที่มีความรักใน
การแสดงความรักต่อสัตว์เลี้ยง ด้วยการสัมผัสและการพูดจาด้วย ซึ่งทำให้เลี้ยงดูง่าย คือ ไม่ดิ้น
เดิบโตเร็ว ไม่เจ็บไม่ไข้

การเลี้ยงดู : การให้อาหารถูกต้องเหมาะสมในแต่ละช่วงเวลา และสังเกตอย่างถี่ถ้วน

เพื่อปฏิบัติทุกขั้นตอนอย่างถูกต้องและเหมาะสม

การรู้อาการของโรค : เพื่อนำการศึกษาและประสบการณ์มาใช้ในการสังเกตอาการของโรค

จะช่วยให้รู้อาการของโรคเพื่อทำการรักษาโดยผู้รู้หรือตนเอง

การให้ยา – วัคซีน : เพื่อทำการรักษา หรือป้องกันโดยผู้รู้หรือตนเอง

การทำคลอด : โดยผู้รู้หรือตนเอง

การคัดเลือกพันธุ์ : เพื่อได้สายพันธุ์ที่มีคุณภาพและแข็งแรง

การขยายพันธุ์ : เพื่อการเพิ่มผลผลิตและรายได้

การปรับปรุงและการจัดการ : เพื่อการปรับปรุงและพัฒนางานให้ได้ผล

การใช้เครื่องมือเครื่องทุ่นแรง : เช่น การสร้างตู้ฟักไข่

วิทยาการและผู้นำทางการเกษตร ได้ให้ความคิดเห็นนอกเหนือจากที่เกษตรกรได้กล่าวไว้ข้างต้น ดังนี้

การสร้างผลผลิตให้เป็นตัวอย่างแก่ผู้อื่น

การเป็นตัวอย่างที่ดีในการทำงาน

การประยุกต์ความรู้/เทคโนโลยีมาใช้โดยเหมาะสมกับท้องถิ่น

การแลกเปลี่ยนประสบการณ์และแก้ปัญหาต่างๆ ร่วมกัน

ทักษะเชิงการจัดการธุรกิจ

การศึกษาก่อนลงมือปฏิบัติ : จุดอ่อนของเกษตรกรทั่วไปคือความรู้ในการจัดการเชิงธุรกิจ

ดังนั้น ควรมีโอกาสได้เตรียมตัวในด้านนี้มากขึ้น

กำลังซื้อในท้องถิ่น : เพื่อช่วยในการตัดสินใจผลิต

การแข่งขันทางการค้า : เพื่อปรับปรุงผลิตผลและหาลตลาด

ภาวะการตลาดทุกระดับ : ชุมชน ตำบล อำเภอ จังหวัด และประเทศ

อุปสงค์และอุปทาน : เพื่อเห็นความสัมพันธ์ระหว่างความต้องการของตลาดกับการผลิต

การลงทุน : การพิจารณาถึงภาวะการตลาด อุปสงค์ – อุปทานและกำไร-ขาดทุนก่อน

การลงทุนผลิตหรือขาย

การเปรียบเทียบราคาขาย : เพื่อกำหนดราคา โดยมีการเก็งกำไร

การตลาด : เพื่อการตัดสินใจว่าจะได้รับผลตอบแทนคุ้มค่าหรือไม่และวางแผนการผลิต

การจัดการการเงิน การบัญชี : เพื่อสามารถดำเนินการค้าขายผลิตผล

การประชาสัมพันธ์ : เพื่อช่วยเผยแพร่สินค้า

ทักษะเชิงการจัดการธุรกิจเป็นการกล่าวโดยรวม เนื่องจากเป็นความคิดเห็นที่เกษตรกรทุกกลุ่มกล่าวถึงค่อนข้างน้อย เพราะมีความถี่ค่อนข้างต่ำ การนำเสนอภาพรวมนี้จะเป็นแนวทางที่ให้ประโยชน์แก่เกษตรกรส่วนใหญ่ ทักษะที่มีผู้ที่เห็นตรงกันค่อนข้างมากคือ เกษตรกรผู้ที่ประสบความสำเร็จจะต้องมีทักษะด้านการตลาด ความเห็นเหล่านี้ มักอยู่ในกลุ่มที่มีการแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร ซึ่งเกี่ยวข้องกับการขายผลิตภัณฑ์ค่อนข้างเด่นชัด จึงสะท้อนให้เห็นว่าวิทยากรและผู้นำทางการเกษตรให้ความสำคัญกับทักษะด้านนี้ และมีส่วนให้การพัฒนางานบังเกิดผล ดังนั้น การส่งเสริมให้เกษตรกรมีแนวคิดและทักษะเชิงการจัดการธุรกิจน่าจะบังเกิดผลแก่เกษตรกรในอนาคตมากขึ้น

จากการประมวลการสัมภาษณ์เกษตรกร วิทยากร ผู้นำทางเกษตรและองค์กรเอกชน (NGO) ที่กล่าวข้างต้น พบว่าความคิดเห็นเกี่ยวกับทักษะของเกษตรกร วิทยากรและผู้นำทางการเกษตรมีความใกล้เคียงกัน และพบว่าวิทยากรและผู้นำทางการเกษตรมีความเห็นที่แสดงออกถึงความรับผิดชอบและความเป็นผู้นำต่อส่วนรวมมากกว่า โดยเฉพาะการเป็นแบบอย่างที่ดี การมีผลิตผลที่เป็นตัวอย่าง การทำหน้าที่ประสานความคิดเห็นเพื่อสร้างความรู้และความร่วมมือของส่วนรวม

นอกจากนี้จากการสัมภาษณ์และตอบแบบสอบถาม พบข้อน่าสังเกตว่า วิทยากรครูและอาจารย์ผู้ให้ความรู้ในสถาบันการศึกษามักให้ความคิดเห็นในเชิงหลักการและอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรมได้ชัดเจนแต่ไม่ค่อยให้รายละเอียดของทักษะและตัวอย่าง ส่วนวิทยากร ครูอาจารย์ผู้นำทางการเกษตรและผู้แทนองค์กรเอกชนซึ่งทำงานใกล้ชิดเกษตรกรหรือให้ความรู้แก่เกษตรกรโดยตรง มักจะให้รายละเอียดเกี่ยวกับที่เป็นการปฏิบัติงานและเป็นรูปธรรมค่อนข้างชัดเจน

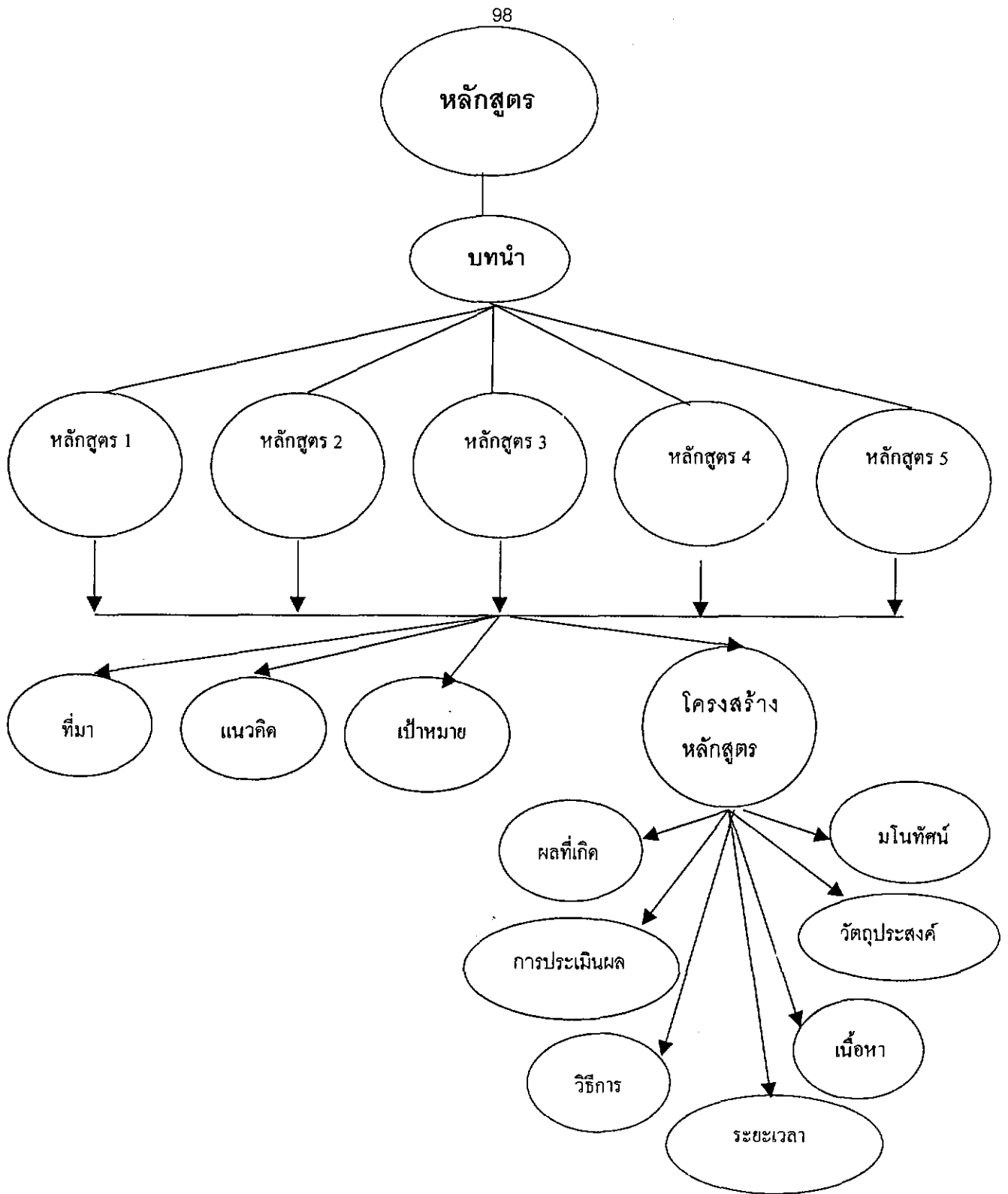
บทที่ 3

หลักสูตรเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะ แก่แรงงานภาคการเกษตร

บทนำ

การวิจัยเรื่องระบบการถ่ายทอดทางสังคมเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะ และทักษะแก่แรงงานภาคการเกษตรในจังหวัดน่าน ซึ่งได้ใช้การวิจัยแบบมีส่วนร่วมเป็นหลักการอันสำคัญนั้น ผลของการวิจัยที่ได้รับจะได้ตัวอย่างของหลักสูตรจำนวน 5 หลักสูตร โดยมีรายละเอียดตั้งแต่ที่มาของหลักสูตร แนวคิด เป้าหมาย โครงสร้างของหลักสูตร เนื้อหา ระยะเวลา วิธีการจัดกิจกรรม การประเมินผล และผลที่เกิดขึ้น โดยตัวอย่างดังกล่าวจะมีตั้งแต่หลักสูตรสำหรับนักเรียนที่อยู่ในระบบโรงเรียน (โรงเรียนขยายโอกาส) หลักสูตรสำหรับนักศึกษาที่อยู่นอกระบบโรงเรียน (การศึกษานอกโรงเรียน) หลักสูตรระดับอุดมศึกษา (สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล) หลักสูตรสำหรับเกษตรกร (องค์กรของรัฐ) และหลักสูตรสำหรับกลุ่มที่ทำหน้าที่สื่อมวลชนท้องถิ่น (กลุ่มสื่อมวลชน) ซึ่งหลักสูตรดังกล่าวได้ผ่านการทดลองใช้มาแล้วในพื้นที่จังหวัดน่าน หากแต่ไม่ใช่หลักสูตรสำเร็จรูป ซึ่งจะนำไปใช้ในท้องถิ่นอื่นได้ทันที ทั้งนี้ กระบวนการในการพัฒนาหลักสูตรและตัวอย่างกิจกรรมที่ได้จัดทำขึ้นและนำเสนอในงานวิจัยนี้ ถือเป็นองค์ความรู้ที่สำคัญซึ่งสามารถนำไปดำเนินการโดยใช้กระบวนการแบบเดียวกันได้ในชุมชนอื่น

การนำเสนอผลการวิจัยดังกล่าว จะนำเสนอเป็นตอน ๆ โดยจะนำเสนอเป็นเนื้อหาโดยสรุปของหลักสูตรทั้ง 5 หลักสูตร (รายละเอียดของแต่ละหลักสูตรจะอยู่ในหลักสูตรรวมเล่มที่จัดทำขึ้นต่างหาก) ซึ่งในแต่ละตอนจะกล่าวถึงที่มา แนวคิด เป้าหมายและโครงสร้างของหลักสูตร รวมถึงผลที่เกิดขึ้นจากการนำหลักสูตรนั้น ๆ ไปใช้ด้วย

ภาพประกอบ 7 แสดงหัวข้อการนำเสนอในบทที่ 3

หลักสูตร 1 หลักสูตรการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของนักเรียนโรงเรียนขยายโอกาส

ที่มา

ในอดีตการเรียนการสอนที่ส่งเสริมคุณลักษณะและทักษะในอาชีพด้านการเกษตรนั้น นักเรียนได้รับการปลูกฝังโดยผ่านการเรียนการสอนในกลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพ และกิจกรรมด้านการเกษตรเท่านั้น ควรจะได้มีการเรียนโดยผ่านกลุ่มวิชาอื่น ๆ เช่น กลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูก การประมงและการเลี้ยงสัตว์ ในวิชาคณิตศาสตร์ก็จะสามารถส่งเสริมในเรื่องของหลักการการค้าขายและธุรกิจ เป็นต้น นอกจากนี้ กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายก็จะสามารถทำให้บรรลุเป้าหมายได้

แนวคิด

หลักสูตรนี้ได้ใช้แนวคิดดังต่อไปนี้

- 1) แนวคิดเกี่ยวกับวิธีการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยใช้ความร่วมมือจากชุมชน ครู และผู้บริหาร ผู้ปกครองและคณะกรรมการโรงเรียนรวมทั้งนักเรียนด้วย
- 2) แนวคิดเกี่ยวกับการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่พึงประสงค์ตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งเป็นการเน้นผู้เรียนสำคัญที่สุด
- 3) แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะ ได้แก่ เน้นการปลูกฝัง การเป็นตัวแบบ การใช้คุณธรรมเสริมค่านิยม การพัฒนาทักษะเพื่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่น
- 4) แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ 6 ขั้นตอน (I CAN DO) ได้แก่ ขั้นสร้างความสนใจ (Interesting) ขั้นการรู้คิด-คิดเป็น (Cognition) ขั้นปฏิบัติจริง (Action) ขั้นการอนุรักษ์ธรรมชาติ (Natural Conservation) ขั้นการพัฒนาปรับปรุง (Development) และขั้นผลลัพธ์ (Outcome)
- 5) แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนสอนแบบบูรณาการโดยใช้ครูตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป วางแผนการสอนร่วมกัน

เป้าหมาย

มุ่งตอบคำถามที่ว่า "จะพัฒนากระบวนการเรียนการสอนเพื่อให้นักเรียนระดับประถมศึกษาในจังหวัดน่าน มีคุณลักษณะและทักษะพร้อมที่จะเป็นเกษตรกรที่มีคุณภาพได้อย่างไร"

คุณลักษณะและทักษะที่ต้องการพัฒนา คือ

ด้านคุณลักษณะ

1. มีความรักในงาน (ขยัน อดทน พากเพียร สนใจใฝ่รู้)
2. มีความรับผิดชอบและมีวินัยในตนเอง
3. มีความซื่อสัตย์

ด้านทักษะ

1. มีกระบวนการคิด
2. รู้จักสังเกตและทำได้
3. มีทักษะการเรียนรู้ร่วมกัน

โครงสร้างของหลักสูตร

1) มโนทัศน์ (Concept)

เพื่อให้ครูเข้าใจวิธีการพัฒนาหลักสูตรโดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม และสามารถทำงานร่วมกับทุกฝ่ายในการวางแผน และปฏิบัติเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของนักเรียน เพื่อเป็นเกษตรกรที่มีคุณภาพได้

2) วัตถุประสงค์ (Objective)

2.1 ให้ครูได้ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานเพื่อพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของครูตามแนวปฏิรูปการศึกษา

2.2 สามารถกำหนดคุณลักษณะและทักษะที่ควรปลูกฝังให้กับนักเรียน เพื่อการเป็นเกษตรกรที่มีคุณภาพในอนาคต

2.3 เพื่อให้ครูได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเทคนิควิธีการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะ และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนสอนได้

2.4 เพื่อสามารถสร้างแผนการสอนแบบบูรณาการทุกสาระการเรียนรู้แบบเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญที่มุ่งเน้นการจัดกิจกรรมการเรียนสอนเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของนักเรียน

2.5 เพื่อสามารถพัฒนาคุณลักษณะและทักษะให้กับนักเรียน โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบบูรณาการทุกสาระ ด้วยการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

3) เนื้อหา (Content) ประกอบด้วย

3.1 การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน เพื่อพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของครูตามแนวปฏิรูปการศึกษา

3.2 การกำหนดคุณลักษณะและทักษะที่ควรพัฒนา

- 3.3 การเพิ่มพูนความรู้เรื่องแนวคิดในการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะ
- 3.4 การสร้างแผนการสอนที่มุ่งเน้นพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของนักเรียน
- 3.5 การพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของนักเรียน

4) ระยะเวลา 1 ภาคการศึกษา

5) วิธีการ

- 5.1 จัดประชุมเชิงปฏิบัติการผู้เกี่ยวข้องทุกคน
- 5.2 สัมภาษณ์ความคิดเห็นต่อการทำอาชีพเกษตรของนักเรียน
- 5.3 เชิญวิทยากรมาบรรยายเรื่องการวิจัยแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของเกษตรกร ตามแนวปฏิรูปการศึกษา
- 5.4 การสำรวจความคิดเห็นของครูที่มีต่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของนักเรียน
- 5.5 จัดประชุมปฏิบัติการเรื่องเทคนิคการสอนและพัฒนาคุณลักษณะและทักษะด้านการเกษตร
- 5.6 การศึกษาดูงานโรงเรียนต้นแบบ
- 5.7 จัดเสวนาเรื่องการจัดการเรียนการสอนแบบเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและการเรียนรู้ด้วยตนเอง
- 5.8 ครูวางแผนการสอนร่วมกันโดยใช้การจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการและใช้ เทคนิคการสอนแบบ I CAN DO ซึ่งนักเรียนจะได้รับการกระตุ้นจากครูให้มีความสนใจ รู้จักคิด ลงมือปฏิบัติจริง โดยมีส่วนร่วมในการวางแผน และทำกิจกรรมร่วมกัน มีการคำนึงถึงการอนุรักษ์ ธรรมชาติ มีการนำเสนอผลงาน ปรับปรุงแก้ไข และพัฒนาจนบรรลุวัตถุประสงค์ที่ต้องการ

6) การประเมินผล

มีการประเมินและติดตามผลการดำเนินงานของครู มีการตรวจเยี่ยมชั้นเรียน ทั้งการรายงานของครูในเรื่องปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น โดยติดตามผลเดือนละ 1 ครั้ง และมีการสัมภาษณ์และสอบถามผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับหลักสูตร ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียน กรรมการโรงเรียน ครูผู้สอน ศึกษานิเทศก์ ผู้ปกครอง และนักเรียน เกี่ยวกับความคิดเห็นและความพึงพอใจในหลักสูตรโดยใช้แบบสอบถาม

7) ผลที่เกิดขึ้น

- 7.1. ครูสามารถทำกิจกรรมตามแผนการสอนได้และรู้จักวิธีการติดตามประเมินผล ของกระบวนการ P-D-C-A
- 7.2. นักเรียนได้พัฒนาคุณลักษณะและทักษะตามที่กำหนดไว้

7.3 ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีความพึงพอใจกับหลักสูตรการพัฒนาคูณลักษณะและทักษะของนักเรียน

หลักสูตร 2 หลักสูตรการพัฒนาคูณลักษณะและทักษะที่จำเป็นสำหรับเกษตรกรของนักศึกษา ประกาศนียบัตรอาชีพ (ปอ.) วิชาการเพาะเห็ดและการเลี้ยงไก่

(ในหลักสูตรประกาศนียบัตรอาชีพ (ปอ.) พุทธศักราช 2533 กรมการศึกษานอกโรงเรียน)

หลักสูตรที่เป็นผลจากการทำวิจัยในครั้งนี้ มี 2 วิชาคือ การเพาะเห็ด และการเลี้ยงไก่ ซึ่งทั้งสองวิชานี้จะมีกระบวนการพัฒนาคูณลักษณะ และการจัดกิจกรรมคล้ายคลึงกัน จึงขอนำเสนอควบคู่กันไปดังนี้

ที่มา

หลักสูตรประกาศนียบัตรอาชีพ (ปอ.) ของกรมการศึกษานอกโรงเรียน เป็นหลักสูตรที่จัดทำขึ้นเพื่อให้โอกาสทางการศึกษาแก่ประชาชนที่จบการศึกษามัธยมศึกษา (ป.6) ไปแล้ว และไม่มีโอกาสได้ศึกษาต่อในระบบโรงเรียน ประชาชนซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรสามารถมาเลือกเรียนเพื่อพัฒนาความรู้ด้านการประกอบอาชีพทางการเกษตรได้เป็นอย่างดี และมีช่วงเวลาของหลักสูตร 3 ปี นานพอที่ครูจะสามารถถ่ายทอดหรือปลูกฝังคุณลักษณะและทักษะต่าง ๆ แก่ผู้เรียนได้ ประกอบกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเกี่ยวกับหลักสูตรนี้ได้แก่ ตัวผู้เรียน (เกษตรกร) ตัวผู้สอน (ครูปอ.) และชุมชน (ผู้นำชุมชน) ต่างเห็นพ้องต้องกันในการเห็นความจำเป็นและกำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกันในการพัฒนาคูณลักษณะและทักษะที่จำเป็นที่ควรปลูกฝังในตัวนักศึกษา ซึ่งมีอาชีพเป็นเกษตรกร จึงนำมาซึ่งการพัฒนาคูณลักษณะแบบมีส่วนร่วมซึ่งจะทำให้การจัดกิจกรรมการเรียนสอนเป็นไปอย่างมีความหมาย มีความกระตือรือร้น มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน อาชีพที่นักศึกษารวมกลุ่มกันและต้องการจะเลือกเรียนคือการเพาะเห็ด และการเลี้ยงไก่

แนวคิด

การพัฒนาคูณลักษณะวิชาการเพาะเห็ด และการเลี้ยงไก่นี้ ใช้แนวคิดดังต่อไปนี้

1. ใช้เทคนิคการวิจัยแบบมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้แก่ ครู ปอ. นักศึกษา และผู้นำชุมชน มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาคูณลักษณะ ตั้งแต่การกำหนดเป้าหมาย เนื้อหา วิธีดำเนินการ วิธีวัดและประเมินผลโดยคิดจากฐานที่อยู่ในวิถีชีวิตที่เป็นไปได้ คิดร่วมกัน ทำงานร่วมกัน และเป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ครู ปอ. ซึ่งเป็นนักวิจัยในพื้นที่ให้สามารถทำต่อเนื่องไปสู่ นักศึกษารุ่นอื่น ๆ ได้

2. เทคนิคการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ โดยให้นักเรียนได้ลงมือปฏิบัติจริง เพื่อให้ได้ประสบการณ์ตรงโดยสอนทักษะอาชีพบูรณาการไปกับการสร้างเสริมคุณลักษณะและทักษะในการประกอบอาชีพ

3. เทคนิคการเรียนรู้จากปัญหา โดยการสร้างสถานการณ์ที่เป็นปัญหา ตั้งคำถามที่ท้าทาย และให้นักศึกษาได้หาคำตอบจากโจทย์คำถามต่าง ๆ ด้วยการปฏิบัติจริง ด้วยการศึกษาค้นคว้าเรียนรู้จากผู้รู้ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เป็นต้น

เป้าหมาย

เพื่อพัฒนาคุณลักษณะ 4 ประการ และทักษะ 2 ประการ ได้แก่

คุณลักษณะ 4 ประการคือ 1) การรู้จักตนเอง 2) ความสนใจใฝ่รู้ 3) ความรักความภูมิใจในอาชีพ 4) ความรับผิดชอบต่อตนเอง/สังคม/สิ่งแวดล้อม

ทักษะ 2 ประการคือ 1) ทักษะพื้นฐานของการทำงาน 2) ทักษะอาชีพ

โครงสร้างของหลักสูตร

1) มโนทัศน์ (Concept)

เป็นการจัดการศึกษาเพื่อให้ประสบการณ์ทางอาชีพแก่ผู้เรียน ให้ผู้เรียนเลือกเรียนตามความจำเป็นและความสนใจของการประกอบอาชีพที่ตนเองตัดสินใจเลือก และเป็นการพัฒนาผู้เรียนให้มีกระบวนการคิด การแสวงหาความรู้ ทักษะ หรือการเข้าสู่อาชีพ การประกอบอาชีพ หรือการพัฒนาอาชีพ ตลอดจนทั้งการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เป็นไปตามความพร้อม ความต้องการของตนเอง ชุมชน และสังคม

2) วัตถุประสงค์ (Objective)

เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ทักษะ และประสบการณ์อย่างครบกระบวนการของการประกอบอาชีพการเพาะเห็ดและการเลี้ยงไก่ และ/หรือพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะและทักษะที่จำเป็นของเกษตรกรตามความคิดเห็นของผู้เรียน ผู้สอน และชุมชน ได้แก่

คุณลักษณะ : การรู้จักตนเอง ความสนใจใฝ่รู้ ความรักความภูมิใจในอาชีพ และความรับผิดชอบต่อตนเอง / สังคม / สิ่งแวดล้อม

ทักษะ : ทักษะพื้นฐานของการทำงานและทักษะอาชีพ

3) เนื้อหา (Content)

หลักสูตรการเพาะเห็ด : ขั้นตอนในการเพาะเห็ดนางฟ้าได้แก่ 1) การบรรจุถุงก่อนเพาะเชื้อเห็ด 2) การนึ่งฆ่าเชื้อ 3) การเขี่ยเชื้อเห็ด 4) การบ่มเชื้อเห็ด 5) การเพาะให้เห็ดงอก 6) การคัดก้อนเชื้อเห็ด 7) การเปิดถุง 8) การให้น้ำ 9) การเก็บดอกเห็ด 10) การจำหน่ายผลผลิต

หลักสูตรการเลี้ยงไก่ : 1) ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการเลี้ยงไก่ 2) การสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่ 3) อาหารเลี้ยงไก่ 4) การฟักไข่และการเลี้ยงดูลูกไก่ 5) โรคและการป้องกันโรคของไก่ 6) การจัดหาตลาดขายไก่และไข่

4) ระยะเวลา

30 ชั่วโมง

5) วิธีการ

5.1 จัดกิจกรรมเป็นรายบุคคลและเป็นกลุ่ม

5.2 จัดกิจกรรมให้นักศึกษารู้จักตนเอง

5.3 กระตุ้นด้วยการตอบคำถามและกระตุ้นให้นักศึกษาถามครู

5.4 จัดกิจกรรมให้นักศึกษาเห็นคุณค่าในอาชีพของเขา

5.5 จัดกิจกรรมเสริมสร้างการเรียนรู้ด้านการแบ่งกลุ่มกันรับผิดชอบ การใช้บทบาทสมมติ

5.6 จัดกิจกรรมส่งเสริมทักษะพื้นฐานของการทำงานด้วยการปฏิบัติจริง

5.7 จัดกิจกรรมที่ส่งเสริมทักษะอาชีพด้านการปฏิบัติงานและปฏิบัติจริง

6) การประเมินผล

ประเมินก่อนเรียน ระหว่างเรียน และหลังเรียน โดยใช้แบบประเมิน 3 ระดับ ตามระดับพฤติกรรมที่ นักศึกษาแสดงจากน้อยไปหามาก (1→ 3) โดยประเมินตามพฤติกรรมบ่งชี้ดังต่อไปนี้ 1) การรู้จัก ตนเอง (รู้ว่าตนเองมีความสนใจ สามารถหรือถนัดในเรื่องใด สามารถกำหนดเป้าหมายหรือวางแผน ชีวิตของตน) 2) ความสนใจใฝ่รู้ (มีการให้ข่าวสารข้อมูลจากส่วนต่าง ๆ มีการแสวงหาความรู้ ประสบ การณ์ในอาชีพ) 3) ความรักภูมิใจในอาชีพ (มีความสุขในการทำอาชีพของตน มีความยินดีและ ปราปรณาที่จะยังคงทำอาชีพเกษตรกร) 4) ความรับผิดชอบ (การตรงต่อเวลา การให้ความร่วมมือ ความซื่อสัตย์) 5) ทักษะพื้นฐานของการทำงาน (สามารถ อ่าน ฟัง พูดและเขียนได้ สามารถวางแผน การผลิตได้) 6) ทักษะอาชีพ (หาวิธีเพิ่มผลผลิตและหาตลาดได้) (ภาคผนวก ง)

7) ผลที่เกิดขึ้น

นักศึกษา ได้พัฒนาตนเองไปในแนวทางที่ได้กำหนดเป้าหมายไว้

ครู ปอ. ได้พัฒนาตนเองอย่างมาก ได้แก่ ได้เข้าใจเทคนิคการสอนที่เน้นประสบการณ์แก่ผู้เรียน และสามารถทำได้ดีขึ้นและกว้างขวางกว่าเดิม ได้พัฒนาตนเองเรื่องการวิจัย ได้พัฒนาความเชื่อมั่น

ในความสามารถของตนเองและภาคภูมิใจในอาชีพครู ปอ. ได้ความรู้ในการผลิตสื่อการเรียนการสอน เป็นของตนเอง

ชุมชน ได้รับการกระตุ้นจากโครงการวิจัย มีความตื่นตัว มีการรวมกลุ่มที่จะเรียนรู้การจัดกิจกรรม เสนอโครงการต่าง ๆ เป็นต้น)

หลักสูตร 3 หลักสูตรการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะผู้นำเกษตรในรายวิชาหลักและวิธีการ วิจัยตลาดเบื้องต้นของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล

ที่มา

จากผลการวิจัยเรื่องระบบการถ่ายทอดทางสังคมเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะแก่ แรงงานภาคเกษตร : ศึกษากรณีจังหวัดน่าน พบว่าสถาบันการศึกษาในท้องถิ่น โดยเฉพาะสถาบัน เทคโนโลยีราชมงคล มีบทบาทสำคัญในการเตรียมแรงงานภาคเกษตรให้กับชุมชน จึงควรมีการวิจัย เพื่อการพัฒนาในรูปการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม(PAR))เพื่อสร้างหลักสูตรวิธีการสอนตาม หน่วยวิชาต่าง ๆ โดยมีการวางแผน ปฏิบัติและประเมินร่วมกัน

แนวคิด

ใช้ “วิธีการเชิงระบบ” (Systems Approach) กำหนดเป้าหมายและสาระสำหรับการพัฒนา ประกอบด้วย สิ่งป้อน กระบวนการและผลผลิต ที่จะเป็นหลักสูตรเพื่อพัฒนาทักษะและคุณลักษณะ ภายใต้ระบบการเรียนการสอน

เป้าหมาย

1. เพื่อพัฒนาหลักสูตรสร้างคุณลักษณะและทักษะการทำงาน ได้แก่ ความรับผิดชอบ ตรงต่อเวลา อดทน อดกลั้น ใฝ่เรียนรู้ สามารถวางแผน คาดการณ์ไกล เชื่อในผลการกระทำของตน โดยเน้นการเรียนรู้จากสถานการณ์จริง และการมีส่วนร่วมของอาจารย์ นักศึกษา และเกษตรกร
2. เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของอาจารย์ นักศึกษา และเกษตรกร

โครงสร้างของหลักสูตร

1) มโนทัศน์ (Concept)

เป็นการจัดประสบการณ์ตรงให้กับผู้เรียนโดยให้เก็บข้อมูลวิจัยการตลาด มีการปฏิสัมพันธ์ โดยตรงกับเกษตรกร โดยผ่านโครงการวิจัย 4 โครงการคือ โครงการศึกษาช่องทางการจัดจำหน่าย

หม่อนไหม โครงการศึกษาพฤติกรรมของผู้บริโภคที่มีต่อชาเขียวใบหม่อน โครงการศึกษาพฤติกรรมของผู้บริโภคที่มีต่อกระชายดำ และโครงการศึกษาพฤติกรรมของผู้บริโภคน้ำผลไม้

2) วัตถุประสงค์ (Objective)

ผู้เรียนจะต้องบรรลุวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมตามหลักสูตรเดิม ได้ฝึกทักษะต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ รวมทั้งลักษณะนิสัยในการทำงานต่าง ๆ เช่น ความรับผิดชอบ ตรงต่อเวลา อดทน ใฝ่เรียน สามารถคาดการณ์ไกล เล็งเห็นถึงผลดีผลเสียที่จะเกิดขึ้นในอนาคต สามารถวางแผนปฏิบัติ สามารถดเว้นการปฏิบัติเพื่อผลที่ดีกว่าที่จะเกิดขึ้น

3) เนื้อหา (Content)

ใช้เนื้อหาการสอนตามหลักสูตรเดิมในวิชา 05-260-203 หลักและวิธีการวิจัยตลาดเบื้องต้น หน่วยที่ 1-6 ได้แก่

ศึกษาความหมายของการวิจัยตลาด บทบาทของการวิจัยตลาดที่มีต่อการบริหารงานของธุรกิจสมัยใหม่ การวิจัยประเภทต่าง ๆ หลักการและขั้นตอนต่าง ๆ ในกระบวนการวิจัย การวิเคราะห์สถานการณ์ทั่ว ๆ ไป การวางแผนการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล ประมวลผลการวิเคราะห์ แปลความหมายและนำเสนอผลวิจัย

4) ระยะเวลา

18 สัปดาห์ 90 คาบ รวมนอกเวลา

5) วิธีการ

- 5.1 ให้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง และเรียบเรียงเขียนรายงานส่ง
- 5.2 ฝึกการสัมภาษณ์ สันทนากับชาวบ้านในสถานการณ์จริง
- 5.3 ประเมินงานวิจัย และนำเสนอ
- 5.4 เก็บรวบรวมข้อมูลจากสถานการณ์จริง
- 5.5 เรียนรู้จากการสร้างสถานการณ์จำลองของครู
- 5.6 ฝึกปฏิบัติการวิเคราะห์ข้อมูล
- 5.7 ดำเนินการสร้างโครงร่างงานวิจัย และนำเสนอ

6) การประเมินผล

เป็นการประเมินตามสภาพจริง (Authentic Assessment) เป็นการประเมินเชิงคุณภาพอย่างต่อเนื่อง ในด้านความรู้ ความคิด พฤติกรรม วิธีการปฏิบัติและผลการปฏิบัติของผู้เรียน วิธีการที่ใช้ประเมินได้แก่ การสังเกตจากผู้วิจัย อาจารย์ที่ร่วมสอน อาจารย์ภายนอก ผู้บริหาร และเกษตรกร รวมทั้งการสัมภาษณ์ ตรวจงาน บันทึกจากผู้เกี่ยวข้องและการรายงานตนเองของนักศึกษา

7. ผลที่เกิดขึ้น

ผู้บริหารมีความรู้ ตามความเข้าใจของครูอาจารย์ที่เกี่ยวข้องเบื้องต้นเกี่ยวกับการพัฒนา คุณลักษณะและทักษะของนักศึกษาในสถาบันเทคโนโลยีราชมงคลนักศึกษา มีความรับผิดชอบและความอดทนต่อการทำงานเป็นอย่างดี มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเพื่อให้เข้ากับกลุ่มหรือทีมมากขึ้น เริ่มที่จะแบ่งงานกันทำ แต่ในลักษณะของการวางแผนงานอย่างเป็นขั้นตอน ยังทำไม่ค่อยดีนักเนื่องจาก หัวหน้าทีมยังไม่รู้บทบาทของตนเอง นอกจากนั้นจะพบว่านักศึกษา มีความสามัคคี ร่วมใจกันทำงานมากขึ้น รู้จักการแบ่งงานกันทำ

นักศึกษาทุกคนรู้สึกภูมิใจ พอใจ สนุกสนาน ได้ใช้ความสามารถของตนเองเต็มที่ ได้เรียนรู้ ในหลายประการ ได้แก่ การรู้จักตนเอง รู้จักเพื่อน ปรับตัวมากขึ้น มีการคิดวางแผนการทำงานเป็นขั้นตอน รับผิดชอบแห่งการกระทำของตน มีมนุษยสัมพันธ์เพิ่มขึ้น มีทักษะการพูดมากขึ้น และรู้จักควบคุมตนเองได้ดีขึ้น

ครูอาจารย์ที่เกี่ยวข้องพัฒนาความรู้และทักษะการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นการจัด ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการทำการเกษตรในท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะแก่นักศึกษา

หลักสูตร 4 หลักสูตรการแปรรูปผลไม้เพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะในกลุ่ม เกษตรกร

ที่มา

น่านเป็นจังหวัดที่มีการทำการเกษตรเป็นหลัก แต่มีพื้นที่ทำการเกษตรน้อยเพียงประมาณ กว่าร้อยละ 10 เท่านั้น ทำให้มีรายได้ไม่เพียงพอ จึงควรพัฒนาเกษตรกรให้เป็นผู้มีทักษะทางอาชีพ เพียงพอที่จะใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้คุ้มค่าและมีคุณลักษณะเหมาะสมกับเกษตรยุคใหม่ คือมีคุณลักษณะที่ คิดปรับปรุงผลผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคม ทำงานเป็นกลุ่มได้ดี รับผิดชอบต่อกลุ่ม และสังคมโดยรวม งานพัฒนาเกษตรกรและการจัดอบรมขององค์กรที่เกี่ยวข้อง 3 องค์กร คือ เจ้า หน้าที่ส่งเสริมการเกษตร นักวิชาการด้านการเกษตร และผู้นำเกษตรกร จำเป็นต้องมีความร่วมมือกัน ตั้งแต่การกำหนดปัญหาของการพัฒนา การหาแนวทางแก้ปัญหาและการพัฒนาวิธีการแก้ปัญหาอย่างต่อเนื่องและครบวงจร

แนวคิด

1. ใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม
2. เน้นการพัฒนาคุณลักษณะควบคู่กับการเรียนทักษะการผลิต

3. แนวคิดที่ใช้เพื่อการพัฒนาทักษะและคุณลักษณะด้านค่านิยม คุณธรรม และจริยธรรม รวม 2 วิธีเพื่อเป็นวิธีสอนในหลักสูตร ได้แก่ 1) การใช้กิจกรรมเสริมค่านิยมกระตุ้นให้นักเรียนมีโอกาสในการคิดและตัดสินใจด้วยตนเองมากขึ้น 2) การสร้างทักษะเพื่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม
4. ใช้แนวทางการเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน

เป้าหมาย

มุ่ง 2 ด้านหลัก ได้แก่ 1) ด้านคุณลักษณะ มุ่งให้เห็นคุณค่าของการวางแผนเป้าหมาย การให้ความสำคัญกับอนาคตของตนเอง / ชุมชน การอดทนรอ ความพยายามสู่ความสำเร็จ กระตือรือร้น ความรับผิดชอบตนเอง ชุมชน และสังคม 2) ด้านทักษะ มุ่งให้มีทักษะการสื่อสาร การคิดสร้างสรรค์ การคิดอย่างมีวิจารณญาณ ตลอดจนมีทักษะในการเรียนรู้แบบร่วมมือ การแปรรูปผลไม้และการจัดการเชิงธุรกิจ

โครงสร้างของหลักสูตร

1) มโนทัศน์ (Concept)

การแปรรูปผลไม้เป็นการดัดแปลงสภาพจากผลไม้ตามธรรมชาติไปสู่สภาพอื่นเพื่อการถนอมรักษาคุณค่าอาหาร เช่น การทำน้ำผลไม้ ผลไม้แช่อิ่ม การทำไวน์ ทั้งนี้เพื่อให้เกษตรกรได้มีการฝึกปฏิบัติพัฒนาคุณลักษณะและทักษะต่าง ๆ อันอาจจะทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นเพียงพอที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างเป็นปกติสุข

การพัฒนาคุณลักษณะและทักษะแบบบูรณาการระหว่างการเรียนรู้เรื่องการแปรรูป โดยใช้กิจกรรมเสริมค่านิยมและการสร้างทักษะเพื่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม

2) วัตถุประสงค์ (Objective)

เพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะและทักษะดังต่อไปนี้

- 2.1 การเรียนรู้แบบร่วมมือ
- 2.2 การคิดสร้างสรรค์
- 2.3 การคิดอย่างมีวิจารณญาณ
- 2.4 การมีค่านิยมเพื่อสังคม คุณธรรม และจริยธรรม
- 2.5 การปฏิบัติการแปรรูปผลไม้

3) เนื้อหา (Content)

แบ่งออกเป็น 5 เรื่อง ได้แก่ 1) น้ำผลไม้ 2) ผลไม้แช่อิ่ม 3) การทำไวน์ 4) กิจกรรมการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในอาชีพเกษตรกร 5) การส่งเสริมทักษะการจัดการเชิงธุรกิจ

4) ระยะเวลา

รวม 3 เดือน แบ่งเป็นการจัดกิจกรรมในห้องปฏิบัติการ 30 ชั่วโมง การดูงาน 2 วัน

5) วิธีการ

ใช้วิธีการที่หลากหลายดังนี้

5.1 เชิญวิทยากรมาบรรยายให้ความรู้ และสาธิตวิธีการทำการแปรรูป

5.2 ใช้เทคนิคการพัฒนาทักษะเพื่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม ได้แก่ ทักษะการเรียนรู้แบบร่วมมือ ทักษะการคิดสร้างสรรค์ ทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณ

5.3 การศึกษาดูงานความสำเร็จของผู้อื่น

6) การประเมินผล

6.1 สอบถามระหว่างการทำกิจกรรม

6.2 สังเกตความร่วมมือและการมีส่วนร่วม

6.3 กลุ่มรายงานผลการทำงาน / กิจกรรม

6.4 สัมภาษณ์

- ก่อนการใช้หลักสูตร

- หลังการใช้หลักสูตร

7) ผลที่เกิดขึ้น

7.1 เกษตรกรได้รับความรู้ มีการพัฒนาคุณลักษณะ และทักษะต่าง ๆ ตามวัตถุประสงค์ในระดับเริ่มต้น

7.2 แม่บ้าน เกษตรกร และนักศึกษาด้านเทคโนโลยีราชชมรมมีโอกาสได้ทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม

7.3 ผู้ที่เข้ารับการอบรม กล้าแสดงออกทางการคิด การสื่อสารความรู้และทักษะ ตลอดจนการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความคิดเห็น

หลักสูตร 5 หลักสูตรการพัฒนาผู้ทำหน้าที่สื่อมวลชนท้องถิ่นให้มีบทบาทในการเสริมสร้างคุณลักษณะและทักษะของเกษตรกร

ที่มา

สังคมปัจจุบันอยู่ในยุคข่าวสารซึ่งเทคโนโลยีทางการสื่อสารเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว และสื่อมวลชนทำให้ผู้รับสารเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เช่น มีการศึกษาด้วยตนเองมากขึ้น เป็นต้น ทั้งลักษณะเฉพาะของสื่อ รูปแบบการนำเสนอ และเนื้อหาล้วนมีผลเป็นต้นแบบต่อผู้รับสารในด้าน

ความรู้ เจตคติ และพฤติกรรม การพัฒนาผู้ทำหน้าที่สื่อมวลชนท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งที่จำเป็น และควรจัดหลักสูตรการฝึกอบรม

แนวคิด

ผู้วิจัยใช้หลักการได้แก่ 1) การวิจัยแบบมีส่วนร่วม และ 2) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอนด้วยกระบวนการ "I CAN DO" โดยคณะผู้วิจัยและผู้วิจัยในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรร่วมสร้างบท (Script) ประชาสัมพันธ์ออกอากาศแบบครบวงจร และใช้กระบวนการ "I CAN DO" ในการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของเกษตรกร

เป้าหมาย

มุ่งให้สื่อมวลชนท้องถิ่น 1) เกิดความสำนึกรับผิดชอบต่อการส่งเสริมพัฒนาการด้านการเกษตร ช่วยส่งเสริมคุณลักษณะและทักษะแก่แรงงานภาคการเกษตร 2) ได้เรียนรู้กระบวนการถ่ายทอดทางสังคมอย่างเหมาะสม เพื่อช่วยส่งเสริมคุณลักษณะและทักษะของแรงงานภาคการเกษตร 3) มีกระบวนการคิด ความรู้และทักษะในการจัดและนำเสนอเนื้อหาด้านการเกษตรได้เหมาะสม และตรงตามความต้องการของผู้รับสาร 4) สามารถจัดทำและนำเสนอเนื้อหารายการด้านการเกษตรได้กว้างขวางและหลายแนวทาง

โครงสร้างของหลักสูตร

1) มโนทัศน์ (Concept)

หลักสูตรที่จัดเป็นหลักสูตรการพัฒนาสื่อมวลชนท้องถิ่นให้มีบทบาทในการเสริมสร้างคุณลักษณะ และทักษะของแรงงานภาคการเกษตร

2) วัตถุประสงค์ (Objective)

มุ่งพัฒนากลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ 1) ผู้ที่ทำหน้าที่สื่อมวลชนท้องถิ่นทั้งในภาครัฐ และภาคเอกชน และ 2) ผู้มีความสนใจทั่วไป ทั้งนี้โดยมีการประเมินผลตามเกณฑ์การผ่านหลักสูตร

3) เนื้อหา (Content)

จัดแบ่งเป็น 10 หัวข้อ ได้แก่ 1) ข้อมูลภาพรวมภาคการเกษตรของไทย 2) การพัฒนาภาคการเกษตร 3) การวิเคราะห์คุณลักษณะและทักษะ ข้อมูลข่าวสารด้านการเกษตร ความต้องการของชุมชน 4) กระบวนการถ่ายทอดทางสังคมด้านการเกษตร 5) แนวคิดการนำเสนอข้อมูล 6) การเตรียมข้อมูลเนื้อหาการเกษตร 7) การจัดทำเนื้อหาการเกษตร 8) การนำเสนอเนื้อหาการรายการรูปแบบต่าง ๆ 9) จรรยาบรรณของผู้ทำหน้าที่สื่อมวลชน 10) การติดตามและประเมินผล

4) ระยะเวลา รวม 50 ชั่วโมง

5) วิธีการ

คณะผู้วิจัยร่วมสร้างหลักสูตรกับนักวิจัยในท้องถิ่นโดยจัดหาวิทยากรมาบรรยายให้ความรู้ แนะนำวิธีการเผยแพร่ข้อมูลทางการเกษตรผ่านสื่ออย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมทั้งคณะผู้วิจัยได้แนะนำ การจัดกิจกรรมด้วยกระบวนการ "I CAN DO" และมีการอภิปรายแลกเปลี่ยนประสบการณ์

6) การประเมินผล

พิจารณาจาก

6.1 จำนวนชั่วโมงที่เข้ารับการอบรมไม่ต่ำกว่าร้อยละ 80 ของระยะเวลาการอบรม

6.2 ผลงานการจัดและเนื้อหาข้อมูลด้านการเกษตรที่ใช้ในกระบวนการ I CAN DO

6.3 การนำเสนอข้อมูลด้านการเกษตรตามสาขาที่สื่อมวลชนท้องถิ่นแต่ละท่านดำเนินการอยู่

7) ผลที่เกิดขึ้น

7.1 ได้เอกสารหลักสูตรที่ประกอบด้วยกิจกรรมรวมจำนวน 56 เรื่อง มีความหนา 192 หน้า

7.2 กลุ่มเป้าหมายได้รับการพัฒนา

บทสรุป

ตัวอย่างหลักสูตรอันเป็นผลผลิตจากการวิจัยเรื่อง "ระบบการถ่ายทอดทางสังคมเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะแก่แรงงานภาคการเกษตรในจังหวัดน่าน" รวม 5 หลักสูตรนั้น ได้สะท้อนแนวคิดกิจกรรม สาระ วิธีการ (หรือเทคนิค) ต่าง ๆ ในอันที่จะเป็นข้อคิดและแนวทางให้ผู้สนใจใคร่รู้หรือเกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรที่มุ่งเน้นการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของเกษตรกร โดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นอีกแนวทางหนึ่งของการพัฒนาหลักสูตรที่ท้องถิ่นจะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมแก่สภาพท้องถิ่นนั้น ๆ ได้

การประเมินผลการใช้หลักสูตรทั้ง 5 หลักสูตร พบประสิทธิผลของหลักสูตรในระดับหนึ่ง คือ กลุ่มเป้าหมายเกิดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาคุณลักษณะและทักษะที่เป็นเป้าหมายของหลักสูตร กลุ่มผู้มีส่วนร่วมเห็นคุณค่าของกิจกรรม แต่ผลกระทบในระดับที่ยั่งยืนต่อบุคคลและชุมชนยังต้องอาศัยและในการทำวิจัยอีกระยะหนึ่ง(รายละเอียดของผลการประเมินหลักสูตรทั้ง 5 หลักสูตร อยู่ในภาคผนวก ง.)

บทที่ 4

ข้อเสนอแนะการนำผลการวิจัยไปใช้

บทนำ

สิ่งที่ต้องเข้าใจเป็นเบื้องต้น คือ ต้องตระหนักว่าผู้เรียนต้องมีจุดหมายการเรียนรู้ว่าเรียนไปทำไม และผู้สอนต้องมีจุดหมายการสอนว่าสอนไปเพื่ออะไร ซึ่งต้องสอดคล้องกันระหว่าง “ทำไม” กับ “อะไร” โดยผ่านคำถามต่อไปนี้

1. สอนแล้วผู้เรียนรู้ได้อะไรจากการเรียน
2. สอนอย่างไร
3. สอนใคร
4. สอนเพื่ออะไร
5. สอนไปทำไม

ผู้สอนต้องปรับ “วิธี” คือตัวความรู้ให้เข้ากับ “วิถี” คือ ความจริงแห่งชีวิต ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของชุมชนนั้น แสดงว่าใน “หลักสูตร” นั้นต้องมีวิถีชีวิตของชุมชนซ่อนอยู่ ถ้าเป็นเช่นนี้การเรียนการสอนจะนำทักษะเดิมมาช่วยกันปรุงแต่งเพื่อเสริมทักษะนั้นให้มีส่วนกลับไปสู่การกระทำซึ่งเป็นกิจกรรมในแต่ละวิถีชีวิตให้ดีขึ้นกว่าเดิม แสดงให้เห็นว่ากิจกรรมการเรียนการสอนต้องดำเนินการไปภายใต้เงื่อนไขของความเป็น “หุ้นส่วนการเรียนรู้” จะทำให้การถ่ายโยงความรู้ไปสู่การรับรู้และเรียนรู้ได้ดีขึ้น เพราะต่างก็ให้ “โอกาส” และ “เวลา” แก่กัน โดยเฉพาะหลักสูตร “การพัฒนาคุณลักษณะและทักษะแก่แรงงานภาคเกษตร” ได้จัดทำขึ้นบนพื้นฐานวิถีชีวิตของเกษตรกรจังหวัดน่าน ในลักษณะ “หุ้นส่วนการทำหลักสูตร” เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณลักษณะและทักษะที่จะทำให้เป็นคนที่มี “ความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเอง” “รู้จักคิด” “ตัดสินใจและแก้ปัญหาอย่างรอบคอบ” ด้วยวิธีการของ “หุ้นส่วนการเรียนรู้”

การตั้งคำถามต่อกันในการเรียนจะทำให้ช่วยกันค้นพบคำตอบได้ด้วยตนเอง และคำถามเป็นใบเบิกทางที่ดี เหมือนคนที่กำลังหาทางออกหรือหลงทาง “คำถาม” จะช่วยให้พบทางออกที่ต้องการได้โดยฝึกปฏิบัติจนเป็นนิสัย ไม่รู้จักเบื่อแต่กลับเพลิดเพลินไปกับการเรียนรู้ จะติดตัวผู้เรียนเพื่อนำไปหาความรู้และทักษะเพิ่มเติมในอนาคต

หลักสูตรที่จัดทำขึ้นบนพื้นฐานของวิถีชีวิต ซึ่งคือความเป็นจริงแห่งชีวิต ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และธรรมชาตินั้นกว้างใหญ่และมีการเปลี่ยนแปลง เพราะฉะนั้นความจริงแห่งชีวิตจึงต้องขยายตามไปด้วย จึงจำเป็นที่ต้องฝึกการใช้สมองเพื่อให้เป็นมนุษย์ที่พัฒนา มีพลังสร้างสรรค์สามารถนำไปแก้ไขข้อจำกัดเรื่อง “เวลา” และ “พื้นที่” ได้ ทำให้ผู้เรียนสามารถจะเรียนที่ไหนเวลาใดก็ได้ หลักสูตรในลักษณะนี้จะเป็นเครื่องมือสำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิตและก่อให้เกิดการ

พัฒนาที่ยั่งยืน และความอยู่ดีมีสุขของเกษตรกร รวมทั้งการสร้างค่านิยมใหม่ในการเรียนรู้ วิธีเรียนนำไปสู่ความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งจะสร้างความเข้มแข็งและสัมพันธภาพที่ดีของบุคคลและสังคมด้วยเหตุและผลดังต่อไปนี้

สังคมคุณภาพที่ยึดหลักความสมดุลความพอดี สามารถสร้างคนทุกคนให้เป็นคนดี คนเก่ง พร้อมด้วยคุณธรรม จริยธรรม พึ่งตนเองได้ มีคุณภาพชีวิตที่ดี

สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ ที่เปิดโอกาสให้เกษตรกรทุกคนสามารถคิดเป็น ทำเป็น มีเหตุผล มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ สามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต รู้เท่าทันโลกเพื่อพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง สามารถสั่งสมทุนปัญญา รักษาและต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม

สังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน ที่ดำรงไว้ซึ่งคุณธรรมและคุณค่าของเอกลักษณ์สังคมเกษตรที่พึ่งพาเกื้อกูลกัน มีจารีตประเพณีดีงาม มีความเอื้ออาทร รักภูมิใจในชาติและท้องถิ่น มีสถาบันครอบครัวที่เข้มแข็ง ตลอดจนเครือข่ายชุมชนทั่วประเทศ

การจะบรรลุเป้าประสงค์ดังกล่าว ขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพในการนำหลักสูตรไปใช้

ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดทางสังคม

การพัฒนาคุณลักษณะและทักษะด้านการทำงาน ต้องเริ่มตั้งแต่เด็ก และพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนถึงวัยทำงาน ผลจากการวิจัยนี้พบว่า คุณลักษณะและทักษะของผู้ประสบความสำเร็จในอาชีพการเกษตรมีทั้งในระดับกลุ่ม และระดับบุคคล การวิจัยในลักษณะนี้สามารถนำไปใช้กับจังหวัดอื่น ๆ ที่มีประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตรได้เช่นเดียวกัน กระบวนการทำงานของนักวิจัยเพื่อให้เกิดการร่วมมือในการพัฒนาระบบการถ่ายทอดทางสังคมมีข้อเสนอแนะดังนี้

กลไกภาครัฐ

การรับรู้ และการมีส่วนร่วมของผู้นำภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร การค้าขายและระบบเรียนรู้ในจังหวัดมีความสำคัญ ดังนั้น ผู้ว่าราชการจังหวัด รองผู้ว่าราชการจังหวัด ประมงจังหวัด เกษตรจังหวัด ปศุสัตว์จังหวัด สหกรณ์จังหวัด แรงงานและสวัสดิการสังคมจังหวัด เกษตรและสหกรณ์จังหวัด พัฒนาการจังหวัด ผ.อ.รทส. ผ.อ.กศน. ภาค ควรมีส่วนให้ความคิดเห็น และข้อมูลสะท้อนกลับในบางขั้นตอนของการวิจัย

ผู้ปฏิบัติงานภาครัฐที่มีแรงบันดาลใจที่จะทำงานเพื่อผู้อื่น เป็นบุคคลสำคัญที่ต้องชักชวนให้เข้ามาร่วมงาน เทคนิคการชักชวน ได้แก่ การชี้แจงให้เห็นคุณประโยชน์ของการทำงานร่วมกัน การขอความเห็น การให้มีส่วนในการกำหนดเป้าหมาย และทิศทางการทำงาน การชี้แนะทางวิชาการ เป็นต้น งานวิจัยเรื่องนี้ให้ความสำคัญแก่ผู้ปฏิบัติงาน ได้แก่ ครู-อาจารย์ผู้สอนในโรง

เรียนประถมศึกษา ครู ป.อ. เจ้าหน้าที่เคหะกิจ อาจารย์ผู้สอนในสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล ดังนั้น จึงต้องมีการจัดกิจกรรม ได้แก่ การประชุมปรึกษาหารือ การสัมมนา เป็นประจำ

ผู้บริหารระดับหน่วยงาน และผู้บริหารระดับกลางควรได้รับข้อมูลเกี่ยวกับโครงการวิจัย และเข้ามามีส่วนในการเสนอความคิดเห็นเป็นระยะ ๆ

กลไกภาคประชาชน

แกนนำหรือผู้นำในชุมชนมีความสำคัญต่อความสำเร็จของการวิจัย ควรชักชวนและจูงใจให้แกนนำเข้ามามีส่วนร่วมก่อน เทคนิคที่ใช้คือให้ความสำคัญกับปัญหาในชุมชน จัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน เปิดโอกาสให้ภาคประชาชนกำหนดทิศทางและแนวทางในการเรียนรู้ สนับสนุนเครือข่ายการเรียนรู้นอกชุมชน ทั้งที่เป็นด้านวิชาการและวิชาชีพ เป็นต้น

ข้อเสนอแนะการนำหลักสูตรไปใช้

ข้อเสนอแนะทั่วไป

การนำเอาหลักสูตรไปใช้เป็นการเปลี่ยนแปลงชนิดหนึ่ง จำเป็นต้องมีการเตรียมความพร้อมเพื่อให้เกิดความมั่นใจว่าหลักสูตรที่จะนำไปใช้นั้นสามารถดำเนินการไปได้ ทำให้ผู้สอนและผู้เรียนบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกันในฐานะของ “หุ้นส่วนการเรียนรู้” ที่มีความคาดหวังจะทำให้เกิดการยอมรับ ให้ความร่วมมือและให้การสนับสนุนทั้งจากผู้เรียนและจากชุมชน ทั้งนี้เป็นที่ทราบกันอยู่ทั่วไปแล้วว่าการที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ของแต่ละหลักสูตร ขึ้นอยู่กับการใช้หลักสูตรในสภาพและเงื่อนไขที่เหมาะสมเท่านั้น เพื่อให้การนำหลักสูตรไปใช้มีประสิทธิภาพจำเป็นจะต้องมีการเตรียมการเพื่อเตรียมความพร้อมในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ความพร้อมของผู้เรียนและครูผู้สอน
2. การสร้างบรรยากาศแห่งความร่วมมือ
3. การประชาสัมพันธ์หลักสูตร
4. การเตรียมบุคลากร
5. การเตรียมวัสดุอุปกรณ์ สื่อการเรียนการสอนและสถานที่
6. การเตรียมระบบบริหาร
7. การเตรียมชุมชน
8. การเตรียมงบประมาณ

1. ความพร้อมของผู้เรียนและผู้สอน

การเรียนรู้ของผู้เรียน

- ผู้เรียนมีประสบการณ์ตรงสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- ผู้เรียนฝึกปฏิบัติจนค้นพบความถนัดและวิธีการของตนเอง
- ผู้เรียนทำกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกลุ่ม
- ผู้เรียนฝึกคิดอย่างหลากหลายและสร้างสรรค์จินตนาการ ตลอดจนได้แสดงออกอย่างชัดเจนและมีเหตุผล
- ผู้เรียนได้รับการเสริมแรงให้ค้นหาคำตอบ แก้ปัญหา ทั้งด้วยตนเอง และร่วมด้วยช่วยกัน
- ผู้เรียนได้ฝึกค้นคว้า รวบรวมข้อมูล และสร้างสรรค์ความรู้ด้วยตนเอง
- ผู้เรียนได้เลือกทำกิจกรรมตามความสามารถ ความถนัดและความสนใจของตนเองอย่างมีความสุข
- ผู้เรียนฝึกตนเองให้มีวินัยและมีความรับผิดชอบในการทำงาน
- ผู้เรียนฝึกประเมิน ปรับปรุงตนเองและยอมรับผู้อื่น ตลอดจนสนใจใฝ่หาความรู้อย่างต่อเนื่อง

การสอนของครู

- ครูเตรียมการสอนทั้งเนื้อหาและวิธีการ
- ครูจัดสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศที่ปลูกเร้า จูงใจ และเสริมแรง ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้
- ครูเข้าใจใส่นักเรียนเป็นรายบุคคล และแสดงความเมตตาผู้เรียนอย่างทั่วถึง
- ครูจัดกิจกรรมและสถานการณ์ให้ผู้เรียนได้แสดงออกและคิดสร้างสรรค์
- ครูส่งเสริมให้ผู้เรียนฝึกคิด ฝึกทำและฝึกปรับปรุงตนเอง
- ครูส่งเสริมกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกลุ่ม พร้อมทั้งสังเกตส่วนดี และปรับปรุงส่วนด้อยของผู้เรียน
- ครูใช้สื่อการสอนเพื่อฝึกการคิด การแก้ปัญหา และการค้นพบวิธีเรียนรู้
- ครูใช้แหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายและเชื่อมโยงประสบการณ์กับชีวิตจริง
- ครูฝึกฝนกิริยามารยาทและวินัยตามวิถีวัฒนธรรมไทย
- ครูสังเกตและประเมินพัฒนาการของผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง

2. การสร้างบรรยากาศแห่งความร่วมมือ

- การเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วม

- การสร้างเครือข่ายแหล่งเรียนรู้
 1. อนามัยตำบล
 2. องค์การบริหารส่วนตำบล
 3. ภูมิปัญญาท้องถิ่น (บุคคลผู้รู้ในชุมชน)
 4. ห้องสมุดโรงเรียน ห้องสมุดประจำถิ่น
 5. สิ่งพิมพ์ ตำราวิชาการ เอกสาร
 6. โทรทัศน์
 7. วิทยุ
 8. วีดิทัศน์
 9. คู่มือสำหรับสอน
- สร้างบรรยากาศให้ผู้เรียนแสดงความสามารถที่แท้จริงของตนออกมา
- บทเรียนที่นำมาเรียนจะต้องเกี่ยวข้องกับชีวิตจริง
- การสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม ในบทเรียนและกิจกรรมการเรียน
- ตระหนักว่าผู้เรียนมีความแตกต่างกันในประเด็น ดังต่อไปนี้
 1. ความต้องการและความอดทน
 2. ความสนใจ
 3. ประสบการณ์
 4. พัฒนาการทางกาย เซาว์ปัญญา และบุคลิกภาพ
 5. การรับรู้และการเรียนรู้
 6. อิทธิพลของสังคมที่มีต่อบุคคลด้านสังคมประกิตและความคาดหวัง
 7. จุดมุ่งหมาย

3. การประชาสัมพันธ์หลักสูตร

ดังกล่าวแล้วว่าการนำหลักสูตรไปใช้นั้นได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และการเปลี่ยนแปลงย่อมมีผลกระทบเสมอทั้งด้านบวกและด้านลบแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องมากน้อยแตกต่างกันออกไป เพราะฉะนั้นการประชาสัมพันธ์หลักสูตรจะทำให้ชุมชนได้ทราบการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น ซึ่งจะทำให้ในหลายรูปแบบ เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อมวลชน การประชุมชาวบ้าน การใช้หอกระจายข่าวในชุมชน และสิ่งสำคัญ คือ หลักสูตรดังกล่าวต้องทำให้ชุมชนประจักษ์ว่าได้ประโยชน์โดยชี้ประเด็นสำคัญในหลักสูตรให้เห็นว่าเกี่ยวข้องกับชุมชน ดังต่อไปนี้

1. มีความสำคัญต่อการเรียนรู้ของชุมชน
2. มีประโยชน์ในชีวิตประจำวัน อาชีพและรายได้

3. สิ่งที่ยั่งยืนนั้นมีคุณค่าที่ชุมชนต้องรักษาไว้
4. เป็นสิ่งที่ผู้เรียนสนใจ
5. มีแกนสารที่เชื่อถือได้
6. สอดคล้องกับประสบการณ์ของชุมชน
7. เป็นเรื่องที่จะส่งเสริมพัฒนาชุมชน

4. การเตรียมบุคลากร

ผู้จัดกิจกรรม เชิญวิทยากรที่มีความรู้เกี่ยวกับคุณลักษณะ ทักษะและกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมด้านการเกษตรที่เหมาะสม การเลือกกิจกรรมเพื่อศึกษาในแต่ละหลักสูตร เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักตนเอง เห็นคุณค่าในอาชีพของเขาและการเสริมสร้างจริยธรรม

ประชุมระดมความคิดระหว่างคณะทำงาน คณะกรรมการโรงเรียน ผู้ปกครอง ชุมชน และผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเสนอคุณลักษณะและทักษะที่ควรปลูกฝังแก่เกษตรกรผู้เรียน

บุคลากรต้องเข้าใจว่า “ทุกอย่างมันไม่นิ่ง มันเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอแม้แต่ความคิดของคน”

5. การเตรียมวัสดุอุปกรณ์ สื่อการเรียนการสอนและสถานที่

การเรียนการสอนมักจะเน้นทฤษฎีมากกว่าปฏิบัติ จึงต้องปรับเปลี่ยนมาเป็นการปฏิบัติ และเรียนรู้จากสภาพจริงมากขึ้น เช่น หลักและวิธีวิจัยเบื้องต้น ได้ปรับกระบวนการเรียนการสอนให้เก็บข้อมูลจากหมู่บ้าน เพื่อให้ผู้เรียนได้มีโอกาสปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับเกษตรกร ด้วยการเก็บข้อมูลด้วยตนเองในภาคสนาม ทำให้สามารถฝึกการมีวินัย ความรับผิดชอบ การทำงานเป็นทีมควบคู่กันไป ทำให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง ได้พัฒนาศักยภาพแห่งตนและผลได้จากการเรียนก็เป็นประโยชน์ต่อเกษตรกร เป็นต้น

6. การเตรียมระบบบริหาร

จัดระบบ กลไก และกระบวนการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของเกษตรกรผู้เรียน

ระบบการบริหารแบบให้ชุมชนมีส่วนร่วม และระบบการเรียนการสอนแบบเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และการเรียนรู้ด้วยตนเอง เพื่อนำไปสู่ “หุ้นส่วนในการเรียน”

วางแผนเตรียมการพัฒนาการเรียนการสอนร่วมกัน

กำหนดวิธีการประเมินผล

เด็กที่มาจากพื้นฐานครอบครัวที่ยากจนมักจะขาดการลงทุนเกี่ยวกับสุขภาพ โภชนาการ และการกระตุ้นสติปัญญา ฉะนั้นเด็กเหล่านี้ควรได้รับการจัดสรรทรัพยากรเพื่อชดเชย และให้ความช่วยเหลือ เพื่อให้ได้สร้างคุณลักษณะและทักษะที่สามารถไปจัดหาสิ่งที่ตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานได้ด้วยตนเอง

7. การเตรียมชุมชน

ผู้จัดกิจกรรมจัดการประชุมร่วมกันระหว่างนักวิชาการด้านการเกษตร นักวิชาการที่มีความรู้ด้านกระบวนการถ่ายทอดทางสังคม ด้านการเกษตรที่เหมาะสม สื่อมวลชนท้องถิ่น เกษตรกรผู้รับฟังข่าวสาร และเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ เพื่อให้แต่ละฝ่ายได้แสดงความคิดเห็น อธิบายสิ่งที่ดำเนินการ สะท้อนความต้องการของชุมชน และร่วมกันสรุปประเด็นที่จะดำเนินการ และให้ข้อเสนอแนะต่อที่ประชุม

ระดมสาระความรู้จากชุมชนมาสร้างสถานการณ์การสอนเพื่อสร้างฉากรเรียนที่มีนักเรียน ครู และชุมชน เป็นตัวละครของเรื่องราวจริง ๆ จะได้ร่วมกันคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ และคิดอย่างหลากหลาย ซึ่งเริ่มต้นที่ชุมชน

มีการรวบรวมและจัดทำฐานข้อมูลเพื่อเป็นประโยชน์ในการเสริมสร้างคุณลักษณะและทักษะของแรงงานภาคการเกษตร

เรื่องที่คุณคิดนั้นส่วนใหญ่จะมีอยู่ในท้องถิ่น ที่เกษตรกรได้พบเห็นอยู่ ฉะนั้นการฝึกให้....

“คิดจากสิ่งที่เห็น

ทำจากสิ่งที่คิด

กินและใช้จากสิ่งที่ทำ”

8. การเตรียมงบประมาณ

ศึกษารายละเอียดของแต่ละหลักสูตรว่ามีกิจกรรมอะไรบ้างที่ต้องทำ และแต่ละกิจกรรมจะต้องใช้วัสดุ อุปกรณ์ รวมทั้งสถานที่ อย่างไร

สิ่งที่น่าสนใจจัดกิจกรรม มีอะไรและจำนวนเท่าใดที่หาได้จากชุมชน มีอะไรและจำนวนเท่าใดที่ต้องหาจากภายนอกชุมชน คิดเป็นเงินจำนวนเท่าใด

งบประมาณสำหรับวิทยากร จำนวนเงินดังกล่าวหาได้จากชุมชนเองเท่าใด ต้องอาศัยจากชุมชนภายนอกเท่าใด

จัดระบบการบริหารงบประมาณเพื่อให้การดำเนินกิจกรรมดำเนินไปตามเป้าประสงค์ที่กำหนดไว้

ข้อเสนอแนะเฉพาะ

ข้อเสนอแนะก่อนหน้านี้เป็นข้อเสนอแนะทั่วไปเกี่ยวกับการนำหลักสูตรไปใช้ ต่อไปนี้เป็นข้อเสนอแนะเฉพาะสำหรับการนำหลักสูตรแต่ละหลักสูตรไปใช้เพิ่มเติมจากข้อเสนอแนะที่กล่าวมาแล้ว เพื่อให้การใช้หลักสูตรแต่ละหลักสูตรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

1. หลักสูตรการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของนักเรียนโรงเรียนขยายโอกาส

เนื่องจากหลักสูตรนี้มีหลักการที่สำคัญคือการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องในการพัฒนาการจัดการเรียนการสอน และการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณลักษณะและทักษะให้กับนักเรียนต้องคำนึงถึงผู้เรียนสำคัญ โดยผ่านกระบวนการเรียนแบบบูรณาการทุกรายวิชา ดังนั้นการนำหลักสูตรนี้ไปใช้จึงควรคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้คือ

1.1 ความร่วมมือของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

1.2 การได้รับการสนับสนุนและการเห็นความสำคัญของหน่วยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

1.3 ความรู้ความเข้าใจของครูผู้สอน มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดในการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของนักเรียนตามแนวปฏิรูปการศึกษาอย่างชัดเจน

1.4 หลักสูตรนี้ไม่เหมาะสำหรับการเรียนการสอนที่มีครูคนเดียวเป็นผู้สอนทุกรายวิชา เนื่องจากจะขาดกระบวนการมีส่วนร่วมในการระดมความคิดเพื่อบูรณาการการจัดการเรียนการสอนในทุกรายวิชา

2. หลักสูตรการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะที่จำเป็นสำหรับเกษตรกรของนักศึกษาประกาศนียบัตรอาชีพ (ปอ.) วิชาการเพาะเห็ดและการเลี้ยงไก่

เนื่องจากหลักสูตรนี้ ถูกพัฒนาขึ้นจากการมีส่วนร่วมของผู้สอน ผู้เรียนในหลักสูตรประกาศนียบัตรอาชีพ (ปอ.) ของกรมการศึกษานอกโรงเรียน และตัวแทนของชุมชน ดังนั้นการนำหลักสูตรไปใช้จึงควรคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้

2.1 ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้เรียน จะต้องเห็นประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมของการใช้หลักสูตรนี้ คือสามารถเห็นผลที่เกิดขึ้นว่าดีกว่าเดิมอย่างชัดเจน เช่น เขาจะสามารถขยายผลผลิตได้มากขึ้น กลุ่มมีความรับผิดชอบเพิ่มขึ้น เขาสามารถเป็นผู้นำกลุ่มได้ มีความสุขกับการเรียน เป็นต้น หากผู้เรียนไม่เห็นว่าการเรียนจะเป็นประโยชน์แก่ตัวเขาหรือชุมชนย่อมจะถูกปฏิเสธ

2.2 กระบวนการในการใช้หลักสูตร จะต้องเน้นเรื่องการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ตั้งแต่จุดเริ่มต้นจนจบกระบวนการให้เกิดการเรียนรู้และความรับผิดชอบร่วมกัน เนื่องจากการเรียนรู้เป็นกระบวนการของชีวิต ไม่ควรมีคำตอบตายตัว คำตอบควรมาจากผู้เรียน สิ่งที่ต้องระมัดระวังมากก็คือ ให้ผู้เรียนมีอิสระที่จะคิด ทดลองทำ และเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง ไม่ใช่เรียนจากการบอกเล่าของครู และทำตามเท่านั้น

2.3 การปฏิบัติที่ได้ผลควรมีการทอระยะเวลาเพื่อติดตามผล เพราะการพัฒนาหลักสูตรอย่างต่อเนื่องกันไปในระยะ 2-3 ภาคเรียน เท่ากับช่วยพัฒนาตัวครู ปอ. ไปด้วยในกระบวนการ นอกจากนี้อาจพัฒนาในหลักสูตรวิชาชีพอื่นๆ ที่ต้องการได้

2.4 ควรมีการกำหนดเป็นนโยบายเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตร ปอ. โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของบุคลากรหลายฝ่าย ทั้งฝ่าย กศน. นักศึกษาที่เป็นเกษตรกรและผู้นำชุมชน

3. หลักสูตรการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะผู้นำเกษตรกรในรายวิชาหลักและวิธีการวิจัยตลาดเบื้องต้นของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล

เนื่องจากหลักสูตรนี้ ถูกพัฒนาขึ้นจากการมีส่วนร่วมของผู้สอน ผู้เรียนจากสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล และตัวแทนของชุมชน ดังนั้นการนำหลักสูตรไปใช้ จึงสามารถสรุปเป็นข้อเสนอแนะได้ดังนี้

3.1 สร้างความสนใจที่อยากรู้และประโยชน์จากการเรียนก่อนดำเนินการเรียนการสอน

3.2 มอบหมายความรับผิดชอบและให้เลื่อกกลุ่มทำวิจัยตามความอยากรู้และด้วยความสมัครใจ

3.3 จัดระบบและมีการวางแผนงานที่ดี เพื่อให้หัวหน้ากลุ่มและสมาชิกกลุ่มทราบบทบาทของตน แล้วอาศัยการทำงานที่แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

3.4 ผู้สอนหรือครูฝึกต้องเฝ้าติดตามพฤติกรรมในระหว่างการทำงานของผู้เรียน เพื่อก่อให้เกิดความรับผิดชอบ ความร่วมมือ และมนุษยสัมพันธ์ภายในกลุ่ม

3.5 มีการประเมินหลังเลิกเรียนและกิจกรรม ว่ามีการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นในด้านความรับผิดชอบ ความอดทน การวางแผนการทำงาน ความสามัคคี รู้จักหน้าที่ มีการแบ่งงานกันทำ และรู้วิธีการเรียนรู้และการวิจัย

3.6 สิ่งที่ต้องคำนึงถึงอยู่เสมอในกระบวนการเรียนการสอนประกอบด้วย สิ่งป้อนกระบวนการ และผลผลิต

4. หลักสูตรการแปรรูปผลไม้เพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะในกลุ่มเกษตรกร

เนื่องจากหลักสูตรนี้ ถูกพัฒนาขึ้นจากการมีส่วนร่วมของผู้สอน ผู้เรียน และตัวแทนของชุมชน ดังนั้นการนำหลักสูตรไปใช้ จึงสามารถสรุปเป็นข้อเสนอแนะได้ดังนี้

4.1 การประเมินผู้เรียนก่อนและหลังการเรียนหรือฝึกอบรม

4.2 ประเมินชุมชน เรื่อง

- พื้นที่ทำกิน
- ทรัพยากรธรรมชาติ
- ผลผลิต
- ราคาผลผลิตและราคาวัตถุดิบ เช่น ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช

- โรคระบาด
- ภาวะการทำงานหลังฤดูเก็บเกี่ยว
- ค่านิยม เจตคติ ทักษะ และความรู้

4.3 รวบรวมข้อมูลจากความคิดเห็นของชุมชนในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการฝึกอบรม

4.4 ส่งเสริมการคิดอย่างมีวิจารณญาณ โดยการตั้งคำถาม การหาเหตุผล การพยายามหาข้อมูลจากหลายแง่มุม มองสถานการณ์โดยรอบคอบ มุ่งประเด็นไม่หลงประเด็น เปิดใจกว้าง เลือกแนวทางที่มีข้อมูลสนับสนุน ไวต่อความรู้สึกและความเชี่ยวชาญของผู้อื่น จัดลำดับในการคิด เมื่อสิ่งนั้นมีความซับซ้อน

4.5 การนำการเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐานไปใช้ให้คำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้

4.5.1 จะต้องเสนอสถานการณ์ที่เป็นปัญหาก่อน แล้วใช้ปัญหานั้นเป็นศูนย์กลางและบริบทเพื่อการเรียนรู้

4.5.2 สถานการณ์ที่เป็นปัญหา มีลักษณะดังนี้

- เป็นปัญหาที่ไม่มีโครงสร้างชัดเจน เป็นปัญหาที่สับสน
- ปัญหามักจะเปลี่ยนแปลงไปได้เมื่อได้ข้อมูลใหม่ๆ มาเพิ่ม
- ไม่เป็นปัญหาที่แก้ได้ง่ายๆ หรือมีสูตรเฉพาะ
- ไม่ใช่ปัญหาที่มีคำตอบเพียงหนึ่งเดียว

4.5.3 ผู้เรียนเป็นผู้แก้ไขปัญหาและเป็นผู้เรียนรู้ด้วยตนเอง ผู้สอนเป็นผู้ฝึกสอนด้านพุทธิปัญญาและอภิพุทธิปัญญา

4.5.4 นำข้อมูลมาถ่ายทอดแบ่งปันกัน แต่ความรู้เป็นการสร้างขึ้นของผู้เรียนแต่ละคน การอภิปรายและการโต้แย้งเป็นการแสดงออกและการทดสอบการคิด

4.5.5 การประเมินผลเป็นสิ่งคู่กันกับปัญหาและกระบวนการแก้ปัญหา

4.5.6 หน่วยการเรียนรู้แบบการเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน ไม่จำเป็นต้องเป็นสหวิทยาการ แต่จะเป็นลักษณะบูรณาการเสมอ

5. หลักสูตรการพัฒนาผู้ทำหน้าที่สื่อมวลชนท้องถิ่นให้มีบทบาทในการเสริมสร้างคุณลักษณะและทักษะของเกษตรกร

การนำหลักสูตรนี้ไปใช้ฝึกอบรมให้เกิดผลอย่างมีประสิทธิภาพนั้น ผู้จัดควรคำนึงถึงเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

5.1 ควรคัดเลือกผู้เข้ารับการอบรมที่มีความสนใจและต้องการเข้ารับการอบรมเพื่อพัฒนาตนเองอย่างแท้จริงในเรื่องการนำเสนอข้อมูลเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของเกษตรกร ทั้งนี้เพราะเนื้อหาที่ฝึกอบรมจะเหมาะสำหรับผู้ที่ต้องทำหน้าที่เขียนเนื้อหา (Script) ในคอลัมน์หนังสือ

พิมพ์ ในเอกสารเผยแพร่ข้อมูลด้านการเกษตรของเกษตรจังหวัด ประมงจังหวัด หรือผู้เขียนเนื้อหา บทวิทยุชุมชน บทประชาสัมพันธ์ของประชาสัมพันธ์หมู่บ้าน

5.2 ควรมีการทำความเข้าใจอย่างชัดเจนถึงประโยชน์ที่ผู้เข้ารับการอบรมจะได้รับจากการอบรมครั้งนี้ เพื่อให้สำหรับประกอบการตัดสินใจเข้าร่วมฝึกอบรมตามหลักสูตร เนื่องจากหลักการของหลักสูตรเน้นที่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมจะต้องเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมเป็นหลัก รวมทั้งจะต้องดำเนินการแบบมีส่วนร่วมกับผู้อื่นด้วย

5.3 ผู้ทำหน้าที่พัฒนาด้านการเกษตรในชุมชน หรือ องค์การบริหารส่วนตำบลสามารถนำแนวความคิดไปใช้เป็นพื้นฐานในการพัฒนางานด้านการประชาสัมพันธ์เพื่อเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับการเกษตรในชุมชนของตนเองได้ เช่น การจัดกิจกรรมประชาสัมพันธ์โดยกลุ่มเยาวชนหรือโดยข้าราชการเกษียณอายุราชการที่อุทิศเวลาเพื่อพัฒนาชุมชน เป็นต้น

บทสรุป

การนำหลักสูตรไปใช้เพื่อให้บรรลุจุดหมายการเรียนรู้ โดยผู้เรียนมีจุดหมายในการเรียน และผู้สอนจัดการให้ผู้เรียนบรรลุจุดหมายในการเรียนภายใต้เงื่อนไข "การมีส่วนร่วม" ในการดำเนินการทุกระดับตั้งแต่ "หุ้นส่วนการทำหลักสูตร" ไปสู่ "หุ้นส่วนการเรียนรู้" เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณลักษณะและทักษะที่จะทำให้เป็นคนที่มีความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเอง "รู้จักคิด" "ตัดสินใจและแก้ปัญหาอย่างรอบคอบ" การเตรียมการก่อนนำหลักสูตรไปใช้ควรจะต้องศึกษาข้อเสนอแนะการนำหลักสูตรไปใช้ทั้งที่เป็นข้อเสนอแนะทั่วไปและข้อเสนอแนะเฉพาะหลักสูตรจะทำให้การใช้หลักสูตรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพตามวัตถุประสงค์

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กองทุนภูมิปัญญา ชาวบ้านภาคอีสาน. (2544). จดหมายข่าวปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน. (3)
- กัลยา สุขประทีพ. (2538). ความสัมพันธ์ระหว่างเจตคติต่อการอนุรักษ์น้ำและพฤติกรรมการอนุรักษ์น้ำ ตามการรับรู้ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3. กรุงเทพฯ : วิทยานิพนธ์ ค.ม. (มัธยมศึกษา) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เกื้อ วงศ์บุญสิน. (2545). การปรับฐานทรัพยากรมนุษย์ของไทย. แนวทางวิเคราะห์การประชุมวิชาการเชิงปฏิบัติการโครงการทักษะแรงงานในอนาคตที่พึงประสงค์ 13 กรกฎาคม 2545 สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ณ ห้องเชียงแสน โรงแรมนารายณ์ กรุงเทพฯ : วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2539). ศึกษิตแห่งศตวรรษที่ 21 : แนวคิดปฏิรูปการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ : ชัคเชส มีเดีย.
- งามตา วรินทร์านนท์ และคณะ. (2545). การวิเคราะห์ดัชนีเชิงเหตุและผลของคุณภาพชีวิตสมรสในครอบครัวไทย. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- จุมพล รอดคำดี. (2532). สื่อมวลชนเพื่อการพัฒนา. กรุงเทพฯ : คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉันทนา ภาคบงกช. (2545). การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2542). ธุรกิจชุมชน : เส้นทางที่เป็นไปได้. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ดวงเดือน พันธุมนาวิน. (2529). การควบคุมอิทธิพลของสื่อมวลชนของครอบครัวกับจิตลักษณะที่สำคัญของเยาวชนไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คณะ ครุศาสตร์อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี.
- _____. (2531). ชุดฝึกอบรมหลักสูตรการเสริมสร้างทัศนคติ ค่านิยม และจริยธรรมของข้าราชการ. กรุงเทพฯ : สำนักงานข้าราชการพลเรือน.
- _____. (2538). ทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรม : การวิจัยและพัฒนาบุคคล. กรุงเทพฯ : โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ดุขฎิ โยเหลา. (2535). การสังเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กในประเทศไทยโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

- ดุขฎิ โยเหลา และคณะ. (2545). **องค์กรประชาชนและศักยภาพในการพัฒนาแรงงานภาคเกษตรในชุมชน**. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- _____. (2545). **ระบบการถ่ายทอดทางสังคมเพื่อการพัฒนาบุคคลในการทำงานอาชีพ**. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ธนสิทธิ์ เหล่าประเสริฐ. (2542). “เลี้ยงปลานิลแปลงเพศให้สำเร็จ สูตรที่ไม่ปิดของ สมชาย สะอาดมานะธรรม คลอง 11” *เทคโนโลยีชาวบ้าน*. 12(227):43-44.
- ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร. (2542). **เกษตรกรคนเก่ง เล่ม 2**. กรุงเทพฯ : กองประชาสัมพันธ์ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร.
- _____. (2543). **เกษตรกรคนเก่ง เล่ม 3**. กรุงเทพฯ : กองประชาสัมพันธ์ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร.
- _____. (2543). **จิตวิทยาสำหรับนักเศรษฐศาสตร์**. กรุงเทพฯ : เอกสารประกอบการเรียน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ธำรงค์ อุดมไพจิตรกุล. (2545). “การเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self – Directed Learning)” ใน **เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง เทคนิคการสอนและพัฒนาคุณลักษณะและทักษะด้านการเกษตร**. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ธำรงค์ อุดมไพจิตรกุล และคณะ. (2545). **ข้อมูลพื้นฐานของจังหวัดน่าน : ผลผลิต กระบวนการผลิต การตลาด และคุณภาพแรงงานภาคเกษตร**. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ธันวา จิตต์สงวน. (2543). **แนวทางและนโยบายในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน : ภาคเหนือ**. รายงานการวิจัยฉบับสุดท้าย. กรุงเทพฯ : ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- นงลักษณ์ วิรัชชัย และ สุวิมล ว่องวาณิช. (2545). **การวิจัยและพัฒนาเพื่อการปฏิรูปการศึกษา**. เอกสารเผยแพร่ในโครงการ ลำดับที่ 02 ภาควิชาวิจัยการศึกษา. กรุงเทพฯ : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เนาวรัตน์ พลายน้อย และคณะ. (2545). **ทักษะการทำงานและปัจจัยเงื่อนไขในการพัฒนาทักษะการทำงานของแรงงานภาคอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในท้องถิ่น : การศึกษาในกลุ่มประชาคมภาคเหนือตอนบน**. ในการประชุมวิชาการเสนอผลงานวิจัยชุดโครงการ ทักษะการทำงาน 23 กันยายน 2545 กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล.
- นโปเลียน ฮิลล์. (2544). **ปรัชญาชีวิต ศาสตร์แห่งความสำเร็จ The Law of Success**. แปลโดย ปสงค์ อาสา. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มังกรกายี.

- บันลือ นะสิทธิ์. (2543). "लगुยม แสงคำ ทำไร่นาสวนผสมที่เมืองแพร่ เก็บยอดผักขาย อยู่ได้สบาย"
เทคโนโลยีชาวบ้าน. 12(245) : 37 – 38.
- ประทีป จินฉ. (2540). ความหมายของการเรียนรู้. ใน เอกสารประกอบการสอนวิชาการ
วิเคราะห์พฤติกรรมและการปรับพฤติกรรม. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ประทีป จินฉ และคณะ. (2542). การประมวลและสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับการทำงานใน
ประเทศไทย. รายงานการวิจัย ฉบับที่ 74. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ประสาร มาลากุล ณ อยุธยา และคณะ. (2527). รายงานการวิจัยเรื่อง รูปแบบการพัฒนา
ทัศนคติต่อการประหยัดพลังงาน. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ผ่องพรรณ เกิดพิทักษ์. (2531). การศึกษาค่านิยมในการทำงานของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา
ปีที่ 3 โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 1. กรุงเทพฯ :
ภาควิชาการแนะแนวและจิตวิทยา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พรเทพ เสถียรนพเก้า. (2543) ผลการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาเจตคติต่อการอนุรักษ์น้ำของนักเรียน
ประถมศึกษา. วิทยานิพนธ์ วท.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2542). พุทธธรรม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์-
ราชวิทยาลัย.
- _____. (2543). พุทธธรรม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
- พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต. (2530). ทางสายกลางของการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ :
บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด.
- มนัส บุญประกอบ. (2545). "การเรียนรู้เชิงประสบการณ์" ใน เอกสารประกอบการประชุมปฏิบัติ
การเรื่องเทคนิคการสอนและพัฒนาคุณลักษณะและทักษะด้านการเกษตร. กรุงเทพฯ :
สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ลัดดาวัลย์ เกษมเนตร และคณะ. (2545). "การเรียนรู้โดยใช้กระบวนการ I CAN DO" ใน ระบบ
กลไก และกระบวนการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของแรงงานภาคการเกษตร.
กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- วิรัช ลภีรัตนกุล. (2540). การประชาสัมพันธ์. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- วีรพล ดวงสูง (2539). รายงานการประชุมทางวิชาการเรื่อง สื่อมวลชนกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต.
กรุงเทพฯ : ภาควิชาการศึกษาผู้ใหญ่ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

- วีระ อรัญมงคล. (2538). **หลักการประชาสัมพันธ์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สุจิตออฟเซต.
- วณิชัย วงษ์นาคเพ็ชร. (2544). **ยุทธศาสตร์การแก้ปัญหาเศรษฐกิจของจังหวัดน่านในมุมมองของหอการค้าจังหวัดน่าน**. ถ่ายเอกสาร.
- สงวน นิตยารัมภ์พงศ์. (2540). **สุทธิลักษณ์ สมิตะสิริ. บรรณาธิการ. ผู้นำ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI). (2541). **แนวทางการพัฒนากำลังคนเพื่อรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรมในระยะยาว**. กรุงเทพฯ.
- สรณ ภูคอง. (2545). "การเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน," ใน เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง "เทคนิคการสอนการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะด้านการเกษตร. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดน่าน. (2544). **ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของจังหวัดน่าน ประจำปี 2544**. มปป.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2543). **รายได้ประชาชาติของประเทศไทย ฉบับ พ.ศ. 2541**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานจังหวัดน่าน ฝ่ายนโยบายและแผน. (2545). **แผนพัฒนาจังหวัดประจำปี 2545 จังหวัดน่าน**. ถ่ายเอกสาร.
- สำนักงานพาณิชย์จังหวัดน่าน. (2542). **ข้อมูลการตลาดจังหวัดน่าน ประจำปี 2542**. น่าน : สำนักงานฯ.
- สำนักงานสถิติจังหวัดน่าน. (2543). **ข้อมูลสถิติที่สำคัญจังหวัดน่าน พ.ศ. 2543**. <http://www.nso.go.th>
- _____. (2543). **รายงานการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับการศึกษา การกีฬา และการท่องเที่ยว พ.ศ. 2542 จังหวัดน่าน**. ถ่ายเอกสาร.
- _____. (2544). **สรุปผลเบื้องต้นสำรวจข้อมูลระดับหมู่บ้าน พ.ศ. 2544 : เรื่องความเดือดร้อนของราษฎรและความต้องการให้รัฐบาลช่วยเหลือ**. ถ่ายเอกสาร.
- สุกัญญา พัวพันธ์. (2542, กันยายน). "แก้ปัญหาหะนาล้นตลาดโดยการแปรรูป" **เทคโนโลยีชาวบ้าน**. 11(222) : 105.
- เสน่ห์ แสงคำ. (2543). "การเพาะกล้าพริกขายริมถนน อีกหนึ่งกลยุทธ์ของอาชีพเสริม," **เทคโนโลยีชาวบ้าน**. 12(242) : 40-41.

- เลวี วงษ์มณฑา. (2533). "หลักและทฤษฎีการสื่อสาร". ใน เอกสารการสอนชุดวิชา หน่วยที่ 9 – 15. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- หอการค้าจังหวัดน่าน. (2544). ยุทธศาสตร์การแก้ปัญหาเศรษฐกิจของจังหวัดน่านด้านการค้าชายแดน การท่องเที่ยว และการเกษตร. ถ้ายเอกสาร.
- อรรถัย อาจอำ และ กุศล สุนทรธาดา. (2541). จังหวัดน่าน : บนเส้นทางสู่การสร้างประชาสังคมของไทย (Nan Province : On Its Path Towards Civil Society in Thailand). นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- อรพินทร์ ชูชม และคณะ. (2543). การวิเคราะห์ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจทางการศึกษาอาชีพของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- _____. (2543). คำนิยมเกี่ยวกับการทำงาน การถ่ายทอดการทำงานและลักษณะทางจิตสังคมของประชาชน. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- อ้อมเดือน สดมณี. (2545). "การพัฒนาเจตคติ". ใน เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง เทคนิคการสอนการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะด้านการเกษตร. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- อาจินต์ ศิริวรรณ. (2542, เมษายน). "เปิดลูกผสม สร้างอาชีพ สร้างชีวิต ของ ลูกสมาน สุวิมลพรรณ แห่งตำบลบางบัวทอง" เทคโนโลยีชาวบ้าน. 11 (213) : 44 – 50.
- อารีรัตน์ กิตติศิริ. (2542, พฤศจิกายน). "การเลี้ยงเปิดในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน," เทคโนโลยีชาวบ้าน. 12(208) : 38 – 40.
- _____. (2542, กุมภาพันธ์). "ผักปลอดสารพิษ" เทคโนโลยีชาวบ้าน. 12(208) : 38 – 40.
- Berns, R.M. (1997). Child, Family, School, Community Socialization and Support. 4th ed. Fort Worth Philadelphia, Harcourt Brace College Publishers.
- Brophy, J. (1996). "Enhancing Students' Socialization : Key Elements." ERIC Digest. <http://ed/databases/ERIC-Digests/ed 3957/3. html>.
- Boud, D. and Feletti, G. (1999). The Challenge of Problem Based Learning. 2nd. Ed. London : Kogan Page.
- Delisle, R. (1997). How to Use Problem – Based Learning in the Classroom. Alexandria, VA : Association for Supervision and Curriculum Development.
- Erkstorm, C. D. and Ingman, S. R.(1991) "Community Empowerment and Sustainability," Sustainable Communities Review. (a web search on July 2, 2002).

- Gelles, R. J. (1995). *Sociology*. New York : McGraw – Hill.
- Harknell, S. (2002). *Getting life right, Self empowerment education*.
S.harknell@gettinglifeforight.com
- Knowles, M.S. (1975). *Self – Directed Learning : A Guide for Learners and Teacher*. New York : Association Press.
- McGuire, W. J. (1969). "Attitude and Attitude Change," *The Handbook of Social Psychology*. Ed G. Lindzey, E. Aronson 2 : 233 – 346.
- Paul, R.H. (1994). "Experiential and Open Learning for Adults." In : Torsten H., T. Neville. P. (eds.). *The International Encyclopedia of Education (2nd ed)*. Vol 4. Great Britain : BPC Weatons.
- Parenti. (1993). *Democracy for the Few*. New York : St. Martin's Press.
- Skager, R. (1978). *Lifelong Education and Education Practice*. Oxford : Franfeurt Unesco Institution for Education.
- Smith, R.M. (1982). *Learn How to Learn*. Chicago : Follet Publishing Company.
- Torp, L. and Sage , S. (1998). *Problems as Possibilities : Problem – Based Learning for K-12 Education*. Alexandria, VA : Association for Supervision and Curriculum Development.
- Zimbardo, P. J., Ebbesen, E.B.,and Maslach, C. (1977). *Influencing Attitudes and Changing Behavior*. 2nd.ed. *Massachusetts* : Addison – Wesley.
- Zuber – Skerrit, O. (1995). *Emancipatory Action Research for Organizational Change and Development*, In *New Directions in Action Research*, London : Farmer Press.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยโครงการ 1

ข้อมูลพื้นฐานจังหวัดน่าน : ผลผลิต กระบวนการผลิต
การตลาดและคุณภาพแรงงานภาคการเกษตร

แบบสัมภาษณ์ข้อมูลทั่วไป
กลุ่มเกษตรกรดีเด่น กลุ่มองค์กรเอกชน กลุ่มสื่อมวลชน

กลุ่มเกษตรกรดีเด่น

1. ด้านผลผลิต

- อาชีพที่ท่านทำขณะนี้คืออะไร (ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ การประมง และการแปรรูปสินค้า) ทำมานานเท่าไร ก่อนหน้านั้นเคยทำอะไร ทำไมจึงเปลี่ยน

.....

- คุณภาพของผลผลิตเป็นอย่างไร มีใครช่วยดูแลคุณภาพหรือไม่

.....

- ผลผลิตเป็นที่ต้องการของตลาดหรือไม่ ผลิตผลเพียงพอหรือไม่

.....

2. ด้านกระบวนการผลิต

- การประกอบอาชีพนี้ต้องเตรียมตัวอย่างไรบ้าง ยุ่งยากหรือไม่ ใครเป็นผู้แนะนำเรื่องการผลิต

.....

- เกษตรกรต้องการความรู้ในเรื่องใด หรือต้องการความช่วยเหลืออย่างไรบ้างในการเพิ่มผลผลิตจำนวนมากๆ และคุณภาพสูงๆ

.....

.....

3. ด้านการตลาด

- ผลผลิตที่ได้นำไปจำหน่ายที่ใดบ้าง ใครเป็นลูกค้าคนสำคัญ

.....

- มีการแปรรูปผลผลิตหรือไม่

.....

- เกษตรกรกำหนดราคาสินค้าเอง หรือมีอำนาจต่อรองเพียงใด.....

4. ความคาดหวัง

- เกษตรกรต้องการผลิตแบบพอมีพอกิน หรือต้องการผลิตมากๆ เชิงธุรกิจ
-
- เกษตรกรคิดว่าคนจังหวัดน่านควรประกอบอาชีพใด
-
- ทรัพยากรธรรมชาติของจังหวัดน่านที่ควรนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ มีอะไรบ้างที่ควรส่งเสริม
-

5. ความสำเร็จที่ได้รับ คิดว่าเป็นผลมาจากสิ่งใด

.....

.....

กลุ่มองค์กรเอกชน (NGO)

1. ในทัศนะของ NGO คิดว่าเกษตรกรมีจุดเด่นและจุดที่ต้องพัฒนาด้านทักษะการทำงาน เรื่องอะไรบ้าง
-
2. NGO กลุ่มใดบ้างที่มีบทบาทมากที่สุด ในการช่วยยกระดับคุณภาพแรงงานการเกษตร และดำเนินการอย่างไรบ้าง
-
3. ความสัมพันธ์เรื่อง NGO กับกลุ่มเกษตรกร เป็นไปในลักษณะใด
-

กลุ่มครู/อาจารย์

1. ครู/อาจารย์ มีบทบาทในการพัฒนาคุณภาพแรงงานเกษตรในท้องถิ่นหรือไม่ เพียงใด
-
2. ครู/อาจารย์ ระดับใด (ประถม/กศ.น และสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล ฯลฯ) ที่มีส่วนช่วยพัฒนาคุณภาพแรงงานเกษตรในท้องถิ่น)
-
3. การศึกษาตามอัธยาศัย จะมีส่วนส่งเสริมต่อการพัฒนาคุณภาพแรงงานเกษตรได้อย่างไร
-

กลุ่มสื่อมวลชน

1. การรับสื่อ/การสื่อสารในจังหวัดน่าน เพื่อให้ถึงเกษตรกรใช้วิธีใด.....
.....
2. รายการจากสื่อที่ชาวบ้านติดตามมากที่สุด คือ รายการใด.....
.....
3. เรื่องที่เกษตรกรจังหวัดน่านร้องเรียนมากที่สุดคือเรื่องใด.....
.....
4. บทบาทของสื่อในการให้ความรู้ ทักษะ แก่เกษตรกรมีมากน้อยเพียงไร และอย่างไร
.....
5. สื่อช่วยในการขยายตลาดของเกษตรกรในจังหวัดน่าน ได้หรือไม่.....
.....

แนวการสัมภาษณ์เกษตรกร และข้าราชการ ของกลุ่มที่ 1

กระบวนการผลิต

1. ปลุกอะไร ปลุกมานานเท่าไร ก่อนหน้านี้เคยปลุกอะไร ทำไมจึงเปลี่ยน
2. พืชที่ปลุกขณะนี้ ตลาดต้องการมากน้อยเพียงไร ให้ผลดีหรือไม่ มีคู่แข่งหรือไม่ ตลาดจะกว้างขึ้นหรือไม่
3. การปลุกพืชชนิดนี้ ต้องเตรียมการอย่างไรบ้าง มีปัญหาและอุปสรรคบ้างหรือไม่ มีน้ำ มีแรงงาน มีปุ๋ย มีเมล็ดพันธุ์ที่ดี พอเพียงหรือไม่
4. มีการบริการด้านการเกษตรในรูปใดบ้าง
5. ใช้เวลาเพาะปลุกนานเท่าไร จึงจะขายได้ มีวิธีขายอย่างไรบ้าง มีทางเลือกแค่ไหน การเพิ่มผลผลิตทำได้หรือไม่ อยากเปลี่ยนไปทำอย่างอื่นหรือไม่
6. พืชผลที่ผลิตได้ มีคุณภาพมากน้อยเพียงไร มีใครช่วยในเรื่องของการดูแลคุณภาพหรือไม่
7. ทางราชการมาช่วยในเรื่องของการส่งเสริมให้มีการปลุกพืชผลให้มีคุณภาพหรือไม่ นอกจากราชการแล้วมีใครมาช่วยเหลือเพิ่มอีกหรือไม่
8. คิดว่าเกษตรกรสามารถยึดอาชีพนี้ได้อีกนานไหม และคิดว่าเกษตรกรควรได้รับความรู้หรือช่วยเหลืออย่างไร จึงจะทำให้ได้ผลิตผลจำนวนมากๆ และคุณภาพสูงๆ

การตลาด

1. พืชผลที่ผลิตได้ นำไปจำหน่ายที่ใดบ้าง และบรรจุหีบห่อในการจำหน่ายอย่างไร มีการตั้งซื้อสินค้าหรือไม่ และประชาสัมพันธ์อย่างไรบ้าง
2. พืชผลที่นำไปจำหน่าย ส่วนใหญ่จะเป็นประเภทใด และใครเป็นลูกค้าคนสำคัญ
3. เกษตรกรเองทราบความต้องการของลูกค้าหรือไม่ และส่วนใหญ่เป็นลูกค้าประเภทใด ให้ราคาดีหรือไม่
4. เกษตรกรมีความคิดเห็นอย่างไร ในการแปรรูปผลิตภัณฑ์เหล่านี้ เพื่อให้ได้ราคาดีขึ้น เป็นที่ต้องการของคนมากขึ้น เกษตรกรมีโอกาสดูที่จะเพิ่มผลิตผลได้มากขึ้นด้วย
5. การกำหนดราคาสินค้า เกษตรกรมีอำนาจในการกำหนดราคาสินค้าเองหรือไม่ ใครเป็นผู้กำหนดราคาสินค้าบ้าง ราคาถูกกำหนดขึ้นลงโดยใคร อะไรเป็นตัวทำให้ราคาพืชผลต่ำลงหรือสูงขึ้น เกษตรกรเคยรวมตัวกันเพื่อกำหนดราคาสินค้าหรือไม่ คาดว่าใครจะช่วยให้ในการกำหนดราคาพืชผลให้มีราคาดี
6. มีตลาดใดบ้างที่รับซื้อผลิตผลของเมื่อนาน ใครเป็นผู้จัดการ วิธีการดำเนินทำอย่างไรบ้าง มีการเชิญชวนให้เกษตรกรเร่งสร้างผลผลิตเพื่อให้พอเพียงกับความต้องการของตลาดหรือไม่

7. ในเรื่องของการแปรรูปการเกษตรนั้นมีอะไรบ้าง มีตลาดรองรับหรือไม่

ช่องว่างระหว่างความเป็นจริงและที่ควรจะเป็น

1. การปลูกพืชผลนี้ ส่วนใหญ่ทำเพื่อเลี้ยงตัวเอง เพื่อขายหรือเพื่อเป็นรายได้ คิดว่าถ้าจะทำเต็มที่จะมีความสามารถทำได้มากกว่าที่เป็นอยู่เท่าไร จะใช้วิธีการใด ที่จะทำได้ผลตามที่กล่าว
2. ในการปลูกพืชผลนี้ ส่วนใหญ่เกษตรกรใช้วิธีการแบบดั้งเดิมที่สืบทอดกันมา หรือใช้วิธีการใหม่ๆ ที่ทางการมาสอนไว้ ในความคิดเห็นของเกษตรกร คิดว่ามีแบบใดของเดิมดีกว่า มีแบบใดของใหม่ดีกว่า
3. รายได้ของเกษตรกรจังหวัดน่าน เมื่อเทียบกับจังหวัดใกล้เคียง คิดว่าสูงหรือต่ำกว่าจังหวัดใกล้เคียง คิดว่าเป็นผลมาจากเหตุใด
4. ความรู้สึกของเกษตรกรโดยทั่วไป ต้องการอยู่แบบใด พอกินพอใช้ หรือต้องการรายได้มากๆ เพื่อความมั่นคงในชีวิต
5. ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในจังหวัดน่าน คิดว่านำมาใช้ให้เกิดประโยชน์เต็มที่หรือยัง ยังมีทรัพยากรอื่นอีกหรือไม่
6. คนในจังหวัดน่าน คาดหวังว่าอนาคตของเมืองน่านควรจะเป็นอย่างไร ควรพัฒนาในด้านใดบ้าง โดยเฉพาะในเรื่องของการทำมาหากิน
7. จากความคิดดังกล่าว ท่านคิดว่าจะมีวิธีการอย่างไร ที่จะนำไปสู่เป้าหมายได้

แบบสัมภาษณ์ข้าราชการ (เพิ่มเติม)

บุคลิกลักษณะของเกษตรกรเมื่อนาน

1. เกษตรกรเมื่อนานส่วนใหญ่ทำการเกษตรโดยใช้วิธีการแบบถ่ายทอดกันมา หรือแบบสมัยใหม่
2. การเปิดรับข้อแนะนำจากผู้ที่มีความรู้ด้านการเกษตรมีมากน้อยเพียงไร เกษตรกรนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในงานของตนมากน้อยเพียงไร
3. เกษตรกรชอบทำตามๆ กัน โดยเรียนรู้จากเพื่อนชาวเกษตรกร หรือชอบเรียนโดยตรงจากวิทยากรของทางราชการ

กระบวนการผลิต

4. ทางราชการได้ให้คำแนะนำเกี่ยวกับความต้องการของตลาดแก่เกษตรกรบ้างหรือไม่ให้โดยวิธีใด
5. มีผู้ใดช่วยตรวจสอบคุณภาพของสินค้าสู่ตลาดผู้บริโภคหรือไม่
6. ทางราชการเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการผลิตอย่างไรบ้าง

การตลาด

7. ทางราชการหาตลาดให้เกษตรกรหรือไม่ มีการพยุราคาสินค้าตัวใดบ้าง เข้าไปมีบทบาทอย่างไรบ้างในกระบวนการตลาด
8. อนาคตของตลาดเมื่อนานจะเป็นอย่างไรบ้าง ทางราชการมีส่วนผลักดันสนับสนุนอย่างไรบ้าง

การพัฒนาบุคคล

9. จะต้องเร่งพัฒนาคนเมื่อนานในคุณสมบัติข้อใดบ้าง

การอาชีพ

10. จะส่งเสริมการอาชีพใดดีจึงจะเหมาะกับคนเมื่อนาน และสภาวะแวดล้อมของจังหวัดน่าน

แบบสัมภาษณ์เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ (เพิ่มเติม)

1. ความสำเร็จที่ได้รับคิดว่าเป็นผลมาจากสิ่งใดบ้าง
 - นิสัยส่วนตัว
 - วิธีการทำงาน
 - ได้รับความช่วยเหลือจากใคร
 - โชคช่วย/จังหวะดี อย่างไร
 - ฯลฯ
2. คิดว่าคนที่ยังไม่ประสบความสำเร็จนั้น เนื่องจากเหตุใดบ้าง
 - นิสัยส่วนตัว
 - ทุนทรัพยากร
 - ขาดความช่วยเหลือ
 - โชคไม่ดี/มีภัยพิบัติ
 - ฯลฯ
3. ข้อเสนอแนะสำหรับเกษตรกรโดยทั่วไป
4. ข้อเสนอแนะสำหรับหน่วยงานที่ให้การสนับสนุน
5. ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

ผู้รายงาน

1. รศ.ดร.อรรค์ อุดมไพจิตรกุล
2. ดร.มนัส บุญประกอบ
3. ดร.พรณี บุญประกอบ

การเก็บข้อมูลครั้งที่ 3 (กลุ่มที่ 1)

กลุ่มเป้าหมาย

1. เจ้าอาวาสวัด กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน
(เพื่อสอบถามในเรื่องของ คำพังเพย วิถีชีวิต ภูมิปัญญาชาวบ้าน)
2. ผู้นำวังมัจฉา (กลุ่มอนุรักษ์)
(เพื่อสอบถามที่มา วิถีคิด วิธีการถ่ายทอด การขยายผล การประชาสัมพันธ์)
3. ประธานหอการค้าจังหวัดน่าน
(เพื่อสอบถามวิธีการดึงประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม การประชาสัมพันธ์)
4. เกษตรกร (พืชผล) กลุ่มเดียวกับของกลุ่มมือเล็ม 3
(ถ้าเขาจะพึ่งพาตนเอง เขาจะอย่างไร ถ้าต้องการความช่วยเหลือ เขาจะอย่างไร)
5. เกษตรกร (ประมง)
(การประกอบอาชีพพื้นบ้าน และเชิงธุรกิจ)

Concept ที่ต้องการข้อมูลเพิ่มเติม

1. การประมง
 - 1.1 เชิงธุรกิจ การลงทุนทำกิจการ ความเป็นไปได้ในการทำธุรกิจ
 - 1.2 ประมงพื้นบ้าน มีการทำกันมากน้อยเพียงใด
2. วิธีการถ่ายทอดการเรียนรู้
เป็นทางการและไม่เป็นทางการ และที่เกษตรกรชอบ
3. ตลาดยาง
ศึกษาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับธรรมชาติของยางที่จะปลูก (น้ำยางจะข้นกว่า ตัดกลางวันได้) และโอกาสของการขยายตลาดยาง
4. การค้าขายแดน
เพิ่มเติมรายละเอียดให้ชัดเจนในเรื่องเส้นทางและความเป็นไปได้ในการเปิดตลาดที่ห้วยโก้น

แบบสอบถาม (กลุ่ม 1)
(กลุ่มประมง)

1. การประมงพื้นบ้าน (ธรรมชาติ)

มีรายได้มากน้อยเพียงไร สถานที่ทำประมง รวมตัวเป็นกลุ่มหรือทำตามลำพัง มีใครช่วยเหลือเกี่ยวกับอาชีพหรือไม่ ช่วยเหลืออย่างไร

.....

.....

.....

.....

2. การประมงเชิงธุรกิจ

มีลักษณะอย่างไร รายได้ สถานที่ การรวมกลุ่ม ความก้าวหน้า

.....

.....

.....

.....

3. การเพาะพันธุ์ปลา

มีการเพาะพันธุ์ปลาขายที่ใดบ้าง เหตุผลของการทำอาชีพนี้ ความก้าวหน้า ความช่วยเหลือที่ได้รับ ตลาดสำหรับอาชีพนี้

.....

.....

.....

.....

4. วังมัจฉา

มีกี่แห่ง ที่มาของวังมัจฉา (เพื่อนำสะอาด เพื่อการท่องเที่ยว ฯลฯ) การประชาสัมพันธ์ การขยายผลไปสู่ที่อื่น ความคิดเห็นต่อวังมัจฉา

.....

.....

.....

แบบสอบถาม (กลุ่ม 1)
(กลุ่มพืชผล)

1. อาชีพที่เขาทำอยู่ เขาสามารถพึ่งตนเองได้หรือไม่ ถ้าเขาจะต้องพึ่งตนเอง เขาต้องทำอะไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

2. ถ้าเขาต้องการความช่วยเหลือในเรื่องอื่น ๆ (ชีวิตความเป็นอยู่ อาชีพ ฯลฯ) เขาจะไปถามใคร หรือไปขอความช่วยเหลือจากใคร อย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. การปลูกพืชผลหรือการดำรงชีวิตในปัจจุบัน มีการนำเอาความรู้ดั้งเดิมจากปู่ย่าตายายที่สอน มาใช้ในปัจจุบันหรือไม่ กรุณาเล่าให้ฟังด้วย

.....

.....

.....

.....

.....

.....

แบบสัมภาษณ์รอบที่ 2 คู่มือเล่ม 1 (เกษตรกรที่เป็นผู้ทำผลิตภัณฑ์ขึ้นนี้)

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....วัน/เดือน/ปี

ที่อยู่.....

.....โทรศัพท์.....

ชื่อตำบลที่ทำผลิตภัณฑ์.....อำเภอ.....

ชื่อผลิตภัณฑ์.....

1. คนที่ทำผลิตภัณฑ์นี้ได้ประสบความสำเร็จจะต้องมีลักษณะนิสัยอย่างไร

1.	6.
2.	7.
3.	8.
4.	9.
5.	10.

2. คนที่ทำผลิตภัณฑ์นี้จะต้องมีความรู้ ความสามารถ หรือเชี่ยวชาญในเรื่องอะไรบ้าง

1.	6.
2.	7.
3.	8.
4.	9.
5.	10.

3. ท่านได้รับความรู้ในการทำผลิตภัณฑ์จากใคร

.....

เขาให้ความรู้แก่ท่านด้วยวิธีการอย่างไร.....

.....

ท่านเรียนรู้ด้วยตนเองด้วยหรือไม่

..... ใช่

..... ไม่ใช่

ถ้าใช่ ท่านเรียนรู้ด้วยวิธีใด

.....

ผู้บันทึก.....

วันที่.....

เวลา.....ถึงเวลา.....

ภาคผนวก ข

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยโครงการ 2
องค์การประชาชนและศักยภาพในการพัฒนาแรงงาน
ภาคการเกษตรในชุมชน

แบบสัมภาษณ์เจาะลึกผู้นำกลุ่มเกษตรกร

วัน เวลา ที่สัมภาษณ์.....

ชื่อกลุ่ม.....

อำเภอ.....ตำบล.....

ชื่อผลิตภัณฑ์.....ชื่อผู้สัมภาษณ์.....

แนวคำถาม

1. ลักษณะและการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติของชุมชน และของกลุ่ม

A : ท่านเกิดที่ชุมชนนี้ใช่หรือไม่

สมัยที่เป็นเด็ก ชุมชนมีสภาพธรรมชาติ (ป่า แหล่งน้ำ ฝน ดิน อากาศ) เป็นอย่างไร.....

เทียบกับปัจจุบันนี้เป็นอย่างไร

เริ่มเปลี่ยนมาก ๆ ตั้งแต่เมื่อใด

เพราะอะไร.....

B : ที่นี้เคยมีนิทาน เรื่องเล่า ความเชื่ออะไรที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติบ้างไหม

เรื่องเป็นอย่างไร

ได้ยินกันมานานเท่าใดแล้ว.....

C: ลองนึกถึงภาพของหมู่บ้านสมัยยังเด็ก ว่ามีอะไรอยู่ตรงไหน (ตลาด แหล่งน้ำ ถนน วัด โรงเรียน สหกรณ์)

ปัจจุบันเปลี่ยนไปมากไหม.....

เริ่มเปลี่ยนมาก ๆ ตั้งแต่เมื่อไร.....

เพราะเหตุใด

ใครมีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลง.....

D: ในหมู่บ้านมีการรวมกลุ่มกันกี่กลุ่ม

การรวมกลุ่มครั้งแรกเกิดขึ้นเมื่อไร

ที่ไหน

และอย่างไร

ปัจจุบันในกลุ่มเหลืออยู่กี่กลุ่ม.....

กลุ่มที่ล้มไปเพราะสาเหตุใด.....

ที่ตั้งของกลุ่มอยู่ที่ไหน.....

การเลือกสถานที่เลือกอย่างไร.....

2. การทำมาหากิน การผลิต การบริโภค การตลาด การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

- A : คนส่วนใหญ่ในกลุ่มทำอาชีพหลักอะไร.....
 ทำงานได้ตลอดปีหรือไม่
 เวลาทำงานใช้วัตถุดิบอะไรบ้าง
 มีวิธีเลือกอย่างไร
 ได้วัตถุดิบมาจากไหน
 เพียงพอกับความต้องการหรือไม่
 ต้นทุนของการผลิตมีอะไรบ้าง
 ได้มาจากไหน
 อย่างไร
 มีการนำวิธีการผลิตแบบดั้งเดิมมาใช้หรือไม่.....
- B : คนที่ทำงานอาชีพนี้ ต้องเป็นคนแบบไหน
 ทำไม
 ต้องสอนอะไรบ้าง
 วิธีการสอนทำกันอย่างไร.....
- C : เครื่องไม้เครื่องมือ ที่ใช้ในการทำงานมีอะไรบ้าง

 ใช้ทำอะไรประโยชน์อะไร
 เครื่องมือที่ใช้กันตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายาย มีบ้างไหม
 ลักษณะเป็นอย่างไร
 ปัจจุบันยังใช้อยู่หรือไม่
 เพราะอะไร.....
- D : ผลผลิตที่ได้มีอะไรบ้าง
 มีผลผลิตปีละกี่ครั้ง
 เมื่อไรบ้าง
 ผลผลิตนำไปบริโภคเท่าใด
 นำไปขายเท่าใด
 ขายที่ไหน
 วิธีการหาลูกค้าทำอย่างไร
 ปัญหาที่พบมีอะไรบ้าง
 และแก้ปัญหายังไง

ถ้าขายไม่หมดทำอะไร
 ผลผลิตของกลุ่มในอดีต – ปัจจุบัน เป็นอย่างไร เปรียบเทียบทั้งปริมาณและคุณภาพ

E: การทำมาหากินพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น อะไรบ้าง
 อย่างไร

มีวิธีการทดแทนอย่างไร.....

F: มีความเชื่อ หรือประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินอะไรบ้างไหม

มีมาตั้งแต่เมื่อไร

มีผลต่อคนรุ่นหลัง ๆ อย่างไร.....

G: การทำมาหากิน เคยประสบปัญหาอะไรบ้าง

เกิดกับใคร

เกิดที่ไหน

เกิดอย่างไร

การแก้ปัญหาทำอะไร

รู้สึกอย่างไรกับปัญหา.....

H: อาชีพเสริมของคนในกลุ่มมีอะไรบ้าง

ทำเมื่อไร

มีการผลิตผลผลิตอย่างไร.....

3. ผู้นำและการรวมกลุ่มเกษตรกร

A: ใครคือผู้นำกลุ่ม (ตั้งแต่เริ่มรวมกลุ่ม จนถึงปัจจุบัน).....

ลักษณะเด่นของผู้นำคืออะไร (เป็นคนอย่างไร การพูดจา

การคิด การแก้ปัญหา)

B: จำนวนสมาชิกในกลุ่มมีกี่คน (รวมกลุ่มครั้งแรกมีสมาชิกกี่คน.....

และปัจจุบันมีสมาชิกกี่คน)

C: ปัจจัยสำคัญของการรวมกลุ่ม (ทำไมสมาชิกจึงมารวมกลุ่มกัน และรวมกันตั้งแต่เมื่อไร

มีการถอนตัวหรือไม่

เพราะอะไร

มีปัญหา

อุปสรรคอะไร

- แก้ไขอย่างไร.....
- D: วิธีการรวมกลุ่มว่าทำไมจึงตัดสินใจตั้งกลุ่มนี้ขึ้น.....
- ผู้นำกลุ่มที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ ใครบ้าง.....
- เคยพาไปดูงานที่อื่น.....
- หรือหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่มีความเชี่ยวชาญทางการเกษตรมาให้ความรู้กับ
เกษตรกร.....
- E: หลังจัดตั้งกลุ่มเรียบร้อยแล้วสมาชิกในกลุ่มมีปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่มอย่างไร.....
- และผู้นำกลุ่มมีบทบาทในการสร้างความสัมพันธ์เหล่านี้ได้อย่างไร.....
- F: ระบบการจัดการภายในกลุ่มเป็นอย่างไร
- ใครทำหน้าที่อะไรบ้าง
- เงินทุน เอามาจากไหน
- สมาชิกช่วยกันอย่างไร
- สถานที่ดำเนินการใช้ที่ไหน
- ระบบการผลิตเป็นอย่างไรบ้าง
- ส่วนใหญ่ต้องพึ่งพิงทรัพยากรจากแหล่งไหน
- ภายในหมู่บ้านหรือภายนอกหมู่บ้าน.....
- และผู้นำกลุ่มมีบทบาทต่อระบบการจัดการภายในอย่างไร.....
- G: ผู้นำมีบทบาทในการนำระบบการผลิตแบบดั้งเดิมมาเผยแพร่แก่สมาชิกในกลุ่มอย่างไรบ้าง.....
- H: ในกลุ่มมีการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรหรือไม่
- นำวัตถุดิบเพื่อใช้ในการแปรรูปมาจากที่ไหน
- ผู้นำมีบทบาทในการชี้แนะ หรือให้ความรู้ด้านเทคนิค วิทยาการ หรือใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน
มาสอนให้แก่สมาชิกในกลุ่มทราบเกี่ยวกับกระบวนการในการแปรรูปผลผลิตอย่างไร.....
- I: ผู้นำมีบทบาทในการจัดการด้านการตลาดในการขายสินค้าของสมาชิกอย่างไรบ้าง
- มีระบบการสร้างเครือข่ายในการขายสินค้าของตนบ้างหรือไม่.....
- ทำอย่างไร
- มีการติดต่อกับบริษัทห้างร้านใหญ่ ๆ เพื่อเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในการขายสินค้าหรือไม่
.....อย่างไร.....
- J: ผู้นำกลุ่มมีการจัดการกับผลกำไรที่ได้จากการขายสินค้าคือให้แก่สมาชิกกันอย่างไร.....
- มีการแบ่งผลกำไรกันอย่างไร

และมีการปันผลกำไรส่วนหนึ่งเพื่อพัฒนาชุมชน ธุรกิจชุมชน และสมาชิกที่ต้องการความช่วยเหลือหรือไม่อย่างไร.....

K: เพื่อให้ชุมชนมีเป้าหมาย และทิศทางเดียวกัน ผู้นำมีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้และทักษะในการทำงานให้กับสมาชิกเพื่อปรับเปลี่ยนวิธีคิดในการทำงานบ้างหรือไม่.....

ถ้าจะพัฒนาทักษะในการทำงานให้แก่คนในชุมชนหรือสมาชิกในกลุ่มควรจะพัฒนาทักษะการทำงานในด้านใด.....

และจะเรียนรู้เกี่ยวกับทักษะเหล่านี้ได้อย่างไร

ในการที่จะพัฒนาทักษะเหล่านี้ ผู้นำควรจะมีบทบาทอย่างไร

ควรจะให้หน่วยงานราชการใดเข้ามาช่วยเหลือหรือไม่ เช่น ให้โรงเรียนจัดการฝึกอบรมในเรื่องเหล่านี้ เพื่อพัฒนาทักษะการทำงานของคนในชุมชน หรือชาวบ้าน/สมาชิก ต้องการที่จะพัฒนาทักษะการทำงานด้วยตนเอง เป็นต้น ถ้าในกรณีที่ชาวบ้าน/สมาชิกต้องการที่จะพัฒนาทักษะการทำงานด้วยตนเอง ชาวบ้านมีกระบวนการในการพัฒนาทักษะการทำงานอย่างไร เช่น ได้รับการถ่ายทอดความรู้จากคนเฒ่าคนแก่ เป็นต้น.....

L: เพื่อให้เป้าหมายของชุมชนบรรลุผลสำเร็จ ผู้นำกลุ่มน่าจะมีคุณลักษณะอย่างไรถึงจะทำ

ให้สมาชิกในกลุ่มยอมรับและสามารถดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่มได้

M: สมาชิกมีส่วนร่วมในกลุ่มอย่างไร

สมาชิกส่วนใหญ่มีความรู้สึกอย่างไรกับกลุ่ม.....

แบบสัมภาษณ์คู่มือเล่ม 2 (เกษตรกรเกี่ยวกับผู้นำของเขา)

วันที่ เวลาที่สัมภาษณ์

ผู้สัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์ ชื่อผลิตภัณฑ์

อำเภอ ตำบล

1. ผู้นำกลุ่มของท่านมีลักษณะเด่นอย่างไร (ถามถึงนิสัยใจคอ การปฏิบัติตน การปฏิบัติต่อคนอื่น)

.....

2. ผู้นำกลุ่มของท่านมีความสามารถพิเศษเกี่ยวกับอาชีพในเรื่องต่อไปนี้อย่างไร

การพูด การอ่าน การเขียน การคิด

.....

การทำงานในอาชีพ

.....

การแก้ปัญหา.....

.....

โปรดอ่านข้อความในกล่องนี้

1. คิดใหม่ทำใหม่อยู่เสมอ	6. สุภาพ อ่อนโยน
2. ขอบธินายและคนอื่น ๆ เข้าใจนำไปปฏิบัติ	7. อารมณ์ดี
3. รับผิดชอบต่อหน้าที่	8. จิตใจเยือกเย็น
4. ยึดมั่นในสิ่งที่ถูกต้อง	9. ซื่อสัตย์สุจริต
5. รับผิดชอบอย่าง	10. ขยันหมั่นเพียร

จากคำต่างๆ ทางซ้ายมือ ให้ระบุว่าลักษณะที่ผู้นำกลุ่มของท่านมีมากที่สุด

สุด คือ

.....

.....

.....

ลักษณะที่ผู้นำกลุ่มของท่านมีน้อยที่สุด คือ

.....

.....

โปรดอ่านข้อความในกล่องนี้

11. มีศีลธรรม	16. ต่อสู้เมื่อมีอุปสรรค อย่างไม่ท้อถอย
12. กล้าเสียสละ	17. รู้จักประสานผลประโยชน์
13. เห็นแก่ได้	18. ชอบบุญกิริยา
14. เปิดโอกาสให้คนอื่น แสดงความคิดเห็น	19. ช่วยเหลือเผื่อแผ่ผู้อื่น
15. นักวางแผนมีอาชีพ	20. ให้ความสนใจผู้อื่น

จากคำต่างๆ ทางซ้ายมือ ให้ระบุว่าลักษณะที่ผู้นำกลุ่มของท่านมีมากที่สุด คือ

.....

.....

.....

ลักษณะที่ผู้นำกลุ่มของท่านมีน้อยที่สุด คือ

.....

.....

.....

โปรดอ่านข้อความในกล่องนี้

21. กล่าวตัดสินใจในการ แก้ปัญหา	26. อ่าน ฟัง และศึกษาอบรม อยู่เสมอ
22. รู้ภูมิประเทศ และท้องถิ่น อย่างดี	27. ให้กำลังใจผู้อื่น อย่างสม่ำเสมอ
23. ช่วยเหลืองานของท้องถิ่นมาก	28. เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน มากกว่าส่วนรวม
24. ไม่ยอมรับความผิดพลาด ที่เกิดขึ้น	29. รักษาชีพเกษตร
25. ให้ความสนใจด้านการเมือง เศรษฐกิจ และปัญหาสังคม	

จากคำต่างๆ ทางซ้ายมือ ให้ระบุว่าลักษณะที่ผู้นำกลุ่มของท่านมีมากที่สุด คือ

.....

.....

.....

ลักษณะที่ผู้นำกลุ่มของท่านมีน้อยที่สุด คือ

.....

.....

.....

ภาคผนวก ค

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยโครงการ 3
ระบบ กลไก และกระบวนการพัฒนาคุณลักษณะและ
ทักษะของแรงงานภาคการเกษตร

แบบสัมภาษณ์รอบแรกของคู่มือเล่ม 3

วัตถุประสงค์ในการสัมภาษณ์รอบแรกเพื่อให้ได้ข้อมูลที่จะใช้ในการคัดเลือกตัวอย่างเพื่อการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกครั้งต่อไปของแต่ละกลุ่ม

กลุ่มเกษตรกร (กลุ่มปศุสัตว์ กลุ่มประมง กลุ่มพืชผล กลุ่มแปรรูปสินค้า)

1. ขอให้ท่านแนะนำว่าเกษตรกรด้าน.....
 ที่ประสบความสำเร็จในอาชีพหรือเป็นที่ยอมรับในจังหวัดน่ามีใครบ้าง

 ทำไมท่านจึงคิดว่าบุคคลที่ท่านเสนอเป็นผู้ประสบความสำเร็จ.....

2. ท่านทำการเกษตรแบบใด....

3. ท่านรับข้อมูลหรือติดตาม ข่าวการเกษตร จากแหล่งใดบ้าง (บอกชื่อรายการหรือชื่อคอลัมน์ที่
 อ่าน/ฟัง/ชมด้วย).....

กลุ่มเจ้าหน้าที่ระดับสูง

1. ในการศึกษาของคณะทำงานครั้งนี้จะมีความชัดเจนมากขึ้นถ้าได้ข้อมูลเกี่ยวกับนโยบายและ
 แผนพัฒนาจังหวัด กรุณาให้คำแนะนำ หรือมอบเอกสาร

2. ขอให้ท่านแนะนำว่าเกษตรกรด้าน.....
 ที่ประสบความสำเร็จในอาชีพหรือเป็นที่ยอมรับในจังหวัดน่ามีใครบ้าง

 ทำไมท่านจึงคิดว่าบุคคลที่ท่านเสนอเป็นผู้ประสบความสำเร็จ.....

กลุ่มครู/อาจารย์

1. ท่านคิดว่าคุณลักษณะและทักษะในการทำงานด้านการเกษตรอะไรบ้าง ที่ควรเน้นให้เกิดกับเด็ก
-
-
-
2. ท่านมีแนวทางในการฝึก หรือการสอนเกษตรอย่างไร
-
-
-
3. ให้กลุ่มแนะนำครูที่มีวิธีสอนในวิชาที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรที่เป็นที่ยอมรับของครูหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง
-
- ทำไมท่านจึงคิดว่าบุคคลที่ท่านเสนอเป็นที่ยอมรับ
-
-
- หมายเหตุ ถามศึกษานิเทศก์ของจังหวัดน่านเพิ่มเติมในข้อ 3

กลุ่มสื่อมวลชน

1. สื่อที่ท่านทำมีรายการอะไรบ้างที่เกี่ยวกับการเกษตร
-
-
-
2. ท่านจัดทำรายการใด
-
-
-
3. รายการเกษตรในสื่อที่ท่านทำมีรายการใดที่ได้รับความนิยม
-
-
-
4. ท่านทราบได้อย่างไร
-
-
5. ท่านคิดว่ารายการเกี่ยวกับการเกษตรของสื่ออื่นที่ได้รับความนิยมมีอะไรบ้าง
- (บอกชื่อรายการและสื่อ)
-
-

กลุ่มองค์กรเอกชน (NGO)

1. ท่านมีบทบาท เกี่ยวกับการส่งเสริมการเกษตรอย่างไรบ้าง.....
.....
 2. ท่านดำเนินการในหมู่บ้านใดบ้าง
 3. หมู่บ้านใดที่ท่านดำเนินการสนับสนุน แล้วประสบความสำเร็จ.....
เพราะเหตุใด.....
 4. มีองค์กรเอกชน (NGO) กลุ่มอื่นที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการเกษตรหรือไม่
- กลุ่มใดบ้าง.....
.....
.....
- ทำเกี่ยวกับอะไร.....
.....
- ทำในหมู่บ้านใดบ้าง.....
.....

ผู้บันทึก

วันที่

เวลา ถึงเวลา

แบบสัมภาษณ์รอบที่ 2 คู่มือเล่ม 3 (เกษตรกรที่เป็นผู้ทำผลิตภัณฑ์ขึ้นนี้)

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....วัน/เดือน/ปี

ที่อยู่.....

.....โทรศัพท์.....

ชื่อตำบลที่ทำผลิตภัณฑ์.....อำเภอ.....

ชื่อผลิตภัณฑ์

4. คนที่ทำผลิตภัณฑ์นี้ได้ประสบความสำเร็จจะต้องมีลักษณะนิสัยอย่างไร

1. 6.

2. 7.

3. 8.

4. 9.

5. 10.

5. คนที่ทำผลิตภัณฑ์นี้จะต้องมีความรู้ ความสามารถ หรือเชี่ยวชาญในเรื่องอะไรบ้าง

1. 6.

2. 7.

3. 8.

4. 9.

5. 10.

6. ท่านได้รับความรู้ในการทำผลิตภัณฑ์จากใคร

.....

.....

เขาให้ความรู้แก่ท่านด้วยวิธีการอย่างไร.....

.....

.....

.....

.....

ท่านเรียนรู้ด้วยตนเองด้วยหรือไม่

..... ใช่

..... ไม่ใช่

ถ้าใช่ ท่านเรียนรู้ด้วยวิธีใด

.....

.....

.....

ผู้บันทึก.....

วันที่.....

เวลา.....ถึงเวลา.....

แบบสอบถามเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพแรงงานภาคการเกษตรจังหวัดน่าน
(กลุ่มครู / อาจารย์ รอบที่ 3 คู่มือเล่ม 3)

ชื่อผู้ตอบ วันที่.....ตุลาคม 2544

สถานที่ทำงาน

สังกัดโทรศัพท์ที่สามารถติดต่อได้สะดวก.....

1. ท่านคิดว่าเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จของจังหวัดน่าน ต้องมีคุณลักษณะที่เด่นอะไรบ้าง
เพราะเหตุใด

..... เพราะ

..... เพราะ

..... เพราะ

2. ท่านคิดว่าเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจะต้องอาศัยทักษะหรือความชำนาญอะไรบ้าง
เพราะเหตุใด

..... เพราะ

..... เพราะ

..... เพราะ

3. ท่านคิดว่าคุณลักษณะสำคัญที่ควรสร้างเสริมแก่นักเรียนเพื่อเป็นฐานของการเป็นเกษตรกรที่มี
คุณภาพมีอะไรบ้าง เพราะเหตุใด

..... เพราะ

..... เพราะ

..... เพราะ

4. ท่านคิดว่าทักษะหรือความชำนาญ ที่ควรสร้างเสริมแก่นักเรียนเพื่อเป็นพื้นฐานของการเป็น
เกษตรกรที่มีคุณภาพมีอะไรบ้าง เพราะเหตุใด

..... เพราะ

..... เพราะ

..... เพราะ

5. ท่านเกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอนวิชาเกษตรในโรงเรียนของท่านในลักษณะใดบ้าง
(ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

[] เป็นผู้สอนวิชาเกษตรโดยตรง โปรดระบุประเภทของการเกษตร

.....

[] สอนวิชาอื่นและมีการบูรณาการวิชาที่สอนเข้ากับวิชาการเกษตร โปรดระบุวิชาที่สอน

.....

[] รับผิดชอบโครงการของโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร โปรดระบุชื่อโครงการ

.....

[] อื่น ๆ โปรดระบุ

.....

6. ในการสอนหรือฝึกปฏิบัติตามโครงการ (ตามที่ท่านตอบในข้อ 5) ท่านมีวิธีการอะไรบ้าง

.....

.....

.....

และท่านคิดว่าวิธีใดที่ทำให้นักเรียนบรรลุวัตถุประสงค์ได้ดีที่สุด

.....

.....

เพราะเหตุใด

.....

.....

.....

กรุณาอธิบายรายละเอียดของวิธีการตามที่ท่านระบุไว้อย่างละเอียด

.....

.....

.....

.....

.....

.....

7. ท่านทราบได้อย่างไรว่านักเรียนที่ท่านสอนเกิดคุณลักษณะและทักษะด้านการเกษตรตามที่ท่านสอน

.....

.....

.....

โปรดอธิบายวิธีการที่ท่านใช้

.....

.....

.....

8. ในกรณีที่นักเรียนบางคนไม่เกิดคุณลักษณะและทักษะด้านการเกษตรตามที่ท่านสอน ท่านได้ดำเนินการช่วยเหลือหรือแก้ไขอย่างไร

.....

.....

.....

ท่านมีปัญหาและอุปสรรคในการจัดการเรียนการสอนหรือการทำโครงการที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรในโรงเรียนของท่านอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

และท่านได้แก้ไขหรือมีข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคนั้น ๆ อย่างไร

.....

.....

.....

.....

แบบสอบถามเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพแรงงานภาคการเกษตรจังหวัดน่าน
(กลุ่มวิทยากรอบรมทางการเกษตร รอบที่ 3 คู่มือเล่ม 3)

ชื่อผู้ตอบ วันที่ ตุลาคม 2544
สถานที่ทำงาน
สังกัดโทรศัพท์ที่สามารถติดต่อได้สะดวก.....

1. ท่านทำงานเกี่ยวข้องกับเกษตรกรกลุ่มไหน (เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

[] พืชผล พื้นที่รับผิดชอบ

.....

[] ปศุสัตว์ พื้นที่รับผิดชอบ

.....

[] ประมง พื้นที่รับผิดชอบ

.....

[] การแปรรูป พื้นที่รับผิดชอบ

.....

2. ท่านคิดว่าเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จของจังหวัดน่านต้องมีคุณลักษณะเด่นอะไรบ้าง
เพราะเหตุใด

..... เพราะ

..... เพราะ

..... เพราะ

3. ท่านคิดว่าเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจะต้องอาศัยทักษะหรือความชำนาญอะไรบ้าง
เพราะเหตุใด

..... เพราะ

..... เพราะ

..... เพราะ

4. ท่านคิดว่าเกษตรกรรุ่นใหม่ที่มีคุณภาพควรมีคุณลักษณะเด่นอะไรบ้าง เพราะเหตุใด

..... เพราะ

..... เพราะ

..... เพราะ

5. ท่านคิดว่าทักษะหรือความชำนาญ อะไรบ้างที่มีความจำเป็นสำหรับเกษตรกรไทยในอนาคต
เพราะเหตุใด

..... เพราะ

..... เพราะ

..... เพราะ

6. ในงานที่ท่านรับผิดชอบมีการสนับสนุนให้เกษตรกรในจังหวัดน่าน ได้มีการพัฒนาคุณภาพ
หรือไม่

[] ไม่มี

[] มี ถ้ามีได้แก่อะไรบ้าง (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

[] ให้ความรู้

[] ให้คำแนะนำหรือให้คำปรึกษา

[] ให้ทุน

[] ให้พันธุ์พืช, สัตว์

[] อื่น ๆ โปรดระบุ

7. ท่านมีวิธีการให้ความรู้กับเกษตรกรในจังหวัดน่านอย่างไรบ้าง (โปรดตอบอย่างละเอียด)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

8. ท่านทราบได้อย่างไรว่าวิธีการที่ท่านทำไปนั้นได้ผล

.....

.....

.....

.....

.....

9. ท่านมีโอกาสได้ติดตามผลการให้ความรู้กับเกษตรกรหรือไม่

[] ไม่มี

[] มี

ถ้ามี ท่านทำอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

10. ในกรณีที่เกษตรกรได้ดำเนินการตามที่ท่านให้ความรู้แล้วไม่ประสบผลสำเร็จ ท่านมีวิธีการแก้ไขหรือพัฒนาให้เขาประสบความสำเร็จได้อย่างไร

.....

.....

.....

.....

11. ท่านพบอุปสรรคอะไรบ้างในการพัฒนาเกษตรกร

.....

.....

.....

.....

และท่านได้ดำเนินการแก้ไขหรือมีข้อเสนอแนะในการแก้ไขอย่างไร

.....

.....

.....

-- ขอขอบคุณในความร่วมมือ --

แบบสอบถามเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพแรงงานภาคการเกษตรจังหวัดน่าน
(กลุ่มองค์กรเอกชนหรือ NGO รอบที่ 3 คู่มือเล่ม 3)

ชื่อผู้ตอบวันที่ ตุลาคม 2544
 สถานที่ทำงาน
 สังกัดโทรศัพท์ที่สามารถติดต่อได้สะดวก

1. ท่านทำงานเกี่ยวข้องกับเกษตรกรกลุ่มไหน (เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)
☐ พืชผล พื้นที่รับผิดชอบ
☐ ปศุสัตว์ พื้นที่รับผิดชอบ
☐ ประมง พื้นที่รับผิดชอบ
☐ การแปรรูป พื้นที่รับผิดชอบ
2. ท่านคิดว่าเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จของจังหวัดน่านต้องมีคุณลักษณะเด่นอะไรบ้าง
 เพราะเหตุใด
 เพราะ
 เพราะ
 เพราะ
3. ท่านคิดว่าเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจะต้องอาศัยทักษะหรือความชำนาญอะไรบ้าง
 เพราะเหตุใด
 เพราะ
 เพราะ
 เพราะ
4. ท่านคิดว่าเกษตรกรรุ่นใหม่ที่มีคุณภาพควรมีคุณลักษณะเด่นอะไรบ้าง เพราะเหตุใด
 เพราะ
 เพราะ
 เพราะ
5. ท่านคิดว่าทักษะหรือความชำนาญ อะไรบ้างที่มีความจำเป็นสำหรับเกษตรกรไทยใน
 อนาคต เพราะเหตุใด
 เพราะ
 เพราะ
 เพราะ

6. ในงานที่ท่านรับผิดชอบมีการสนับสนุนให้เกษตรกรในจังหวัดน่าน ได้มีการพัฒนาคุณภาพหรือไม่

☐ ไม่มี

☐ มี ถ้ามีได้แก่อะไรบ้าง (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

☐ ให้ความรู้

☐ ให้คำแนะนำหรือให้คำปรึกษา

☐ ให้ทุน

☐ ให้พันธุ์พืช, สัตว์

☐ อื่น ๆ โปรดระบุ

7. ท่านมีวิธีการส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพเกษตรกรในจังหวัดน่านอย่างไรบ้าง โปรดตอบอย่างละเอียด

.....

.....

.....

.....

.....

8. ท่านทราบได้อย่างไรว่าวิธีการที่ท่านทำไปนั้นได้ผล

.....

.....

.....

.....

9. ท่านมีโอกาสได้ติดตามผลการส่งเสริมเกษตรกรหรือไม่

☐ ไม่มี

☐ มี

ถ้ามี ท่านทำอย่างไร

.....

.....

10. ในกรณีที่เกษตรกรได้ดำเนินการตามที่ท่านส่งเสริมแล้วไม่ประสบผลสำเร็จ ท่านมีวิธีแก้ไขหรือพัฒนาให้เขาประสบความสำเร็จได้อย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

11. ท่านพบอุปสรรคอะไรบ้างในการพัฒนาเกษตรกร

.....

.....

.....

.....

และท่านได้ดำเนินการแก้ไขหรือมีข้อเสนอแนะในการแก้ไขอย่างไร

.....

.....

.....

- ขอขอบคุณในความร่วมมือ -

แบบสอบถามเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพแรงงานภาคการเกษตรจังหวัดน่าน
(กลุ่มสื่อมวลชน รอบที่ 3 คู่มือเล่ม 3)

ชื่อผู้ตอบ วันที่ ตุลาคม 2544

ประเภทของสื่อที่ท่านรับผิดชอบ ได้แก่

.....

[] วิทยุ ชื่อสถานีวิทยุ คลื่น

.....

ชื่อรายการที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร เวลาที่ออก.....

.....

[] หนังสือพิมพ์ ชื่อหนังสือพิมพ์

ชื่อคอลัมน์ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร

.....

.....

[] อื่น ๆ โปรดระบุ

.....

.....

1. ท่านคิดว่าเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จของจังหวัดน่าน ต้องมีคุณลักษณะเด่นอะไรบ้าง
 เพราะเหตุใด

..... เพราะ

..... เพราะ

..... เพราะ

2. ท่านคิดว่าเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจะต้องอาศัยทักษะหรือความชำนาญอะไรบ้าง
 เพราะเหตุใด

..... เพราะ

..... เพราะ

..... เพราะ

3. รูปแบบของรายการ/คอลัมน์ที่เกี่ยวกับการเกษตรเป็นอย่างไร

- ☐ ให้ความรู้อย่างเดียว
☐ ให้ความรู้แทรกความบันเทิง
☐ อื่น ๆ โปรดระบุ

.....

ข้อ 3 (ต่อ)

เนื้อหาหลักทางการเกษตรในรายการ/คอลัมน์คืออะไร

- ☐ เทคนิควิธีการทำการเกษตร
☐ ปัญหาในการทำการเกษตร
☐ อื่น ๆ โปรดระบุ

.....

กระบวนการในการนำเสนอความรู้ในรายการ/คอลัมน์ท่านทำอย่างไร (โปรดตอบอย่างละเอียด)

.....

4. ท่านมีโอกาสติดตามผลการส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพการเกษตรในรายการ/คอลัมน์บ้างหรือไม่

- ☐ ไม่มี
☐ มี

ถ้ามี ท่านทำอย่างไร

.....

5. ในกรณีที่เกษตรกรดำเนินการตามรายการ/คอลัมน์ที่ท่านส่งเสริมแล้ว แต่ยังไม่ประสบผลสำเร็จ ท่านมีวิธีการช่วยเหลือหรือพัฒนาเกษตรกรเหล่านั้นอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

6. ท่านพบอุปสรรคอะไรบ้างในการจัดทำรายการ/คอลัมน์เกี่ยวกับการส่งเสริมการพัฒนาเกษตรกร.....

.....

.....

.....

.....

.....

และท่านได้ดำเนินการแก้ไขหรือมีข้อเสนอแนะในการแก้ไขอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

- ขอขอบคุณในความร่วมมือ -

แบบสัมภาษณ์เกษตรกรหรือเจ้าของกิจการ
เกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพแรงงานภาคการเกษตรจังหวัดน่าน
(ครั้งที่ 3 คู่มือเล่ม 3)

ชื่อเกษตรกร วันที่ ตุลาคม 2544

ที่อยู่

โทรศัพท์ที่สามารถติดต่อได้สะดวก

ชื่อผลิตภัณฑ์

.....

.....

1. ขอให้ท่านเล่าถึงแรงบันดาลใจที่ทำให้ท่านทำอาชีพ

.....(เล่าโดยละเอียด).....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. ขอให้ท่านช่วยเล่าโดยละเอียดถึงประสบการณ์ในการทำงานอาชีพที่ว่าท่านมีแนวทางและวิธีการทำงานอย่างไรบ้าง จึงทำให้ท่านประสบความสำเร็จ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. เกณฑ์การที่ประสบความสำเร็จจะต้องมีคุณลักษณะที่สำคัญอะไรบ้าง

เพราะเหตุใด

4. เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจะต้องอาศัยทักษะที่ล้ำฉะไรบ้าง

เพราะเหตุใด

ท่านมีการรับคนงานเข้ามาช่วยทำงานหรือไม่

[] ໄມ້

[] 22

ถ้ามี ท่านมีวิธีการมอบหมายงานกับคนงานเหล่านั้นอย่างไร

ท่านมีวิธีการอย่างไรบ้าง ที่จะทำให้งานของท่านทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตามที่ท่าน
มอบหมาย (บอกโดยละเอียด)

5. ในการสอนคนงานให้ทำงาน ท่านมีปัญหาและอุปสรรคอะไรบ้าง

.....

และท่านมีข้อเสนอแนะในการแก้ไขอุปสรรคอย่างไร

.....

ท่านรู้จักเกษตรกรในท้องถิ่นที่ได้รับการยกย่องว่าประสบความสำเร็จบ้างไหม

.....

เกษตรกรท่านนั้นมีลักษณะเด่นอะไรบ้าง

.....

และมีทักษะหรือความชำนาญอะไร

.....

6. ท่านอยากเห็นเกษตรกรรุ่นใหม่มีคุณลักษณะอย่างไร

.....

และถ้าจะเตรียมเกษตรกรรุ่นใหม่ จะทำอย่างไร

.....

ทักษะอะไรบ้างที่มีความจำเป็นสำหรับเกษตรกรไทยในอนาคต

.....

- ขอขอบคุณในความร่วมมือ -

สัมภาษณ์ผู้ไปปฏิบัติงานต่างประเทศ
จากการไปปฏิบัติงานหรืออบรมด้านการเกษตร

1. คุณลักษณะและทักษะของเกษตรกร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. วิธีการทำเกษตร เขาเรียนมาจากไหน อย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. วิธีสอนหรือวิธีการให้การอบรมทำอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

แบบประเมินเอกสาร/บทสัมภาษณ์ เกี่ยวกับระบบ กลไก และกระบวนการพัฒนาแรงงานภาคการเกษตร

ชื่อเอกสาร/บทสัมภาษณ์

..... ลำดับที่เอกสาร

กิจกรรม/วิธีการที่ใช้ในการพัฒนาบุคคล	ผลการวิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาบุคคล

ผู้วิเคราะห์

ภาคผนวก ง

ผลการประเมินหลักสูตร 5 หลักสูตร

สรุปผลการประเมินการดำเนินการโครงการวิจัยแบบมีส่วนร่วม หลักสูตรและคู่มือการใช้หลักสูตรการพัฒนาคูณลักษณะและ ทักษะของนักเรียนโรงเรียนขยายโอกาส

สรุปผลการใช้หลักสูตรการพัฒนาคูณลักษณะและทักษะของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนบ้านไผ่สถาน และโรงเรียนบ้านทรายทอง อ.เมืองน่าน จังหวัดน่าน จำนวน 32 คน

จุดประสงค์สำคัญของหลักสูตรนี้คือ ต้องการพัฒนาคูณลักษณะและทักษะของนักเรียน ซึ่งในด้านคุณลักษณะประกอบด้วย 1) มีความรักในงาน (ขยัน อดทน พากเพียร สนใจใฝ่รู้) 2) มีความรับผิดชอบและมีวินัยในตนเอง 3) มีความซื่อสัตย์ ด้านทักษะประกอบด้วย 1) มีกระบวนการคิด (คิดอย่างมีเหตุผล แก้ปัญหาได้) 2) รู้จักสังเกตและทำได้ 3) มีทักษะการเรียนรู้ร่วมกัน จากผลการประเมินคุณลักษณะและทักษะที่พึงประสงค์ดังกล่าวโดยให้นักเรียนและเพื่อนประเมินหลังจากนักเรียนจบหลักสูตรของโครงการแล้วได้ผลดังตาราง 1 ดังนี้

ตาราง 1 ค่าสถิติพื้นฐานของคะแนนคุณลักษณะและทักษะที่พึงประสงค์และระดับการประเมินจำแนกตามผู้ประเมิน

คุณลักษณะและทักษะที่พึงประสงค์	นักเรียนประเมินตนเอง			เพื่อนประเมิน		
	$\bar{X}$	S	ระดับ	$\bar{X}$	S	ระดับ
ความสนใจใฝ่รู้และสร้างสรรค์	2.58	.28	มาก	2.42	.30	ปานกลาง
ขยันพากเพียร	2.67	.38	มาก	2.42	.43	ปานกลาง
ความมีน้ำใจ	2.48	.53	ปานกลาง	2.35	.46	ปานกลาง
ความร่วมมือและรับผิดชอบ	2.64	.33	มาก	2.58	.39	มาก
ความมีวินัย	2.32	.38	ปานกลาง	2.28	.38	ปานกลาง
รวมทุกด้าน	2.54	.29	มาก	2.43	.25	ปานกลาง
เจตคติต่อการทำอาชีพเกษตร	4.00	.25	ดี	-	-	-

หมายเหตุ เกณฑ์การแปลความหมายคะแนนคุณลักษณะและทักษะยกเว้นเจตคติต่อการทำอาชีพเกษตรใช้เกณฑ์

0.50-1.50	หมายถึง	มีระดับน้อย	0.50-1.50	หมายถึง	มีเจตคติไม่ดีมาก
1.51-2.50	หมายถึง	มีระดับปานกลาง	1.51-2.50	หมายถึง	มีเจตคติไม่ดี
2.51-3.00	หมายถึง	มีระดับมาก	2.51-3.50	หมายถึง	ไม่แน่ใจ
			3.51-4.50	หมายถึง	มีเจตคติที่ดี
			4.51-5.00	หมายถึง	มีเจตคติที่ดีมาก

จากตาราง 1 พบว่านักเรียนประเมินว่าตนเองมีคุณลักษณะและทักษะโดยรวมและพิจารณาในรายด้านในระดับมาก ยกเว้นความมีน้ำใจ มีในระดับปานกลางค่อนข้างมาก และมีเจตคติที่ดีต่อการทำอาชีพเกษตร ส่วนผลการประเมินโดยเพื่อนพบว่า นักเรียนมีคุณลักษณะและทักษะโดยรวมในระดับปานกลาง ยกเว้นความร่วมมือและความรับผิดชอบมีในระดับมาก และเมื่อวิเคราะห์การเพิ่มขึ้นของคุณลักษณะและทักษะดังกล่าว ได้ผลดังตาราง 2 ดังนี้

ตาราง 2 ผลการเปรียบเทียบคุณลักษณะและทักษะที่พึงประสงค์ของนักเรียนก่อนและหลังการใช้หลักสูตร จำแนกตามการประเมินตนเอง และการประเมินของเพื่อน

คุณลักษณะและทักษะที่พึงประสงค์	นักเรียนประเมินตนเอง				เพื่อนประเมิน			
	$\bar{X}_g$	S_g	t	pvalue	$\bar{X}_g$	S_g	t	pvalue
ความสนใจใฝ่รู้และสร้างสรรค์	.23	.33	3.46	.002	.19	.42	2.08	.050
ขยันพากเพียร	.22	.38	2.92	.008	.11	.61	.77	.453
ความมีน้ำใจ	.34	.60	2.82	.010	.14	.67	.95	.352
ความร่วมมือและรับผิดชอบ	.14	.42	1.69	.105	.29	.53	2.46	.023
ความมีวินัย	.07	.44	.80	.429	.28	.43	2.72	.013
รวมทุกด้าน	.22	.23	4.77	.000	.20	.40	1.98	.068
เจตคติต่อการทำอาชีพเกษตร	.41	.61	3.39	.002				

จากตาราง 2 พบว่าผลจากการประเมินตนเอง นักเรียนมีคุณลักษณะและทักษะโดยรวมและรายด้านเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ยกเว้นด้านความร่วมมือและรับผิดชอบ และความมีวินัย ส่วนด้านเจตคติต่อการทำอาชีพเกษตร พบว่านักเรียนมีเจตคติต่อการทำอาชีพเกษตรดีขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

สำหรับผลการประเมินโดยเพื่อน พบว่านักเรียนมีคุณลักษณะและทักษะเฉพาะด้านความสนใจใฝ่รู้และสร้างสรรค์ ด้านความร่วมมือและรับผิดชอบ และด้านความมีวินัยเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 แต่ได้พบผลความแตกต่างสำหรับด้านอื่น ๆ

นอกจากนั้นคณะผู้วิจัยได้มีการสัมภาษณ์นักเรียนเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับตัวนักเรียนเมื่อเข้าร่วมโครงการ พบว่านักเรียนส่วนมากเห็นว่าตนเองมีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องกระบวนการเรียนรู้/การทำงาน คือ รู้จักวางแผนการทำงาน (14 คน) รู้จักปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ (25) รู้จักติดตามการทำงาน (24) และรู้จักปรับปรุงและพัฒนาผลงาน (24) นอกจากนั้นพบว่าตนเองมีความสนใจและตั้งใจเรียนมากขึ้น (23) มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่เรียน (20) ในด้านลักษณะ

นิสัย พบว่า ตนเองมีนิสัยดีขึ้น (17) มีความสัมพันธ์กับเพื่อนมากขึ้น (14) มีนักเรียน 3 คนที่รายงานว่าควรมีการปรับปรุงความรับผิดชอบ และนักเรียน 5 คน รายงานว่าต้องปรับปรุงนิสัยให้ดีขึ้น จากการสัมภาษณ์ผู้ปกครองเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตัวบุตรหลานหลังจากการเข้าร่วมโครงการ พบว่ามีความสนใจในการเรียนมากขึ้น มีความขยัน รู้จักช่วยทำงานบ้าน และมีความรับผิดชอบมากขึ้น และจากการสัมภาษณ์คณะกรรมการโรงเรียน ซึ่งประกอบด้วยผู้บริหารโรงเรียน ผู้นำชุมชน และครู เกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตัวนักเรียนพบว่า นักเรียนมีความสุขในการจัดทำกิจกรรม การจัดนิทรรศการ และมีความสนใจและรักงานเกษตรมากขึ้น นอกจากนั้น คณะกรรมการโรงเรียนได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ต้องการให้โครงการนี้ดำเนินการต่อเนื่องไปอีก เพราะนักเรียนและครูมีความกระตือรือร้นในการเรียนการสอนมากขึ้น ชุมชนและโรงเรียนมีความร่วมมือในการทำกิจกรรมดีขึ้น

**สรุปผลการประเมินโครงการวิจัยแบบมีส่วนร่วม
หลักสูตรการเพาะเห็ดและการเลี้ยงไก่ กลุ่มการศึกษานอกโรงเรียน
(อำเภอเวียงสาและอำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน)**

สรุปผลการประเมินจากการตอบแบบสอบถามได้ดังนี้

1. ความคิดเห็นของครู ปอ. ผู้นำชุมชน และนักศึกษาที่มีต่อโครงการวิจัยแบบมีส่วนร่วม หลักสูตรการเพาะเห็ดและการเลี้ยงไก่ แสดงไว้ในตาราง 3

ตาราง 3 คะแนนเฉลี่ยของความคิดเห็นที่มีต่อโครงการวิจัยแบบมีส่วนร่วม หลักสูตรการเพาะเห็ดและการเลี้ยงไก่ ของผู้ตอบแบบสอบถาม

ข้อที่	ความคิดเห็น	เห็นด้วยอย่างยิ่ง	เห็นด้วย	ไม่แน่ใจ	ไม่เห็นด้วย	ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง	คะแนนเฉลี่ย
1	โครงการวิจัยนี้มีความสำคัญและมีความจำเป็นต่อการพัฒนานักศึกษา ปอ.ที่เป็นเกษตรกร.....	14	22	-	-	-	4.39
2	กิจกรรมที่ใช้ในการพัฒนานักศึกษามีความเหมาะสม.....	10	26	-	-	-	4.28
3	นักศึกษาได้เรียนรู้อาชีพด้วยการลงมือทำจริง.....	23	13	-	-	-	4.64
4	นักศึกษาได้รับการพัฒนาในคุณลักษณะและทักษะต่อไปนี้						
	4.1 การรู้จักตัวเอง (มีความสนใจ ความสามารถ ความถนัด เพียงใด และวางแผนชีวิตของตนได้)	17	19	-	-	-	4.47
	4.2 ความสนใจใฝ่รู้ (ศึกษาข้อมูล แสวงหาความรู้และประสบการณ์ในอาชีพด้วยตนเอง).....	10	24	2	-	-	4.22

ข้อที่	ความคิดเห็น	เห็นด้วยอย่างยิ่ง	เห็นด้วย	ไม่แน่ใจ	ไม่เห็นด้วย	ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง	คะแนนเฉลี่ย
	4.3 ความรัก ความภูมิใจในอาชีพ (มี ความสุข ยินดีและปรารถนาในการ ทำอาชีพเกษตรกรรม)	16	20	-	-	-	4.44
	4.4 ความรับผิดชอบ (ตรงต่อเวลา ให้ ความร่วมมือและมีความซื่อสัตย์)	13	22	1	-	-	4.33
	4.5 ทักษะพื้นฐานของการทำงาน (อ่าน ฟัง พูด เขียน และสามารถวางแผน การทำงานได้).....	8	25	3	-	-	4.14
	4.6 ทักษะอาชีพ (หาวิธีเพิ่มผลผลิตและ หาตลาดได้).....	10	25	1	-	-	4.25
5	สื่อการสอน วัสดุที่ใช้เรียนมีความเหมาะสม และเพียงพอ.....	3	26	5	2	-	3.83
6	ระยะเวลาที่ใช้ในการทำกิจกรรมมีความ เหมาะสม	10	23	2	1	-	4.17
7	ความรู้ด้านอาชีพ ที่นักศึกษาได้เรียนรู้ไป สามารถนำไปประกอบอาชีพได้	13	22	1	-	-	4.33
8	คุณลักษณะและทักษะที่ได้รับการพัฒนา จากการทำกิจกรรมนั้น นักศึกษา สามารถนำไปใช้ประโยชน์กับอาชีพ เกษตรกรได้	18	18	-	-	-	4.50
9	นักศึกษาสามารถนำสิ่งที่ได้เรียนรู้จาก หลักสูตร ปอ. ไปเป็นประโยชน์ต่อหมู่ บ้านของตน	12	24	-	-	-	4.33
10	ท่านได้มีส่วนร่วมกับการวิจัยนี้.....	10	25	1	-	-	4.25

จากตาราง (ข้อ 1 – ข้อ 10) จะเห็นได้ว่า คะแนนเฉลี่ยความคิดเห็นจะอยู่ระหว่าง 3.83 – 4.64 ซึ่งอยู่ในระดับที่เห็นด้วยกับโครงการถึงระดับที่เห็นด้วยอย่างยิ่ง กล่าวคือ โครงการวิจัยนี้มีความสำคัญและมีความจำเป็นต่อการพัฒนานักศึกษา ปอ. ที่เป็นเกษตรกร กิจกรรมที่ใช้มีความเหมาะสม นักศึกษาได้เรียนรู้อาชีพด้วยการลงมือทำจริง นักศึกษาได้รับการพัฒนาในคุณลักษณะและทักษะทั้ง 6 ด้าน สื่อการสอนและระยะเวลาที่ใช้ในการทำกิจกรรมมีความเหมาะสม ความรู้ด้านอาชีพ คุณลักษณะและทักษะที่ได้รับการพัฒนาจากการทำกิจกรรมสามารถนำไปใช้ในการประกอบอาชีพได้ และเป็นประโยชน์ต่อหมู่บ้านของตน และผู้ตอบแบบสอบถามได้มีส่วนร่วมกับโครงการวิจัยนี้

2. โครงการวิจัยย่อยนี้ ให้ประโยชน์แก่กลุ่มต่อไปนี้ เรียงลำดับจาก มากที่สุด (ลำดับ 1) ถึง น้อยที่สุด (ลำดับ 3) ได้แก่

ลำดับ 1 เกษตรกร นักศึกษา ปอ. (2.58)

ลำดับ 2 ชุมชน (2.03)

ลำดับ 3 ครู ปอ. (1.33)

3. ประโยชน์ที่กลุ่มต่าง ๆ ได้รับจากโครงการวิจัยนี้ สรุปได้ดังต่อไปนี้

3.1 ครู ปอ. ได้รับประโยชน์ คือ

- ได้รับความรู้ สามารถนำไปพัฒนาทักษะอาชีพให้กับนักศึกษาได้
- ได้แนวคิดในการทำงานและได้ทักษะในการถ่ายทอดให้กับนักศึกษา
- ได้เรียนรู้การทำงานอย่างมีขั้นตอน
- ครู มีประสิทธิภาพในการทำงานมากยิ่งขึ้น
- ฝึกให้ครูต้องใช้ความคิดในการพัฒนาตนเอง และพัฒนาตัวนักศึกษา ได้เห็นความสำคัญของตัวนักศึกษามากยิ่งขึ้น
- ครูได้รับความรู้ด้านการทำวิจัย และมีโอกาสได้พบทวนงานที่เคยทำผ่านมา
- ได้ทำงานร่วมกับทีมวิจัยที่มีความเป็นกันเอง และได้รับวิธีการใหม่ ๆ
- ได้สร้างความมั่นใจในการทำงานมากยิ่งขึ้น เพราะการเข้าร่วมวิจัยทำให้ได้พัฒนาการทำงาน โดยใช้วิธีการซึ่งบางอย่างยังไม่เคยทำมาก่อน

3.2 เกษตรกรนักศึกษา ปอ. ได้รับประโยชน์คือ

- ได้เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง
- ได้รู้จักการทำงานอย่างเป็นระบบ

- มีความสนใจใฝ่รู้ ได้ความรู้ใหม่ ๆ เป็นแนวทางในการประกอบอาชีพ
- สามารถนำความรู้ที่ได้มาพัฒนาอาชีพให้ได้ผลผลิตที่ดีขึ้น
- มีความกระตือรือร้นขึ้นมากและนำความรู้ที่ได้จากหลักสูตร ปอ. ไปใช้
- สามารถเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว
- ได้ฝึกการสังเกตการเปลี่ยนแปลง นำมาใช้ได้ในชีวิตประจำวัน
- ได้รับการฝึกทักษะและฝึกกระบวนการในการทำงานด้านวิธีการที่ชัดเจน
- ได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิต
- รู้จักวางแผนการทำงาน การรวมกลุ่มเพื่อการพัฒนาอาชีพ
- นักศึกษาลำดับตัดสินใจประกอบอาชีพด้วยตนเองตามลำพัง
- นักศึกษามีความมั่นใจในการประกอบอาชีพเกษตรมากขึ้น และการดำรงชีวิตในชนบทเพื่อให้สอดคล้องกับการปฏิบัติงานของตน

3.3 ชุมชน ได้รับประโยชน์ คือ

- เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ ได้ความรู้ใหม่ ๆ จากครู นักศึกษา
- ได้รับการพัฒนาอาชีพ ก่อให้เกิดชุมชนเข้มแข็ง
- รู้จักการทำงานเป็นระบบ มีขั้นตอน
- มีส่วนร่วมในโครงการวิจัย เกิดความรัก ความสามัคคีในชุมชน
- เศรษฐกิจภายในชุมชนดีขึ้น
- ได้รับประโยชน์จากการปฏิบัติกิจกรรมและการชักจูงของผู้ปฏิบัติกิจกรรม ปอ.
- ได้มีส่วนรับรู้ในการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มนักศึกษา

3.4 อื่น ๆ ได้รับประโยชน์ คือ

- สามารถถ่ายทอดความรู้ที่ได้รับไปยังชุมชนใกล้เคียง
- ชุมชนใกล้เคียง หน่วยงานเครือข่าย สามารถมาศึกษาดูงานได้
- มีหน่วยงานอื่นเข้ามาร่วมด้วย ได้แก่ เกษตรตำบล ประมง
- สร้างอาชีพให้กับชุมชน
- ชาวบ้านได้รับประโยชน์ในการพัฒนาอาชีพ
- ครูสามารถนำความรู้ที่ได้จากการร่วมทำวิจัยครั้งนี้ไปพัฒนางานที่ทำอยู่ในปัจจุบัน
- ทำให้ชุมชน นักศึกษา ตื่นตัวในการประกอบอาชีพ

4. ด้านความรู้หรือความพึงพอใจที่มีต่อโครงการในด้านต่าง ๆ สรุปได้ดังนี้

4.1 จุดมุ่งหมายของโครงการ

- พอใจมาก เพราะเป็นโครงการที่ได้รับประโยชน์ร่วมกันทุกฝ่าย
- ชี้ให้เห็นถึงวิธีการทางวิชาการ วิธีปฏิบัติ โดยดึงเอาความแตกต่างที่เป็นเชิงบวก มาปรับใช้ในงานอาชีพ
- มุ่งพัฒนาอาชีพให้ชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ
- เป็นการปลูกฝังแนวคิดในการจัดกิจกรรมให้ตรงกับความต้องการของประชาชน
- ทำให้เกษตรกรนักศึกษา ครู สามารถทำงานร่วมกันได้อย่างสมบูรณ์
- ได้เพิ่มศักยภาพในการทำงานด้านความสุข และความอยู่ดีมีสุขของนักศึกษา

4.2 การดำเนินงาน

- มีการวางแผน มีขั้นตอน มีการดำเนินงานตามแผน มีการวัดผลและประเมินผล ในแต่ละขั้นตอน
- มีการประสานงานกัน และดำเนินไปในแนวเดียวกัน
- ควรมีการจัดทำเอกสารเพิ่มขึ้น
- มีอุปสรรคบ้างเป็นบางครั้ง แต่ได้รับการแก้ไขและช่วยเหลือจากผู้นำชุมชน และนักศึกษา
- เป็นไปด้วยดี แม้บางครั้งการติดต่อสื่อสารอาจล่าช้าไปบ้าง

4.3 การมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน

- มีความร่วมมือกันเป็นอย่างดี มีความรับผิดชอบ สามัคคีในกลุ่ม
- คณะผู้วิจัยมีการสอบถามจากนักศึกษาและผู้ปฏิบัติจริง
- ทำให้รู้จักกันมากขึ้น ได้ร่วมศึกษาดูงานด้วยกัน ทำให้มีความสัมพันธ์กันทาง ด้านจิตใจ
- มีความสนุกสนานในการเตรียมงานให้คณะผู้วิจัยดูแลได้เผยแพร่ความรู้สู่ผู้สนใจ
- มีการทำงานร่วมกันกับทีมวิจัยและสามารถขอคำปรึกษาจากผู้วิจัยได้
- การทำงานค่อนข้างมีความเป็นกันเองมาก
- สามารถทำงานร่วมกันได้ดีมาก ทำให้เกิดความอบอุ่นใจ และเกิดแรงบันดาลใจ พร้อมทั้งจะทำงานให้กับโครงการทุกเมื่อ

4.4 ผลที่เกิดขึ้นกับตัวท่านเอง

- ได้แนวคิด วิธีการ แนวปฏิบัติที่ชัดเจนเพื่อพัฒนาอาชีพให้ดีขึ้น
- ได้เห็นว่า การปฏิบัติงานอย่างเป็นขั้นตอน จะส่งผลให้ได้ผลงานดี

- ได้รับความรู้ที่ทันสมัย ทันต่อเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป
- รู้จักสังเกต และทราบวิธีการปรับปรุงพัฒนาตนเอง
- มีความรู้ใหม่ ๆ เข้ามา ทำให้งานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น
- ครูได้รับความรู้ เทคนิค วิธีการต่าง ๆ สามารถนำมาใช้กับนักศึกษา ซึ่งผลที่เกิดขึ้น ทำให้ครูภูมิใจที่ได้เห็นนักศึกษากล้าคิด กล้าแสดงออก สามารถลงมือปฏิบัติเองได้
- ครูได้เพิ่มศักยภาพในการทำงานให้ดีขึ้น ได้เรียนรู้เทคนิคในการพูด การทำงานจากผู้วิจัย นำไปใช้กับนักศึกษา

4.5 ความสำเร็จของโครงการ

- ประสบความสำเร็จมาก เนื่องจาก ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากทุกคน คณะผู้วิจัยมีความตั้งใจทำงานมาก คณะครู ปอ. ได้นำความรู้ที่ได้รับไปใช้พัฒนางานของตนได้มาก
- ชุมชนให้ความสนใจ และให้ความร่วมมือ
- โครงการนี้จะประสบความสำเร็จหรือไม่อยู่ที่การนำไปปฏิบัติจริงของเกษตรกร
- หน่วยงาน เครือข่าย เข้ามาสนับสนุนมากกว่าที่เคยปฏิบัติ
- สำเร็จแน่นอน เนื่องจากมีเอกสาร หลักฐานประกอบที่ครบถ้วน
- คณะผู้วิจัยมีประสบการณ์และการดำเนินงานเป็นไปด้วยดี ไม่มีข้อบกพร่อง ครู นักศึกษา และผู้เกี่ยวข้องได้รับประโยชน์มาก
- เนื่องจากระยะเวลาการวิจัยเป็นข้อจำกัด แต่ผลที่ได้รับน่าพึงพอใจเป็นอย่างยิ่ง

5. ข้อเสนอแนะ สรุปได้ดังนี้

- อยากให้มีคณะผู้วิจัยมาติดตามผลโครงการนี้ตลอดไป
- ขอบประมาณสนับสนุนการวิจัยครั้งต่อไป
- อยากให้มีการทำวิจัยเรื่องอื่น เช่น การปลูกผัก
- ครู ปอ. ไม่มีประสบการณ์ในการทำวิจัย ถ้ามีโอกาสทำวิจัยครั้งต่อไป คิดว่าจะทำได้อย่างคล่องตัว
- เกษตรกรในปัจจุบันส่วนมากยังขาดทักษะในหลาย ๆ ด้าน ควรจะมีหน่วยงานเข้ามาสนับสนุนอย่างจริงจัง
- ถ้าจะให้ได้ผลดีควรมีการลงพื้นที่อยู่กับเกษตรกรเลย จะทำให้เกิดความเข้าใจ และเกษตรกรจะเกิดความอบอุ่นและมีมานะเกิดขึ้นอีกมาก

สรุปผลการประเมินการดำเนินการโครงการวิจัยแบบมีส่วนร่วม หลักสูตรการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะผู้นำเกษตรในรายวิชา หลักและวิธีการวิจัยตลาดเบื้องต้นของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล

การประเมิน

- นักศึกษาเกือบทุกคนรู้สึกภูมิใจ พอใจ สนุกสนานกับการเรียนในวิชานี้ มีอิสระในการออกความคิดเห็น ซึ่งไม่ค่อยมีในวิชาอื่น ไม่น่าเบื่อ ได้ออกไปสำรวจนอกพื้นที่ ลงสนาม ได้มีโอกาสพบปะรู้จักคนมากมาย ได้ใช้ความสามารถของตัวเองเต็มที่ ได้รู้ว่าการปฏิบัติด้วยตนเองทำให้เข้าใจชัดเจนกว่าเรียนตามทฤษฎีเท่านั้น
- นักศึกษาได้เรียนรู้หลายประการ เช่น รู้จักเพื่อน รู้จักตัวเอง ปรับตัวมากขึ้น มีการคิดวางแผนการทำงานเป็นขั้นตอน รับรู้ผลแห่งการกระทำของตนเองว่า ถ้ามีพฤติกรรมใดแล้ว จะได้รับผลตอบแทน เช่น ต้องรับผิดชอบ เมื่อนัดชาวบ้านแล้ว ต้องตรงต่อเวลาอย่าให้เขาคอยนาน จะทำให้การทำงานไม่ดีเท่าที่ควร ไม่สร้างความเดือดร้อนให้ชาวบ้านหรือเพื่อน ๆ ในกลุ่ม มีความสามัคคี ยอมรับความคิดเห็น ความสามารถ ความถนัดของเพื่อน ๆ มากขึ้น รู้จักการแบ่งงานกันทำตามความถนัดของแต่ละคน ทำให้กลุ่มทำงานได้รวดเร็วและสะดวกขึ้น เช่น คนพูดเก่งก็รับหน้าที่สัมภาษณ์ คนที่คำนวณเก่งก็คำนวณ วิเคราะห์ข้อมูล
- มีมนุษยสัมพันธ์ดีขึ้น รู้จักการพูดจา กล้าพูดกับชาวบ้าน มีทักษะในการพูดมากขึ้น รู้จักควบคุมตัวเองให้หัดฟังคนอื่นพูด ไม่เอาแต่ใจตัวเองเหมือนเมื่อก่อน

สรุป

จากการประเมินจะพบว่า นักศึกษามีความรับผิดชอบและความอดทนต่อการทำงานเป็นอย่างดี มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเพื่อให้เข้ากับกลุ่มหรือทีมมากขึ้น เริ่มที่จะแบ่งงานกันทำ แต่ในลักษณะของการวางแผนงานอย่างเป็นขั้นตอน ยังทำได้ไม่ค่อยดีนัก เนื่องจากหัวหน้าทีมยังไม่รู้บทบาทของตนเอง ต่อมาดีขึ้น

นอกจากนั้นจะพบว่า นักศึกษามีความสามัคคี ร่วมใจกันทำงานมากขึ้น รู้จักการแบ่งงานกันทำ ตรวจเช็คจากการสั่งงานในแต่ละครั้ง และสังเกตพฤติกรรมในการเข้ากลุ่มของนักศึกษา และจากการที่นักศึกษากลับมาตามอาจารย์ผู้สอน จึงสังเกตได้ว่านักศึกษาเริ่มมีการวางแผนการทำงาน วางเป้าหมายเป็นอย่างไร ทำงานเป็นระบบ เป็นขั้นตอน มีการวางแผนงาน

สรุปผลการประเมินผลการดำเนินการโครงการวิจัยแบบมีส่วนร่วม หลักสูตรการพัฒนาผู้ทำหน้าที่สื่อมวลชนท้องถิ่นให้มีบทบาทในการเสริมสร้าง คุณลักษณะและทักษะของเกษตรกร

จากการที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดทางสังคมโดยให้สื่อมวลชนท้องถิ่นซึ่งในที่นี้จะมุ่งเน้นไปที่ผู้ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์หมู่บ้านในจังหวัดน่าน นักเรียนที่ทำหน้าที่จัดรายการเสียงตามสายของโรงเรียน ให้เป็นผู้นำเสนอข้อมูลด้านการเกษตรตามเอกสารประชาสัมพันธ์ ข้อมูลด้านการเกษตรที่ผู้วิจัยและประชาสัมพันธ์หมู่บ้านร่วมกันสร้างขึ้น โดยได้ทำการเผยแพร่ข้อมูลเป็นเวลาอย่างน้อย 2 เดือน ต่อจากนั้นผู้วิจัยได้ดำเนินการสอบถามความคิดเห็นของเกษตรกรในหมู่บ้านและนักเรียนที่ได้รับฟังการนำเสนอข้อมูลด้านการเกษตร ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในครั้งนี้อาจรวมทั้งสิ้น 111 คน ผลการประเมินพบว่าหลังจากที่ได้รับฟังข้อมูลด้านการเกษตรจากการนำเสนอข้อมูลโดยประชาสัมพันธ์หมู่บ้านผ่านหอกระจายข่าวและรายการเสียงตามสายของโรงเรียนแล้ว กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 98.2 รายงานว่าตนเองมีความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรเพิ่มขึ้น กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 96.4 รายงานว่าตนเองได้แบบอย่างในการทำเกษตรกรรม ด้านการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ประมง และการแปรรูปผลผลิตด้านการเกษตร เป็นอย่างมาก ซึ่งกลุ่มตัวอย่างร้อยละ 94.6 คิดว่าตนเองจะนำความรู้และแบบอย่างที่ได้ฟังไปปฏิบัติตามเมื่อมีโอกาส และจากการสอบถามพบว่ากลุ่มตัวอย่างร้อยละ 83.3 ได้ดำเนินการตามความรู้และแบบอย่างที่ได้รับฟัง จากผลการสำรวจความคิดเห็นดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างที่ได้รับฟังข้อมูลด้านการเกษตรจากเอกสารประชาสัมพันธ์ที่นำเสนอแบบอย่างของการพัฒนาทักษะและคุณลักษณะที่สำคัญด้านการเกษตรนั้น กลุ่มตัวอย่างก็มีแนวโน้มที่จะเกิดทักษะตามที่กำหนดคือ การเป็นคนช่างสังเกต การรู้จักคิดวิเคราะห์ มีกระบวนการคิด การค้นคว้า การทดลองอย่างเป็นระบบ การมองการณ์ไกล การวางแผน การเผยแพร่ความรู้ การมีส่วนร่วมในการคิดและกระทำ การใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ และทักษะการปฏิบัติ ตลอดจนทักษะอาชีพ และนำไปสู่การเกิดคุณลักษณะที่ต้องการปลูกฝังตามที่กำหนดร่วมกัน คือ ความขยัน ความอดทน การคิดริเริ่ม การมีใจรักในการทำเกษตร ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี และในการสำรวจความคิดเห็นครั้งนี้ผู้วิจัยได้สอบถามว่าควรจะมีรายการเผยแพร่ข้อมูลด้านการเกษตรเช่นนี้อีกหรือไม่ พบว่ากลุ่มตัวอย่างร้อยละ 100 เห็นว่าควรมีการจัดรายการเช่นนี้ต่อไปเพราะเห็นว่าเป็นรายการที่มีประโยชน์ เกษตรกรได้รับความรู้และสามารถนำไปปฏิบัติเพื่อพัฒนาปรับปรุงงานด้านการเกษตรที่ทำอยู่ตลอดจนนำไปประกอบเป็นอาชีพเสริมได้

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ทำการติดตามผลและการขยายผลของการดำเนินงานในช่วงระยะเวลาหลังจากที่มีการเผยแพร่ข้อมูลด้านการเกษตรด้วยการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการกับผู้ที่เกี่ยวข้อง

กับการดำเนินการ พบว่า การดำเนินกิจกรรมดังกล่าวของโครงการวิจัย เป็นที่สนใจของเกษตรกรในชุมชนที่รับฟังและชุมชนใกล้เคียงเป็นอย่างมาก ดังเช่น

รายแรก กรณีบ้านแซ่พลาง จากการสัมภาษณ์และพูดคุยกับผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 7 บ้านแซ่พลาง เล่าให้ฟังว่าชาวบ้านในหมู่บ้านที่ปลูกบ้านอยู่ใกล้กับหมู่บ้านหนองรังเขาได้อินข่าวสารประชาสัมพันธ์ข้อมูลด้านการเกษตรจากหอกระจายข่าวของบ้านหนองรัง ได้มาสอบถามว่าทำไมที่หมู่บ้านไม่จัดทำบ้างเพราะเป็นกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อการทำเกษตร ทำให้ผู้ใหญ่บ้านสนใจที่จะจัดทำ และได้ติดต่อขอให้ผู้วิจัยช่วยจัดส่งเอกสารประชาสัมพันธ์ไปให้เพื่อจะได้ดำเนินการจัดเสียงตามสายประชาสัมพันธ์ข้อมูลด้านการเกษตรตามที่ลูกบ้านร้องขอ

รายที่ 2 กรณีบ้านท่าล้อ เกิดจากการคุณเฉลิมพล พลสันติกุล ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ สำนักงานประมงจังหวัดน่าน ซึ่งได้ให้ความสนใจเข้าร่วมโครงการวิจัยตั้งแต่แรกและเป็นวิทยากรให้ความรู้แก่ประชาสัมพันธ์หมู่บ้านในโครงการที่มาร่วมกันสร้างบทพูดประชาสัมพันธ์ กล่าวคือหลังจากคณะผู้วิจัยดำเนินการจัดทำเอกสารบทพูดประชาสัมพันธ์เสร็จเรียบร้อยแล้วและได้มอบให้คุณเฉลิมพล พลสันติกุล จำนวน 1 เล่ม หลังจากนั้นคุณเฉลิมพลได้นำแนวคิดการดำเนินการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์ข้อมูลด้านการเกษตรไปเสนอคณะกรรมการบ้านท่าล้อ ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่บ้านพักของคุณเฉลิมพลตั้งอยู่คณะกรรมการหมู่บ้านสนใจกิจกรรมดังกล่าวจึงได้มอบหมายให้นายสมบัติ ณ น่าน ประชาสัมพันธ์หมู่บ้านเป็นผู้จัดรายการเผยแพร่ข้อมูลด้านการเกษตรตามเอกสารที่โครงการวิจัยได้จัดทำขึ้น และเกษตรกรในหมู่บ้านให้ความสนใจมาขอข้อมูลไปศึกษาเพิ่มเติม นอกจากนี้คุณเฉลิมพล พลสันติกุล ได้เล่าให้ฟังต่อว่า ได้นำข้อมูลเอกสารด้านการเกษตรที่ได้รับไปเผยแพร่ให้กับนักเรียนในโรงเรียนที่สำนักงานประมงจังหวัดน่านไปทำโครงการเผยแพร่ความรู้ด้านการประมงด้วย

รายที่ 3 กรณีโรงเรียนบ้านแม่ชะนิง จากการสัมภาษณ์ อาจารย์ สมบูรณ์ จงรักษ์ อาจารย์โรงเรียนบ้านแม่ชะนิง อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน ที่เป็นผู้ประสานงานจัดส่งนักเรียนมาเข้าร่วมประชุมและจัดทำเอกสารประชาสัมพันธ์ข้อมูลด้านการเกษตร อาจารย์ได้เล่าให้ฟังว่า หลังจากโรงเรียนได้ดำเนินการจัดเสียงตามสายประชาสัมพันธ์ข้อมูลด้านการเกษตรในโรงเรียน ซึ่งชาวบ้านเกษตรกรที่อยู่ในหมู่บ้านรอบๆโรงเรียน ให้ความสนใจและมาขอข้อมูลไปใช้เป็นแนวทางในการทำเกษตรของตนเป็นจำนวนมาก

รายที่ 4 กรณีโรงเรียนบ้านไชยสถาน ในการไปเยี่ยมชมการจัดกิจกรรมนิทรรศการโครงการต้นไม้แสนรัก ที่จัดขึ้นเพื่อสรุปผลการเรียนการสอนของกลุ่มประถมศึกษา ซึ่งผู้วิจัยได้ร่วมเยี่ยมชมและมีโอกาสได้พบกับ อาจารย์อรพรรณ ธนามี ผู้ประสานงานและรับผิดชอบในการดำเนินการของ

โครงการวิจัย อาจารย์อรพรรณได้ขออนุญาตจากคณะผู้วิจัยว่าจะขอถ่ายเอกสารเนื้อหาในบทพูด
 ประชาสัมพันธ์ให้กับผู้ปกครองนักเรียนที่มีความสนใจ ซึ่งคณะผู้วิจัยก็อนุญาตและยินดีให้การ
 สนับสนุนในการเผยแพร่ข้อมูลด้านการเกษตรในครั้งนั้นด้วย

จากผลการประเมินและกรณีตัวอย่างที่ยกมานี้ ผู้วิจัยคิดว่าคงจะพอชี้ให้เห็นถึงความสำเร็จ
 ในระดับหนึ่งที่สามารถนำไปสร้างเป็นหลักสูตรเพื่อการพัฒนาให้สื่อมวลชนท้องถิ่นสามารถจัด
 กระบวนการถ่ายทอดคุณลักษณะและทักษะด้านการเกษตรให้เกษตรกรได้อย่างมีประสิทธิภาพและ
 ประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

สรุปผลการประเมินหลักสูตรการแปรรูปผลไม้เพื่อการพัฒนาคุณลักษณะ และทักษะในกลุ่มเกษตรกร

เกษตรกร ผลการประเมินพบว่าผู้เข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 8 คน ประเมินว่า กิจกรรมที่จัดขึ้นทำให้เกิดการพัฒนาด้านการรู้จักวางแผนเป้าหมายในการทำงาน มีความรับผิดชอบต่อสังคม มีความคิดสร้างสรรค์ มีความอดทน มีความใฝ่รู้ มีความกระตือรือร้นที่จะทำสิ่งใหม่

เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอ เกษะกิจ และวิทยากร ให้ความเห็นดังนี้

“เป็นโครงการวิจัยที่มีวัตถุประสงค์ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง ”

“เป็นการให้โอกาส และส่งเสริมคนในชุมชนให้ได้แสดงบทบาทและสนองความต้องการอย่างแท้จริงของชุมชน”

“เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน”

“เปิดโอกาสให้กลุ่มตัวอย่างแสดงความคิดเห็นที่เท่าเทียม”

“ปรับวิธีทำงานร่วมกัน”

“แบ่งการทำงานที่ชัดเจนของทีมงาน”

“โครงการมีความยืดหยุ่นพอที่จะให้ผู้ปฏิบัติงานร่วมสามารถปฏิบัติงานได้อย่างสะดวก”

และมีข้อเสนอแนะว่า

“ผลของการวิจัยสมควรจะต้องเผยแพร่ให้สาธารณชนรับทราบ”

“กลุ่มตัวอย่างยังต้องพึ่งพาปัจจัยจากภายนอก คงจะต้องพัฒนาให้กลุ่มรู้จักพึ่งพาตนเอง”

“กลุ่มตัวอย่างบางส่วนยังถูกครอบงำด้วยผู้นำ”

หลังจากเสร็จสิ้นกิจกรรมทั้งหมดแล้ว นักวิจัยและเกษตรกรได้อภิปรายร่วมกันเกี่ยวกับโครงการในอนาคตได้ข้อมูลดังนี้

รายบุคคล

ประเด็น 1. จะนำความรู้เรื่องการแปรรูปผลไม้ไปทำอะไรต่อไป

- น้ำมะนาว น้ำมะขาม ไวน์กระเจี๊ยบ ไวน์มะเฟือง ไวน์มะขาม ไวน์ตะขบ
- กล้วยบาบิคิว
- น้ำสมุนไพร
- ปรับปรุงการบรรจุหีบห่อชาใบหม่อน

2. จะช่วยเหลือกลุ่มได้อย่างไร

- ร่วมทำกิจกรรมเมื่อกลุ่มมีความพร้อม
- ปรึกษาหารือร่วมกัน
- อุดหนุน สามีคคีในหมู่คณะ ตรงเวลา
- มีความรู้
- วางแผนทำงานร่วมกัน

ความคิดเห็นต่อกลุ่ม

ประเด็น 1. กลุ่มจะทำอะไรดี

- น้ำผลไม้/น้ำสมุนไพร พร้อมดื่ม
- ไวน์กระเจียบ ไวน์มะขาม ไวน์มะเฟือง
- การผลิตกล้วยบาบิคิว

2. กลุ่มมีความพร้อมด้านใด

- ความร่วมมือจากคนในกลุ่ม
- วัตถุดิบในท้องถิ่น/ราคาถูก
- ความรู้/ความสามารถอยู่บ้าง
- ประสบการณ์จากการเรียนรู้ร่วมกัน

ข้อสังเกตจากนักวิจัย

- กลุ่มบอกว่าถ้ามีเครื่องฉีกปากขวดแก้ว/พลาสติก กลุ่มจะผลิตน้ำผลไม้พร้อมดื่มภายในชุมชน อ.แม่จริม
- กลุ่มยังไม่คิดลงทุนด้วยตนเอง ยังหวังพึ่งพาจากคนภายนอกทั้งๆ ที่กิจกรรมดังกล่าวก่อให้เกิดรายได้
- ความกล้าที่จะลงทุนยังมีต่ำ
- การตัดสินใจอยู่ที่ผู้นำ